

**KRKONOŠE A JEJICH LIDÉ
V BĚHU ČASU: PRAMENY,
PAMĚŤ, INTERPRETACE
VE 20. STOLETÍ**

Autorský kolektiv: Jan Slaviček, Jiří Kohoutek, Kamila Brožová, Kateřina Brožová, Daniela Coganová, Petra Hoffmannová, Jan Ivanov, Stanislav Holubec, Václava Horčáková, Jiří Kocián, Tomáš Korbel, Sandra Kreisslová, Marek Krejčí, Jiří Louda, Jana Mezerová, Tomáš Pánek, Tomasz Przerwa, Pavel Zahradník

Editace a redakce: Jan Slaviček, Jiří Kohoutek

Lektorovali: PhDr. Jitka Balcarová, Ph.D.; doc. PhDr. et JUDr. Jan Štemberk, Ph.D.

Publikace je vydána v rámci projektu Prameny Krkonoš. Vývoj systému evidence, zpracování a prezentace pramenů k historii a kultuře Krkonoš a jeho využití ve výzkumu a edukaci (DG20P02OVV010), díky Programu na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) Ministerstva kultury České republiky.

Příjemcem projektu je Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i. Dalším účastníkem projektu je Matematicko-fyzikální fakulta, Univerzita Karlova.

Hlavním partnerem projektu je Správa Krkonošského národního parku.

© Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i, 2022

© Authors: Jan Slaviček, Jiří Kohoutek, 2022

© Cover Design: David Babka, 2022

ISBN 978-80-7286-410-2

KRKONOŠE A JEJICH LIDÉ V BĚHU ČASU: PRAMENY, PAMĚŤ, INTERPRETACE VE 20. STOLETÍ

Jan Slaviček, Jiří Kohoutek a kol.

PRAMENY	KRKONOŠ
RIESENGBIRGSQUELLEN	

Obsah

Úvodem	7
Východiska našeho bádání o krkonošských dějinách.....	11
„Velké“ dějiny 20. století a jejich reflexe v Krkonoších	17
I. Od panství k okresům: územně-správní proměny Krkonoš.....	31
Vymezení a členění regionu Krkonoš	33
Správní a územní vývoj středních a východních Krkonoš	41
Správní a územní vývoj západních Krkonoš.....	55
II. Spolu, vedle sebe a proti sobě: Němci a Češi na jižní straně Krkonoš.....	63
Krkonošské dějiny mezi českou a (sudeto)německou regionální historiografií (1918–1948).....	65
Natura versus Cultura: Obraz horské krajiny ve vlastivědné produkci (sudeto)německého obyvatelstva Krkonoš a Jizerských hor.....	89
Harrachov jako předválečné letoviště pražských českých intelektuálů.....	99
Německé turistické a sportovní časopisy jako zdroj informací o lyžování v Krkonoších do konce druhé světové války	105
III. Starý domov v nové vlasti: budování a udržování kolektivní identity krkonošských vysídlenců.....	119
Archiv Krkonošského muzea v bavorském Marktoberdorfu a možnosti jeho využití při výzkumu Krkonoš	121
Chlad SRN a teplo domoviny. Aktivity vysídlenců z Krkonoš a jejich reflexe ztracené vlasti v 50. letech v archivu Krkonošského muzea v Marktoberdorfu a na stránkách krajaňského tisku.....	129
Krajaňský tisk německých vysídlenců z Krkonoš po roce 1945	147

IV. „Jiné“ prameny Krkonoš: Regionální výzkum optikou specifických informačních zdrojů	159
Prvorepublikové volby do Poslanecké sněmovny v Krkonoších: vybrané aspekty volebního chování	161
Specifika krkonošského družstevnictví na počátku dvacátých let optikou statistických pramenů	179
Volně dostupné bibliografické zdroje k dějinám Krkonoš a Podkrkonoší.....	195
Technologické řešení projektu <i>Prameny Krkonoš</i>	205
Metodologie převodu tabulek Místopisu do databáze <i>Prameny Krkonoš</i>	219
Sběr a zpracování mikrohistorických dat pro databázi <i>Archa Krkonoš</i>	235
Závěr	247
Zusammenfassung	257
Seznam použitých pramenů a literatury	273
Geografický rejstřík	298
Jmenný rejstřík	304
Věcný rejstřík	306
Rejstřík spolků/periodik/institucí	310
Seznam zkratk	312
Prostor pro poznámky	313

Úvodem

Předkládaná kolektivní monografie se zaměřuje na vybrané dílčí aspekty dějin Krkonoš ve 20. století, tedy v období, kdy zkoumaný region prodělal zcela zásadní změny demografického, ekonomického, sociálního, politického a dalšího charakteru. Pohraniční horské, národnostně smíšené území s převahou německého etnika¹ se stalo svědkem řady klíčových událostí československých dějin. Výrazně se zde projevovaly všemožné aspekty komplikovaných česko-německých vztahů, včetně odtržení drtivé většiny regionu po Mnichovské dohodě i „definitivního“ vyřešení problému národnostního složení Československa nuceným vysídlením německého obyvatelstva po druhé světové válce. Velmi je poznamenalo opevňování československého pohraničí a události roku 1938². Po druhé světové válce se výrazně změnila demografická podoba i struktura Krkonoš, region si pracně začal rekonstruovat a zčásti i zcela nově vytvářet svou identitu. Jednou z cest byl pak i zvýšený důraz na cestovní ruch, jehož jsme svědky dodnes.

Výzkum prováděný především metodami moderních historických věd se soustředil na několik dílčích oblastí. První z nich (*Od panství k okresům: územně-správní proměny Krkonoš*), se věnuje logice vnitřního členění zkoumaného regionu a vysvětluje, jak se toto historické členění (dané především přírodními podmínkami) odráželo – a dosud odráží – ve vývoji správní struktury území Krkonoš. Druhý oddíl publikace (*Spolu, vedle sebe a proti sobě: Němci a Češi na jižní straně Krkonoš*) je zaměřen na leckdy problematické soužití obou hlavních etnik ve zkoumaném regionu. Demonstruje ho na dvou tematických okruzích. Je to jednak regionální historiografická a vlastivědná produkce. Její autoři, obvykle regionální nadšenci, sice často postrádali expertní vzdělání, problematice se však věnovali dlouhodobě a jejich publikační počiny tohoto druhu mohou v řadě ohledů konkurovat odborným historickým i jiným pracím. Jak se ukazuje, právě tito lidé poměrně často utvářeli obecně přijímané diskurzy – český a (sudeto)německý³ –

1 Není-li dále uvedeno jinak, užíváme termíny národ, etnikum a národnost jako synonymní.

2 Pramenným zdrojům k tomuto tématu se již věnovala publikace NOVÁKOVÁ, Tamara, et al. *Opevněná krajina: lidé ve východních Krkonoších 1938: kritický katalog k výstavě*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2021.

3 Termíny „sudetští Němci“ a „sudetoněmecký“ nemají v historické vědě všeobecně přijímaný obsah. Vzbuzují značné kontroverze, neboť byly v masovém měřítku instrumentálně využívány

historického vývoje Krkonoš. Dále druhý oddíl práce tematizuje fenomén trávení volného času v Krkonoších (což byla ovšem záležitost téměř výlučně příslušníků středních a vyšších vrstev z jiných částí republiky, místním obyvatelům to pak přinášelo příjmy, případně sociální kontakty).

Třetí oddíl (*Starý domov v nové vlasti: budování a udržování kolektivní identity krkonošských vysídlelců*) je věnován problematice nuceně vysídleného německého obyvatelstva⁴ a udržování jeho identity a sounáležitosti, která byla jak lokální (např. vysídlelci z Vrchlabí a okolí), tak i regionální (ve vazbě na celek Krkonoš) nebo nacionální („sudetští Němci“ jako skupina). Klíčovým pojtkem této sounáležitosti byla společná, sdílená a cíleně akcentovaná zkušenost „vyhnání“. Poslední, čtvrtý oddíl publikace (*„Jiné“ prameny Krkonoš: regionální výzkum optikou specifických informačních zdrojů*) se věnuje často opomíjeným či jinak podceňovaným pramenům. Na dvou případových studiích demonstruje možnost využití pramenné základny centrální proveniencí a účelu při analýze dílčích témat krkonošských dějin (v daném případě dějin politických a hospodářských). Následně přináší vhled do možností využití moderních informačních databází při historickém výzkumu, a to jak v případě databáze věnované specificky Krkonošům (vznikající v rámci projektu NAKI *Prameny Krkonoš*, jehož výstupem je i předkládaná publikace), tak v případě obecných databází. Jedna z kapitol je pro seznámení čtenáře věnována právě metodologii převodu a zadávání dat získaných historiíky do veřejné specializované databáze *Prameny Krkonoš*.

Publikace je ze své podstaty a v důsledku šíře badatelského zaměření členů autorského kolektivu nevyhnutelně souborem dílčích, značně úzce tematicky zaměřených kapitol. Ty mají charakter případových studií, které jsou specificky provázány. Jejich společným pojtkem je (krom očividného regionálního zaměření na Krkonoše) tematizace širokého spektra pramenů, resp. obecněji informačních zdrojů. Ty se vážou nejen k samotným Krkonošům, ale obecněji lze konceptualizovat možnosti jejich využití v regionálním výzkumu jako takovém, a především v regionální historiografii. Některé ka-

nacistickou a na nacisty navázanou propagandou. Na druhé straně se zejm. v německé literatuře v dnešní době používá tento termín pro označení německého etnika obývajícího České země. V této monografii užíváme termíny „sudetští Němci“ a „sudetoněmecký“ výlučně pro označení bývalých československých Němců nuceně vysídlených po roce 1945. Pro období tohoto roku předcházející užíváme termíny „čeští Němci“, „Němci z českých zemí/v českých zemích“, apod. V adjektivním tvaru užíváme formulaci „německý“. Pokud se jedná o Němce mimo Československo, je to v textu upřesněno.

4 V naší publikaci používáme z alespoň dílčího konsensu vycházející termín „nuceně vysídlení“, a to ve variantách „mezinárodně neuznané“ (tj. před postupimskou konferencí se odehrávající, dříve se v českých/československých publikacích používal termín „divoký odsun“) a „mezinárodně uznané“ (tj. probíhající po postupimské konferenci, dříve označováno také jako „organizovaný odsun“).

pitoly jsou krom toho sondami do dosud minimálně probádaných témat. Tato kniha tedy může být nejen zdrojem poznání některých aspektů krkonošských dějin, ale také podkladem pro komparativní regionální studie. V neposlední řadě tato práce poslouží jako inspirace při využití zdánlivě okrajových nebo přehlížených pramenů poznání, což byl hlavní cíl celého našeho výzkumného projektu.

Monografie vychází s podporou Programu na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II), v rámci podpořeného projektu č. DG20P02OVV010 *Prameny Krkonoš. Vývoj systému evidence, zpracování a prezentace pramenů k historii a kultuře Krkonoš a jeho využití ve výzkumu a edukaci*. Tento projekt vytváří vedle předkládané publikace rovněž 3 interaktivní specializované mapy s odborným obsahem, specializovaný software, odbornou výstavu s kritickým katalogem (2021) a veřejnou specializovanou databázi *Prameny Krkonoš*. Řada pramenů či dílčích závěrů prezentovaných v této monografii byla podkladem k záznamům v databázi.

Řešitelem projektu je Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., dalším účastníkem je Univerzita Karlova, Matematicko-fyzikální fakulta. Hlavním partnerem projektu je Správa Krkonošského národního parku. Dalšími partnery projektu jsou Český statistický úřad, Družstevní Asociace České republiky, Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., město Žacléř – Muzeum Žacléř, Společnost česko-německého porozumění Trutnov – Krkonoše, z. s., Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, Ústav dějin umění Akademie věd ČR, v. v. i. a Ústav zemědělské ekonomiky a informací.

Autoři děkují jménem celého týmu všem partnerům projektu za vstřícný přístup a spolupráci. Velkého díku si zaslouží oba recenzenti této publikace, doc. Jan Štemberk a Dr. Jitka Balcarová. Jejich cenné připomínky a podněty výrazně přispěly k výsledné podobě knihy. Editoři by rádi touto cestou rovněž poděkovali autorům za jejich podíl na vzniku této monografie. Za sebe pak děkují za podporu a trpělivost rovněž svým rodinám, na jejichž úkor byly často práce na této monografii realizovány.

Za autorský tým Jiří Kohoutek a Jan Slavíček, editoři

Východiska našeho bádání o krkonošských dějinách

Jan Slaviček, Jiří Kohoutek

Krkonoše jako specifický region (mj. pohraničí, nejvyšší pohoří v českých zemích, s komplikovanou národnostní strukturou, významná rekreační oblast) se vždy výrazně otiskovaly v beletrii. Odborných historických textů zabývajících se jejich dějinami je však výrazně méně. Zejména bádání postavené na moderních metodách historické vědy je dosud relativně vzácné. Velké syntetické práce zabývajících se dějinami českých zemí se Krkonoš dotýkají obvykle relativně okrajově. Značná část dosavadní knižní produkce k tématu již byla autorským týmem projektu *Prameny Krkonoš* zhodnocena v jeho předchozí publikaci *Opevněná krajina*. V rámci úspory rozsahu na tuto publikaci tedy odkazujeme.⁵ Přehledová literatura ke zkoumaným dílčím tématům je citována v jednotlivých kapitolách a její souhrn je standardně uveden v seznamu pramenů a literatury na konci této knihy.

Publikace jako celek je nesena několika badatelskými východisky, na nichž je postaven celý projekt NAKI a která do značné míry definují Krkonoše jako specifické území a zároveň jako svého druhu laboratoř pro aplikaci nepříliš obvyklých metodických postupů. Zaprvé, ambicí naší monografie je propojení světa tzv. „velké“ historie a tzv. „malých“, regionálních dějin. Tyto světy se v moderní české historiografii povětšinou míjejí. Důvody jsou nasnadě – jde především o rozdílnou metodologickou výbavu a z ní vyplývající odlišné badatelské zaměření. „Velký“, centrálními institucemi realizovaný výzkum, je schopen široké kontextualizace a má k dispozici nejmodernější metodologické instrumentárium, stejně jako inspiraci a závěry současné světové vědy. Regionální historici naproti tomu disponují vynikajícími detailními znalostmi regionálních konkrétní, jakož i na těchto detailních znalostech založeného lokálního kontextu.⁶ Oběma přístupům však obvykle chybí právě silné stránky

5 NOVÁKOVÁ, T., et al. *Opevněná krajina: lidé ve východních Krkonoších 1938: kritický katalog k výstavě*, s. 10–20.

6 K regionální historiografii konceptuálně *Regionální periodika, pramen poznání místní historie a kultury: sborník referátů z konference k výročí 80 let založení – 15 let obnovení vlastivědného sborníku Pod Zelenou horou: 27.–28. března 2012 v Přešticích*. Nepomuk – Přeštice: Kulturní a informační centrum Nepomuk – Kulturní a komunitní centrum Přeštice, 2012; *Regionální dějiny v dějepisném vyučování na českých a slovenských školách: sborník z konference konané 23.–24. listopadu 2005*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta UJEP, 2006.

toho druhého – regionální historik/nadšenec, jehož jádrem obživy obvykle nebývá samotný vědecký výzkum, často nemá k dispozici zázemí špičkové centrální instituce a z něj vyplývajícího přístupu k širokým badatelským možnostem. Naopak, zaměstnanec takovéto centrální instituce jen stěží může dosáhnout tak podrobné úrovně znalostí vázaných na konkrétní lokalitu jako regionální historik. Jakkoli bývají vztahy mezi oběma skupinami často komplikované, ukazují např. kapitoly Sandry Kreisslové či Tomáše Pánka na možnosti alespoň částečného průniku výsledků jejich bádání.⁷

Druhým východiskem našich úvah je skutečnost, že Krkonoše jsou regionem s velmi komplikovanou národnostní strukturou.⁸ Složitost vzájemných vztahů je navíc prohlubována skutečností, že celostátně většinové etnikum, Češi, tvořili na území Krkonoš dlouhodobě minoritu, zatímco etnikum v republice menšinové, Němci, představovali v tomto regionu majoritu. Ani to však neplatilo absolutně a při detailnějším pohledu se situace ještě dále znepréhledňovala – v soudních okresech Vysoké nad Jizerou a Jilemnicemi měli totiž naopak právě Češi výraznou většinu (v roce 1921 přibližně 20:1).⁹ Obraz národnostní většiny či menšiny v Krkonoších se tak proměňoval s použitým měřítkem. Menšina se stávala regionální většinou, aby se při větším rozlišení na některých místech situace opět otáčela¹⁰. Dlouhodobé napětí pochopitelně eskalovalo, zejména v dobách krizí či zásadních historických zvratů, jakými byly například vznik Československa nebo mezinárodně-politická krize roku 1938 vrcholící Mnichovem, následným rozpadem republiky a po jejím obnovení pak „definitivním“ vyřešením vzájemných interetnických vztahů z pozice síly v podobě nuceného vysídlení německého obyvatelstva. Toto téma se prolíná značnou částí naší publikace. Jak ukazuje kapitola Daniely Coganové, odrazily se nacionální poměry i ve změně územně-správní struktury regionu Krkonoš vznikem samostat-

7 Regionálními dějinami se samozřejmě zabývá i „velká“ historiografie, obvykle se však jedná o případové studie, případně výstupy větších, specificky zaměřených projektů. V oblasti hospodářských dějin může být příkladem třeba HÁJEK, Jan. Regionální finanční elity – institucionální řevnivost, koexistence či kooperace? Modely vzájemného vztahu představitelů lokálních peněžních ústavů na příkladech z Benešovska. In: KUBŮ, Edard a ŠOUŠA, Jiří (eds.), *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*. Praha: Dokořán, 2008.

8 K tomu si lze udělat představu i z „pouhých“ sčítání obyvatelstva. Ta prvorepubliková jsou zachycena po soudních okresech. Viz např. *Zprávy Státního úřadu statistického Republiky československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1922, s. 80–83, 154–155; *Zprávy Státního úřadu statistického Republiky československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1932, s. 1211–1218. Projekce národnostního soupeření do literatury viz např. FUTTERA, Ladislav. „Podívejte se na západ, tam jsou Němci a za nimi Tataři!“ Krkonošská literatura mezi Čechy, Němci, romantismem a realismem. *Dějiny a současnost*. 2021, 43(8).

9 *Zprávy Státního úřadu statistického Republiky československé*, s. 154–155.

10 Blíže viz např. HOLUBEC, Stanislav a MOČÍČKOVÁ, Jitka. Zobrazování česko-německé národnostní hranice na mapách v období cca 1820–1940. *Historická geografie*. 2020, 46(2).

ného soudního okresu Vysoké nad Jizerou. Texty Jany Mezerové a Tomasz Przerwy tematizují německojazyčnou literární produkci specifických typů. Marek Krejčí se naopak zabývá volnočasovými aktivitami, kterým se v Krkonoších věnovala skupina pražských českých intelektuálů. Kapitoly Tomáše Pánka, Stanislava Holubce, Sandry Kreisslové a Tomáše Korbela pak ilustrují důležitost tématu nacionálního „stýkání a potýkání“ v krajanské sudetoněmecké, ale rovněž v české historiografické literatuře. Texty Jiřího Kohoutka a Jana Slavíčka pak nacionální soupeření představují na sondách do volebního chování a hospodářského života.

Třetí badatelské východisko tematizuje region Krkonoš jako geograficky, ale také socio-ekonomicky specifický. Krkonoše jsou součástí pohraničních regionů, jejichž charakter byl oproti vnitrozemí vždy odlišný. Coby (pod)horská oblast se odlišují skladbou osídlení, charakterem kulturní krajiny, stejně jako regionální strukturou hospodářství¹¹. Kapitola Jiřího Loudy prokazuje, jak se zvláštní charakteristika Krkonoš projevovала v jejich územně-správním vývoji. V rámci českých zemí navíc Krkonoše drží primát nejvyššího pohoří, což jim přináší jistý symbolický význam. A konečně, v Krkonoších dochází k rozvoji turismu dříve než v ostatních pohořích, a cestovní ruch, včetně turistiky, zde nabírá poměrně záhy vysokou intenzitu s celorepublikovým, až mezinárodním dosahem, jak ukazují mj. kapitoly Marka Krejčího či Tomasz Przerwy.

Čtvrté stěžejní východisko konceptualizuje Krkonoše jako region poznamenaný ve 20. století celou řadou větších či menších diskontinuit historického vývoje, a to zejména s ohledem na území, obyvatelstvo, ekonomicko-sociální systém a politický režim. Nepochybně největším diskontinuitním zásahem do dějin Krkonoš byl komplex událostí spojený se druhou světovou válkou, počínaje opevňováním pohraničí ve druhé polovině 30. let, vyústěním mezinárodně-politické situace do Mnichovské konference s důsledkem odstoupení československého pohraničí (v jehož důsledku se většina obyvatel regionu ocitla v jiném státním celku), přes samotnou válku s jejími dopady hospodářskými, demografickými a jinými, až po finální vyvrcholení v podobě osvobození území (a tedy jeho opětovného připojení k Československu) a následného nuceného vysídlení německého obyvatelstva a osidlovací akce, které zásadně změnily demografickou a sídelní strukturu Krkonoš (snížení počtu obyvatel, zánik některých sídelních lokalit, ale rovněž např. tradičních hospodářských činností a řemesel atd.)¹². Mezi další významné diskontinuitní

11 FLOUSEK, Jiří. *Krkonoše: příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007, s. 446–520.

12 Pro základní přehled těchto událostí v Krkonoších viz především FUKSA, Ivan, et al. *Vojenská historie Krkonoš v letech 1918–1945*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2019; *Zmizelá Sudety = Das verschwundene Sudetenland*. Praha: Antikomplex, z.s., 2015, s. 443–474.

prvky patří samotný vznik Československé republiky (1918). V jeho rámci došlo především k výměně pozic obou hlavních etnik: dosud vládnoucí německé (v Krkonoších dominantní) se v rámci nového státu stalo minoritním, zatímco Češi (resp. v tehdejší terminologii Čechoslováci) se nově stali etnikem vládnoucím. Následný pokus o secesi většinově německy osídlených území na konci roku 1918 byl neúspěšným pokusem na tuto situaci reagovat¹³. Diskontinuálně pak samozřejmě působily dvě klíčové změny politického režimu během 20. století, tj. komunistický převrat v únoru 1948 a tzv. „sametová revoluce“ na konci roku 1989, které následně vedly k zásadním socioekonomickým změnám – v prvním případě v podobě nacionalizace hospodářství a zavedení centrálně plánované ekonomiky komunistického typu, v případě druhém pak naopak v podobě návratu majetku do soukromých rukou (restituce a privatizace) a transformace ekonomiky na tržní model. Samozřejmě nelze přehlédnout vliv společenských a politických změn druhé poloviny 60. let 20. století – otázkou však zůstává, zda zde diskontinuitu tvoří tzv. „Pražské jaro“ či naopak invaze vojsk Varšavské smlouvy vedená SSSR a následná „normalizace“. Zde záleží na úhlu pohledu, co lze považovat za kontinuitu. Všechny zmíněné diskontinuitní prvky se v Krkonoších větší či menší mírou projeví, obvykle však přibližně stejně, jako na ostatním území Československa (například v proměnách správního uspořádání, jak ukazují zejména příspěvky Pavla Zahradníka a Daniely Coganové). Krkonošská specifika však můžeme najít v reakci na nucené vysídlení německého obyvatelstva, kdy se v následujících letech a dekadách snaží obě strany (tedy oficiální narativ československého státu i narativ vysídlených Němců a jejich potomků) nově interpretovat celé krkonošské dějiny, včetně samotného aktu nuceného vysídlení (viz třetí oddíl knihy). Celkově platí, že Krkonoše se skutečně stávaly zrcadlem „velkých“ dějin, přičemž toto zrcadlo je obrazně řečeno v některých případech popraskané, omšelé či dokonce vypouklé a zprostředkovaný obraz dějin může tedy být určitým způsobem rozmazaný, roztržštěný či jinak zkreslený, ať již záměrně nebo neúmyslně.

Páté badatelské hledisko reflektuje, že uvedené prvky diskontinuity, zejm. proměna obyvatelstva Krkonoš po roce 1945, mají za následek zásadní narušení podstatné části místní historické paměti, jejímž nositelem bylo původní, po staletí zde usdlé, obyvatelstvo. S tím souvisí několik dalších fenoménů, tj. pokusy o vytváření historické paměti nové (nesené nově usídleným obyvatelstvem po roce 1945) a pokusy o rekonstrukci oné původní historické paměti. Jak ukazují zejména kapitoly Sandry Kreisslové, Tomáše

13 HOLUB, Ota. Obsazení Trutnovska československou armádou a její poslání v letech 1918–1921. *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 1966, 2; FRAJDL, Jiří. Rok 1918 v severovýchodních Čechách. *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 1969, 4.

Pánka a Stanislava Holubce, byly tyto pokusy často spojeny se snahou události účelově (re)interpretovat, v některých případech pak dekonstruovat a nově, odlišně a účelově rekonstruovat (viz již zmíněné zcela odlišné narativy celkových krkonošských dějin v podání vysídlenců v SRN, resp. československého státu). Pokusy o hledání průníků a společné interpretace, případně rekonstrukce a znovuoživení historické paměti, se pak váží k posledním dekadám a souvisí s narovnáním česko-německých vztahů od 90. let 20. století. Narušení historické paměti bylo často doprovázeno rovněž fyzickou likvidací či poškozením pramenů historického poznání. Je právě jednou ambicí projektu *Prameny Krkonoš* přispět k obnovení informací o těchto informačních zdrojích. Podobně o to usilují v širším měřítku i další databáze (viz zejm. kapitoly Václavy Horčákové, Jana Ivanova a Kateřiny a Kamily Brožové v této publikaci).

A konečně, posledním východiskem je zdůraznění skutečnosti, že Krkonoše jako součást jak regionální, tak celostátní historie mohou demonstrovat výhody i obtíže využití dosud nepřiliš reflektovaných a známých informačních zdrojů. Jde obvykle o polooficiální materiály málokdy odborně-vědeckého charakteru, které však obsahují nepřeberné množství jak detailních informací (přičemž se velmi často jedná o informace dnes již zapomenuté, obtížně ověřitelné či zcela neověřitelné), tak i kontextu postaveného na podrobných regionálních znalostech pamětníků, kteří tehdy tyto prameny zpracovávali či uchovávali, případně byli i účastníky daných událostí. Jedná se o nejrůznější vlastivědné publikace či archivní prameny uložené ve fondech, v nichž by nás v drtivé většině případů nenapadlo dohledávat informace spojené s Krkonošemi¹⁴ (věnují se jim např. kapitoly Jany Mezerové či Marka Krejčího). Dále jsou to prameny z provenience sudetoněmeckých krajských organizací či pozůstalostí, jak je reflektuje kapitola Tomáše Korbela. Metodologicky odlišným, avšak rovněž málo využívaným postupem je užití pramenů centrální provenience a záběru pro regionální výzkum, který umožňuje řadu zajímavých srovnání a analýz, což demonstrují kapitoly Jiřího Kohoutka a Jana Slavíčka.

Závěrem zmiňme oblasti, které naše publikace vzhledem ke svému omezenému rozsahu záměrně vypouští ze svého badatelského zájmu. Prvním omezením je soustředění našeho výzkumu pouze na jižní stranu Krkonoš, tj. až na výjimky (kapitola Tomasz Przerwy) neřešíme oblast dnešních polských Krkonoš. Toto omezení je dáno celkovým zaměřením projektu. Dále

¹⁴ Rozbor jejich výpovědních možností, interpretačních komplikací, slabých i silných stránek viz NOVÁKOVÁ, T., et al. *Opevněná krajina: lidé ve východních Krkonoších 1938: kritický katalog k výstavě*, s. 7–21.

vynecháváme vliv událostí spojených s vojenskými dějinami (ať již s roky 1918, 1938, 1968 či 1980/1981). Tato problematika je dle našeho názoru již poměrně dobře zpracována¹⁵, a krom toho se členové autorského týmu monografie nevěnují vojenské historii. Až na výjimky (především kapitola Marka Krejčího), se rovněž téměř vůbec nezabýváme problematikou každodennosti. To vyplývá z celkového nastavení koncepce monografie, která se spíše zaměřuje na souvislostní analýzu a jí odpovídající prameny.

Dodejme ještě, že předkládaná kniha v žádném případě není, a ani neaspiruje na to být, všezahrnujícím kompendiem historických znalostí regionu Krkonoš. Není, alespoň ve své většině, syntetickou přehledovou prací. Jak jsme již zmiňovali v úvodu, naším cílem je především představit široké množství pramenných zdrojů vázaných na krkonošské dějiny a ukázat nejrůznější možnosti jejich badatelského vytěžení a interpretace. Jednotlivé kapitoly jsou tak do jisté míry koncipovány jako případové studie. Na rozdíl od publikací sborníkového typu jsou však provázány právě jednotícím přístupem zaměřeným na prameny a možnosti jejich využití. Jinak řečeno, jsme přesvědčeni, že závěry týkající se dílčích oblastí jsou v obecné rovině platné i pro jiná, obdobná témata bádání, ačkoli se samozřejmě mohou v drobných detailech odlišovat. Lze předpokládat, že analogické prameny a možnosti jejich využití jsou k dispozici i pro bádání o jiných regionech a že metodologické závěry naší práce jsou tak do velké míry přenositelné. Potvrzení této teze je tak výzvou do další, i komparativní, badatelské práce.

15 FUKSA, I., et al. *Vojenská historie Krkonoš v letech 1918–1945*; TOMEK, Prokop. Akce Krkonoše: československé vojenské souvislosti polské krize. *Historie a vojenství: časopis Vojenského historického ústavu*. 2017, 66(3); LÁŠEK, Radan. *Krkonoše v roce 1938: armáda a opevnění*. Praha: Codyprint, 2015.

„Velké“ dějiny 20. století a jejich reflexe v Krkonoších

Jan Slaviček, Jiří Kohoutek

Dějinný vývoj na území regionu Krkonoš ve 20. století a jeho zvraty organicky navazovaly na běh událostí předchozích staletí. Vedle odrazu „velkých“, celostátních či nadstátních dějin však působila i specifická charakteristika Krkonoš jako regionu se svérázným prostředím, obyvatelstvem a vývojem. V posledních letech před první světovou válkou byl charakter Krkonoš určován především třemi souběžně působícími vlivy. Prvním z nich bylo rostoucí nacionální soupeření českého a německého etnika nejen v regionu. Zatímco na úrovni celostátní, tedy jinak Předlitavska, se český národ pokoušel dosáhnout rovnoprávného postavení s etnikem německým, na úrovni zemské (České království) usiloval o co nejvyšší využití své početní i hospodářské převahy a maximalizaci kulturních a sociálních zisků, jichž dosáhl v předchozích dekáдах. V Krkonošském regionu však vypadalo národnostní soupeření odlišně – etničtí Češi zde byli menšinou, v některých částech Krkonoš fakticky menšinou marginální. Majoritní etnikum se tak snažilo zdůrazňovat specificky německý charakter nejvyšších českých hor, zatímco česká menšina se pokoušela co nejvíce prosadit a německou hegemonii narušovat¹⁶. I uvnitř Krkonoš se situace dále komplikovala. Mezi osmi soudními okresy byly dva dominantně české (Vysoké nad Jizerou a Jilemnicí) s přibližně 95 % české populace v roce 1910, zatímco ve zbylých šesti soudních okresech naopak zcela dominovalo obyvatelstvo německé (vždy přes 90 %, s krajním případem soudního okresu Maršov s více než 99 % Němců). Toto specifické národnostní složení se dokonce odráželo i ve správním uspořádání, když se ve druhé polovině 19. století české etnikum vynutilo vznik nového soudního okresu Vysoké nad Jizerou, jak ukazuje kapitola Daniely Coganové dále v tomto svazku.

Druhým vývojovým trendem charakterizujícím Krkonoše byl jejich převážně industriální charakter, odvislý od rychlého vzestupu zejména textilního

16 Blíže ukázkově (včetně přebírané válečné dikce) HOLUBEC, Stanislav. „Na bitevní čáře.“: Česko-německé zápasy o Krkonoše 1890–1938. *Moderní dějiny: časopis pro dějiny 19. a 20. století = Modern History. Journal for the History of the 19th and 20th Century*. 2017, 25(2).

průmyslu v 19. století. Tomu odpovídala také sociálně-profesní charakteristika regionu, v němž většina zaměstnaných osob působila v sekundárním sektoru ekonomiky¹⁷. Z logických důvodů byla většina firem německých.

Konečně třetím specifickým faktorem byl ve druhé polovině 19. století nárůst popularity aktivního trávení volného času (zejména pro středostavovské vrstvy) a s tím spojený vzestup turistiky – a následně obecně cestovního ruchu – a dalších sportovních aktivit, pro něž představovaly Krkonoše zajímavou cílovou destinaci.¹⁸

První světová válka se regionu Krkonoš dotkla pouze nepřímo¹⁹. Na krkonošském území se boje neodehrávaly a s ohledem na technické možnosti nedocházelo ještě ani k velkému poškození území ve vnitrozemí vzdáleném od válečných front. Nepřímé dopady války však byly značné. Projevily se samozřejmě stagnací počtu obyvatel – mezi lety 1910 a 1921 došlo k růstu obyvatelstva na celém území ČSR pouze o 0,13 %, v Čechách se počet obyvatel dokonce snížil; pro srovnání mezi lety 1900 a 1910 se jednalo o růst ve výši 7,37 %.²⁰ Doprovodným jevem byla nevýhodná změna proporce mužů a žen – v roce 1910 připadalo 1.056 žen na 1.000 mužů, v roce 1921 to již bylo 1.075 žen²¹). Dlouhodobé strádání v důsledku válečných událostí se projevilo snížením kvality života. Po ekonomické stránce utrpěl průmysl ztrátami části zahraničních odbytišť, byť u textilního (i dalšího zpracovatelského) průmyslu částečně kompenzovanými válečnými zakázkami. Firmy trpěly rovněž rekvírováním zásob (a v některých případech i vybavení), stejně jako zastaráváním výrobních prostředků, do jejichž obnovy se obvykle během války v zásadě neinvestovalo.²²

Po konci války a vzniku nové Československé republiky se navíc dostavila řada dalších hospodářských obtíží. Zejména se jednalo o poválečnou krizi spojenou s nutnou restrukturalizací výroby do podmínek míru, zpřetrhání

17 *Interaktivní mapa obyvatelstva 1921 – 2011* [online]. [cit. 10. 2. 2022].

Dostupné z: <<https://www.historickygis.cz/aplikace/mapa.html>>.

18 FLOUSEK, J. *Krkonoše: příroda, historie, život*, s. 703–714; LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. Hradec Králové: Kruh, 1977, s. 169–184.

19 Není-li uvedeno jinak, odkazujeme ve zbytku kapitoly pro širší kontext pouze na vybranou přehledovou literaturu týkající se uváděných událostí obecně, tj. v celostátním měřítku. Literatura k odrazu těchto událostí v Krkonoších již byla uvedena v předchozích pasážích (včetně kapitoly o metodickém přístupu) nebo je uvedena v jednotlivých kapitolách věnovaných dílčím tématům.

20 *Statistická příručka republiky Československé II*. Praha: 1925, s. 362.

21 *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl*. Praha: Státní úřad statistický, 1924, s. 51.

22 PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl*. Brno: Doplněk, 2004, s. 29–30.

dosavadních obchodních vazeb uvnitř bývalého Rakousko-Uherska, potřebu etablovat novou státní měnu, řešit nevyhovující dopravní infrastrukturu (hlavní komunikační tahy směřovaly jižně do Vídně, nikoli ve východo-západním směru, jak by nový stát potřeboval), atd.²³ V krkonošském regionu se navíc zásadně projevovalo to, že německé obyvatelstvo i podniky utrpěly výrazně vyšší ztráty ve vazbě na rakouské válečné půjčky.²⁴

Vznik Československa v roce 1918 však znamenal především zásadní politickou změnu. Nový stát přijal republikánskou formu vlády a snažil se až ostentativně distancovat od „starého, rakouského“. Německé obyvatelstvo Krkonoš tuto změnu pochopitelně přijímalo s velkými výhradami a nevolí, případně odmítalo. Projevem tohoto postoje byl pokus odtrhnout čtyři provincie osídlené českými Němci od nově vzniklé republiky a připojit je k proponovanému Německému Rakousku. V případě Krkonoš byly touto provincií tzv. Německé Čechy (Provinz Deutschböhmen) prostírající se v západních a severních Čechách. Hlavním městem byl vyhlášen Liberec (Reichenberg), do čela tohoto útvaru se postavili Raphael Pacher (29. 10. 1918 – 5. 11. 1918) a Rudolf Lodgman von Auen (od 5. 11. 1918 – 14. 12. 1918, kdy celá „vláda“ provincie uprchla do Vídně).²⁵ Politicky zcela nerealistický a fakticky nesoudný pokus byl předem odsouzen k nezdaru. Československá armáda již během posledního měsíce roku 1918 „provincii“ obsadila a její území se stalo pevnou součástí Československé republiky,²⁶ což následně potvrdila i mírová smlouva ze Saint-Germain-en-Laye. Z geopolitického a mezinárodně-politického hlediska byl pokus o secesi německojazyčných území v podstatě nesmyslný – představa, že by vítězné mocnosti nechaly po první světové válce vzniknout fakticky etnicky homogenní, poměrně velký německý státní útvar (Německé Rakousko), byla s ohledem na výsledky války absurdní. Cílem spojenců, zejména Francie, ale pochopitelně i řady nově vznikajících států ve střední Evropě, bylo naopak německou moc co nejvíc oslabit. Na druhé straně je však třeba přiznat, že požadavky

23 Ibid., s. 29–30 a 34–38.

24 To, že německé podniky upisovaly výrazně vyšší válečné půjčky než jejich české protějšky, je obecně známý fakt, stejně jako to, že drtivá část těchto prostředků zůstala po válce nedobytná. To se týkalo i aktiv deponovaných ve Vídni (kde měly opět mnohem více prostředků uložený německé firmy). Pro demonstraci rozsahu této finanční rány uvedme, že např. německá úvěrní družstva takto podle odhadů odepsala majetek v hodnotě plně čtvrtiny vkladů a aktiv! Viz HÜBL, Karl. *Bauerntum und Landbau der Sudetendeutschen*. München: Sudetendeutsches Landvolk in der Ackermann-Gemeinde, 1963, s. 400.

25 MAURER-HORN, Susanne. Die Landesregierung für Deutschböhmen und das Selbstbestimmungsrecht 1918/1919. *Bohemia: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*. 1997, 38(1), s. 45.

26 KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIII., 1918 – 1929*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2000, s. 31–35.

českých Němců byly v zásadě v souladu s prezidentem Wilsonem deklarovaným principem sebeurčení národů, který byl posléze víceméně přijat i nově vzniklou Společností národů a stal se později i jedním ze základních principů mezinárodního práva. Události konce roku 1918 tak ještě více prohloubily příkopy mezi oběma velkými etniky v českých zemích. Zjednodušeně řečeno, Češi (Čechoslováci) vyčítali Němcům nesoudnost, či dokonce nestoudnost (klást si požadavky po prohrané válce, kterou Německo vyvolalo a chtějí de facto územní zisky); Němci naopak české straně zazlívali postup z pozice síly a utilitaristický přístup k principu národního sebeurčení, který byl uplatňován pouze pro československý státní národ, zatímco ostatním etnikům byl fakticky upírán.

Hluboké rozpory mezi Čechy a Němci dlouho nedokázalo zahladit ani velmi pokročilé československé menšinové zákonodárství²⁷ ani de facto loajální chování (velké části, a později nepochybně většiny) německých politiků. Nesporně demokratický charakter Československé republiky však postupně pomáhal situaci uklidnit. Německé politické strany mohly bez problémů vyvíjet svoji činnost a reprezentovat své voliče, a ačkoli nebyly po řadu let součástí celostátní exekutivy, mohly na parlamentní půdě vznášet svou agendu a alespoň částečně prosazovat své zájmy. I když se německé strany fakticky odmítaly podílet na vedení československého státu (ten ostatně o jejich účast také neměl skoro žádný zájem), vzájemné pozice se postupně sblížovaly. Čím dál tím více se tak ukazovala neudržitelnou politika vytváření tzv. všenárodních vlád (tedy jinak vlád tvořených českými a slovenskými stranami napříč ideologickým spektrem bez účasti politických stran menšin), která velmi ztěžovala nalezení efektivních většinových koalic, omezovala ideologicko-programové pojetí politiky a byla i při své velké nestabilitě de facto maximem možného. K prolomení toho paradigmatu došlo v polovině 20. let 20. století se vznikem vlády tzv. „panské koalice“, tedy jinak třetí vlády Antonína Švehly (3. 10. 1926). Tato v pořadí již devátá československá vláda (nepočítáme-li tzv. Prozatímní vládu v čele s Masarykem) byla první vládou postavenou na programově-ideologickém průniku středopravých stran, což umožnila účast dvou německých politických subjektů, a sice německých agrárníků (Bund der Landwirte) a křesťanských sociálů (Deutsche Christlichsoziale Volkspartei). Německé politické strany, od roku 1929 včetně německé sociální demokracie (Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei), pak zůstaly členy československých vlád až do roku 1938.

Zahlazování nacionálních rozporů nepochybně napomáhala i hospodářská prosperita tzv. „zlatých“ 20. let 20. století. Během necelé dekády zažila čes-

²⁷ K tomu nově KUKLÍK, Jan a PETRÁŠ, René. *Minorities and law in Czechoslovakia, 1918–1992*. Praha: Karolinum, 2017, s. 279–280.

koslovenská ekonomika významný růst, který v zásadě kopíroval celosvětové trendy rozvinutých zemí. Zvyšovala se efektivita zemědělství i průmyslové výroby, narůstal sektor služeb, podniky se modernizovaly, rozvíjelo se živnostenské podnikání stejně jako velkopodnikání nesené především koncerny akciových bank či zahraničním kapitálem (zejména francouzským, belgickým, britským, ale rovněž německým atp.). Ačkoli jsou legendy o Československu patřícím na světovou ekonomickou špičku přeexponované, patřilo Československo rozhodně mezi vyspělé, na export orientované ekonomiky (v základních makroekonomických i makrosociálních parametrech se obvykle umísťovalo mezi první desítkou až dvacítkou států na světě²⁸). Tento typ ekonomik je však obvykle značně náchylný vůči výkyvům hospodářského cyklu, což se v případě Československa plně projevilo v průběhu ekonomické deprese ve 30. letech 20. století. Velká hospodářská krize přicházející z USA nastupovala v Evropě opožděně, často však ještě s horšími a dlouhodobějšími důsledky. Ve střední Evropě ji výrazně akceleroval pád vídeňského Creditanstaltu, jedné z největších středoevropských velkobank v květnu 1931. Pro Československo byly následky krize značně devastující. Raketově rostla nezaměstnanost, zásadní propad postihl průmyslovou výrobu i mezinárodní obchod. Československá ekonomika se z krize vzpamatovávala velmi dlouho a pouze díky zvýšeným nákladům na zbrojení a opevňování (viz dále) se podařilo teprve koncem 30. let 20. století přiblížit k výkonům před krizí (národní důchod byl v roce 1937 na 97 % stavu z roku 1929).²⁹

Region Krkonoš dobře ilustruje rozdíl mezi 20. a 30. lety 20. století, stejně jako vliv průběhu ekonomického cyklu na nacionální problematiku. Ve 20. letech se německé podniky úspěšně podílely na ekonomickém růstu a prosperitě. Jejich nepřilíš vhodná odbytová struktura a relativní zastaralost (většina podniků pocházela z dekad na přelomu století, takže ve 30. letech již nemohla držet krok s moderním vývojem bez rozsáhlé modernizace, k níž však povětšinou nedošlo) však představovaly s ohledem na blížící se krizi zásadní problém. Právě v Krkonoších dominantní textilnictví, stejně jako další obory lehkého průmyslu, se staly jednou z největších obětí krize, zejména v důsledku faktického kolapsu mezinárodního obchodu s příslušnými komoditami. Důsledkem bylo, že region Krkonoš (stejně jako prakticky celé Němci osídlené pohraničí Československa) pocítil dopady krize podstatně silněji než etnický český vnitrozemí republiky. Československá republika navíc patřila k zemím, které na nástup deprese reagovaly relativně pomalu a nerozhodně. Opatření byla centralizovaná a značně byrokratizovaná.

28 KUBŮ, Eduard a PÁTEK, Jaroslav. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha: Karolinum, 2000.

29 PRŮCHA, V. *Hospodářské a sociální dějiny, 1. díl*, s. 271–272.

V německém obyvatelstvu tak sílil pocit, že nejen na krizi doplácí více (což byla částečně i pravda), ale také, že pomoc státu se koncentruje na etnicky české obyvatelstvo a podniky, zatímco německou menšinu znevýhodňuje (což však realitě neodpovídalo).³⁰

Pro Krkonoše zásadní vývoj se však ve 30. letech 20. století odehrával v sousedním Německu. Drtivé dopady hospodářské krize (ještě výraznější než v Československu), frustrace z výsledků první světové války i touha po odplatě, růst nacionalismu i antisemitských nálad, celková radikalizace společnosti, to vše vytvářelo živnou půdu pro vzestup nacismu, který se v roce 1933 chopil moci a následně vytvořil totalitární režim směřující k dalšímu světovému válečnému konfliktu. Inspirace z říše a frustrace etnicky německého obyvatelstva Československa působily ve vzájemné synergii a vedly k růstu radikálně nacionalistických nálad tohoto obyvatelstva, které se následně začalo masově přiklánět k faktickému spojenci nacistického Německa, Sudetoněmecké vlastenecké frontě (*Sudetendeutsche Heimatsfront*) a poté k Sudetoněmecké straně (*Sudetendeutsche Partei – SdP*) v čele s Konradem Henleinem³¹. V naší monografii tento trend ukazuje vývoj volebních výsledků, který analyzuje kapitola Jiřího Kohoutka. Pro Krkonoše byly výsledky komunálních voleb v roce 1938 analyzovány již v katalogu *Opevněná krajina*.³²

Vzrůstající agresivita nacistického Německa a rapidně mizející loajalita převážné většiny českých Němců³³ vedly ve druhé polovině 30. let 20. století

30 JANČÍK, Drahomír a KUBŮ, Eduard (eds.), *Nacionalismus zvaný hospodářský: střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859–1945)*. Praha: Dokořán, 2011, s. 585.

31 K tomu z recentní produkce např. BREITFELDER, Miroslav. *Německá říše zasahuje: úřady, spolky, instituce a čeští Němci: 1918–1938*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2021, s. 179–195; DEJMEK, Jindřich, et al. *Československo: dějiny státu*. Praha: Libri, 2018.

32 NOVÁKOVÁ, T., et al. *Opevněná krajina: lidé ve východních Krkonoších 1938: kritický katalog k výstavě*, s. 94–103.

33 V souvislosti s postoji místního německého obyvatelstva k Československu se otevírá klíčová otázka, kterou historiografie dosud nedokázala finálně zodpovědět. Byl příklon etnicky německého obyvatelstva k Československu ve 20. letech 20. století skutečný? Nebo se jednalo pouze o fakticky oportunistické a utilitární smíření s reálnou situací (na jejíž podobu toto obyvatelstvo nemělo ani nemohlo v daném okamžiku mít vliv), a jakmile se okolnosti změnily, projevil se znovu dlouhodobý autentický, tedy negativní postoj této populace vůči Československu? Moderní historiografie se v posledním období kloní spíše ke druhé variantě (BALCAROVÁ, Jitka. „Práce šlechtí!“. *sudetoněmecká dobrovolná pracovní služba v meziválečném Československu*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2021, s. 13–14). Současně však nelze opomenout, že mezi českými Němci existovala sice početně relativně malá, avšak rozhodná a nepřehlédnutelná skupina, která zůstala Československu loajální doslova do poslední chvíle. Byli to především němečtí sociální demokraté a komunisté (byť u druhé skupiny se jednalo povětšinou o utilitární postoj sledující změny politiky Kominterny v polovině 30. let 20. století), ale také malá část představitelů a sympatizantů dalších německých, tzv. aktivistických politických stran (zejména křesťanských sociálů a agrárníků), které se však pod tlakem henleinovců na jaře 1938 fakticky rozpadly.

k nárůstu oprávněného pocitu kritického ohrožení Československé republiky. Ta zareagovala vojenskými opatřeními zahrnujícími modernizaci armády, ale především výstavbu pohraničního opevnění na základě francouzského vzoru (liniové opevnění). Jeho realizace byla pravděpodobně největší veřejnou stavební akcí v dosavadních dějinách státu. Přinášela s sebou výrazné oživení ekonomiky, jakož i nové pracovní příležitosti – obojí bylo velmi vítané jako pozitivní externalita napomáhající překonání vleklé hospodářské krize. Krkonošim a jejich německém obyvatelstvu však zůstala tato pozitiva odepřena – stavbu realizovaly české/československé firmy s převážně českými/československými pracovníky, protože německé obyvatelstvo bylo (z velké části oprávněně) vnímáno jako státně nespolehlivé. Při výstavbě opevnění byly navíc zabírány a přehrazovány pozemky, narušovány komunikace atd. (i když na druhé straně některé komunikace v souvislosti se stavebními pracemi vznikaly).³⁴

V roce 1938 se situace v Krkonoších velmi rychle vyhrcovala. Obecní volby dopadly zcela jednoznačně ve prospěch SdP, narůstala radikalizace německého obyvatelstva, byť po květnové částečné mobilizaci následovalo několik relativně klidnějších týdnů. Na podzim roku 1938 se agresivita Německa vůči Československu maximalizovala, v německy osídlených oblastech Československa (včetně Krkonoš) probíhaly otevřené nepokoje, ba dokonce i ozbrojené střety. Celá situace byla nakonec, jak známo, vyřešena na úkor Československa. Mnichovská dohoda znamenala pro ČSR zásadní okleštění území a překreslila také zcela mapu Krkonoš. Z našim projektem sledovaného území zůstaly součástí tzv. Druhé republiky a posléze Protektorátu jen části dvou soudních okresů, a to Jilemnice a Vysoké nad Jizerou, zatímco zbytek se stal součástí Říšské župy Sudety (Reichsgau Sudetenland)³⁵.

Druhá světová válka, které politika appeasementu Francie a Velké Británie vrcholící Mnichovskou dohodou nedokázala zabránit, znamenala ve svém průběhu a důsledcích zásadní kvalitativní i kvantitativní změnu pro celé území Krkonoš. Vynecháme-li přímé válečné škody (zejména v posledních fázích války poměrně značné), došlo pochopitelně k devastaci hospodářství v rámci jeho orientace na válečnou produkci. Nejvýznamnější změny byly nicméně demografického charakteru. Z Krkonoš v první fázi (primárně v roce 1938) odešla značná část etnicky českého obyvatelstva, aby se poté

34 NOVÁKOVÁ, T., et al. *Opevněná krajina: lidé ve východních Krkonoších 1938: kritický katalog k výstavě*, s. 70–87 a 113–117; LÁŠEK, R. *Krkonoše v roce 1938: armáda a opevnění*, s. 16–40.

35 Podrobně k tomu zejména kapitoly Daniely Coganové a Pavla Zahradníka. Obecně k začlenění českých regionů Krkonoš do Německé říše např. JUŘENA, Jan. *Soumrak nad českým Podkrkonošim: německá okupace Novopacka a Jilemnicka v roce 1938*. Dvůr Králové nad Labem: Ve Fortprint vydala Jednota Československé obce legionářské v Mladé Boleslavi, 2013.

během války zredukoval i počet obyvatelstva německého, ať již v důsledku válečných ztrát přímých nebo nepřímých. Naprosto pak zmizelo z Krkonoš židovské obyvatelstvo (významná byla zejm. komunita v Trutnově), které bylo nacisty programově fyzicky vyhlazeno.

Osvobození Československa a následné obnovení jeho státnosti a územní celistvosti (s výjimkou Podkarpatské Rusi, která se stala jedním z mnoha územních zisků SSSR) proběhlo za zcela odlišných okolností (mezinárodně-) politických, ekonomických, sociálních atp. Veřejné mínění v celé Evropě se posunulo významně doleva nejen v důsledku samotné druhé světové války, ale i předcházející krize liberálního mezinárodního uspořádání, hospodářské krize 30. let a vzniku a existence celé řady autoritativních pravicových (nebo alespoň v dobovém diskursu takto vnímaných) politických režimů. V Československu nastalo období Třetí republiky (1945–1948). Jednalo se o režim tzv. limitované demokracie, z ekonomického hlediska pak o smíšenou ekonomiku, která sice zachovávala soukromý sektor, ale fungování trhu podléhalo silným regulacím a stát fakticky vlastnil značnou část majetkových podstat zejména průmyslových podniků³⁶. Hned po osvobození území byl příslušnými dekrety prezidenta republiky zabrán německý majetek (s výjimkou majetku antifašistů, kteří však svoji loajalitu k československému státu v dobách války museli prokázat) a byl umístěn pod národní správu. Následně byl tento majetek buď privatizován do českých rukou či znárodněn. Následovalo znárodnění zásadní části československého průmyslu bez ohledu na národnost jeho dosavadních vlastníků. Kompletně znárodněna byla odvětví klíčového průmyslu, banky a pojišťovny, v ostatních odvětvích průmyslu byly znárodnovány podniky od určité velikosti (nejčastějším kritériem byl počet zaměstnanců přesahující hodnotu 500). Probíhala rovněž tzv. druhá pozemková reforma. V její první fázi byl rozdělován zabraný pozemkový majetek Němců a osob, které se provinily vůči republice. Následně byla důsledně revidována prvorepubliková pozemková reforma a držení soukromé půdy bylo striktně omezeno na 250 ha (z toho max. 150 ha zemědělské půdy). Konfiskovaná půda byla poté za velmi příznivé ceny přidělována zájemcům – průměrný příděl dosahoval několika hektarů, což pro drtivou většinu nabyvatelů znamenalo podstatné zvýšení životní úrovně (dosud to byli většinou maloročníci či zemědělství dělníci). Příděly provádělo ministerstvo zemědělství ovládané KSČ³⁷, což nezanedbatelně přispělo k zásadnímu volebnímu úspěchu této strany na venkově v roce

36 DEJMEK, J., et al. Československo: dějiny státu, s. 406–440.

37 K národním správám, znárodnění, pozemkové reformě a jejich sociálním, ekonomickým a politickým důsledkům přehledně PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 2. díl*. Brno: Doplněk, 2009, s. 71–102.

1946. V Krkonoších se tedy vlastnictví půdy výrazně rozdrobilo. Případně velké bloky pozemků, o které nebyl zájem, byly obhospodařovány v režii státu či s jeho podporou.

V Krkonoších, stejně jako v celém pohraničí, pokračovaly, resp. se zintenzivnily demografické změny. Nucené vysídlení německého obyvatelstva mělo zásadní a dlouhodobé, dodnes trvající dopady na charakter Krkonoš. Za prvé, z regionu zmizelo obyvatelstvo, resp. jeho značná část, které ho historicky obývalo po řadu staletí, mělo k němu úzké vazby, vytvářelo jeho kulturní, ekonomickou, sociální a koneckonců i politickou tvářnost. Jinak řečeno, region přišel o značnou část těch, kdo tvořili jeho identitu³⁸. Za druhé, výrazně se snížil počet obyvatel Krkonoš. Ačkoli probíhala tzv. osidlovací akce, jež měla za cíl přivést do pohraničí české (a slovenské) osadníky z vnitrozemí republiky, plné počty vysídleného německého obyvatelstva se nepodařilo nahradit (a ani nemohlo – lidské kapacity Československa na to zkrátka nedostačovaly). Zatímco při sčítání v roce 1930 žilo na projektem sledovaném území necelých 148.000 obyvatel, census v roce 1950 identifikoval necelých 112.000 obyvatel – pokles činil tedy téměř čtvrtinu.³⁹ Za třetí, logicky se změnila i struktura osídlení. Některé německé obce, zejména v horských oblastech, po druhé světové válce prostě zanikly z důvodu naprosté absence populace. Zmíňme rovněž geopolitickou změnu s výraznými dopady na Krkonoše, kterou byl posun polských hranic směrem na západ (v důsledku dalšího územního zisku SSSR). Tím se region mění z česko-německého hraničního pohorí na pohorí česko-polské.

Výše uvedené změny vedly k zásadní proměně identity Krkonoš, a to jak v oficiální rétorice, tak ve vnímání obyvatelstva, ať již přítomného, či vysídleného. Z české strany zmizelo tradiční vnímání charakteru Krkonoš jako česko-německého území (jak z hlediska etnicity obyvatelstva v jižní části, tak

38 K nucenému vysídlení obecně lze odkázat např. na čtyřsvazkovou edici dokumentů: ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl I., Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010; ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl 2, svazek 1, Duben–srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010; ARBURG, Adrian von, et al. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl II, sv. 2, Srpen/září až prosinec 1945*. Praha – Mnichov: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Collegium Carolinum, 2009; ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 3, Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010. K reflexi nuceného vysídlení oběma stranami viz PEROUTKOVÁ, Michaela. *Vyhánění: jeho obraz v české a německé literatuře a ve vzpomínkách*. Praha: Libri, 2008.

39 NOVÁKOVÁ, Tamara, et al. *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonoš ve 20. století* [online]. 2022 [cit. 20. 10. 2022]. Dostupné z: <<http://quest.ms.mff.cuni.cz/prak/modules/ArcGis/>>. Odborný komentář, roky 1930 a 1950

z hlediska výše zmíněného mezinárodně-politického, tedy průběhu státní hranice mezi Československem a Německem). Oficiální narativ (místy možná až propaganda) Krkonoše líčil jako tradičně české území, které bylo po staletí „uchváčeno“ Němci, z jejichž „spárů“ se je konečně podařilo vyrvat a navrátit pod českou správu (viz kapitola Tomáše Pánka v této publikaci). Zrcadlově obrácené mýty se šířily samozřejmě čím dál tím více mezi nuceně vysídleným německým obyvatelstvem⁴⁰. V jeho diskursu byly Krkonoše zobrazovány ještě více než dosud jako divoké území, které bylo civilizováno téměř výhradně působením německého etnika, jemuž „zlí Češi“ vzali domov, majetek a částečně i identitu. Z Krkonoše se pro nuceně vysídlené Němce a jejich potomky stávalo čím dál více symbolické místo kolektivního utrpení (viz kapitola Sandry Kreisslové v této monografii).

Komunistický převrat v únoru 1948 a následné etablování totalitárního režimu stalinistického typu se, coby klíčová politická, ale rovněž sociální a ekonomická změna, výrazně projevil i v Krkonoších. Již v roce 1948 proběhla druhá vlna znárodnění, nyní již zcela cíleně zarámovaná v kontextu třídního boje. Souběžně se začala rozbíhat kolektivizace venkova, která svých nejintenzivnějších a rovněž nejnucenějších a nejnásilnějších forem dosáhla v letech 1949–1953. Paralelně probíhala rovněž tzv. socializace živnostníků, tedy jejich obvykle nucené zařazování do družstev či předávání podniků státu. V důsledku všech těchto procesů se během několika málo let naprosto změnila majetkoprávní poměry v ekonomice. Soukromé vlastnictví, až na výjimky, prakticky zmizelo a bylo nahrazeno národními podniky, družstvy či komunálními podniky⁴¹. Z praktického hlediska však byla právní forma podniků irelevantní, neboť stát kontroloval víceméně vše. Neměnily se však pouze vlastnické vztahy. V rámci prvního pětiletého plánu (1949–1953) došlo k zřejmě největší restrukturalizaci československé ekonomiky v historii. Stalinistický režim, orientovaný na přípravy nové očekávané války, upřednostňoval masivní budování těžkého průmyslu, zejm. těžby, metalurgie a strojírenství. V horečnaté vizi Československa coby „kovárny východního bloku“ byly extenzivním způsobem rozšiřovány kapacity bez

40 Obecně k reflexi minulosti v paměťové kultuře sudetských Němců viz KREISSLOVÁ, Sandra. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců: na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013.

41 Ke znárodnění, likvidaci soukromníků a pozemkové reformě přehledově např. RYCHLÍK, Jan. Pozemková reforma v českých zemích v letech 1945–1948. In: *Zemědělství na rozcestí 1945–1948. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 22.–23. 9. 1998*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 1998; KUKLÍK, Jan. *Znárodnění Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010, s. 150–219, 271–281; MAREK, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960: likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*. Brno: Doplněk, 2006.

ohledu na reálné limity (do jisté míry se jednalo o opakování sovětské hyperindustrializace 30. let 20. století, absurdně ovšem v již industrializované, ekonomicky vyspělé zemi). Cenou za tento „úspěch“ byla masivní devastace primárního a terciárního sektoru. Jedním z vrcholů úsilí pak bylo provedení peněžní reformy k 1. 6. 1953, která drastickým způsobem znehodnotila úspory obyvatelstva a snížila jeho životní úroveň. Následně (v kombinaci s velkými obtížemi v ekonomice a nejistotou ve východním bloku po smrti Stalina a bojem o následovnictví v SSSR) pomyslná struna praskla a první pětiletý plán se zhroutil. Režim reagoval tzv. novým kurzem, v jehož rámci byla dočasně pozastavena kolektivizace, výroba byla zčásti přesměrována na spotřební zboží a došlo dokonce k jisté, velmi omezené, liberalizaci veřejného a kulturního života (do velké míry se tento proces kryje s první fází tzv. destalinizace). Již v polovině 50. let 20. století však režim opětovně utáhl šrouby a nastartoval novou fázi extenzivního ekonomického růstu i přitvrzování ve veřejné sféře.⁴²

Všechny výše uvedené změny po roce 1948 větší či menší měrou zasáhly i Krkonoše. Coby typicky turistické oblasti se však Krkonoš týkala rovněž zásadní proměna trávení volného času. Individuální turismus byl do velké míry nahrazen organizovanými závodními rekreacemi, jejichž typické zobrazení nalezneme i v pop-kultuře (např. film *Anděl na horách*). Že byly tyto rekreace doprovázeny značným ideologickým tlakem, není třeba zvlášť zdůrazňovat.

Po prvních nespělých pokusech o jisté uvolnění tlaku totalitárního režimu v polovině 50. let 20. století (následované ovšem „utažením šroubů“) se první výrazné reformní změny začaly realizovat v 60. letech 20. století. Zpočátku vedeny ekonomickými důvody (druhá, tzv. Šikova, ekonomická reforma), přelily se ve 2. polovině 60. let téměř do všech složek režimu i společnosti. Jejich vrcholem byl politický a společenský kvas tzv. Pražského jara, tedy období rychlých a již částečně spontánních změn v letech 1967 a 1968. Pražské jaro se ovšem pokoušelo o řadu změn, jejichž provedení bylo v daných společenských, politických, a rovněž mezinárodně-politických podmínkách fakticky nemožné. Zejména se jednalo o tzv. socialismus s lidskou tváří, tj. pokus o reformu a pluralizaci komunistického totalitárního

42 PRŮCHA, V. *Hospodářské a sociální dějiny, 2. díl*, s. 251–293, 372–381; JIRÁSEK, Zdeněk a ŠŮLA, Jaroslav. *Velká peněžní loupež v Československu 1953, aneb, 50:1*. Praha: Svítání, 1992; ROKOSKÝ, Jaroslav a SVOBODA, Libor. *Kolektivizace v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013; JANČÍK, Drahomír. *Od jedné ekonomické reformy v Československu na práh reformy druhé aneb Od krize ke krizi*. In: PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor (eds.), *Československo v letech 1954–1962*. Praha: stav pro studium totalitních režimů, 2015. Některé příklady z Krkonoš zajímavě viz URBAN, Jiří. *Kolektivizace venkova v Horním Polabí: od fenoménu k aktérům a jejich motivacím*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016.

režimu, ovšem při důsledném zachování vedoucí role KSČ, což skutečnou reformu fakticky vylučovalo. Obdobně nerealistický byl samozřejmě také pokus vnášet tržní prvky do centrálně plánovaného hospodářství – reforma by bývala byla skutečně proveditelná pouze za předpokladu opuštění byrokratického centrálního plánování a připuštění existence soukromého sektoru. Samozřejmě byly tyto reformy rovněž neslučitelné se zařazením státu do RVHP či sovětské sféry obecně.⁴³

Invaze pěti armád Varšavské smlouvy pod vedením SSSR ukončila tzv. Pražské jaro a fakticky zahájila tzv. normalizaci. Ta se vyznačovala opětovným obnovením režimní kontroly nad téměř všemi aspekty společenského, profesního, ale někdy i soukromého života, jakož i zesílenými represemi proti odpůrcům či nekonformním (byť je zcela zjevné, že povaha těchto represí byla kvalitativně odlišná a o několik řádů méně brutální než represe období 50. let 20. století). V ekonomické oblasti bylo plně obnoveno byrokratické centrální plánování a skluz v hospodářské vyspělosti oproti Západu se dále zvyšoval. Přesto byla 70. a 80. léta 20. století obdobím postupné, leč znatelné, modernizace československé ekonomiky a určitého růstu životní úrovně. Od 80. let se též začala postupně projevovat jistá společenská liberalizace, byť z větší míry pravděpodobně v důsledku celkové „únavy“ režimu než jako důsledek cílených změn. Československo se stejně jako další státy tzv. východního bloku ve druhé polovině 80. let pustilo do rozsáhlé ekonomické a společenské reformy podle sovětského vzoru (tzv. „perestrojka“ a „glasnost“), kterou však československý režim realizoval jen velmi pomalu a nedůsledně. Nahromaděná nespokojenost a frustrace obyvatelstva nakonec vyústila v rychlou a v zásadě pokojnou změnu režimu na přelomu let 1989 a 1990. Na okraj dodejme, že ekonomická a společenská reforma 2. poloviny 80. let 20. století byla systémově neřešitelná úplně stejně jako reformní pokusy tzv. Pražského jara, protože vycházela ze stejných předpokladů.⁴⁴

Události 60. – 80. let 20. století se samozřejmě svým způsobem propisovaly do regionálních dějin Krkonoš. V porovnání s vývojem v celostátním měřítku však nalézáme poměrně omezené množství regionálních odlišností.

43 K událostem 60. let přehledně PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor (eds.), *Předjari: Československo 1963–1967*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016; PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor (eds.), *Jaro '68 a nástup normalizace: Československo v letech 1968–1971*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017.

44 K „normalizačnímu“ Československu viz např. PETRÁŠ, J. a SVOBODA, L. (eds.), *Jaro '68 a nástup normalizace: Československo v letech 1968–1971*; PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor (eds.), *Bezčasí: Československo v letech 1972–1977*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2018; PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor (eds.), *Znormalizováno: Československo v letech 1978–1985*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020; PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011.

Dlouhodobě rostl význam Krkonoš coby specifické turistické a rekreační oblasti, což bylo částečně podpořeno rovněž rozmachem fenoménu tzv. chalupaření od 60. let, resp. 70. let 20. století. V Krkonoších se intenzivně rozvíjely zimní sporty, především lyžování.⁴⁵ Masivní přesuny vojsk Varšavské smlouvy v průběhu invaze v srpnu 1968 se Krkonoš z velké části nedotkly (zde sehrál klíčovou roli terén), naopak se však Krkonoš velmi úzce dotýkala krize československo-polských vztahů z počátku 80. let 20. století, kdy se československá armáda v jednom okamžiku dokonce připravovala spolu s „bratrskými“ armádami Varšavského paktu na invazi do Polska v reakci na velký vzestup Solidarity ve druhé polovině roku 1980 (na hranicích bylo tehdy připraveno zhruba 17.000 vojáků).

Tzv. sametová revoluce a následná přeměna Československa na liberálně-demokratický režim západního typu s sebou nesla potřebu společensko-politické a ekonomické transformace, která byla svým rozsahem srovnatelná se změnami po roce 1948. V rozsáhlých restitučních a privatizačních vlnách se drtivá většina majetku přesunula (zpět) do soukromých rukou a došlo k obnově kapitalistické tržní ekonomiky. Doprovodným jevem byla vlna krachů velkých podniků, ať již z důvodů jejich nedostatečné konkurenceschopnosti či záměrných podvodů (tzv. tunelování). Velký vzestup živnostenského podnikání v 90. letech 20. století rovněž vedl k řadě osobních bankrotů a četným deziluzím. Tak jako každá velká socio-ekonomická změna byla i hospodářská transformace 90. let doprovázená velkým nárůstem sociální nerovnosti a rozdělením společnosti na „vítěze“ a „poražené“, což sledujeme do značné míry dodnes. Jakkoli nelze podvody 90. let v žádném případě bagatelizovat, a ačkoli je nesporné, že v zaujetí rychlým budováním tržní ekonomiky byla často zanedbána řada potřebných kroků (sociální a ekonomický vývoj výrazně – a často zřejmě úmyslně – předstihl vývoj legislativně-právního prostředí), zůstává česká transformace při všech svých nedostatcích ve srovnání s ostatními postkomunistickými státy jednou z nejlépe a s nejmenšími ekonomickými ztrátami provedených.⁴⁶

Po roce 1989 se výrazně změnil i vztah k nuceně vysídleným Němcům a jejich potomkům ve Spolkové republice Německo⁴⁷. Ačkoli i zde zejména

45 FLOUSEK, J. *Krkonoše: příroda, historie, život*, s. 715–722.

46 K tomu dodnes ceněná práce ŠVEJNAR, Jan. *Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě*. Praha: Academia, 1997. Nověji ŽÍDEK, Libor. *From central planning to the market: the transformation of the Czech economy 1989–2004*. Budapest; New York: CEU press, 2017; RAMEŠ, Václav. *Trh bez přívlastků, nebo ekonomickou demokracií?: spory o podobu vlastnické transformace v porevolučním Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2021.

47 K problematice nuceně vysídlených a jejich dějinám v Německu např. KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. Brno: Host, 2011.

v 90. letech rezonovaly z jedné strany vysoce nacionalistické nálady a ze strany druhé pak nálady minimálně částečně revizionistické, podařilo se od nového tisíciletí vzájemné vztahy víceméně standardizovat, což otevírá prostor k (doufejme) definitivnímu smíření obou etnik. Tím by se rovněž měla otevřít cesta k historiografii českých zemí, která by vyrovnaně a co možná nejobektivněji (neb absolutní objektivita je pro člověka nedosažitelná) reflekovala a propojovala český i německý obraz dějinného vývoje. Ty byly dosud do značné míry oddělené či protikladné (a to nezřídka i záměrně)⁴⁸. Pro dějiny Krkonoš, zejména ve 20. století, je to potřeba tím spíše.

⁴⁸ K odlišné reflexi společné minulosti např. FRANK, Tibor a HADLER, Frank (eds.), *Disputed Territories and Shared Pasts: Overlapping National Histories in Modern Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2010. Pro naše teritorium zejm. kapitulu Milana Řepy na s. 303–328.

I.

OD PANSTVÍ K OKRESŮM: ÚZEMNĚ-SPRÁVNÍ PROMĚNY KRKONOŠ

Vymezení a členění regionu Krkonoš

Jiří Louda

Jednoznačné vymezení zkoumaného regionu je standardním požadavkem, byť se to může zejména v místě působícím badatelům zprvu zdát jako požadavek spíše formální. Při bližším pohledu se však ukáže, že se nejedná o zcela jednoduchou a samozřejmou záležitost. Krkonoše jsou totiž především pojem geografický, méně již v širším slova smyslu politický či správní nebo hospodářský. Vzhledem k tomu, že časově je publikace zasazena do 20. století, není třeba na tomto místě předkládat vyčerpávající přehled všech explicitních, natož mimoděčných definic toho, co jsou Krkonoše. Důležité je vytvořit přehled vývoje vnímání a užívání tohoto pojmu tak, abychom dospěli do našeho časového období a mohli si být jisti, že vymezení, které používáme, má historickou logiku a nejde jen o technicistní specifikaci bez vazby na dosavadní vývoj v oblasti především správní, ale i s úzkými vazbami ekonomickými a kulturními. Pravda totiž je, že společenskovední badatelé měli jen poměrně zřídka za úkol striktně definovat, odkud a pokud lze hovořit o Krkonoších. Snad je to tím, že většina studií řeší problematiku vázanou na menší území (obec, panství, okres), nebo naopak na území větší (země, stát apod.), tedy jinak řečeno, vychází z již vymezených územních celků. Krkonoše, coby nejvyšší pohoří naší země a zároveň území, na kterém byl vyhlášen první národní park České republiky, si pochopitelně řekly o syntetické zpracování, což logicky vyvolalo potřebu jasnějšího vymezení, které však bylo do značné míry provedeno optikou přírodovědců. Konkrétněji viz níže.

Oblast Krkonoš coby součást pohoří Askiburgion, v němž pramení řeka Labe, poprvé písemně zachytil Klaudius Ptolemaios ve 2. století našeho letopočtu. Kořen samotného slova Krkonoše pak můžeme nalézt v názvu kmene Korkontoi, který Ptolemaios umístil do severního podhůří zmíněného pohoří. Krkonoše jsou také zaznamenány již na nejstarší mapě Čech Mikuláše Klauďiána z roku 1518. Na nejstarší mapě Slezska Martina Helwiga z roku 1561 jsou zachyceny symbolickou postavou Krakonoše (Rubenczala). Dále se pak

kontinuálně objevují na všech relevantních mapách Čech.⁴⁹ Nijak překvapivé je ovšem konstatování, že z těchto map nejsme schopni přesně vymezit hranice Krkonoš. Žádné nebyly a nikdo je nepotřeboval. Řadu mapových zobrazení samotných Krkonoš či jejich částí pak můžeme sledovat od druhé poloviny 16. století.⁵⁰ I zde však nalezneme především mapy vymezené podle jiných hledisek, než je snaha o zobrazení celých Krkonoš. Zejména jde o zachycení lokalit pro potřeby ujasnění průběhu hranic mezi jednotlivými panstvími. Avšak již z konce 16. století pochází důležité mapové dílo, které nám dle nadpisu zobrazuje „celé Krkonoše“: *Wahrgafftige mapiertte des gantzen Hriensegebirges*.⁵¹ Originál sice zmizel za druhé světové války, avšak zachovaly se fotografie pořízené těsně před válkou.⁵² Pro naše potřeby podstatné není, že různé části Krkonoš jsou zobrazeny v různém měřítku a s různou přesností, ale samotné vymezení zobrazovaného prostoru: od řeky Jizery na západě po údolí Úpy na východě, jinak také od hradu Návarova po hrad Žacléř. Jižní okraj zobrazovaného území pak tvoří spojnice Vrchlabí a Mladých Buků, severní pak spojnice Szklarske Poręby, Podgórzyna a Milkówa. Vidíme zde tak jasnou spojitost s tradičním západovýchodním vymezením od Novosvětského sedla nad Harrachovem po Libavské sedlo u Žacléře, jak je užíváme dnes, viz dále. Přesto ani toto vymezení nebylo v dalších letech zcela ustálené. V topografických pracích osvícenců konce 18. století, z řady titulů vyberme tu, která se váže výslovně ke Krkonošům, tedy zejména topografie Franze Fusse, lze vidět vymezení užší. Na západě ohraničil Krkonoše obtížně identifikovatelnou horou Greulicher Berg a na východě Černou horou. To by bylo vymezení vskutku úzké, zjevně však vnímal tyto vrcholy jen jako orientační body při pohledu z podhůří, což vyplývá z výčtu obcí, které do Krkonoš počítal – nejvíce na západě je to Rokytnice nad Jizerou a na východě pak Malá Úpa. Dá se tedy říci, že Krkonoše opět ohraničil Jizerou a Úpou, ovšem Rýchory již do nich nejspíš

49 Nejnověji zachycuje ucelený vývoj mapového zobrazení Krkonoše FIEDLER, Günter: *Krkonoše na mapách*. In: FLOUSEK, Jiří (ed.), *Krkonoše: příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007, s. 39–46.

50 Ibid. Ze starších prací je třeba připomenout: ROUBÍK, František. K počátkům mapování Krkonoš. In: *Sborník Československé společnosti zeměpisné 71(2)*. Praha: Československá společnost zeměpisná, 1966; MUCHA, Ludvík. Z vývoje mapového obrazu Krkonoš. In: SÝKORA, Bohuslav (ed.), *Krkonošský národní park*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1983, s. 39–46.

51 BARTOŠ, Miloslav. Nejstarší obrazová mapa Krkonoš. In: BARTOŠ, Miloslav, et al. (eds.), *Nejstarší obrazová mapa Krkonoš*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2012, s. 4–29. Zde autor také důvodně rozporuje rozšířeně uváděné autorství trutnovského kronikáře Simona Hüttela a přiklání se k pravděpodobnějšímu autorství Jiříka z Rásně. Mapu pak datuje do doby po roce 1577. FIEDLER, G. *Krkonoše na mapách*, s. 40. se domnívá, že vznikla až v 90. letech téhož století.

52 Krkonošské muzeum Správy KRNP Vrchlabí, fotografická podsběrka, inv. č. Ng 394–401.

nepočítal.⁵³ Za osvícenskou topografii Krkonoš můžeme považovat dílo J. K. Hosera. Ten ohraničil Krkonoše na západě Jizerou a Jabloncem nad Jizerou, na východě pak Žacléřem, na jihu Vrchlabím a Svobodou nad Úpou, na severu Szklarskou Porębou a Kowarami.⁵⁴ Jiný osvícenec, výtvarník Anton Balzer, vydal roku 1794 soubor grafických listů s názvem *Das Riesengebirge, nebst einigen Gegenden von Adrsbach*.⁵⁵ Z názvu je patrné, že zobrazil větší oblast než jen samotné Krkonoše, při pohledu na samotné grafické listy je totiž zřejmé, že jde skutečně o dvě samostatné krajiny, jejichž vyobrazení spojil do jednoho díla pouze mechanicky. I toto dílo tak lze interpretovat jako důkaz užšího vnímání Krkonoš. Balzer zde totiž zachytil sice jak českou, tak slezskou stranu hor, avšak na východě nepřekročil Úpu a na západě se prakticky ani Jizery nedotkl, když nejzápadnějším zobrazeným místem je vodopád Kamieńczika. Takto bychom mohli hromadit řadu dokladů o východo-západním vymezení Krkonoš v popisných dílech jako jsou různé turistické průvodce a mapy či umělecká vyobrazení v 19. a 20. století, až bychom se dopracovali k nápadné shodě s vymezením, které v těchto geografických směrech učinili přírodovědci a vlastivědci ve 20. století, tedy v době vlastní našemu projektu.

Základní prací poválečné historické vlastivědy Krkonoš jsou *Toulky krkonošskou minulostí* T. Lokvence, ten hned v úvodu vymezil Krkonoše zcela autoritativně Novosvětským sedlem na západě a Libavským na východě.⁵⁶ Je tak ve shodě i s oběma staršími monografiemi o Krkonošském národním parku⁵⁷ i s nejnovější soubornou prací obdobného charakteru, v níž ovšem V. Pilous vychází exaktněji z orografického hlediska, což vedle složitějšího slovního popisu přehledně zachycuje mapkou.⁵⁸ Takové vymezení vypadá velmi jednoznačně, avšak reflektuje úzce přírodovědné hledisko a pro potřebu vymezení historického regionu, respektive jeho historicko-statistického

53 FUSS, Franz. *Versuch einer Topografischen Beschreibung des Riesengebirges, mit physikalischen anmerkungen*. Dresden 1788, s. 8–9. Fuss zde výslovně poznamenává, že rozloha Krkonoš nebyla nikdy určena v žádném geografickém popise.

54 HOSER, Josef Karel Eduard. *Das Riesengebirge in einer statistisch-topographischen und pittoresken Uebersicht. I. Theil*. Wien: J. Geistinger, 1803, s. 17.

55 BALZER, Anton. *Das Riesengebirge, nebst einigen Gegenden von Adersbach, in vier und zwanzig Prospecten auf einer Reihe entworfen und in Kupfer geazet und gemahlt*. Prag: 1794.

56 LOKVENC, T. *Toulky krkonošskou minulostí*, s. 9.

57 KUNSKÝ, Josef. Zeměpisné vymezení Krkonoš. In: FANTA, Josef (ed.), *Příroda Krkonošského národního parku*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1969, s. 14; SÝKORA, Bohuslav. *Krkonošský národní park*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1983, s. 7, kde se autoři Úvodu (V. Král a J. Svoboda) vyhnuli slovnímu vymezení s odkazem na mapové přílohy publikace, které ovšem neukazují jiné vymezení, než dříve zmiňovaní autoři.

58 PILOUS, Vlastimil. Geografické vymezení. In: FLOUSEK, Jiří (ed.), *Krkonoše: příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007, s. 13.

popisu přináší řadu úskalí, neboť zcela opomíjí ostatní vazby stěžejní právě pro tento úhel pohledu. Ještě výrazněji se tento problém ukáže při snaze vymezit severní a jižní hranici Krkonoš. Pro potřeby projektu *Prameny Krkonoš* je problém severní hranice ovšem vyřešen rozhodnutím omezit oblast státní hranicí. Jižní hranice, daná byť jen obecně orografickým hlediskem tak, jak ji zachytil V. Pilous ve výše citované práci, nám však doslova dělá čáru přes společenské vazby v regionu, které jsou důsledkem mnohasetletého předchozího vývoje. Tento vývoj také vedl k vytvoření vnitřního členění Krkonoš. Spojme tedy pohled na tyto dvě otázky.

Na pomezí oborů můžeme spatřovat členění, ke kterému dospěl V. Šmilauer. V metodické části své historicko-jazykovědné monografie narazil na problematickost volby jediného kritéria, podle něhož je možné území členit. Když pak zkombinoval základní zeměpisné hledisko s historickými souvislostmi, vytvořil jakési nadřazené skupiny, které dále členil do menších částí. Krkonoše v tomto jeho uspořádání patří do skupiny Jizerské hory a Krkonoše, konkrétně do částí nazvaných Horní Pojizeří a Horní Polabí, přičemž první obsahuje Semilsko (v užším slova smyslu, tedy bez Železnobrodsko a Turnovska) a Jilemnicko s Vysockem a Rokytnickem, druhé pak Vrchlabsko (bez jižněji položeného Hostinska). Východ Krkonoš Šmilauer zařazuje do skupiny Broumovské mezihorí, respektive do částí povodí Pilníkovského potoka a pramenného území Úpy zahrnující Maršovsko, Trutnovsko a Úpicko.⁵⁹

Počátky přirozeného, tedy nikoli primárně formálního členění zájmové oblasti našeho projektu lze vypožorovat již od doby kolonizace samotného jižního úpatí horského masivu Krkonoš nejpozději v druhé polovině 13. století. Hlavní směry postupu stálého osídlení krajiny sledovaly v hrubých rysech toky dvou klíčových řek. Podle proudu Jizery vyvíjely kolonizační aktivity různé větve rozrodu Markvarticů, zatímco podle toku Labe, respektive jeho důležitého přítoku Úpy, postupovaly s různou intenzitou kolonizační aktivity ovlivňované přímo panovníkem. V západních Krkonoších tak již ve středověku vznikla poměrně stabilní rozlehlá dominia Valdštejnů a Vartenberků s hlavními silovými opěrnými body ve Štěpanicích, Návárově či Nístějce a ekonomickými (trhovými) centry v Jilemnici a Vysokém nad Jizerou. Na východě zase kolonizační úsilí panovníka po intermezzu Švábeniců vyústilo ve vznik přímo panovníkem vlastněného manského kraje, jehož opěrnými body se stala králem založená města Trutnov, Hostinné, Dvůr Králové. Sedlo do Slezska pak střežil hrad Žacléř.⁶⁰ Nevznikla zde silná dominia v rukou šlechtických rodů,

59 ŠMILAUER, Vladimír. *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Praha: 1960, s. 218–225.

60 Základním dílem zůstává ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Středověká kolonizace v zemích českých*. Praha: Jan Laichter, 1938. Pro naši oblast v souvislostech pak zejména s. 789–797 a 871–892; nejnověji pak MUSIL, František, FELCMAN, Ondřej a ČECHURA, Jaroslav. *Dějiny východních Čech: v pravěku a středověku (do roku 1526)*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, s. 323–333. Oproti textu je však barevná přílohová mapa (s. 1 příloh): Feudální domény ve

ale spíše síť drobných manských statků.⁶¹ Jakousi podmnožinou pak byla nepřilíš rozsáhlá území kolonizovaná církevními řádý – Olešnicko německých rytířů a Vrchlabské probošství benediktinů.⁶²

Západ a východ Krkonoš tedy ve středověku odlišovala rozdílná majetková struktura, jíž odpovídala do značné míry i ekonomická spádovost. Také rozdílnost etnického složení západu a východu Krkonoš má základ v době kolonizace. Zatímco Markvartici mohli využít populační základnu svých rozlehých dominii ve vnitrozemí, kolonizátoři východní části bezprostředního úpatí hor byli nuceni využít populačního nadbytku německého obyvatelstva zejména z bezprostředně sousedícího Slezska. J. V. Šimák sice předpokládá i v západních Krkonoších v době středověké kolonizace výrazné zastoupení německy mluvícího obyvatelstva, to se však ještě na sklonku středověku mělo přirozeně asimilovat s českou většinou.⁶³ Naopak nepočtené starší slovanské obyvatelstvo ve východní části přirozeně překryla výrazná kolonizační německá většina.⁶⁴ Toto základní národností členění přetrvalo až do nové doby. Vliv často akcentované pozdější hornické a dřevařské kolonizace na tuto národností strukturu již nebyl zásadní. Pouze do nejhořejšího Pojizeří přivedla stabilní německé etnikum.

Mezi jasně definovaným západem a východem Krkonoš se začal jejich „střední“ region samostatně formovat s mírným zpožděním, i když počátek tohoto vývoje můžeme sledovat již v pozdním středověku. Zatímco Trutnov se přes četné zástavy vracel do panovníkova přímého vlivu, Hostinné nikoli. Zdejší město s hradem a kamennými hradbami jeho zástavní páni postupně fakticky vymaňovali z vlivu trutnovského manského kraje, a to již za pánů z Turgova. V centrum stabilizovaného a silného panství na horním Labi se proměnilo za husitských válek působením pánů z Lichtenburka, kteří také ovládli přilehlé sekularizované statky církevních řádů.⁶⁵ Zrod svěbytného regionu ve

východních Čechách ve středověku (13. a začátek 14. století) výrazně nepřesnější, v prostoru vrchního Labe pak přímo zavádějící.

61 WOLF, Ondřej. Kolonizace, weichbild a počátky manských tvrzí na Trutnovsku. *Archeologické rozhledy*. 2004, 56(3), s. 561–590.

62 WOLF, Vladimír. Hospodářské poměry na nejhořejším Labi do konce 14. století. *Krkonoše – Podkrkonoší*. 1967, 3, s. 46–54; WOLF, Vladimír. Vrchlabské probošství v dějinách kraje na nejhořejším Labi. *Krkonoše – Podkrkonoší*. 1970, 5, s. 18–27.

63 ŠIMÁK, J. V. *Středověká kolonizace v zemích českých*, s. 795.

64 *Ibid.*, s. 880.

65 Vedle výše citovaných Musilových a Felcmanových Dějin východních Čech je třeba zmínit titul SEDLÁČEK, August, et al. *Hradý, zámky a tvrze Království českého. Díl pátý, Podkrkonoší*. Praha: Argo, 1995. Zejména na s. 144–168, 211–222 a 229–250 je podáván podrobnější přehled držeb jednotlivých šlechtických majetků a sídel v souvislostech; právě ty zachovávají význam onoho staršího díla, neboť novější publikace kastelologicko-encyklopedického charakteru reflektují sice v detailech zprášení údajů díky pokroku v bádání, avšak údaje jsou řazeny abecedně a historickým souvislostem je dán menší prostor.

středních Krkonoších s vlastní spádovostí byl dovršen v 16. století zejména cílenou činností Kryštofa Gendorfa.⁶⁶ Ten přeměnil strategicky umístěnou ves Vrchlabí u vstupu do centrálních Krkonoš v prosperující středisko hornictví a hutnictví. Krátce předtím bylo vyvázáno z lenní závislosti na Trutnovském manském kraji a Gendorf pro něj získal městská práva. Vedle Hostinného tak ve středních Krkonoších vzniklo druhé velmi důležité ekonomické středisko obklopené stabilizovanou šlechtickou doménou. Následný vývoj prokázal jeho životnost i po rozšíření textilní výroby v regionu. Rozvoj hornictví byl ovšem patrný i v západní a východní části regionu Krkonoš, kde přispěl ke vzniku dílčích ekonomických center (Rokytnice nad Jizerou, Svoboda na Úpou), která však zůstala na rozdíl od Vrchlabí navázána na starší jádra v Jilemnicích a Trutnově. Nestala se totiž středisky samostatných panství. Hornická a dřevařská kolonizace tedy prohloubily a posílily pronikání stálého osídlení do nitra hor, avšak vyjma posílení Vrchlabí nevedly ke vzniku nových spádových okruhů. Stabilitu a logiku struktury vzniklé již ve středověku potvrzuje její zachování v novověku.⁶⁷

Další životnost a stabilitu rozčlenění Krkonoš na západ, střed a východ jednoznačně potvrdil vznik novodobé struktury státní správy a samosprávy po polovině 19. století. Novými středisky politických okresů (podkrají) se totiž přirozeně stala města Jilemnice (po epizodě přiřazení pod Vrchlabí), Vrchlabí a Trutnov. Nižšími správními celky pak byly soudní okresy, jejichž sídla byla ve vrcholné fázi vedle sídel politických okresů též ve Vysokém nad Jizerou, Rokytnici nad Jizerou, Hostinném, Maršově a Žacléři, tedy v místech, jejichž subalterní ekonomická spádovost k výše jmenovaným centrům je pozorovatelná již v předchozím období. Nové okresy tedy vznikly ve zjevné návaznosti na starší správní hranice šlechtických panství, avšak nikoli tupě mechanicky. Při vytýčování nových hranic byla zohledněna přirozená spádovost. Vsi Herlíkovic a Bedřichov, nacházející se v údolí řeky Labe, byly proto hned při vzniku začleněny do politického okresu Vrchlabí, s mírným zpožděním je následovala i Dolní Branná. Gravitační síla Vrchlabí coby správního a ekonomického centra se tím zřetelně prokázala. Další odchylkou od členění vzniklého v době pa-

66 LOUDA, Jiří a SEVERÝNOVÁ, Petra. *Kryštof Gendorf*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2015. Územnímu vývoji jeho držby jsou věnovány s. 24–41.

67 Rekonstrukční mapa je hlavní složkou kapitoly CHODĚJOVSKÁ, Eva. Vrchnostenská, krajská a církevní správa ve východních Čechách v raném novověku. In: CHODĚJOVSKÁ, Eva, et al. (eds.), *Krajina v rukou barokního člověka: lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech*. Josefov: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově, 2020. Pro novější období, konkrétně k roku 1848 pak existuje jiná rekonstrukční mapa panství, avšak pouze pro území tzv. velkého okresu Trutnov (tedy Trutnovsko, Vrchlabsko a mimo náš zájem ležící Královédvorský): REIL, Roman. Panství na Trutnovsku do roku 1848 v rozsahu okresu Trutnov k 31. 12. 2002. In: FIEDLER, Günter (ed.), *Trutnov*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, 2004.

trimoniální správy je přiřazení Úpicka k politickému okresu Trutnov, ačkoli mělo úzkou historickou i národnostní vazbu na panství Náchod. Složitější je též geneze Vysocka v rámci politického okresu Jilemnice, navzdory starším historickým vazbám Vysokého na panství Semily.⁶⁸

Kulturní odlišnosti jsou dobře patrné mezi východními a západními Krkonošemi, což je dáno zejména rozdílným zastoupením obou národností. Střední Krkonoše v tomto ohledu značně splývají s východními a přechodovou roli hrají jen velmi omezeně. Národnostní hranice zde byla poměrně ostrá a podíl českého obyvatelstva na Vrchlabsku nebyl v 19. a 20. století výrazně odlišný od podílu na Trutnovsku.⁶⁹ Vrchlabí hrálo roli národnostně kulturního zázemí nejen pro většinově německé obyvatelstvo ve vlastním správním obvodu, ale oporu v něm hledala a nalézala i německá menšina ze západních Krkonoš. Nepřekvapí tedy, že po zaboru pohraničí přijal vrchlabský římskokatolický vikariát správu farností středních a zejména západních Krkonoš, přičemž spadal pod generální vikariát trutnovský.⁷⁰ Zabrané obce západních Krkonoš byly i v linii světské správy zařazeny do zemského okresu (*Landrat*) Vrchlabí.⁷¹ Tím objektivně není zpochybněna přirozená svěbytnost západních Krkonoš, avšak dokazuje to sílu či potenciál Vrchlabí coby přirozeného spádového střediska ve střední části sledované oblasti.

Zánik tzv. malých okresů po roce 1960 sice vedl k přiřazení Jilemnicka k novému okresu Semily a Vrchlabska k okresu Trutnov, avšak to nevedlo k vymazání přirozené spádovosti Jilemnice a Vrchlabí pro své okolí, což v nejnovější době potvrdil jejich status obce s rozšířenou působností.

Tento stručný přehled dokládá oprávněnost členění sledované oblasti na východ, střed a západ jako přirozenou a logickou. Pomůže nám to vytýčit jinak velmi problematickou jižní hranici oblasti zájmu. Zde se totiž přírodopisné hledisko dá jen obtížně využít, protože Lokvencem načrtnutá line Rokytnice – Jestřabí – Hořejší Vrchlabí – Černý Důl – Janské Lázně – Horní Maršov – Bystrice⁷², daná územím přeměněných hornin, je pro ucelený his-

68 Podrobný popis správního vývoje politických a soudních okresů přináší kapitoly Daniely Coganové a Pavla Zahradníka dále v této publikaci, u nichž je uvedena i příslušná literatura.

69 Detailní rozbor národnostních poměrů, ovšem poněkud angažovaný, podává LAUBE, Josef. *Naše Podkrkonoší*. Praha: Národní jednota severočeská, 1938.

70 SCHÖBEL, Franz a MENZEL, Beda. *Gotteshäuser der Heimat: ein Heimatbuch des Riesengebirges und Braunauer Ländchens*. Kempten: Renner, 1970. Zejména viz s. 16 a 41–78.

71 PICHLER, Hans, GOTTSSTEIN, Werner a VATTER, Lutz. Ist mir Gut und schlecht gegangen... Ein Rückblick auf die Jahre 1915–1985. In: JIRASEK, Franz Josef (ed.), *Volks- und Heimatkunde des politischen Bezirkes Hoheneibe*. Marktobendorf: Heimatkreis Hoheneibe, 1986. Zejména viz s. 54–57.

72 LOKVENC, T. *Toulky krkonošskou minulostí*, s. 11.

torický výklad v mnoha souvislostech zcela umělá. Což mimo jiné dokládá sám Lokvenc, když pod ni ve své knize opakovaně sestupuje. Ideální není ani kompromisní linie (jak ji označuje sám autor) V. Pilouse: Rejdice – Jilemnice – Vrchlabí – Mladé Buky – Žacléř.⁷³ Nepraktičnost takového vymezení se projeví přinejmenším při sledování statistických dat, kdy by bylo potřeba vytvářet nové celky, neporovnatelné s těmi, které jsou zachyceny v pramenech. Právě prameny samotné, zejména lexikony a statistické ročenky nás vedou k tomu, že pro přesné vymezení a rozčlenění je nejlepší vycházet z hranic politických okresů platných v době tzv. První republiky a poté do roku 1960. Výjimka je učiněna pouze na jihovýchodě, kde nebyl do projektu *Prameny Krkonoš* zařazen někdejší soudní okres Úpice právě pro svou odlehlost a menší inklinaci ke Krkonošům než k Náchodsku. Toto vyňaté území lze velmi dobře vymezit jako samostatný správní celek. V menším se podobně problematičtěji jeví vesnice při jižním okraji značně protáhlého okresu Vrchlabí – Zvičina, Horní a Dolní Brusnice, případně i Borovnička, Mostek, Souvrať a Josefská Výšina. Tyto obce patřily k soudnímu okresu Hostinné, avšak měly též silné, v některých ohledech i silnější vazby ke Dvoru Králové. Podobné řešení jako v případě vynětí Úpice se zde však nenabízí, protože není možné vyjmout celý soudní okres Hostinné z oblasti našeho zájmu a odkrojení jen některých obcí spíš znepřehlední statistické soubory.

Naopak mimo území vymezené výše zmíněnými politickými okresy zůstaly některé obce severovýchodního cípu politického okresu Nová Paka, které však lze vnímat jako součást blízkého Podkrkonoší a lze u nich vyzorovat silné ekonomické, kulturní i politické vazby na naši zájmovou oblast. Přinejmenším to platí pro Horní a Dolní Kalnou, Slemeno, Přední a Zadní Ždírnici. Tyto vazby byly nově potvrzeny při vymezení oblastí ORP, kdy zmíněné obce byly přiřazeny k ORP Vrchlabí, respektive Trutnov. Pro přehlednost sledovaných dat však zůstáváme u exekutivního vymezení soudních okresů, které do značné míry reflektuje dlouhý historický vývoj regionu.

73 PILOUS, V. *Geografické vymezení*, s. 13.

Správní a územní vývoj středních a východních Krkonoš

Pavel Zahradník

Dnešní okres Trutnov, do kterého spadají střední a východní Krkonoše, vznikl v roce 1960 sloučením tří bývalých politických okresů: Trutnov, Vrchlábí a Dvůr Králové nad Labem. Na tomto místě bude věnována pozornost dějinám správy středních a východních Krkonoš, tedy vývoji okresu Trutnov po roce 1960 a bývalých okresů Trutnov a Vrchlábí před rokem 1960. Správní vývoj tohoto území byl obdobný jako v jiných částech českých zemí. Hlavními milníky byla léta 1850, 1918, 1938, 1945 a 1960. V letech 1867–1918 bylo toto území součástí Rakouska-Uherska, v letech 1918–1938 Československé republiky, v letech 1938–1945 spadala většina tohoto území k Německé říši, od roku 1945 do roku 1992 bylo území opět součástí Československa a od roku 1993 České republiky. Tento text si klade za cíl přiblížit čtenáři územní a správní vývoj východních a středních Krkonoš na příkladu politické správy. Na okraji našeho zájmu zůstává správa soudní a samospráva. Na tomto místě jen stručně shrňme, že působnost soudů a samospráv byla vymezena do roku 1938 pomocí soudních a samosprávných okresů, které byly nižšími jednotkami politických okresů. V letech 1938–1945 byla většina území součástí říšské župy Sudety, vládního obvodu Ústí nad Labem, a byla rozdělena mezi dva venkovské okresy – Landráty (Vrchlábí, Trutnov). Soudní správa byla organizována na úrovni Úředních soudů (*Amtsgericht*) v podstatě v rozsahu bývalých soudních okresů. Po roce 1945 došlo ke sloučení politické správy a samosprávy v národní výbory, které byly příslušné pro bývalé politické okresy a na úrovni bývalých soudních a samosprávných okresů zůstaly organizovány pouze soudy. Od roku 1960 byla působnost všech úřadů určena pro jednotlivé okresy, v tomto případě pro okres Trutnov. V roce 2002 zanikly okresní úřady, ale okresy jako správní jednotky dále trvají a je pomocí nich vymezena působnost některých úřadů a institucí (soudy, správa sociálního zabezpečení, katastrální pracoviště, okresní archivy apod.).⁷⁴

74 Základní přehled tématu podávají HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Dále srov. JANÁK, Jan. *Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu. Sv. 1, Období 1848–1918: Učební texty vysokých škol*. Praha: SPN: Universita J. E. Purkyně, 1965; ČEJCHAN, Václav. *Vývoj veřejné správy po roce 1848*. In: VOLF, Miloslav a HAAS, Antonín (eds.), *Archivní příručka: sborník přednášek o archivní praxi*. Praha: Českosl. archivní společnost, 1948, s. 115–133.

Období 1850–1855

Císařským nařízením z 26. června 1849 byly zřízeny tzv. politické okresy.⁷⁵ Ty byly vytvářeny podle jednotných hledisek tak, aby se od sebe příliš nelišily rozlohou a počtem obyvatel. Vyššími jednotkami byly kraje a země. Nejvyšším orgánem politické správy v rakouské monarchii se stalo ministerstvo vnitra. V každém sídle politického okresu bylo zřízeno okresní hejtmanství (rovněž zvané podkrajský úřad), které bylo prvoinstančním úřadem politické správy s všeobecnou působností. Ve zvláště rozsáhlých politických okresech vznikly i expozitury okresních hejtmanství (tak tomu bylo i v okrese Trutnov, kde vznikla expositura v Maršově).⁷⁶ V čele okresního úřadu stál okresní hejtman, což byl úředník s právníckým vzděláním. Prvním okresním hejtmanem trutnovského okresu byl Karel, svobodný pán Hetzendorf.⁷⁷ Prvním okresním hejtmanem vrchlabského okresu byl František Laufberger z Bergheimu.⁷⁸

Úřad byl organizován monokraticky a za jeho chod odpovídal okresní hejtman sám. K ruce měl zpravidla okresního komisaře, sekretáře, kancelářský personál a sluhy.⁷⁹ Okresní hejtmanství nahradilo dosavadní systém patrimoniálních úřadů. Například Okresní hejtmanství v Trutnově zahrnovalo soudní okresy Trutnov⁸⁰, Maršov⁸¹, Žacléř⁸² a Hostinné⁸³ (zhruba bývalá patrimonia Trutnov, Vlčice, Staré Buky, Maršov, Žacléř, Hostinné, Heřmanovy

75 *Císařské nařízení č. 295/1849 Ř. z. z 26. června 1849 o základech nové organizace správy.*

76 *Místodržitelská vyhláška č. 199/1849 Z. z. z 29. prosince 1849 o ustanovení nových úřadů politických v korunní zemi České.*

77 ŠPIRITOVÁ, Alexandra. *Slovník představitelů státní správy v Čechách v letech 1850–1918.* Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1993, s. 254.

78 *Ibid.*, s. 256.

79 K počátkům okresního hejtmanství v Trutnově se ve Státním okresním archivu v Trutnově dochoval pouze spis týkající se adaptace budovy pro potřeby úřadu: SOKa Trutnov, f. Okresní úřad Trutnov I, inv. č. 511, ukl. č. 90, sign. 11 7/31, Adaptace budovy okresního hejtmanství a okresního soudu včetně vězení v Trutnově (č. p. 118–120).

80 Obce Babí, Bezděkov, Německá Brusnice (s osadami Hajnice, Studenec a Střítež), Debrné, Hertvíkovice, Hořejší Staré Město, Chvaleč, Kyje (s osadou Komárov a Nesytá), Lhota, Libeč, Markoušovice, Mladé Buky (s osadami Kalná Voda, Bystřice, Dolní Sejfy), Petrovice (s osadami Odolov a Strážkovice), Petřikovice, Pilníkov, Pilsdorf (s osadou Volanov), Poříčí (s osadou Voletiny), Radeč, Radvanice (s osadami Paseky a Studénka), Slavětín, Staré Buky (s osadami Oblanov a Jirský Důl), Starý Rokytník (s osadami Nový Rokytník a Rubínovice), Starý Sedloňov (s osadou Bohuslavice a Nový Sedloňov), Trutnov (s místními částmi Humburky a Dolní Staré Město), Úpice, Vlčice (s osadou Hrádeček), Zárov, Zlatá Olešnice.

81 Obce Albeřice (s osadou Horní Lysečiny), Maršov (s osadami Temný Důl, Suchý Důl, Dolní Lysečiny, Černá Hora), Horní Malá Úpa, Dolní Malá Úpa, Rýchory, Svoboda nad Úpou (s osadou Janské Lázně), Velká Úpa.

82 Obce Bečkov (s osadou Rybníček), Bernartice (s osadou Vrchová), Bobř, Černá Voda, Královec, Křenov, Lampertice, Prkenný Důl (s osadou Vernířovice), Žacléř (s osadou Vizov).

83 Obce Bolkov, Borovnička, Čermná, Dolní Brusnice, Dolní Olešnice (s osadami Debrné, Nové Zámky a Vestřev), Heřmanovy Sejfy (s osadami Arnultovice, Janovice, Leopoldov a Terezín), Horní Brusnice, Horní Olešnice (s osadami Dobrá Mysl a Prostřední Olešnice), Hostinné, Chotěvice

Sejfy a část obcí panství Náchod a Adršpach).⁸⁴ Politický okres Vrchlabí tvořily soudní okresy Vrchlabí⁸⁵, Jilemnice⁸⁶ a Rokytnice nad Jizerou⁸⁷ (zhruba panství Vrchlabí a Jilemnice).⁸⁸

Období 1855–1868

K významné změně politické i soudní správy dochází v roce 1855, kdy vznikají tzv. smíšené okresní úřady. Smíšený okresní úřad Trutnov (Bezirksamt Trautenau) zahájil činnost dne 26. května 1855 na základě nejvyššího ustanovení o zřízení a úřední působnosti okresních úřadů, krajských úřadů, místodržitelství a soudních úřadů ze dne 25. ledna 1853 (číslo 10 ř. z.) a na základě nařízení ministerstva vnitra, práv a financí (č. 274 ř. z.) o nové politické a soudní organizaci Království českého vydaného 9. 10. 1854.⁸⁹ Těmito nařízeními byla sloučena soudní a politická správa v jeden smíšený okresní úřad (*Bezirksamt*). V čele tohoto úřadu stál okresní představený (*Bezirksvorsteher*).

V oblasti politické správy v případě Trutnova podléhal úřad Krajskému úřadu v Hradci Králové.⁹⁰ Správní obvod se kryl s obvodem bývalého okresního

(s osadami Karlovka a Ves svatě Kateřiny), Javorník, Klášterská Lhota, Prosečné, Souvrát (s osadami Mostek, Zadní Mostek, Dvořáčky, Josefská Výšina, Mostecké Lázně), Zvičina.

84 ZAHRADNÍK, Pavel. *Okresní úřad Trutnov I (1815) 1850–1938 (1956)*, Inventář SOKA Trutnov, Trutnov 2018. Úvod k inventáři, pouze elektronicky, nestr.; ČEJCHAN, V. *Vývoj veřejné správy po roce 1848*, s. 115–133; DEMUTH, Josef. *Der politische Bezirk Trautenau: Gerichtsbezirke: Trautenau, Marschendorf, Schatzlar und Eipel*. Trautenau: Verlag des Trautenauer Bezirkslehrer-Vereins, 1901; JANÁK, J. *Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu. Sv. 1, Období 1848–1918: Učební texty vysokých škol*, s. 273–297. REIL, Roman. *Správní vývoj okresu Trutnov po roce 1848*. Bakalářská práce. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 10–12; SCHELLE, Karel. *Vývoj české veřejné správy*. Ostrava: Key Publishing, 2008.

85 Obce Černý Důl, Čistá, Dolní Dvůr, Fořt, Harta, Herlíkovice, Horka u Staré Paky, Horní Lánov, Dolní Lánov, Hořejší Vrchlabí, Krausovy Boudy, Kunčice nad Labem, Nová Ves, Prostřední Lánov, Volský Důl, Vrchlabí, Špindlerův Mlýn.

86 Obce Benecko, Horní Branná, Dolní Branná, Hračov, Jestřábí, Křižlice, Kruh, Kundratice, Mrklov, Víchovska Lhota, Martinice, Poniklá, Roudnice, Roztoky, Sytová, Jilemnice, Horní Štěpanice, Dolní Štěpanice, Valteřice, Mříčná, Víchová, Peřimov, Zálesní Lhota, Studenec.

87 Obce Františkov, Harrachov, Jablonec nad Jizerou, Horní Dušnice, Dolní Rokytnice, Horní Rokytnice, Rokytno, Vítkovice, Sklenařice, Vysoké nad Jizerou, Paseky, Týřč.

88 K tomu dále RÁZEK, Miroslav. *Okresní úřad Vrchlabí*, Inventář SOKA Trutnov, Trutnov 1960, s. I.

89 *Nejvyšší ustanovení č. 10/1853 ř. z. z 25. ledna 1853 o zřízení a úřední působnosti okresních úřadů, krajských úřadů, místodržitelství a soudních úřadů; Nařízení ministerstva vnitra, práv a financí č. 274/1854 ř. z. z 9. října 1854 o nové politické a soudní organizaci Království českého; Nařízení ministerstva vnitra a spravedlnosti č. 57/1855 ř. z. (resp. č. 19/1855 Z. z.) z 28. března 1855 o zahájení činnosti okresních úřadů v Čechách*; SOKA Trutnov, f. OÚ Trutnov I, inv. č. 866, ukl. č. 119, sign. 1 6/1, Vznik nových okresních úřadů a jejich organizace (vč. instrukce pro okresní hejtmanství), 1855–1860.

90 SOKA Trutnov, f. OÚ Trutnov I, inv. č. 881, ukl. č. 120, sign. 1 6/18–240, Úřednická místa, mzdy a náhrady (vč. úřednické přísahy, seznamů úředníků a úřadů, úřední řád) aj.

soudu Trutnov. Došlo tak k rozdělení bývalého politického okresu na čtyři části se čtyřmi okresními úřady v Trutnově, Hostinném, Maršově a Žacléři.⁹¹

Ve střední části Krkonoš došlo obdobně k rozdělení vrchlabského okresu na tři části se třemi okresními smíšenými úřady – Vrchlábí, Jilemnice, Rokytnice nad Jizerou.⁹²

Období 1868–1918

Po prohrané prusko-rakouské válce v roce 1866 bylo přikročeno ke změně dosavadní politické správy monarchie. Hlavní změnou bylo tzv. rakousko-uherské vyrovnání. Zákonem z 21. prosince 1867 bylo provedeno oddělení politické správy a soudnictví. Správní reforma se tak vlastně vrátila ke stavu z let 1850–1855, samozřejmě s vypuštěním krajských úřadů. Nová úprava politické správy v Rakousko-Uhersku byla provedena zákonem z 19. května 1868.⁹³ Čechy byly nařízením ministerstva vnitra z 10. července 1868 rozděleny na 89 okresních hejtmanství, v čele s okresním hejtmánem.⁹⁴ Tento počet se do roku 1918 zvýšil na 98.

Nová okresní hejtmanství zahájila svou činnost dne 31. srpna 1868. Politické okresy se po roce 1868 skládaly z jednoho až čtyř okresů soudních a samosprávných. Na území politického okresu Trutnov tak zpočátku působilo Okresní hejtmanství v Trutnově, okresní zastupitelstva v Trutnově a Maršově (pro soudní okres Maršov a Žacléř). Působnost a organizace okresních zastupitelstev se změnila již v roce 1875, kdy zákonem č. 78 ze dne 14. listopadu 1875 došlo k vyloučení některých obcí z obvodu okresního zastupitelstva Trutnov a Náchod a bylo zřízeno Okresní zastupitelstvo Úpice. Zákon nabyl právní účinnosti až se vznikem Okresního soudu v Úpici dne 1. června 1876. Soudní okres Úpice tvořily obce Úpice se Sychrovem a Petrovice se Strážkovicemi a Odolovem, původně náležící k soudnímu okresu Trutnov, a ze soudního okresu Náchod byly do nového okresu začleněny

91 REIL, R. *Správní vývoj okresu Trutnov po roce 1848*, s. 17–23.

92 RÁZEK, M. *Okresní úřad Vrchlábí*, s. 1–II.

93 Zákon č. 44/1868 Ř. z. ze dne 19. května 1868 o zřízení politických úřadů správních v královstvích Českém, Dalmatském, Haličském a Vladiměřském s vojvodstvími Osvětimským a Zátorským a s velkovojvodstvím Krakovským, v arciknížetstvích Rakouském pod Enží a nad Enží, ve vojvodstvích Salcburském, Štyrském, Korutanském, Krajinském, Bukovinském, v markrabství Moravském, ve vojvodstvích Horno- a Dolnoslezském, v knížecím hrabství Tyrolském a v zemi Vorarlberské, v markrabství Istrianském, v knížecím hrabství Gorickém a Gradištském a v městě i okršlku Trstském.

94 *Verordnung des Ministeriums des Innern R. G. Bl. Nr. 115/1868 vom 31 Juli 1868, betreffend die Uebertragung von Statthaltereigeschäften im Namen des Statthalters für Tirol und Vorarlberg auf den in Trient bleibend zu bestellenden Statthaltereirath I. Classe.* Dále též SOKA Trutnov, f. OÚ Trutnov I, inv. č. 4081, ukl. č. 228, sign. 1 6/10, Přípis vrchního zemského soudu ohledně nové organizace okresních úřadů, 1868.

Batňovice se Zálesím, Havlovice, Rtně v Podkrkonoší, Libňatov, Maršov, Suchovršice, Velké a Malé Svatoňovice.

Roku 1886 bylo dále nařízeno rozdělení okresního zastupitelstva Maršov na dvě samostatná zastupitelstva Maršov a Žacléř. K roku 1868 tvořily politický okres Trutnov pouze dva soudní okresy – Trutnov⁹⁵ a Maršov-Žacléř⁹⁶, v roce 1886 to byly již čtyři soudní okresy⁹⁷ – Trutnov⁹⁸, Maršov⁹⁹, Úpice¹⁰⁰ a Žacléř¹⁰¹. Politický okres Vrchlabí tvořily od roku 1868 dva soudní okresy¹⁰² – Vrchlabí¹⁰³ a Hostinné¹⁰⁴. Soudní okresy Jilemnice

95 Obce Babí, Bezděkov, Bohuslavice, Německá Brusnice (s osadou Hajnice), Debrné, Hertvíkovice, Hořejší Staré Město, Chvaleč, Kyje, Lhota, Libeč, Markoušovice, Mladé Buky (s osadami Kalná Voda, Bystřice a Dolní Sejfy), Nesytá (s osadou Komárov), Petrovice (s osadami Odolov a Strážkovice), Petříkovice, Pilník, Pilsdorf, Poříčí, Radeč, Radvanice (s osadami Paseka a Studénka), Slavětín, Staré Buky (s osadami Oblanov, Jirský Důl), Starý Rokytník (s osadami Nový Rokytník, Rubínovice), Starý Sedloňov, Strážkovice, Střítež, Studenec, Trutnov (s místními částmi Humburky a Dolní Staré Město), Úpice, Vlčice (s osadou Hrádeček), Volanov, Voletiny, Zlatá Olešnice a Žďár.

96 Obce Albeřice (s osadami Horní Albeřice, Dolní Albeřice, Horní Lysečiny), Maršov (s osadami Horní Maršov, Dolní Maršov, Temný Důl, Suchý Důl, Dolní Lysečiny, Černá Hora), Horní Malá Úpa, Dolní Malá Úpa, Rýchory, Svoboda nad Úpou (s osadou Janské Lázně), Velká Úpa; Bečkov (s osadou Rybníček), Bernartice (s osadou Vrchová), Bobr, Černá Voda, Královec, Křenov, Lampertice, Prkenný Důl (s osadou Vernířovice), Žacléř (s osadou Vizov).

97 SOKA Trutnov, f. OÚ Trutnov I, inv. 4089, ukl. č. 229, sign. 1 6/28, Výnosy ministerstva vnitra, 1869–1887.

98 Obce Babí, Bezděkov, Bohuslavice, Debrné, Dolní Žďár, Hertvíkovice, Horní Staré Město, Horní Žďár, Chvaleč, Kyje, Lhota, Libeč, Markoušovice, Mladé Buky (s osadami Bystrice, Dolní Sejfy a Kalná Voda), Německá Brusnice (s osadou Hajnice), Nesytá (s osadou Komárov), Petříkovice, Pilník, Pilsdorf, Poříčí, Radeč, Radvanice (s osadami Paseka a Studénka), Slavětín, Staré Buky (s osadami Jirský Důl a Oblanov), Starý Rokytník (s osadami Nový Rokytník a Rubínovice), Starý Sedloňov, Střítež, Studenec, Trutnov (s osadami Bojiště a Dolní Staré Město), Vlčice (s osadou Hrádeček), Volanov, Voletiny, Zlatá Olešnice.

99 Obce Černá Hora, Dolní Albeřice, Dolní Lysečiny, Dolní Malá Úpa, Horní Albeřice, Horní Lysečiny, Horní Malá Úpa, Janské Lázně, Maršov I, Maršov II, Maršov III, Maršov IV, Rýchory, Sklenářovice, Suchý Důl, Svoboda nad Úpou, Temný Důl, Velká Úpa I, Velká Úpa II, Velká Úpa III.

100 Obce Batňovice (s osadou Zálesí), Havlovice, Libňatov, Malé Svatoňovice, Maršov u Úpice, Petrovice (s osadou Odolov a Strážkovice), Rtně v Podkrkonoší, Suchovršice, Úpice, Velké Svatoňovice.

101 Obce Bečkov (s osadou Rybníček), Bernartice (s osadou Vrchová), Bobr, Černá Voda, Královec, Křenov, Lampertice, Prkenný Důl (s osadou Vernířovice), Žacléř (s osadou Vizov).

102 JIRASEK, Franz Josef. *Volks- und Heimatkunde des politischen Bezirkes Hohenelbe und der deutschen Gemeinden der im Westen angrenzenden Gerichtsbezirke Neupakau und Starkenbach*. Hohenelbe: Verlag des Ausschusses der Heimatkunde, 1907, s. 16.

103 Obce Dolní Dvůr, Fört, Herlíkovice, Horní Lánov, Harta, Dolní Branná, Dolní Lánov, Hořejší Vrchlabí, Krausovy Boudy, Kunčice, Nová Ves, Černý Důl, Prostřední Lánov, Volský Důl, Pommerndorf, Vrchlabí, Špindlerův Mlýn.

104 Obce Debrné, Chotěvice, Nové Zámky, Dolní Olešnice, Horní Olešnice, Prostřední Olešnice, Horní Brusnice, Hostinné, Prosečné, Čermná, Království, Arnultovice, Heřmanovy Sejfy, Bolkov, Javorník, Klášterská Lhota, Borovnička, Zvičina.

a Rokytnice nad Jizerou se staly základem nového politického okresu Jilemnice.¹⁰⁵

V čele hejtmanství stál okresní hejtman (*Bezirkshauptmann*). V úřadu dále působili adjunkti, aktuaři, kancelisté, knihovník, úřední sluhové a pomocníci. Dále k úřadu náleželi okresní lékař, okresní zvěrolékař, okresní technický inženýr s personálem, lesní inspektor a okresní stavební správa.¹⁰⁶

Období 1918–1927

Dne 28. října 1918 vznikla Československá republika. Charakter nové republiky byl dán prvním přijatým zákonem z tohoto dne a následně prozatímní ústavou ze 14. listopadu 1918. Ústava Československé republiky pak byla přijata dne 29. února 1920. Jedním z úkolů nového státu bylo zreformovat státní správu. Mělo být zřízeno tzv. župní zřízení, kdy celý stát měl být rozdělen na 21 žup. Okresy Trutnov a Vrchlabí měly náležet k III. župě se sídlem v Hradci Králové. Toto zřízení bylo však od roku 1923 realizováno pouze na Slovensku. V Čechách a na Moravě zůstaly okresní správy politické podřízeny správám zemským. Bývalé místodržitelství totiž změnilo svůj název na Zemskou správu politickou a obdobně byla přejmenována i okresní hejtmanství. V jejich čele však i nadále byli okresní hejtmané. Úředním jazykem se stala čeština. Věcná působnost zůstala stejná jako v období 1868–1918, pouze finanční správa byla v roce 1919 přenesena z okresních správ politických na nově vzniklé berní úřady.¹⁰⁷ Příslušnost obcí k jednotlivým soudním okresům se oproti předchozímu období nezměnila (pouze obec Zvičina připadla po roce 1924 k soudnímu okresu Dvůr Králové).¹⁰⁸

V prvních dnech po vyhlášení republiky docházelo na mnoha místech k masovému odstraňování úředníků zkompromitovaných během války. Na místo původních rakouských úřadů vznikaly okresní a místní národní výbory. Činnost těchto výborů byla však pozastavena již v prosinci 1918.¹⁰⁹

Zákonem ze dne 14. července 1927 byly okresní správy politické přejmenovány na okresní úřady.¹¹⁰

105 RÁZEK, M. *Okresní úřad Vrchlabí*, s. II.

106 ZAHRADNÍK, P. *Okresní úřad Trutnov I (1815) 1850–1938 (1956)*.

107 HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J. a DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, s. 350–376; *Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého*; *Zákon č. 153/1919 Sb. z. a n. z 20. března 1919, jenž se týče oddělení správy finanční od správy politické*; *Zákon č. 126/1920 Sb. z. a n. ze dne 29. února 1920, o organizaci politické správy*.

108 RÁZEK, M. *Okresní úřad Vrchlabí*, s. II.

109 ZAHRADNÍK, P. *Okresní úřad Trutnov I (1815) 1850–1938 (1956)*.

110 *Zákon č. 125/1927 Sb. z. a n. ze dne 14. července 1927, o organizaci politické správy*.

Období 1928–1938

Dnem 1. prosince 1928 vstoupil v platnost zákon č. 125/1927 Sb. o organizaci politické správy. Politickými úřady s povšechnou působností se staly v první instanci okresní úřady. V Čechách bylo 103 okresních úřadů a v zemi Moravskoslezské 45 okresních úřadů. Monokratická organizace okresních úřadů zůstala zachována. Pracovníci okresních úřadů byli zaměstnáváni jednak státní správou, jednak samosprávou, tj. okresy. Ke státním úředníkům patřil konceptní personál pro všeobecnou politickou správu a odborný personál. Pro lesní službu to byli lesní technici, pro zdravotní službu okresní lékař, pro zvěrolékařskou službu okresní zvěrolékař, pro technickou službu technický personál, společný často pro několik okresů.¹¹¹

Působnost nových úřadů se kryla s působností bývalých okresních správ politických. Organizačním zákonem byla posílena trestní pravomoc politických úřadů, vycházející ze správního práva trestního. Politické úřady sankcionovaly menší přestupky, pro které nebyly věcně příslušné řádné soudy, a to vězením až do 14 dnů nebo pokutou. Zákon rovněž měnil instanční postup a snižoval počet instancí. Ve věcech, o kterých rozhodovaly v první instanci okresní úřady, šlo odvolání k zemskému úřadu. Územní působnost úřadů zůstala beze změn.¹¹²

Období 1938–1945

V českém pohraničí, které bylo mnichovským diktátem odtrženo od ČSR a připojeno k Německu, tedy i na Trutnovsku, byla samozřejmě zlikvidována prvorepubliková správní soustava. V prvním období od 1. do 20. října 1938 byla veškerá výkonná moc svěřena armádě. Její pověřenci pro civilní správu při jednotlivých armádních velitelstvích převzali řízení všech existujících správních orgánů. Později bylo celé území Říšské župy Sudety rozděleno na tzv. venkovské a městské okresy (*Landkreise* a *Stadtkreise*). Venkovských okresů bylo vytvořeno 53 a městských pět. Ve venkovských okresech byly vytvořeny úřady landrátů (*Landratsamt*), které navazovaly na prvorepublikové okresní úřady. Sídly těchto úřadů se staly Trutnov a Vrchlabí. Ve správním obvodu landrátu Trutnov¹¹³ bylo 100 obcí, začleněny sem byly i obce z bývalého politického okresu Dvůr Králové nad Labem, tedy ze soudních okresů Dvůr

111 *Vládní nařízení č. 174/1928 Sb. z. a n. ze dne 27. října 1928, jímž se v zemi České a Moravskoslezské určují obvody a sídla okresních úřadů a některá města se zvláštním statutem podrobují všeobecně platným obecním zřízením.*

112 REIL, R. *Správní vývoj okresu Trutnov po roce 1848*, s. 37.

113 LETOCHA, Josef. *Úřad zemského rady (Landrát) Trutnov, 1938–1945, Inventář SOKA Trutnov, Trutnov 1961, s. II–V.*

Králové nad Labem¹¹⁴ a Jaroměř¹¹⁵. Dále sem patřily tři „původní“ obvody soudních okresů – v Trutnově¹¹⁶, Maršově¹¹⁷ a Žacléři¹¹⁸. K 17. květnu 1939 měl správní okres Trutnov 73.639 obyvatel a rozlohu 60.411 ha.¹¹⁹

Obdobně tak sousední vrchlabský landrát tvořilo 62 obcí¹²⁰ ze soudních okresů Vrchlabí, Hostinné, Jilemnice, Rokytnice nad Jizerou a Nová Paka.¹²¹ K 17. květnu 1939 měl okres 62.246 obyvatel a rozlohu 551,59 km².¹²²

Období 1945–1960

V roce 1945 byla po osvobození veřejná správa svěřena národním výborům či správním komisím. Tyto národní výbory měly být zřízeny v sídle každého okresního úřadu před rokem 1938. Měla na ně přejít pravomoc okresního úřadu, zastupitelstva i hejtmána. Dosavadní okresní úřady se měly stát úředním aparátem ONV, okresní zastupitelstva byla zcela zrušena. ONV – podobně jako ostatní stupně národních výborů – v sobě spojovaly prvky

114 Obce Malá Bukovina, Velká Bukovina, Starobucké Debrné, Dubenec, Choustníkovo Hradiště, Hříbojedy, Huntířov, Hvězda, Kašov, Kladruby, Kocléřov, Kocbeře, Kohoutov, Komárov, Království I, Království II, Království III, Kuks, Libotov, Dolní Nemojov, Žiřecká Podstráň, Proruby, Stanovice, Střeziměřice, Dolní Vlčkovice, Horní Vlčkovice, Vyhnanov, Záboří, Zboží, Městys Žireč, Ves Žireč, Sylvárov.

115 Obce Brod, Heřmanice, Krabčice, Litič, Slotov, Vestec, Záloňov.

116 Obce Babí, Bezděkov, Bohuslavice nad Úpou, Německá Brusnice, Mladé Buky, Staré Buky, Debrné, Hertvíkovice, Chvaleč, Kyje, Lhota, Libeč, Markoušovice, Hořejší Staré Město, Nesytá, Zlatá Olešnice, Petříkovice, Pilníkovo, Poříčí, Radeč, Radvanice, Starý Rokytník, Starý Sedloňov, Slavětín, Stržtež, Studenec, Trutnov, Vlčice, Volanov, Voletiny, Dolní Žďár, Horní Žďár.

117 Obce Dolní Albeřice, Horní Albeřice, Suchý Důl, Temný Důl, Černá Hora, Janské Lázně, Dolní Lysečiny, Horní Lysečiny, Maršov I, Maršov II, Maršov III, Maršov IV, Sklenářovice, Svoboda nad Úpou, Dolní Malá Úpa, Horní Malá Úpa, Velká Úpa I, Velká Úpa II, Velká Úpa III (Pec).

118 Obce Bečkov, Bernartice, Bobr, Prkenný Důl, Königshan, Krinsdorf, Lampertice, Rýchory, Černá Voda, Žacléř.

119 *Gesetz über die Gliederung der sudetendeutschen Gebiete vom 25. März 1939; Zweite Verordnung über die Anwendung des Strafrechts aus Anlaß der Wiedervereinigung der sudetendeutschen Gebiete mit dem Deutschen Reich vom 14. April 1939; Gesetz über den Aufbau der Verwaltung im Reichsgau Sudetenland („Sudetengaugesetz“) vom 14. April 1939.* K tomu srov. LETOCHA, J. Úřad zemského rady (Landrát) Trutnov, 1938–1945, s. VI.

120 Obce Arnultovice, Bedřichov, Benecko, Bolkov, Borovnice, Borovnička, Bratrouchov, Buršany, Číhaná, Čistá, Čermná, Černý Důl, Debrné, Dolní Branná, Dolní Brusnice, Dolní Dvůr, Dolní Lánov, Dolní Olešnice, Dolní Štěpanice, Fořt, Harta, Herlíkovice, Heřmanovy Sejfy, Horní Brusnice, Horní Dušnice, Horní Lánov, Horní Olešnice, Horní Štěpanice, Hořejší Vrchlabí, Hostinné, Chotěvice, Jablonec nad Jizerou, Jestřabí, Javorník, Klášterská Lhota, Krausovy Boudy, Křížlice, Kunčice, Mrklov, Mostek, Nedař, Pommerndorf, Poniklá, Přívklava, Prosečné, Prostřední Lánov, Rokytnice nad Jizerou, Roudnice, Sklenařice, Souvrať, Stromkovice, Stupná, Špindlerův Mlýn, Valteřice, Vidochovo, Vichová, Vichovská Lhota, Vítkovice, Volský Důl, Vrchlabí, Zálesní Lhota, Zvičina.

121 LETOCHA, Josef. Úřad zemského rady (Landrát) Vrchlabí, 1938–1945, Inventář SOKA Trutnov, Trutnov 1961, s. 1–3.

122 *Ibid.*, s. 3–4.

státní právy i samosprávy, což bylo prezentováno jako vítězství samosprávy nad státní byrokracií, ovšem v důsledku se toto spojení obrátilo v pravý opak. Okresní národní výbory byly podřízeny zemskému národnímu výboru. Členem národního výboru mohl být pouze československý občan slovanské národnosti, což v oblastech osídlených německým obyvatelstvem zpočátku znemožňovalo volbu místních a okresních výborů. V takových případech byly ministerstvem vnitra jmenovány okresní správní komise (OSK).¹²³

Převrat v únoru 1948 umožnil KSČ plně realizovat své představy o státní správě a prosadit novou ústavu, o níž do té doby vedla spory s ostatními členy Národní fronty. Než došlo k organizačním změnám, potřebovala si zajistit ve všech stupních státní správy, stejně jako v hospodářských a společenských organizacích, spolehlivé personální obsazení. Zásadní význam pro národní výbory a celou státní správu měla *Ústava 9. května*, přijatá jako zákon č. 150/1948 Sb. Ústava definitivně zakotvila národní výbory jako pevnou a stěžejní součást státní správy, když je stanovila nositeli a vykonavateli státní moci v obcích, okresech a krajích. Zachovala místní a okresní národní výbory, avšak zemské národní výbory měly být nahrazeny krajskými. Krajské zřízení bylo zavedeno od 1. ledna 1949 zákonem č. 280/1948 Sb.¹²⁴

V roce 1954 nastala největší změna v organizaci okresních národních výborů od zavedení krajského zřízení. Především členové ONV již neměli být jmenováni, ale voleni. Z hlediska územního rozsahu okresů však k žádným podstatným změnám nedošlo.¹²⁵

123 HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J. a DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, s. 442–456. K tomu také KAFKA, Jan. *Okresní národní výbor Trutnov (1945–1990)*, Inventář SOKA Trutnov, Trutnov 2005, s. 7–16.; *Ústavní dekret presidenta republiky ze dne 4. prosince 1944 č. 18 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění; Vládní nařízení č. 4/1945 Sb. ze dne 5. května 1945, o volbě a pravomoci národních výborů; Dekret presidenta republiky č. 121/1945 Sb. ze dne 27. října 1945, o územní organizaci správy, vykonávané národními výbory; Směrnice ministerstva vnitra č. 6/1945 Ú. l. pro národní výbory místní a okresní, schválené vládou republiky Československé dne 19. května 1945; SOKA Trutnov, f. Okresní národní výbor Trutnov (1945–1990), karton 86, inv. č. 1403, Jmenování členů OSK, 1945; inv. č. 1409, Hranice okresů Broumov, Trutnov a Nové Město n. M. zůstávají podle stavu k 9. 9. 1938, 1945. K tomu rovněž SOKA Trutnov, f. Okresní národní výbor Vrchlabí (1945–1960), inv. č. 355, ukl. č. 200, Správní a kancelářský řád ONV, nedat.*

124 *Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky; Zákon č. 280/1948 Sb. ze dne 21. prosince 1948, o krajském zřízení*. K tomu rovněž SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, karton 87, inv. č. 1471, Oběžník MV ke spolupráci NV s AV NV, 1948

125 *Ústavní zákon č. 12/1954 Sb. ze dne 3. března 1954, o národních výborech; Zákon č. 13/1954 Sb. ze dne 3. března 1954, o národních výborech; Zákon č. 14/1954 Sb. ze dne 3. března 1954, o volbách do národních výborů; Vládní nařízení č. 23/1954 Sb. ze dne 7. května 1945, o organizaci výkonných orgánů národních výborů; SOKA Trutnov, f. ONV Trutnov, karton 549, inv. č. 3999, Volby do ONV, 1954.*

V květnu 1945 byl obnoven správní okres Trutnov v územním rozsahu před 1. říjnem 1938. ¹²⁶ Tvořily jej soudní okresy Trutnov¹²⁷, Maršov¹²⁸, Žacléř¹²⁹ a Úpice¹³⁰.

V květnu 1945 byl obnoven správní okres Vrchlabí v územním rozsahu před 1. říjnem 1938. Zprvu řídila správu okresu obdobně jako v Trutnově Okresní správní komise. K ustavení Okresního národního výboru došlo dne 24. srpna 1945.¹³¹ Tvořily jej soudní okresy Vrchlabí¹³² a Hostinné¹³³. Od 1. 1. 1949 byly ze správního okresu Vrchlabí vyčleněny obce Borovnička, Debrné, Dolní Brusnice, Horní Brusnice, Mostek a Souvrať, jež se staly součástí sousedního politického a soudního okresu Dvůr Králové nad Labem.¹³⁴

Období 1960–1989

Podle mínění vedoucích špiček KSČ se v roce 1960 stalo Československo skutečným socialistickým státem. Z tohoto důvodu byla 11. července 1960 přijata nová socialistická ústava, která právně zakotvila již dvanáct let fakticky existující „vedoucí úlohu“ KSČ. Vybudování socialismu měla navenek vyjádřit i změna názvu republiky a nová podoba státního znaku.

126 KAFKA, J. *Okresní národní výbor Trutnov (1945–1990)*, s. 33.

127 Obce Babí, Bezděkov, Bohuslavice nad Úpou, Debrné, Dolní Žďár, Hertvíkovice, Hořejší Staré Město, Horní Žďár, Chvaleč, Kyje, Lhota, Libeč, Markoušovice, Mladé Buky (s osadami Dolní Sejfy, Kalná Voda, Klinge), Německá Brusnice (s osadou Haindorf), Nesytá, Petříkovice, Pilníkov, Poříčí, Radeč, Radvanice (s osadami Paseka, Studénka), Slavětín, Starý Rokytník (s osadami Nový Rokytník, Rubínovice), Starý Sedloňov, Staré Buky (s osadami Horní Staré Buky, Dolní Staré Buky, Prostřední Staré Buky, Jirský Důl, Oblanov), Strítěž, Studenec, Trutnov (s osadami Humburky, Dolní Staré Město), Vlčice (s osadou Silberštejn), Volanov, Voletiny, Zlatá Olešnice.

128 Obce Černá Hora, Dolní Albeřice, Dolní Lysečiny, Dolní Malá Úpa, Horní Albeřice, Horní Lysečiny, Horní Malá Úpa, Janské Lázně, Maršov I, Maršov II, Maršov III, Maršov IV, Sklenářovice, Suchý Důl, Svoboda nad Úpou, Temný Důl, Velká Úpa I, Velká Úpa II, Velká Úpa III (Pec pod Sněžkou).

129 Obce Bečkov (s osadou Rybníček), Bernartice (s osadou Berggraben), Bobr, Černá Voda, Königshan (Královec), Krinsdorf (Křenov), Lampertice, Prkenný Důl (s osadou Vernířovice), Rýchorý, Žacléř.

130 Obce Batňovice (s osadou Zálesí), Havlovice, Libňatov, Malé Svatoňovice, Maršov (Maršov u Úpice), Odolov, Petrovice, Rtyně v Podkrkonoší, Strážkovice, Suchovršice, Úpice, Velké Svatoňovice.

131 SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, inv. č. 352, ukl. č. 199, Protokol sepsaný 24. 8. 1945 s Dr. Stanislavem Hlaváčem ve věci ustavení ONV Vrchlabí a doporučení k provedení voleb do ONV.

132 Obce Friedrichsthal (Bedřichov), Dolní Branná, Dolní Dvůr, Dolní Lánov, Čistá, Fořt, Harta, Herlíkovice, Horní Lánov, Hořejší Vrchlabí, Krausovy Boudy, Kunčice, Černý Důl, Pommerndorf, Prostřední Lánov, Volský Důl, Vrchlabí, Špindlerův Mlýn.

133 Obce Arnultovice, Bolkov, Borovnička, Čermná, Debrné, Dolní Brusnice, Dolní Olešnice, Heřmanovy Sejfy, Horní Brusnice, Horní Olešnice, Hostinné, Chotěvice, Javorník, Klášterská Lhota, Mostek, Prosečné, Souvrať.

134 ZAHRADNÍK, Pavel a VAŇKOVÁ, Věra. *Okresní národní výbor Vrchlabí (1918) 1945–1960 (1970)*, Inventář SOKA Trutnov, Trutnov 2008, s. 15.

Ústavě předcházela rozsáhlá reorganizace státní správy. Zákon o územním členění státu¹³⁵ vytvořil v roce 1960 z dosavadních devatenácti krajů pouhých jedenáct, počet okresů se snížil na jednu třetinu. Toto rozčlenění přetrvalo až do roku 1990 a v případě okresů (s nepatrnými změnami) vlastně až dosud. I když mělo řadu nevýhod: okresy i kraje byly příliš rozlehlé, kraje mnohdy nerespektovaly tradiční regiony. Kromě hranic krajů a okresů byla pozměněna i vnitřní organizace a kompetence národních výborů. Stalo se tak zákonem o národních výborech¹³⁶ a vládním nařízením o rozšíření pravomoci a odpovědnosti národních výborů¹³⁷. Byla posílena zejména pozice pléna a komisí. Plénum mělo mít 60–120 poslanců, zasedalo nejméně šestkrát ročně, a kromě obvyklých kompetencí (volba předsedy, náměstků, tajemníka a rady, jmenování členů komisí apod.) mu bylo vyhrazeno zřizování a rušení odborů a také hospodářských a rozpočtových organizací. Rada měla mít 12–15 členů a jako dosud ji tvořil předseda, náměstci, tajemník a ostatní členové. Scházela se nejméně jednou za 14 dní. Největší změny se týkaly komisí. Nebyly už jen pouhými poradními sbory, nýbrž získaly rozhodovací a řídicí pravomoc. Mohly např. organizovat prověrky podniků a zařízení národních výborů, rozhodovat o těch záležitostech podniků a zařízení, které nebyly vyhrazeny plénu a radě, dávat závazné pokyny odborům národního výboru. Také jejich složení se změnilo. Členové pléna měli tvořit jen dvě třetiny komise, zbylá třetina mohla být jmenována z pracovníků závodů, jednotných zemědělských družstev, kulturních zařízení apod. Povinně byla zřizována plánovací a finanční komise, přesný počet tzv. odvětvových komisí mohlo stanovit plenární zasedání.¹³⁸

135 Zákon č. 36/1960 Sb. ze dne 9. dubna 1960, o územním členění státu.

136 Zákon č. 65/1960 Sb. ze dne 25. května 1960, o národních výborech.

137 Vládní nařízení č. 71/1960 Sb. ze dne 10. června 1960, o rozšíření pravomoci a odpovědnosti národních výborů a o uspořádání a činnosti jejich orgánů

138 Ústavní zákon č. 35/1960 Sb. ze dne 9. dubna 1960, o změně ústavního zákona o volbách do Národního shromáždění a o volbách do Slovenské národní rady a ústavního zákona o národních výborech; Zákon č. 36/1960 Sb., o územním členění státu; Zákon č. 65/1960 Sb., o národních výborech; Vládní nařízení č. 71/1960 Sb., o rozšíření pravomoci a odpovědnosti národních výborů a o uspořádání a činnosti jejich orgánů.

„Velký“ okres Trutnov byl vytvořen jednak sloučením dosavadních okresů Trutnov¹³⁹, Dvůr Králové¹⁴⁰ a Vrchlabí¹⁴¹, a dále přiřazením několika obcí z jiných okresů¹⁴², a to 5 obcí z okresu Nová Paka¹⁴³ a 2 obcí z okresu Broumov¹⁴⁴. Zahhrnoval území o velikosti 1.137 km², čímž se řadil na 4. místo v rámci východočeského kraje. V 97 obcích žilo 122.903 obyvatel. Největšími městy byly Trutnov (cca 23.000 obyvatel), Dvůr Králové nad Labem (15.000), Vrchlabí (10.000), Úpice (6.000), Žacléř a Hostinné (nad 4.000). Více než polovina pracujících (33.000 osob) byla zaměstnána v průmyslu, 16.000 z nich pracovalo v textilní výrobě, zastoupené především podniky Texlen, Juta a Tiba. Dalších 6.000 pracovníků zaměstnával strojírenský a elektrotechnický průmysl (AZNP Vrchlabí, Tesla Vrchlabí, ZPA Trutnov, Transporta Úpice, Strojtex Dvůr Králové nad Labem)

139 Obce Trutnov (s osadami Bojiště, Dolní Staré Město, Horní Staré Město, Oblanov, Poříčí, Volanov), Babí, Batňovice, Bernartice (s osadami Bečkov, Rybníček, Vrchová), Bohuslavice nad Úpou, Debrné, Havlovice, Horní Maršov (s osadami Dolní Albeřice, Dolní Lysečiny, Horní Albeřice, Horní Lysečiny, Suchý Důl, Temný Důl), Chvaleč, Janské Lázně (s osadou Černá Hora), Královec, Křenov, Lampertice, Lhota u Trutnova (s osadou Bezděkov), Libeč, Libňatov, Malá Úpa (s osadami Horní Malá Úpa, Dolní Malá Úpa), Malé Svatoňovice, Markoušovice (s osadou Starý Sedloňov), Maršov u Úpice, Mladé Buky (s osadami Hertvíkovice, Kalná Voda), Pec pod Sněžkou (s osadou Velká Úpa), Petříkovice, Pilníkov, Radeč, Radvanice (s osadami Paseka, Slavětín, Studénka), Rtyně v Podkrkonoší, Staré Buky (s osadami Dolní Staré Buky, Horní Staré Buky, Jirský Důl, Prostřední Staré Buky), Starý Rokytník (s osadou Nový Rokytník), Strážkovice (s osadami Odolov, Petrovice), Střítež, Studenec, Suchovršice, Svoboda nad Úpou (s osadou Dolní Maršov), Úpice, Velké Svatoňovice, Vlčice, Voletiny, Zlatá Olešnice, Žacléř (s osadami Bobr, Černá Voda, Prkenný Důl, Rýchory, Vernířovice, Vizov).

140 Obce Bílá Třemešná, Bílé Poličany, Borovnička, Dolní Brusnice, Doubravice (s osadami Velehrádek, Zálesí), Dubenec, Dvůr Králové nad Labem (s osadami Borek, Žirecká Podstráň), Hajnice (s osadami Brusnice, Kyje, Nesytá), Horní Brusnice, Horní Dehtov (s osadou Dolní Dehtov), Horní Žďár (s osadami Dolní Žďár, Dubový Dvůr, Výšinka), Hřibojedy, Hvězda, Choustníkovo Hradiště (s osadou Ferdinandov), Kocbeře (s osadami Nová Ves, Nové Kocbeře), Kohoutov (s osadami Kladruby, Nový Kohoutov, Rabiš, Sedlo, Vyhnanov), Kuks (s osadami Kašov, Stanovice), Lanžov (s osadami Lhotka, Miřejov, Sedlec, Záborov), Libotov, Lipnice (s osadou Rovinky), Mostek (s osadami Debrné, Dvořáčky, Horní Debrné, Josefská Výšina, Mostecké Lázně, Přední Mostek, Souvrat, Zadní Mostek), Nemojov (s osadami Dolní Nemojov, Horní Nemojov, Nový Nemojov, Starobucké Debrné), Nové Lesy (s osadou Filířovice), Trotina (s osadami Řečice, Zábřezí, Zdobín), Třebihošť (s osadou Zvičina), Velký Vřeštov (s osadami Čenice 1.díl, Malý Vřeštov), Verdek, Vítězná (s osadami Bukovina, Hájemství, Huntířov, Janská Studánka, Kocléřov, Komárov, Kousky, Nové Zaboří, Zaboří), Vlčkovice v Podkrkonoší (s osadami Dolní Vlčkovice, Horní Vlčkovice, Kašparova Hora), Zboží, Žireč.

141 Obce Čermná, Černý Důl, Dolní Branná, Dolní Dvůr, Dolní Lánov (s osadou Kovársko), Dolní Olešnice (s osadami Nové Zámky, Vestřev), Fořt, Horní Olešnice, Hostinné, Chotěvice (s osadami Karlovka, Ves Svaté Kateřiny), Javorník, Klášterská Lhota, Kunčice, Lánov (s osadami Horní Lánov, Prostřední Lánov), Prosečné, Rudník (s osadami Arnultovice, Bolkov, Čistá, Janovice, Leopoldov, Terezín), Strážné, Špindlerův Mlýn (s osadami Bedřichov, Labská, Přední Labská), Vrchlabí (s osadami Hořejší Vrchlabí, Kněžice, Liščí Kopec, Podhůří).

142 SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, inv. č 4038, ukl. č. 797, Územní změny, nedat.

143 Obce Borovnice, Dolní Kalná, Horní Kalná, Slemeno, Ždírnice (s osadami Přední a Zadní Ždírnice).

144 Obce Horní Verněřovice (s osadami Dolní Verněřovice, Jívka, Nové Domy, Studnice), Janovice (s osadou Hodkovice).

a 4.000 pracovalo v hornictví. Významnými podniky byly Krkonošské papírny či Elektrárna Poříčí.¹⁴⁵

V této podobě zůstal rozsah okresu téměř beze změn po celou dobu působnosti ONV v Trutnově. Pouze v letech 1971–1972 byl nepatrně rozšířen o 2 obce – Litič a Vilantice, které jsou součástí okresu dosud.

V souvislosti s úbytkem obyvatel na venkově proběhlo rozsáhlé slučování menších obcí. První integrační vlna proběhla v první polovině 60. let. V 70. letech integrace pokračovala vytvářením společných MNV se zachováním formální samostatnosti obcí. V 80. letech byla u většiny těchto obcí integrace dokončena sloučením. Pouze ve Strážném, Horní Brusnici a obcích spadajících pod MNV Dubenec, nemohlo být sloučení pro odpor občanů uskutečněno. Nerealizovány zůstaly také plány na sloučení Kuksu a Choustníkova Hradiště se Dvorem Králové, Kunčic s Vrchlábím, Maršova s Libňatovem, Jívky s Radvanicemi aj. Zatímco v roce 1972 po připojení Litiče a Vilantic měl okres 89 obcí, v roce 1981 se počet snížil na 67 a v roce 1989 na 63 obcí. Působilo zde 53 městských a místních národních výborů (nejméně ve Východočeském kraji), z toho 11 městských (těch bylo naopak nejvíce v kraji): Trutnov, Dvůr Králové nad Labem, Hostinné, Janské Lázně, Pec pod Sněžkou, Rtně v Podkrkonoší, Svoboda nad Úpou, Špindlerův Mlýn, Úpice, Vrchlábí, Žacléř.¹⁴⁶ Velký okres Trutnov byl i obvodem působnosti okresního soudu v Trutnově.

Období 1990–2002

V roce 1990 nahradily Okresní národní výbory opět Okresní úřady, které fungovaly až do roku 2002. Postavení a kompetence okresních úřadů byly stanoveny zákonem České národní rady č. 425/1990 Sb. ze dne 9. října 1990. Tento zákon platil až do 12. listopadu 2000. Od samého vzniku České republiky byly okresní úřady považovány za přechodný orgán, jelikož se o nich Ústava České republiky nezmiňuje. Předpokládalo se totiž, že vzniknou brzy kraje a obce s rozšířenou působností. Rovněž územní členění republiky, jak je dáno ústavou, pojem okres nezná, přesto de facto okresy, jak bylo zmíněno výše, přetrvávají ve vymezení územní působnosti některých úřadů dodnes. Okresní úřady do konce roku 2002 vykonávaly státní správu ve věcech stanovených zvláštními zákony. V čele těchto okresních úřadů stál přednosta. Okresní úřady byly zrušeny zákonem č. 320/2002 Sb. s účinností od 1. ledna 2003. Jejich pravomoci přešly na obce s pověřeným

¹⁴⁵ JUST, Antonín. *Patnáct vítězných let na Trutnovsku 1945–1960*. Trutnov: Vlastivědné muzeum, 1960.

¹⁴⁶ KAFKA, J. *Okresní národní výbor Trutnov (1945–1990)*, s. 32–41.

obecním úřadem a obce s rozšířenou působností a vyšší územně samosprávné celky – kraje, které vznikly na základě ústavního zákona č. 347/1997 Sb. a na centrální státní úřady. Sledovaný region přísluší od této doby do Královéhradeckého kraje a je rozdělen mezi dvě obce s rozšířenou působností: Trutnov a Vrchlabí.¹⁴⁷

Z hlediska správy lze do roku 1960 jednoznačně oblast rozdělit do tří politických okresů. Na východě je trutnovský politický okres, ve středu vrchlabský a v západní části jilemnický. Toto rozdělení, s přestávkou v době existence smíšených okresních úřadů v letech 1855–1868, je platné pro celou druhou polovinu 19. a první polovinu 20. století, i pro období po druhé světové válce do roku 1960. V období 1938–1945 je z hlediska správy zajímavé rozdělení území spadajícího k Říšské župě Sudety na dva venkovské okresy – Landráty (východ – Trutnov, západ – Vrchlabí). Pro období 1960–2002 je zde platné rozdělení do dvou okresů. I přesto, že se v 60. letech 20. století objevovaly myšlenky na vytvoření jednoho okresu pro celé Krkonoše.

Od roku 2001 je signifikantní návrat k rozdělení na tři oblasti, kdy vznikly tři pověřené obce třetího stupně – obce s rozšířenou působností vykonávající ve větším rozsahu státní správu – Jilemnice (pro západní oblast Krkonoš), Trutnov (pro východní Krkonoše) a Vrchlabí (pro střední část regionu). Jejich obvody jsou trochu podobné rozdělení správy na tři okresy před rokem 1938.

Z hlediska správního je v rámci projektu *Prameny Krkonoš* pro procesy trvající po celé sledované období lepší rozdělení do tří oblastí, z hlediska některých událostí a témat po roce 1960 pak na dvě oblasti. Krkonoše jsou dodnes ze správního hlediska i nadále rozděleny mezi dva kraje – Královéhradecký a Liberecký.

147 Zákon č. 425/1990 Sb. ze dne 9. října 1990, o okresních úřadech, úpravě jejich působnosti a o některých dalších opatřeních s tím souvisejících; Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ze dne 16. prosince 1992, Ústava České republiky; Ústavní zákon č. 347/1997 Sb. ze dne 3. prosince 1997, o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky; Zákon č. 147/2000 Sb. ze dne 16. května 2000, o okresních úřadech; Zákon č. 320/2002 Sb. ze dne 13. června 2002, o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů. K tomu srov. ČECHÁK, Vladimír. *Vývoj veřejné správy v Československu a České republice (1945–2004)*. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2004, s. 119 an. Dále HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J. a DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, s. 480–488. K organizaci Okresního úřadu v Trutnově SOkA Trutnov, f. Okresní úřad Trutnov II (1990–2002), inv. č. 81–86, ukl. č. 5, 53 Organizace, členění a působnost Okresního úřadu, nedat.

Správní a územní vývoj západních Krkonoš

Daniela Coganová

Oblast západních Krkonoš byla projektem *Prameny Krkonoš* vytyčena pomocí historických územněsprávních jednotek – soudních okresů. Poměrně dlouhá doba existence těchto útvarů (1850–1949) a částečná návaznost na hranice bývalých patrimoniálních správ fixovaly jejich historické ukotvení v prostoru.¹⁴⁸ Přírozenost jejich hranic nenarušila ani více než čtyřicet let trvající centralizace okresní územní i správní struktury oblasti. Po obnově obecních samospráv v roce 1990 byly hranice bývalých soudních okresů přirozeně využity při vytváření obvodů pověřených obecních úřadů.¹⁴⁹

V lokalitě západních Krkonoš se v současnosti obvody obcí s pověřeným obecním úřadem Jilemnice a Rokytnice nad Jizerou vesměs shodují s obvody bývalých eponymních soudních okresů z let 1855–1876.¹⁵⁰ Soudní okres Vysoké nad Jizerou zřízený v roce 1876 na základě národnostních tlaků českých obcí byl od počátku nepřirozeným slepencem lokalit nově vyčleněných ze tří dosavadních okresů – Rokytnice nad Jizerou, Semily a Železný Brod. Avšak ani po poměrně dlouhé době existence (1876–1949) se jeho hranice do regionu nevruly natolik, aby byl po letech v nějaké územní podobě obnoven. Obce, které byly jeho součástí, jsou doslova rozdrobeny mezi obvody obcí s pověřeným úřadem Semily, Tanvald, Jilemnice a Rokytnice nad Jizerou.

148 Obecná charakteristika soudních okresů: BURDA, Tomáš. *Historické hranice a proces polarizace prostoru v Česku*. Praha: Nakladatelství P3K, s. r. o., 2016, s. 19, 43–44; SCHELLE, K. *Vývoj české veřejné správy*, s. 30–40; HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J. a DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, s. 273–327.

149 Nařízení vlády č. 475/1990 Sb. ze dne 2. listopadu 1990, kterým se určují pověřené obecní úřady. V tehdejším okrese Semily se jednalo o obce Jilemnice, Lomnice nad Popelkou, Rokytnice nad Jizerou, Semily, Turnov.

150 Zákon č. 314/2002 Sb. ze dne 13. června 2000, o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností. Správní obvody a sídla obcí s pověřeným úřadem upravuje Vyhláška Ministerstva vnitra č. 388/2002 Sb. ze dne 15. srpna 2002, o stanovení správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem a správních obvodů obcí s rozšířenou působností.

Většina soudních okresů v Čechách vznikla již na základě výnosu ministerstva vnitra ze dne 9. srpna 1849 (říš. zák. č. 295 a 352), který vstoupil v platnost od 1. ledna 1850. Nové správní rozdělení mělo akceptovat původní hranice působnosti patrimoniální správy, což se ve sledované oblasti potvrdilo.¹⁵¹ Dva nově vzniklé soudní okresy Rokytnice (Rochlitz) a Jilemnice (Starkenbach) byly tvořeny obcemi bývalého semilského a jilemnického panství, výjimkou byly dvě obce ze studeneckého panství (Studeneč a Zálesní Lhota) a obec Peřimov z panství Kumburk-Úlibice. Soudní okres Rokytnice se skládal z 12 katastrálních obcí,¹⁵² zatímco sousední soudní okres Jilemnice jich měl dvakrát tolik.¹⁵³ Oba okresy patřily pod politickou správu okresního hejtmanství se sídlem ve Vrchlabí.¹⁵⁴

Po nové správní reformě, která vešla v platnost 12. května 1855, vznikly z těchto původně soudních okresů okresy smíšené, kumulující oproti předchozímu období výkon moci soudní a správní.¹⁵⁵ Do jejich čela usedli okresní představení. Struktura katastrálních obcí v těchto okresech doznala pouze jediné změny. Obec Vítkovice přešla z rokytnického okresu do jilemnického. Jilemnický a rokytnický soudní okres byly zároveň součástí Jičínského kraje až do roku 1862, kdy byl zrušen.¹⁵⁶

151 202 nově vzniklých soudních okresů v Čechách mělo zachovávat pokud možno hranice zrušených panství (velkostatků), výjimku měla tvořit pouze příliš velká panství či nepříznivý tvar či poloha panství. *Darstellung der mit allerhöchster Entschliessung dato. 4. August 1849 genehmigten politischen Eintheilung des Kronlandes Böhmen*. Prag: K.k. Hofbuchdruckerei von Gottlieb Haase Söhne, 1849, s. 175–177. Tento princip byl porušen při vzniku vysokého soudního okresu v roce 1876.

152 1. Františkov (Franzenthal), 2. Harrachov (Harrachsdorf), 3. Jablonec (Jablonetz), 4. Horní Dušnice (Ober-Duschnitz), 5. Dolní Rokytnice (Nieder-Rochlitz), 6. Horní Rokytnice (Ober-Rochlitz), 7. Rokytno (Sahlenbach), 8. Vítkovice (Witkowitz), 9. Sklenařice (Glaserdorf), 10. Vysoké (Hochstadt), 11. Paseky (Pasek), 12. Tříč (Třitsch), viz *Příruční kniha o soudním a politickém rozvrhu korunní země České: kteréžto prvejší nejvyšším rozhodnutím dne 26. června 1849, druhé pak nev. rozhodnutím 4. srpna 1849 schváleno jest*. V Praze: Synové Bohumila Haase, 1850, s. 122.

153 1. Benecko (Benečko), 2. Horní Branná (Branna), 3. Hrabačov (Hrabačow), 4. Dolní Branná (Hennersdorf), 5. Jestřabí (Jestřaby), 6. Křížlice (Křischlitz), 7. Kruh (Kruh), 8. Kundratice (Kundratitz), 9. Mrklův (Markelsdorf), 10. Martinice (Merzdorf), 11. Víchovska Lhota (Wichauer-Lhota), 12. Poniklá (Ponikla), 13. Roudnice (Raudnitz), 14. Roztoky (Roztok), 15. Horní Sytová (Ober-Sitowa), 16. Horní Štěpanice (Ober-Stěpanitz), 17. Dolní Štěpanice (Nieder-Stěpanitz), 18. Jilemnice (Starkenbach), 19. Valteřice (Waltersdorf), 20. Mříčná (Wemřitsch), 21. Víchová (Vichau), 22. Peřimov (Peřimow), 23. Zálesní Lhota (Huttendorf), 24. Studeneč (Studentz), viz *Ibid.*, s. 117.

154 Tento úřad byl často označován i jako podkrajský úřad, viz HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J. a DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, s. 273.

155 SCHELLE, K. *Vývoj české veřejné správy*, s. 40.

156 Zrušené krajské úřady roku 1862 v Čechách si zachovaly některé pravomoci až do roku 1868. *Ibid.*, s. 30; HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J. a DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, s. 275.

Je třeba rovněž podotknout, že územní obvod soudních okresů se shodoval s působením okresní finanční (berní) správy a od roku 1865 i nově vzniklé okresní samosprávy.¹⁵⁷ K celkové stabilizaci veřejné správy přispěl zákon z 19. května 1868, č. 44 ř. z., který prakticky beze změn převzala i První republika. Tímto zákonem došlo k definitivnímu oddělení soudní správy od výkonu správy politické. Obvody dosavadních soudních okresů Rokytnice a Jilemnice vytvořily jilemnický politický okres. Složení jejich katastrálních obcí se tato úprava nedotkla. V roce 1873 se však z okresu Jilemnice odštěpila obec Dolní Branná a připojila se k vrchlabskému okresu soudně i správně.¹⁵⁸

K zásadní územněsprávní změně v oblasti západních Krkonoš došlo, jak již bylo uvedeno, v roce 1876. Na základě národnostních požadavků ze strany českých obecních samospráv vznikl z části rokytnického soudního okresu nový soudní okres Vysoké nad Jizerou.¹⁵⁹ V čele těchto odštěpeneckých snah stálo město Vysoké nad Jizerou s výraznou českou většinou.¹⁶⁰ K prosazení vytvoření nového soudního okresu přispěly tři hlavní faktory: geografická semknutost českých lokalit, záruka města na pokrytí nákladů spojených se zřízením nového soudního okresu a s ním souvisejících institucí a konečně i velmi důležitá lobby na českém zemském sněmu, kterou poskytl německý poslanec Wenzel Neumann z Příchovic.¹⁶¹ Od německého rokytnického okresu se tak odloučilo šest obcí: Horní Dušnice, Jablonec nad Jizerou, Paseky nad Jizerou, Sklenařice, Trčič a Vysoké nad Jizerou. Do nového okresu byly přičleněny ještě čtyři obce ze semilského okresu: Helkovice, Přívlačka, Roprachtice, Stará Ves, a tři obce ze železnobrodského okresu: Lhotka, Stanový, Olešnice

157 Okresní zastupitelstva fungovala od roku 1865 až do vzniku Československa jako instituce okresní samosprávy. Roku 1919 je nahradily okresní správní komise. Jejich zánikem roku 1928 byla de facto ukončena činnost okresních samospráv.

158 SOKa Semily, f. Okresní úřad Jilemnice (1855–1942), kart. 35, sig. 3/2, inv. č. 356, Horní Branná 1873–1889.

159 Soudní okres Vysoké (dnes Vysoké nad Jizerou) zřídilo *Nařízení vydané od ministeria práv č. 14/1876 Ř. z. z 1. února 1876 o tom, že se zřizuje nový soud okresní ve Vysokém*. K tomu dále viz *Vyhlášení presidia c. kr. českého vrchního zemského soudu č. 34/1876 z. z. k. Č. ze dne 6. února 1876, ohledně zřízení okresního soudu ve Vysokém; Vyhlášení c. k. místodržícího pro Čechy č. 35/1876 z. z. k. Č. ze dne 14. března 1876, jež se týká změn v obvodu hejtmanskví okresních v Semilech a Jilemnici, které se staly zřízením nového okresního soudu ve Vysokém*. Vysocký samosprávný okres pak zřídil *Zákon č. 54/1876 z. z. k. Č. daný dne 16. dubna 1876 pro království České, v přičině vyloučení některých obcí z obvodu okresních zastupitelstev Rokytnického, Semilského a Železnobrodského a spojení jich v jeden zvláštní obvod zastupitelský se sídlem zastupitelstva okresního ve Vysokém*.

160 V roce 1890 mělo Vysoké nad Jizerou 1.531 obyvatel, z nichž pouze 51 bylo německé národnosti. *Special-Orts-Repertorium von Böhmen = Podrobný seznam míst v Čechách: Neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890*. Wien: Alfred Hölder, 1893, s. 690.

161 SOKa Semily, f. Archiv města Vysoké nad Jizerou (1660–1945), kn. č. 4, Protokoly ze schůzí výboru a zastupitelstva 1871–1880.

(semilský a návarovský díl). Jedna z největších katastrálních obcí v oblasti, obec Vítkovice, se po těchto úpravách naopak vrátila zpět do rokytnického soudního okresu, kam před rokem 1855 patřila. K rozdělení staré soudní registratury při rokytnickém okresním soudu na základě těchto územních změn nedošlo. Veškeré registraturní pomůcky nutné k orientaci v soudních spisech zůstaly při okresním soudu v Rokytnici nad Jizerou.¹⁶²

Poslední třetina 19. století byla ve sledované oblasti ve znamení přeměn osad v samostatné obce a vzniku nových katastrálních obcí.¹⁶³ Naopak okresní soudní a politická správa nedoznala žádných trvalejších územních změn až do podzimu roku 1938.¹⁶⁴ Územní stabilitu soudních okresů nenarušila ani reorganizace veřejné správy dle zákona č. 125/1927 Sb., v jejímž rámci byly zrušeny zastupitelské okresy a vytvořeno nové okresní zastupitelství s působností pro celý okres Jilemnice.

Po obsazení pohraničního území říšskoněmeckým vojskem v říjnu 1938 se řešilo přesné vytyčení hranic mezi Německou říší a zbytkem Československa. Se spory o jejich vymezení se posléze potýkaly protektorátní úřady až do roku 1942. Podle stavu ke dni 28. listopadu 1938 byl k Německé říši připojen celý soudní okres Rokytnice nad Jizerou, ze soudního okresu Jilemnice se jednalo o 8.798 obyvatel z celkem 13 obcí, tj. 38,16 % z celkového počtu obyvatel v okrese, a konečně z vysockého soudního okresu o 7.566 obyvatel z celkem 9 obcí, tj. 71,57 % z celkového počtu obyvatel v okrese. Celý politický okres Jilemnice přišel k tomuto datu o 58,60 % obyvatel, kteří se nově stali obyvateli Německé říše.¹⁶⁵

162 NAVRÁTIL, Ivo. *Okresní soud Vysoké nad Jizerou (1824) 1876–1949 (1952)*, Inventář SOkA Semily, Semily 2011, s. 6.

163 Několik nejdůležitějších územních změn spojených se změnou katastru obce: Jablonec nad Jizerou byl nejprve rozdělen do dvou samostatných obcí: Jablonec nad Jizerou a Buřany s osadami Bratrouchov, Brno, Buřany, Dolní Dušnice, Hejlov, Končiny a Vojtěšice – viz *Vyhlášení c. k. místodržitele pro Čechy č. 12/1879 z. z. k. Č. ze dne 10. února 1879, týkající se obcí v Čechách, jimž bylo průběhem roku 1878 povoleno, aby byly rozloučeny*. Následně se od Buřan osamostatnila obec Bratrouchov s osadami Bratrouchov, Brno, Hejlov – viz *Vyhlášení císaře krále, místodržitele pro Čechy č. 7/1881 z. z. k. Č. ze dne 30. ledna 1881, týkající se rozloučení obcí v Čechách, průběhem roku 1880 povolených*. Na základě zemského výnosu z 14. 7. 1897 bylo povoleno rozdělení obce Jestřábí na obce Jestřábí a Stromkovice, které vznikly oddělením osady Jamrtál od Jestřábí.

164 Ke krátkodobému, necelé dva měsíce trvajícimu porušení hranic správního okresu Jilemnice došlo při vzniku provincie Deutschböhmen 29. října 1918. K provincii byla přičleněna část soudního okresu Rokytnice nad Jizerou. Rokytnice nad Jizerou se podrobila 12. prosince 1918. FUKSA, I., et al. *Vojenská historie Krkonoš v letech 1918–1945*, s. 2–3.

165 SOkA Semily, f. OÚ Jilemnice, kart. 220, sig. I/11 b, inv. č. 959, Statistika vystěhovalectví 1938.

V letech 1939–1942 se tedy politický okres Jilemnice skládal pouze ze dvou soudních okresů, jilemnického a vysockého. Jilemnický soudní okres tvořily obce Horní Branná bez č. p. 59, 248, 270–273, 278, 281, 329 (ztráta 43 obyvatel), Horní Sytová bez č. p. 1–10, 12–16, 18–19, 41, 58–61, 63–65, 69–72, 74–75, 77–80, 84, 86 (ztráta 133 obyvatel), Hrabačov bez č. p. 1–9, 52–59, 60, 70, 74–76, 78–80, 82, 84, 90, 92, 97, 102, 106, 108–111, 115, 117, 119, 120 (ztráta 231 obyvatel), Jilemnice, Kruh, Kundratice, Martinice, Mříčná, Peřimov, Roztoky, Studenec. Z obce Víchová nad Jizerou zůstaly součástí jilemnického okresu jen domy č. p. 1, 172, 185, 202–203, 206, tj. 53 obyvatel.

Soudní okres Vysoké nad Jizerou se skládal z obcí Helkovice, Lhotka, Roprachtice, Stanový bez č. p. 28, 43 (ztráta 10 obyvatel), Stará Ves, Vysoké nad Jizerou bez č. p. 260–266, 154–155 (ztráta 116 obyvatel) a v Přívlastce zůstala jen následující čísla popisná: 128, 133, 138, 141–142, 145–146 s 32 obyvateli. Nově byly k jilemnickému politickému okresu dočasně přiřčeny obce z novopackého politického okresu: Bukovina u Čisté s osadami Karlov, Hájovna a Horka, Čistá u Horek bez č. p. 244, Horka u Staré Paky bez č. p. 8, 28 až 40, 42, 48, Dolní Kalná bez č. p. 121 a 122, Horní Kalná, Slemenno, Ždírnice bez č. p. 118. Soudně však patřily tyto obce do roku 1942 pod Okresní soud v Nové Pace.¹⁶⁶ Oba okleštěné soudní okresy zajišťovaly soudní správu pro české občany na území Protektorátu Čechy a Morava i po reformě správy v roce 1942, němečtí občané z této oblasti patřili pod Úřední soud (*Amtsgericht*) v Jičíně.

Na poli okresní politické správy došlo v roce 1942 ke zrušení Okresního úřadu v Jilemnici a připojení celého jeho dosavadního správního obvodu k Okresnímu úřadu v Semilech.¹⁶⁷ V této době došlo v registratuře Okresního úřadu Jilemnice k rozsáhlé skartaci spisů zejména z let 1909–1936. Část registratury byla odvezena do Prahy a po válce se vrátil jen její zlomek.¹⁶⁸ Většina obcí, která skončila pod německou správou, se stala součástí vrchlabského

¹⁶⁶ Čísla popisná jsou uvedena dle pramene v původním, nikoliv v současném číslování. Tyto údaje jsou opřeny o následující literaturu a prameny: SOkA Semily, f. Sběrka map a plánů (1790–1999), neuspoř. pohraniční mapy z roku 1939; SOkA Semily, f. OÚ Jilemnice, kart. 18, D/83 1939, poř. č. 754, pův. sig. I/1/15 a sig. I/1/77, Presidiální spisy Okresního úřadu Jilemnice, Seznam obcí politického okresu Jilemnice dle stavu ze dne 25. ledna 1939; JUŘENA, J. *Soumrak nad českým Podkrkonoším: německá okupace Novopacka a Jilemnicka v roce 1938*, s. 167–169; *Amtliches deutsches Ortsbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren: herausgegeben vom Reichsprotector in Böhmen und Mähren*. Prag: Selbsverlag des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren, 1940, s. 102–103.

¹⁶⁷ Nařízení ministra vnitra č. 185/1942 Sb. z. a n. ze dne 26. května 1942 o nové úpravě obvodů a sídel okresních úřadů.

¹⁶⁸ BARTÁK, Jaroslav a NAVRÁTIL, Ivo. *Okresní úřad Jilemnice (1803) 1855–1942 (1954)*, Inventář SOkA Semily, Bystrá nad Jizerou 1989, s. 6.

landrátu. Výjimku tvořily obce Harrachov, Paseky nad Jizerou a Zlatá Olešnice, které byly přiřčeny k landrátu Jablonec nad Nisou.¹⁶⁹

Obce bývalých soudních okresů Jilemnice, Rokytnice nad Jizerou a Vysoké nad Jizerou, které přešly pod německou správu, byly přiřčeny pod německé úřední soudy, tzv. *Amtsgerichte*: Tanvald, Vrchlabí a Rokytnice nad Jizerou. Pod Úřední soud (*Amtsgericht*) Tanvald patřily obce Harrachov, Zlatá Olešnice a Paseky nad Jizerou, pod Úřední soud (*Amtsgericht*) Vrchlabí obce Benecsko, Dolní Štěpanice, Horní Štěpanice, Hrabačov, Křížlice, Mrklov, Roudnice, Valteřice a Zálesní Lhota a konečně pod Úřední soud (*Amtsgericht*) Rokytnice nad Jizerou obce Rokytnice nad Jizerou, Vítkovice, Bratrouchov, Buřany, Horní Dušnice, Jablonec nad Jizerou, Přívzlaka, Sklenařice, Tříč, Jestřábí, Poniklá, Stromkovice, Víchovská Lhota a Víchová nad Jizerou.¹⁷⁰

Prezidentským dekretem ze dne 19. září 1945 byla opět obnovena územní struktura soudních okresů, ačkoliv výkon jejich působnosti byl v některých případech přenesen jinam. Tato situace nastala i v případě obvodu rokytnického soudního okresu, který byl po válce řízen jilemnickým okresním soudem. V Rokytnici nad Jizerou byla po dobu jednoho roku zřízena pouze expozitura. Vysoký okresní soud byl obnoven bez omezení, ale jeho činnost byla již v roce 1949 ukončena, neboť vznikl jeden lidový soud pro celý jilemnický správní okres se sídlem v Jilemnicích. Tímto aktem na dlouhou dobu zanikla územní struktura historických soudních okresů.¹⁷¹ V Jilemnicích soud částečně sídlil i po roce 1960, neboť nově vzniklý Okresní soud Semily neměl odpovídající prostory.¹⁷² Do nové soudní budovy přímo v Semilech se přesunul až v roce 1974 a působí v ní dodnes.

Co se politické správy týče, správní okres Jilemnice byl obnoven podle stavu k 29. 9. 1938, ale výkon okresní politické správy těsně po válce vykonával na základě nejasného vládního nařízení č. 4/1945 Sb. Okresní národní vý-

169 Archivní fond Landrát Vrchlabí je v současnosti uložen ve Státním okresním archivu v Trutnově a fond Landrát Jablonec nad Nisou ve Státním okresním archivu Jablonec nad Nisou. Rozdělení obcí do landrátů zachycuje *Die Gemeinden des Reichsgaues Sudetenland: ausführliche amtliche Ergebnisse der Volks-, Berufs- und Betriebszählung vom 17. Mai 1939 für jede einzelne Gemeinde: nach dem Gebietsstand vom 1. Juli 1941*. Warnsdorf: Ed. Strache, 1941, s. 14–17.

170 Fond Úřední soud Tanvald 1938–1945 je uložen ve Státním okresním archivu Jablonec nad Nisou, Úřední soud Vrchlabí (1897) 1938–1945 je uložen ve Státním okresním archivu Trutnov a fond Úřední soud Rokytnice nad Jizerou je uložen ve Státním okresním archivu Semily. Sbírkové listiny k pozemkovým knihám evidované tímto soudem v letech 1938–1945 jsou však součástí fondů Okresní soud Rokytnice nad Jizerou a Okresní soud Vysoké nad Jizerou.

171 Lidový soud v Jilemnicích byl ustanoven na základě *Nařízení ministra spravedlnosti č. 8/1949 Sb. ze dne 19. ledna 1949, jímž se stanoví počátek účinnosti zákona o zlidovění soudnictví a zákona o územní organizaci krajských a okresních soudů*.

172 *Nařízení ministra spravedlnosti č. 41/1960 Sb. ze dne 11. dubna 1960, o sídlech a obvodech lidových soudů a sídlech a obvodech krajských soudů*.

bor v Semilech, a to i nad sedmi obcemi z novopackého okresu.¹⁷³ K přesnějšímu vymezení okresní správy došlo až na základě dekretu prezidenta republiky v říjnu 1945.¹⁷⁴ Stav jilemnického okresu po druhé světové válce byl neutěšený. Musel se podobně jako ostatní pohraniční oblasti vyrovnat s prudkým poklesem obyvatelstva, ze 41.693 obyvatel evidovaných ve sčítání lidu 1930 klesl po nuceném vysídlení Němců v roce 1947 jejich počet na 27.949 osob. Po dosídlovacím procesu byl v roce 1950 zaznamenán mírný vzestup počtu obyvatel na 30.016 osob.¹⁷⁵ Po obnově krajského zřízení se v roce 1949 stal jilemnický okres součástí Libereckého kraje. Toto uspořádání trvalo až do územněsprávní reformy v roce 1960.

Vnitřní strukturu jilemnického okresu ovlivnila ještě před samotnou reformou první vlna slučování obcí, která začala 1. července 1960. Z řady samostatných obcí se staly osady, přesněji obecní části. Počet obcí v rámci jilemnického okresu se těmito územními změnami snížil ze 42 na 31.¹⁷⁶ Většina obcí se stala součástí nově vzniklého semilského okresu v rámci Východočeského kraje. Výjimku tvořila obec Zlatá Olešnice, která i s místními částmi připadla okresu Jablonec nad Nisou. Další vlna integrace horských obcí přišla v období normalizace v 70. letech 20. století.¹⁷⁷ Centralistické řízení, slučo-

173 *Nařízení č. 4/1945 Sb. o volbě a pravomoci národních výborů*. Dokumenty zachycující první měsíce činnosti politické správy na Jilemnicku je tedy nutné hledat v rámci tří fondů: SOkA Semily, f. Okresní národní výbor Semily (1945–1990); SOkA Semily, f. Okresní úřad Semily (1850–1945); SOkA Semily, f. Okresní národní výbor Jilemnice (1945–1960).

174 *Dekret prezidenta republiky č. 121/1945 Sb., o územní organizaci správy, vykonávané národními výbory*.

175 *Statistický lexikon obcí v zemi České: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.* Praha: Orbis, 1934, s. 124 – 127; *Seznam obcí v republice Československé. Díl I, Seznam obcí v zemích českých podle správního rozdělení z 1. února 1949*. Praha: St. úřad statist., 1949, s. 64–65; *Statistický lexikon obcí Republiky Československé 1955: podle správního rozdělení 1. ledna 1955, sčítání lidu, domů a bytů 1. března 1950*. Praha: Státní úřad statistický a min. vnitra, 1955, s. 159–160.

176 Územní změny s účinností k 13. červnu 1960: obec Přívlačka se stala částí obce Poniklá, obec Hrabačov částí obce Jilemnice, obce Horní Sytová, Vichová nad Jizerou a Vichovská Lhota byly sloučeny do jedné obce s názvem Vichová nad Jizerou, obce Jestřabí a Roudnice byly spojeny do obce s názvem Jestřabí v Krkonoších, obec Stromkovice a Horní Dušnice do obce s názvem Horská, obec Studenec a Martinice do obce s názvem Studenec-Martinice, obec Buřany a vysoké Hradsko se staly součástí obce Jablonec nad Jizerou a samostatné obce Horní a Dolní Štěpanice a Mrklův částmi obce Benecka. SOkA Semily, f. ONV Jilemnice, kart. 567, sig. 604, inv. č. 2038, Slučování obcí 1960.

177 V roce 1971 se obec Křížlice stala částí obce Jestřabí v Krkonoších, v roce 1974 obec Bratrouchov částí Jablonce nad Jizerou a obec Helkovice částí Vysokého nad Jizerou, v roce 1975 obec Valteřice částí obce Horní Branná, v roce 1976 obec Paseky nad Jizerou částí obce Rokytnice nad Jizerou, obec Kundratice částí obce Košťálov a obec Horní Dušnice částí obce Jablonec nad Jizerou. V roce 1976 byla rovněž k Jablonci nad Jizerou připojena dolní část obce Trhč a k Vysokému nad Jizerou obce Stará Ves, Sklenařice a horní část obce Trhč. SOkA Semily, f. ONV Semily, kart. 2006–2007, sig. 604, inv. č. 2356, Územní změny, hranice obcí, slučování B – Z 1959–1976.

vání obcí a vznik tzv. střediskových obcí tak patrně posílily vnitřní územní stabilitu semilského okresu. Jeho územní celistvost zůstala zachována i po zrušení okresního národního výboru v roce 1990. Jeho nástupce, okresní úřad, existoval ve stejných hranicích až do roku 2002.¹⁷⁸ Po jeho zrušení okresy jako správní celky zcela nezanikly, neboť některé instituce veřejné správy i nadále fungují na okresní úrovni.¹⁷⁹

Postupná decentralizace okresní správy probíhala od 90. let 20. století a vyvrcholila v letech 2001–2003 krajskou a obecní správní reformou. Měla vést k opětovnému přiblížení veřejné správy běžnému občanovi. Tento záměr mají naplňovat obce s pověřeným obecním úřadem a obce s rozšířenou působností. Jejich obvody byly zcela přirozeně navázány na území bývalých soudních okresů či v případě obcí s rozšířenou působností na území správních okresů před rokem 1960. Společnost tímto uplatnila některé v minulosti osvědčené celky do současné územní struktury.

Území bývalých soudních okresů Jilemnice a Rokytnice nad Jizerou, vzniklá v roce 1850 a respektující hranice bývalého jilemnického panství, přetrvávala dodnes v podobě obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem. Soudní okres Vysoké nad Jizerou, vytvořený uměle v roce 1876 na základě českých národnostních snah, byl od počátku slepencem obcí tří okresů Rokytnice nad Jizerou, Semily a Železný Brod. V současnosti nebyl v žádné podobě obnoven a obce, které bývaly jeho součástí, jsou doslova rozdrobeny mezi obvody obcí s pověřeným úřadem Jilemnice, Rokytnice nad Jizerou, Semily a Tanvald.

¹⁷⁸ *Zákon č. 425/1990 Sb., o okresních úřadech.*

¹⁷⁹ Jedná se o instituce spadající pod různá ministerstva či centrální správní úřady, např. soudy a státní zastupitelství, okresní správy sociálního zabezpečení, katastrální úřady, okresní archivy, územní pracoviště finanční správy či profesní samosprávy (okresní sdružení lékařů, lékárníků, stomatologů, veterinárních lékařů apod.) atd.

II.

**SPOLU, VEDLE SEBE
A PROTI SOBĚ: NĚMCI
A ČEŠI NA JIŽNÍ STRANĚ
KRKONOŠ**

Krkonošské dějiny mezi českou a (sudeto)německou regionální historiografií (1918–1948)

Tomáš Pánek

Geopolitické a etnické proměny různých částí Evropy vedly často k výrazné nacionalizaci tamních národních historiografií.¹⁸⁰ Historikové se pokoušeli dokázat, že určitá oblast byla v minulosti zkulturnována právě tím národním společenstvím, jehož se cítili být členy a zástupci. V politickém boji měly tyto vědecky vypreparované důkazy posléze podepírat nárok těchto národů na konkrétní území, a to ve smyslu legitimizace stávajícího stavu či naopak jeho zpochybnění. Zhruba v letech 1918–1948 tento trend výrazně zasáhl také českou a německou historickou vědu.¹⁸¹ Tuto obecnější tezi lze vhodně lokalizovat do oblasti Krkonoš a ilustrovat na zdejších zápolení české a německé regionální historiografie o pojetí krkonošských dějin. To je také cílem této kapitoly, která nejprve nastíní širší politicko-ideologické podhoubí, z něhož vyrůstala činnost obou dějepisectví a které často přímo anticipovalo jejich konkrétní metodologické a interpretační postupy, a tím i výsledky jejich výzkumů. Dále se tato stať dotkne institucionální, personální a publikační základny obou historiografií.

Rozpad rakousko-uherské monarchie a vznik samostatného Československa měly závažný dopad na historické myšlení a vědeckou praxi historiků

180 FRANK, T. a HADLER, F. (eds.), *Disputed Territories and Shared Pasts: Overlapping National Histories in Modern Europe*.

181 K celému problému v širším časovém horizontu srov. ŘEPA, Milan. The Czechs, Germans and Sudetenland. Historiographical Dispute in the „Heart of Europe“. In: FRANK, Tibor a HADLER, Frank (eds.), *Disputed Territories and Shared Pasts: Overlapping National Histories in Modern Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2011. Úžeji poté PÁNEK, Tomáš. Historická etnicita geopoliticky sporných oblastí Sudet a jižního Slovenska jako problém české a slovenské historiografie ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století. In: DUCHÁČEK, Milan a BÍLKOVÁ, Jitka (eds.), *Václav Chaloupecký a generace roku 1914: Otazníky české a slovenské historiografie v éře první republiky*. Liberec – Praha – Turnov: 2018. Dílčí pasáže této studie jsou v modifikované podobě zahrnuty do tohoto textu. Dále viz PÁNEK, Tomáš. Kompenzace obrazů dějin vyprodukovaných „rivalizující“ historiografií. Případ českého a sudetoněmeckého dějepisectví v letech 1938–1945. *Dějiny – teorie – kritika*. 2015, 12(2).

v tomto mladém státě. V důsledku ústavně ukotvené teze o státotvorném národu československém se zdejší německy hovořící obyvatelstvo ocitlo v pozici národnostní menšiny. Tato skutečnost výrazně aktivizovala zájem německých vědců o německé etnické oblasti v Československu a o jejich formování v minulosti. Tato bádání měla dokázat historicky podmíněnou „německost“ zvláště okrajových oblastí Československa. Cíle tohoto snažení lze identifikovat minimálně čtyři: 1. upevnit regionální identitu krkonošských Němců zdůrazněním jejich dlouhotrvajícího zakořenění v těchto krajích a vyzdvížením skutečnosti, že region byl zároveň v minulosti jejich prací všestranně zušlechtěn a zkulturněn; 2. v souvislosti s tím podpořit proces utváření „sudetoněmecké identity“ jako specifické varianty němečtví v nově utvořené politické realitě po 1. světové válce, kdy se čeští Němci stali největší národnostní menšinou nového státu, vůči němuž zachovávali (přinejmenším v první polovině 20. let a opětovně ve druhé polovině 30. let 20. století) dosti ambivalentní postoje;¹⁸² 3. získat argumenty pro potenciální vyjednání lepšího politického postavení (zvl. autonomie) Němců v československém státě; 4. přímo zpochybnit legitimitu a spravedlnost stávajícího průběhu státních hranic Československé republiky, a to s případnými důsledky v podobě odtržení „Sudet“. V textech německých historiků ovšem až do roku 1938 nenalezneme explicitní požadavky na změnu teritoriálně-státního statu quo.¹⁸³ Svou roli zde vedle prvorepublikové cenzury hrál fakt, že tito pracovníci často pracovali ve státních či státem podporovaných institucích, tudíž vůči němu museli udržovat loajalitu, resp. počínat si ve veřejném prostoru takticky.

Snaha dokázat dlouhodobé zakořenění německého obyvatelstva v Krkonoších byla na metodologické, koncepční a interpretační úrovni realizována ve dvou základních směrech. První byl spjat s pokusem aplikovat na dějiny Krkonoš tzv. kontinuální (resp. antikolonizační) teorii Bertolda Bretholze, jenž roku 1912 přišel s tezí o přetrvání Germánů v českých zemích již od markomansko-kvádských dob.¹⁸⁴ V první polovině 20. let se tohoto úkolu

182 Blíže BALCAROVÁ, Jitka. „Jeden za všechny, všichni za jednoho!“: Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity“. Praha: Karolinum, 2013, zejm. s. 40–80.

183 HACKMANN, Jörg. Volks- und Kulturbodenkonzeptionen in der deutschen Ostforschung und ihre Wirkungen auf die sudetendeutsche Landeshistorie. In: NEUMÜLLER, Michael (ed.), *Die böhmischen Länder in der deutschen Geschichtsschreibung seit dem Jahre 1848: Vorträge des 2. Aussiger Kolloquiums des Instituts für slawisch-germanische Forschung der J. E. Purkyně-Universität in Aussig und des Archivs der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik in Prag vom 20. bis 21. April 1995. Teil I.* Ústí nad Labem: Albis International, 1996, s. 70.

184 BRETHOLZ, Bertold. *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306)*. München – Leipzig: Duncker und Humblot, 1912.

ujal vrchlabský historik Karl Schneider, který se ještě za první světové války do značné míry ztotožňoval s rakousko-monarchistickým patriotismem a vlastenectvím „starého stříhu“.¹⁸⁵ Záhy po vzniku Československa ovšem pocítil nutnost napomoci svým vědeckým příspěvkem k zajištění „sudetoněmeckého domovského práva“ (*Heimatsrecht*) v Krkonoších a celých východních Čechách. Již roku 1919 nabádal Schneider ke zkvalitnění historického výzkumu Krkonoš, když zvláště poznání dějin osídlení a určení jeho (etnického) původu měly mít praktický význam pro současné (německé) obyvatele hor a podhůří.¹⁸⁶ Všechny tyto náběhy systematizoval Schneider ve své knize z roku 1924.¹⁸⁷ Sám pak o patnáct let později v jednom rozhovoru explicitně přiznal, že její vznik byl motivován snahou prokázat nepřetržitě trvajícím německé osídlení východních Čech (*Bodenständigkeit*).¹⁸⁸

Schneider ve své knize celou východočeskou oblast prohlásil za vhodný prostor, v jehož konkrétních lokálních souřadnicích může být prověřena teze o příchodu německých kolonistů do českých zemí teprve ve 13. století.¹⁸⁹ Tuto tezi však odmítl, a to ve prospěch Bretholzovy kontinuální (antikolonizační) teorie, jež podle Schneidera přinesla nový závan do vlastivědné dějepisné práce.¹⁹⁰ Nová vlastivěda se měla ve Schneiderově návrhu utvářet interdisciplinárně, když ovšem výsledky jednotlivých oborů (např. filologie, germanistiky a slavistiky) neměla pouze mechanicky shrnovat, nýbrž je organicky syntetizovat.¹⁹¹ Lze se však domnívat, že Schneiderovo volání po interdisciplinaritě bylo tehdy z valné části důsledkem jeho úporné snahy dokázat pravdivost kontinuální teorie. Interpretační mezery, které se mu v důsledku absence pramenných dokladů (zvláště z období raného středověku) objevovaly, totiž Schneider dosti násilně zaplňoval s pomocí poznatků jednotlivých věd, resp. z výsledků dílčích oborů stavěl pilíře mající podepírat stavbu východočeské antikolonizační teorie.

185 ŠVEC, Jiří. Specifické rysy minulosti Muzea Německého krkonošského spolku ve Vrchlabí. *Opera Corcontica*. 1985, 22, s. 161.

186 SCHNEIDER, Karl. [nenadepsaná zpráva o činnosti vrchlabského muzea]. *Jahrbuch des Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1919, 8, s. 29.

187 SCHNEIDER, Karl. *Die Geschichte der Deutschen Ostböhmens. 1. Band, Von der ältesten Zeit bis zum Beginn der Hussitenstürme*. Reichenberg: Franz Kraus, 1924. Kniha byla prvním a zároveň jediným dílem Schneiderem širě koncipovaného knižního cyklu o dějinách německých východních Čech.

188 R. Prof. Dr. Karl Schneider. Zu seinem 60. Geburtstag am 22. August 1939. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1939, 59, s. 122.

189 SCHNEIDER, K. *Die Geschichte*, s. 23.

190 *Ibid.*, s. 38.

191 *Ibid.*, s. 22–38.

Buď jak buď, německé obyvatelstvo bylo podle vrchlabského historika usedlé v určitých oblastech východních Čech od nejstarších dob, když se jednalo o potomky Hesů, Durynků a Silingů. Pozdější intenzivní německé osídlování oblasti – zejména ve 13. a 14. století – vycházelo podle Schneidera zvnitřku českého království, neboť početné německy hovořící obyvatelstvo začalo hledat nová místa k životu. Nešlo tedy o příchod kolonistů z oblastí mimo české království. Své teze podepřel Schneider slepencem mnoha argumentů, jež si často protiřečily.¹⁹² Vedle analýzy písemných pramenů (např. Hüttelova svodu bájí k založení města Trutnova) operoval Schneider s tzv. evoluční teorií¹⁹³ a teorií populačního růstu,¹⁹⁴ upřednostnil geograficko-sídelní koncepci středověkého městského vývoje před pojetím právním¹⁹⁵ a použil poznatky z archeologie, onomastiky a dialektologie.¹⁹⁶

Pokus Karla Schneidera o aplikaci kontinuální teorie na dějiny Krkonoše a Podkrkonoší se ovšem v německé historiografii neujal, když byla jeho kniha opatrně odmítnuta Antonem Blaschkou.¹⁹⁷ Daleko důležitější však

192 KALISTOVÁ, Jitka a WOLF, Vladimír: Počátky města Trutnova. *Krkonoše – Podkrkonoší*. 1963, 1, s. 30.

193 SCHNEIDER, K. *Die Geschichte*, s. 22–23, 38. Jako původně vystudovaný geolog prosazoval Schneider ve své knize chápání lidských dějin jakožto organické součásti přírodního dění. Příroda podle Schneidera nezná revoluci, kterou by byl „náhlý“ příchod německých kolonistů ve 13. století, nýbrž zná pouze pozvolné evoluce, když jednou z nich bylo přetrvání Germánů v Čechách a jejich postupné šíření do okrajových oblastí středověkého státu.

194 *Ibid.*, s. 24–25. Schneider argumentoval počtem pětičlenných rodin (manželský pár a tři děti), které za určitý čas vzniknou z „prapůvodní“ pětičlenné rodiny, a rozlohou půdy, kterou jedna taková rodina potřebuje k životu. Ve 13. století podle něho vznikl uvnitř Čech populační přetlak a německy hovořící rodiny začaly hledat nová místa k životu v okrajových oblastech středověkého českého státu. Tuto tezi mohl Schneider stejně dobře použít i pro oblasti mimo české království, odkud by poté nové rodiny přicházely do Čech; použil ji však pouze pro „potvrzení“ kontinuální teorie.

195 *Ibid.*, s. 37–38, 93–98. Schneider odmítl, že by udělování městských práv ve 13. a 14. století bylo průvodním jevem tehdejší kolonizace a důkazem, že těmito výsadami nadaná města vznikla teprve tehdy. Podle Schneidera města vznikala z původních malých vesnic dlouhým, staletí trvajícím vývojem (město jako geografické sídlo) a teprve později byla nadána městskými právy (město v právním smyslu), která však spíše jen potvrzovala starší stávající zvyklosti a stav věcí.

196 *Ibid.*, s. 31–36. Schneider odmítl vnímat slezský dialekt, jenž byl rozšířen u německy hovořícího obyvatelstva východních Čech, jako důkaz příchodu německých kolonistů do této oblasti ve 13. a 14. století z německého Slezska. Poukázal na lokální odlišnosti tohoto dialektu v jednotlivých oblastech východních Čech. Bylo podle něj nemožné, aby takové rozdíly vznikly během jedné kolonizační vlny, přičemž je prohlásil za důsledek přetrvání Hesů, Durynků a Silingů ve východních Čechách od nejstarších dob, když se jejich původní dialekty měly promísit se slezskou němčinou až v době po husitských válkách.

197 BLASCHKA, Anton. Karl SCHNEIDER, *Die Geschichte der Deutschen Ostböhmens*. 1. Band. Von der ältesten Zeit bis zum Beginn der Hussitenstürme, Reichenberg 1924. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1925, 14.

je skutečnost, že již v době vzniku Schneiderovy práce byla neudržitelnost Bretholzovy antikolonizační teorie prokázána jak ze strany českých, tak samotných německých historiků.¹⁹⁸ Hlavní důvody jejího odmítnutí byly toponomastického charakteru, neboť německé názvy se v českých zemích hojněji objevují teprve v pramenech z konce 12. století. I z toho důvodu začali mladší zástupci německé historické vědy přemýšlet v rámci kolonizační teorie a studovali její konkrétní projevy ve 13. a 14. století. Ostatně, sám Schneider kontinuální teorii postupně opustil. Na konci 30. let již hovořil o spjatosti Němců s východními Čechami jakožto sedmisetletém fenoménu – připouštěl tedy příliv německého obyvatelstva do této oblasti teprve od 13. století.¹⁹⁹

Celá tato změna souvisela s výrazným obratem, jímž od 20. let procházelo myšlení německých historiků. Na oné politicko-ideologické rovině totiž přestali domovské právo Němců v českých zemích odvozovat od jejich zdejší autochtonnosti a sídelní kontinuity, jež měly údajně trvat od markomansko-kvádských dob. Důraz naopak nyní položili na tezi o německém podílu na všestranném zušlechtnění českých zemí, a to v době počínající kolonizačním procesem ve 13. století. Oproti vědecky neudržitelné Bretholzově kontinuální teorii tato argumentace daleko lépe odpovídala odborným poznatkům, čímž samozřejmě nabývala na přesvědčivosti.

Při tomto obratu se německé dějepisce v Československu navíc mohlo opřít o koncepci Albrechta Pencka z poloviny 20. let, jež hovořila o tzv. německé národní a kulturní půdě.²⁰⁰ Národní půdu ztotožnil německý geograf se současnými oblastmi německého osídlení, zatímco ta území, jež v minulosti působením německého živlu a přejímáním německých vzorů údajně získala německý charakter, prohlásil za půdu kulturní. Její kultivace byla podle Pencka důležitým historickým výkonem německého národa, který tak byl nejvýznamnějším nositelem kultury a civilizace ve středovýchodní Evropě a mezi Slovany. Penckovy oblasti německé národní půdy se v případě Československa víceméně shodovaly s pohraničními teritorii, která byla na podzim 1938 připojena k Německé říši, když za ně navíc pokládal německé jazykové

198 K tomu i s podrobnými odkazy na dobovou literaturu LEŚNIEWSKA, Dorota. *Kolonizacja niemiecka i na prawie niemieckim w średniowiecznych Czechach i na Morawach w świetle historiografii = German Colonization and Colonization on the German Law in the Mediaeval Bohemia and Moravia in the Light of Historiography*. Poznań – Marburg: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk – Instytut Herdera w Marburgu, 2004, s. 83–86, 98, 100–101.

199 SCHNEIDER, Karl. Das Geistesleben der Deutschen Ostböhmens. In: *Jahrbuch des Riesengebirgsvereines*. Hohenelbe: Landesgruppe Sudetengau e. V., 1939/1940, s. 2.

200 PENCK, Albrecht. Deutscher Volks- und Kulturboden. In: LOESCH, Karl Christian von, et al. (eds.), *Volk unter Völkern*. Breslau: Hirt, 1925. K recepci této koncepce v německé historiografii srov. HACKMANN, J. *Volks- und Kulturbodenkonzeptionen*, s. 49–71.

ostrovy v českém vnitrozemí. Německá půda kulturní se potom měla rozkládat na zbytku Čech, Moravy a Slezska. Tato Penckova koncepce, jež v sobě organicky syntetizovala vědecko-metodologickou a politicko-ideologickou dimenzi, se nakonec stala jedním z vůdčích paradigmat německého výzkumu národa, resp. dějin národa (*Volksforschung*, resp. *Volks-geschichte*) mezi 20. léty a koncem druhé světové války.²⁰¹

Celou koncepční změnu v německém přístupu k dějinám Krkonoš lze ilustrovat na dvojici badatelů, kteří se zabývali analýzou místních jmen a dějinami osídlení Jilemnicka, Trutnovska a Vrchlabska. Jedná se o Erwina Heinzela²⁰² a Erharda Müllera,²⁰³ jejichž práce respektují slovanskou sídelní původnost v celé oblasti. Díky své řemeslné kvalitě byly a dodnes jsou ceněny a využívány také českými historiky. Jaroslav Procházka uznal v 50. letech při svém toponomastickém bádání na Trutnovsku význam Heinzelových předválečných odborných výsledků,²⁰⁴ zatímco Vladimír Wolf nedávno zařadil Müllerovy práce „do zlatého fondu regionální literatury Krkonoš a Podkrkonoší.“²⁰⁵ Jak tedy mohli tito němečtí badatelé z tohoto svého odborného bádání – uznávaného i na české straně – vyvozovat politicko-ideologické závěry? Poučná je v tomto případě praxe Erharda Müllera, který na samotný konec svých hutných analytických studií vždy přidal ideologicky zabarvený odstavec. V něm zdůraznil daleko menší podíl Čechů na zkulturnění (pod)krkonošské oblasti, neboť to byli podle něho od dob německé kolonizace zejména Němci, kteří

201 PINWINKLER, Alexander. „Hier war die große Kulturgrenze, die die deutschen Soldaten nur zu deutlich fühlten...“ Albrecht Penck (1858–1945) und die deutsche „Volks- und Kulturbodenforschung“. *Österreich in Geschichte und Literatur*: 2011, 55(2); OBERKROME, Willi. *Volks-geschichte: Methodische Innovation und völkische Ideologisierung in der deutschen Geschichtswissenschaft 1918–1945*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993.

202 HEINZEL, Erwin. *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch. 10. Heft, Der Bezirk Trautenau*. Trutnov: Společnost česko-německého porozumění, 2000. Tato práce byla editována na základě jejího dochovaného těsnopisného opisu, neboť její originál, který byl roku 1938 obhájen jako disertační práce na pražské Německé univerzitě, se ztratil; srov. WOLF, Vladimír. Několik významných toponomastiků Trutnovska 20. století. In: HORÁK, Václav (ed.), *Historiografie Trutnovska*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, 2008, s. 46. Dále také HEINZEL, Erwin. *Die Ortsnamen Trautenau, Altstadt, Trautenbach. Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1935, 24.

203 MÜLLER, Erhard. *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch, 7. Heft. Die Ortsnamen des ehemaligen Bezirkes Starkenbach*. Reichenberg: Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung und Sudetendeutscher Verlag Franz Kraus, 1939; MÜLLER, Erhard. *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch. 5. Heft, Die Ortsnamen des Bezirkes Hohenelbe*. Reichenberg: 1938; MÜLLER, Erhard. *Die Besiedlungsgeschichte des Hohenelber Bezirkes. Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1938, 27.

204 PROCHÁZKA, Jaroslav. Původní česká jména osad na Trutnovsku. *Trutnovsko. Sborník vlastivědných prací a zpráv Okresního musea a Vlastivědného kroužku v Trutnově*. 1958, 1, s. 16–17. Český badatel odkazoval zejména na studii HEINZEL, E. *Die Ortsnamen Trautenau, Altstadt, Trautenbach*.

205 WOLF, V. *Několik významných toponomastiků Trutnovska 20. století*, s. 45.

mýtili zdejší lesy, vysušovali bažiny, obdělávali půdu, věnovali se hornictví, pozvedli v novověku zdejší průmysl a založili vzkvétající vsi a města. Tyto historické zásluhy zároveň krkonošským Němcům propůjčily domovské právo v této oblasti.²⁰⁶ Je nutné dodat, že Müller posledním odstavcem jedné své studie z protektorátní doby přivítal obsazení „Sudet“ v osmatřicátém roce jako údajné osvobození čistě německých oblastí Krkonoš od jejich předchozího přivlastnění Čechy a Československou republikou.²⁰⁷

Na české straně to byl zvláště Josef Vítězslav Šimák, jenž od konce 20. let upozorňoval na vysokou metodologickou vyspělost těchto německých výzkumů a zároveň na nebezpečí, které skrze jejich možné politické zneužití hrozí československému státu. Německé bádání o sídelních dějinách dokonce Šimák prohlásil za moderní vědeckou obdobu staletého německého *Drang nach Osten*.²⁰⁸ Na českou historiografii, historickou vlastivědu a jejich regionální „odnože“ apeloval, aby se jejich pracovníci tematicky, kvantitativně a zejména kvalitativně snažili svým německým konkurentům vyrovnat a v konečných důsledcích tak vzít německé argumentaci vtr z plachet.²⁰⁹ Většina těchto Šimákových přání ovšem zůstala nevyslyšena a čeští vědci problematiku historické etnicity Krkonoš po téměř celé prvorepublikové období dosti zanedbávali. Vedle jiných příčin (nedostatek vhodných pracovníků či podceňování významu historické vlastivědy ze strany odborné české historiografie) lze hlavní důvody shledávat ve skutečnosti, že čeští pracovníci jakožto příslušníci státotvorného československého národa necítili potřebu takové výzkumy realizovat; u českých Němců však byla tato vědecká práce naopak poháněna silnou národnostně menšinovou a do značné míry protistátní motivací.²¹⁰ K tomu přistupovala již zmíněná potřeba hledat/formovat „sudetoněmeckou identitu“, která byla navíc zesilována společně sdíleným pocitem „ohrožení němectví“ ze strany nově vzniklé Československé republiky.

206 MÜLLER, E. *Die Besiedlungsgeschichte des Hohenelber Bezirkes*, s. 29.

207 MÜLLER, Erhard. Versunkenes Deuschtum in der Starkenbacher und Hochstädter Landschaft. In: OBERDORFFER, Kurt, et al. (eds.), *Wissenschaft im Volkstumskampf: Festschrift Erich Gierach zu seinem 60. Geburtstag überreicht von Freunden, Schülern und Fachgenossen*. Reichenberg: 1941, s. 259.

208 ŠIMÁK, Josef Vítězslav. Dvě knihy o osídlení Šumavy. *Český časopis historický*. 1937, 43(1), s. 100.

209 ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *O stavu a úkolech české vlastivědy* [1929], *Vlastivěda na tzv. menšinových školách* [1930], *Poslání vlastivědného sborníku „Krkonoše“* [1938], *Program a práce vlastivědného pracovníka v okrese* [1940], in: KÁBOVÁ, Hana. *Josef Vítězslav Šimák: Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny, 2013, s. 487–496, 540–543, 549–550, 496–508.

210 PÁNEK, T. *Historická etnicita geopolitiky sporných oblastí Sudet*, s. 149–155.

Česká regionální historiografie v Krkonoších se začala těmito otázkami výrazněji zabývat (a vůbec organizovat) teprve v druhé polovině 30. let. Svou roli zde zřejmě hrály obavy ze zhoršujícího se mezinárodního postavení Československa a úspěchu Sudetoněmecké strany v parlamentních volbách v roce 1935. Také kvůli těmto důvodům si ovšem čeští historikové tehdy počínali velmi opatrně, takticky a vůči německé straně vstřícně. Například Emil Flégl předložil roku 1937 program všestranného výzkumu Krkonoš,²¹¹ jenž měl poznáním vzájemného prolínání a ovlivňování obou krkonošských národních kultur přispět k česko-německému národnostnímu sblížení v současném pohraničí. Vymezení těchto úkolů a cílů je nutné vnímat jako – nepochybně dosti naivní – snahu pomocí vědeckých argumentů odstranit protičeské resentimenty z myšlenkové výbavy německého obyvatelstva Krkonoš, připoutat toto obyvatelstvo větší měrou k československému státu a zároveň zlepšit české mocenské postavení v celé oblasti.

Podobně Josef Vítězslav Šimák ve své knize z roku 1938 o středověké kolonizaci českých zemí „*svou až přílišnou kritickou objektivitou ve výkladu pramenů dal ve své knize Němcům více, než jim po pravdě patřilo*“.²¹² Šimák například v otázce původu města Vrchlabí tvrdil, že nelze objektivně rozhodnout, zda bylo založeno Čechy či Němci.²¹³ Ve stejné době ovšem německý badatel Erhard Müller neměl problém napsat, že Vrchlabí bylo původně slovanské a vzniklo zřejmě ve 12. století.²¹⁴ Svou roli v Šimákově případě pravděpodobně hrála (vedle úzkostlivého dodržování „pozitivistické“ metody) snaha, aby potenciálně neukřivdil velikosti středověkého německého osídlení, což mohlo být ze strany českých i říšských Němců propagandisticky využito jako důkaz české národnostní nespravedlnosti a překrucování dějin. V roce 1945 však Šimáka dehoneštoval kolega Václav Vojtíšek, když ho zařadil mezi ty české historiky, kteří „*chtěli býti k jiným spravedliví až do nespravedlnosti k vlastním*“.²¹⁵ Dobový poválečný trend byl totiž přesně opačný.

Po druhé světové válce, během níž bylo české krkonošské regionální dějepisceví odsouzeno převážně k mlčení, již nebylo z české strany o nějakém úsilí o národnostní smír ani řeči. Po nuceném vysídlení německy hovořícího

211 FLÉGL, Emil. Sociologický výzkum pohraničí. *Horské prameny*. 1937/1938, 1, s. 17.

212 Jde o slova Šimákova kolegy Františka Roubíka; cit. dle KÁBOVÁ, H. *Josef Vítězslav Šimák*, s. 206.

213 ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *České dějiny. Dílu I. část 5, Středověká kolonisace v zemích českých*. Praha: 1938, s. 883–884.

214 MÜLLER, E., GIERACH, E. a SCHWARZ, E. *Die Ortsnamen des Bezirkes Hohenelbe*, s. 29–31.

215 VOJTÍŠEK, Václav. *Když jiní mlčeli: Feuilletony a stati z let 1938–1940*. Praha: Vilímek, 1945, s. 13.

obyvatelstva z Krkonoš a po příchodu nových českých osídlenců z vnitrozemí nastávala kulturní, sociální a hospodářská „výstavba českých Krkonoš“.216 Bylo nutné „v první řadě zahladit všechny stopy cizího násilného panství, odstranit umělý nános staletí, aby tak postupně vynikl český původ a vystoupila česká minulost kraje“.217 Významná role začala být v tomto „odněmčovacím“ a „čechizačním“ procesu přisuzována právě českému regionálnímu dějepisectví. To stálo před nutností legitimizovat odsun německého etnika, interpretačně se vypořádat s předchozím většinově německým osídlením Krkonoš a také odmítnout dřívější německé interpretace krkonošských dějin. Čeští regionální historikové zároveň museli nalézt a exponovat prvky historické českosti regionu, příchod masy českých osídlenců interpretovat jako historicky spravedlivý proces a zároveň se pokusit tyto nově příchozí obyvatele kulturně a ideově připoutat k jejich novému domovu. Oba tyto základní úkoly spolu samozřejmě organicky souvisely a vzájemně se posilovaly.

Plnění prvního poslání kráčelo dvěma základními směry. První se ubíral jednoduchou interpretací německého osídlení Krkonoš v předcházejících staletích jakožto jevu nepřírozeného a umělého, když byly současné etnické přesuny v regionu vykládány jako návrat k historicky přirozenému stavu, tj. k původnímu osídlení oblasti Slovany (Čechy).218 Směr druhý cílil na demonizaci německého obyvatelstva Krkonoš a obecně celého německého národa, když odsun v této interpretaci vyzníval jako osvobození (původně českých) Krkonoš od tohoto živlu. Negativně hodnocené charakteristiky němečtví lze v místní české vlastivědné literatuře nalézt již na konci 30. let, když se po roce 1945 zdály být potvrzeny válečnou zkušeností české společnosti. Němci tak byli prezentováni jako mající pocit nadřazenosti nad jinými národy, jimž chtějí vládnout,219 jako českou národnost utiskující, tvrdý a zlý soused,220 jako národ naplněný zlobou a rozpínavostí.221

Místní čeští historikové podobně postupovali také ve vztahu k dřívější německé regionální historiografii Krkonoš, když se spokojili s jejím obecným očerněním. V předchozích letech se tak podle českých regionálních pracov-

216 „Horským pramenům“ na cestu do 2. ročníku. *Horské prameny*. 1945/1946, 2, s. 1.

217 Úvodem do III. ročníku. *Horské prameny*. 1947/1948, 3, s. 2.

218 „Odsun Němců, vedle husitského hnutí největší událost českých dějin, je skončen a krkonošské hory zní opět po staletích jen českou písní a českým jazykem. [...] Dějinná spravedlnost vrátila starou slovanskou půdu do rukou původního českého obyvatelstva.“ FLÉGL, Emil. Vrchlabsko opět české. *Horské prameny*. 1947/1948, 3, s. 35–36.

219 ČERMÁKOVÁ, A. Pronikání německého živlu do české obce. (Památce zapomínaných vlastenců v letech 1870–1900). *Horské prameny*. 1937, 1, s. 116.

220 ČÍLA, Antonín Mikuláš. Český člověk v Podkrkonoší. *Horské prameny*. 1937, 1, s. 141.

221 FLÉGL, Emil. Krkonoše – živé pouto česko-polského přátelství. *Horské prameny*. 1948/1949, 4, s. 82.

níků němečtí dějepisci snažili záměrně zahladit veškeré historicky české stopy v kraji, čehož nacisté v pomnichovském období využili při vysídlení českého obyvatelstva z Krkonoš.²²² Zdejší česká regionální historiografie, resp. šířeji vlastivěda, poté měla napomoci „*duchovní očistě krkonošského pohraničí*“, tedy odstranit dřívější německé interpretace krkonošských dějin, ve Fléglově podání „*falešné závěry a umělé fikce*“.²²³ Německé studium kraje totiž bylo údajně ve své tendenčnosti využito ke státně-politickým účelům a pro potřeby propagandy.²²⁴ Tato demonizace německé regionální historiografie vedla k přímému odmítnutí jejich dřívějších badatelských výsledků a interpretací en bloc, když se v období třetí republiky v textech místních českých dějepisců téměř nesetkáváme s nějakými odbornými polemikami či vůbec citacemi německé literatury. Konkrétní badatelské výsledky a interpretace německých regionálních historiků z předchozího období tak byly téměř naprosto ignorovány.

Druhým základním úkolem místního českého dějepisectví se v poválečném období stalo prokázání historicky českého rázu krkonošské oblasti. Vedle (zcela klíčové a prioritní) legitimizace nuceného vysídlení německého obyvatelstva totiž před vědeckými pracovníky stál úkol ideově a kulturně sjednotit masu nově příchozích českých osídlenců z vnitrozemí.²²⁵ Místní historikové tým měli podle programového textu Rudolfa Kalhousa přímo prospět politickým zájmům své vlasti.²²⁶ Dějepisci pohraničních okresů měli mít dokonce daleko zodpovědnější úlohu než jejich kolegové z vnitrozemí. Jedním z jejich hlavních úkolů bylo totiž zachytit národnostní vývoj kraje a přímo jejich povinností bylo zjistit a vědecky odůvodnit původní českost regionu. Je zajímavé, že podle Kalhousa dřívější německé národnostní výzkumy využila nacistická propaganda, přičemž pro výsledky českého snažení reklamuje stejné právo, avšak se zdůrazněním, že česká propaganda bude objektivní a pravdivá, přičemž ono prospívání politickým zájmům bude probíhat pouze na přísně vědeckém podkladě.²²⁷ Je otázkou, nakolik Kalhous tomuto zaklínání se vlastní objektivitou sám věřil a nakolik bylo pouhou taktikou, jak prosadit interpretace o historické českosti regionu u svých adresátů jako pravdivé a neodvislé od národnostní ideologie. Každopádně

222 FLÉGL, Emil. Krkonošské museum, archiv a knihovna ve Vrchlabí. *Horské prameny*. 1945/1946, 2, s. 46; FLÉGL, Emil. Krkonošské museum, archiv a knihovna ve Vrchlabí. *Horské prameny*. 1947/1948, 3, s. 22.

223 FLÉGL, E. *Krkonošské museum (1945–1946)*, s. 47.

224 KALHOUS, Rudolf. Trutnovsko v dějinách. *Horské prameny*. 1947/1948, 3, s. 10.

225 FLÉGL, Emil. Polské Slezsko v knihách a budování. *Horské prameny*. 1947/1948, 3, s. 71–72.

226 KALHOUS, R. *Trutnovsko v dějinách*, s. 56.

227 *Ibid.*, s. 10, 56.

prokázání historicky českého rázu Krkonoš bylo pocítováno jako nesmírně důležité, aby nově příchozí osídlenci mohli systematicky zapouštět „*kořeny do staré slovanské půdy*“ a aby bylo možné „*spravedlivě získané původní slovanské kraje udržet a zachovat*“.²²⁸

Česká regionální historiografie Krkonoš tedy se svým předchozím německým protějškem sdílela společnou koncepci o slovanské původnosti v oblasti a teprve pozdějším příchodu německých kolonistů ve 13. století. Ve snaze o založení domovského práva svých národních společenství však obě dějepisectví položila důraz na rozdílný prvek této koncepce. Němečtí pracovníci v této politicko-ideologické snaze exponovali výše naznačenou německou práci na zcivilizování krkonošské oblasti, a to v době počínající 13. stoletím. Tuto skutečnost však čeští dějepisci naprosto ignorovali, ač si sami museli uvědomovat, jak významným způsobem byly hospodářsky, právně, kulturně či sociálně německými osadníky Krkonoše v předchozích sedmi stech letech doopravdy zušlechtěny. O této skutečnosti však nehovořili. České domovské právo v Krkonoších naopak odvozovali od slovanského osídlovacího prvenství, původnosti a sídelní kontinuity v celé zájmové oblasti. Lze dokonce tvrdit, že přistoupili na starou Bretholzovu „*hru*“ o německé původnosti v českých zemích, když ji ovšem naplnili slovansko-českým obsahem. V poválečném období tedy pro ně bylo důležité vyvracet jakékoli popírání tezí o slovanském sídelním primátu v Krkonoších, které však v samotné německé historické vědě od druhé poloviny 20. let víceméně neexistovalo. V této souvislosti se jeví jako typické, že ještě v první polovině 60. let cítila dvojice mladých českých badatelů potřebu kriticky odmítnout čtyřicet let starý pokus Karla Schneidera o aplikaci kontinuální/antikolonizační teorie na dějiny východních Čech.²²⁹ Tehdy byl dokonce znovu zdůrazněn silný politický význam studia krkonošského osídlení, a to pro posilování vědomí historické kontinuity a pospolitosti české národní společnosti v této části Československa. Celé úsilí bylo navíc prezentováno jako obranná snaha vůči tzv. revanšistickým tendencím v západoněmecké historiografii, aniž by však byli citováni konkrétní západoněmečtí autoři.²³⁰

Vedle tohoto důrazu na českou (slovanskou) sídelní kontinuitu v Krkonoších se čeští historikové navíc ještě snažili svou argumentaci posílit zamlčováním německé přítomnosti a německých hospodářských, právních či kulturních výkonů v Krkonoších posledních sedmi století. Vše se naopak

228 FLÉGL, E. *Polské Slezsko*, s. 73.

229 KALISTOVÁ, J. a WOLF, V. *Počátky města Trutnova*, s. 30–31.

230 DVOŘÁK, Jaromír. Úvodem. *Krkonoše – Podkrkonoší*. 1963, 1, s. 5–6; HOSÁK, Ladislav. Úkoly regionálního dějepisectví v Podkrkonoší pro starší období feudalismu. *Krkonoše – Podkrkonoší*. 1963, 1, s. 14–15; KALISTOVÁ, J. a WOLF, V. *Počátky města Trutnova*, s. 24, 41.

pokoušeli nahradit nalezením a exponováním „českých stop“ v celé oblasti během této dlouhé doby. Tyto ideologické tendence vedly k dosti silnému metodologickému zaostávání místního českého dějepiscectví za jeho německým protějškem a předchůdcem. Meziválečné metodologické a programové popudy Josefa Vítězslava Šimáka nenašly ve své době ani těsně po válce mezi českými pracovníky v Krkonoších výraznější odezvu. K určitému zlepšení docházelo až od 50. let, kdy například Jaroslav Procházka začal pracovat na práci *Místní jména na Trutnovsku*. Inspiroval se v ní staršími postupy výše zmíněného německého badatele Erwina Heinzela, když ovšem celý spis zůstal dodnes pouze ve strojopise.²³¹ Němečtí badatelé před rokem 1945 celkem běžně pracovali interdisciplinárním způsobem a výsledky dílčích vědeckých oborů spojovali do celku koherentního poznání.²³² Připomeňme, že po interdisciplinárním formování nové německé vlastivědy v Krkonoších explicitně volal Karl Schneider již v roce 1924. Na české straně nalezneme obdobný požadavek teprve o čtyřicet let později, když se v interdisciplinárním směru snažil mladší generaci českých krkonošských historiků ovlivnit Ladislav Hosák.²³³

Politicko-ideologickou tendenčností české regionální historiografie v Krkonoších poválečné doby lze ilustrovat na konkrétních postupech několika historiků. Emil Flégl vydal roku 1946 svůj přehled vrchlabských dějin, který byl mj. výslovně určen novým českým obyvatelům města.²³⁴ Na základě výběru různých modulací názvu Vrchlabí (např. Wrchlab) v písemných pramenech ze 14.–17. století představil Flégl město této doby jako obydlené českým (či převážně českým) obyvatelstvem, tj. původně jako město ryze české.²³⁵ Je typické, že zamířel německý název Giesdorf, který se ve vztahu k městu taktéž v pramenech objevuje. Flégl přiznal, že město získalo nový název Hohenelbe v první polovině 16. věku, když bylo vrchlabské panství v držení Kryštofa z Gendorfu.²³⁶ Nějaký větší příliv německých obyvatel do Vrchlabí v této době ovšem Flégl obešel povšechným vylíčením hospodářských a událostních dějin města, aniž by rozlišoval mezi českou a ně-

231 WOLF, V. *Několik významných toponomastiků Trutnovska 20. století*, s. 47–48.

232 PÁNEK, T. *Historická etnicita geopolitiky sporných oblastí Sudet*, s. 155–158.

233 Novému výzkumu dějin krkonošského osídlení podle Hosáka „nepůjde jen o poznatky získané regresivním postupem ve studiu psaných pramenů doby předhusitské, jak to bývalo zvykem, nýbrž je nutno vzít ku pomoci i prameny těch druhů, jakých posud bylo více méně nedbáno, to jest výsledků práce historické geografie, středověké archeologie a konečně je nutný i rozbor místního a pomístního názvosloví. Týchž pomůcek, rozšířených ještě o studium půdorysů měst i vesnic, genealogie a heraldiky předních panských rodů je nutno respektovat [...] při řešení problematiky [...] středověké kolonizace.“ HOSÁK, L. *Úkoly regionálního dějepiscectví*, s. 13–14.

234 FLÉGL, Emil. *Průvodce Vrchlabím*. Vrchlabí: 1947, s. 7.

235 *Ibid.*, s. 6.

236 *Ibid.*, s. 7.

meckou národností jeho obyvatel. Tato Fléglova strategie byla samozřejmě motivována snahou explicitně nepřiznávat od 16. století rostoucí počet německy hovořících obyvatel Vrchlabí.²³⁷ Z městských dějin 19. století a první poloviny století následujícího poté Flégl vybral významné rodáky a osoby různým způsobem spjaté s českým národním životem, kulturou a vědou (K. V. Rais či malíři Mánesové).²³⁸ O jejich německých protějšcích naprosto pomlčel. Toto Fléglovo „*odkrývání české minulosti města*“²³⁹ bylo oceněno i recenzentem jeho práce s podotknutím, že v ní autor snesl „*mnohou stopu českého člověka v této donedávna ještě zněmčelé baště*“, přičemž ji vřele doporučil novým osídlencům města, a to díky jejímu „*vzácnému pochopení pro současnou kulturní [...] výstavbu*“.²⁴⁰

Tyto interpretace nebyly českým obyvatelům Krkonoš předkládány pouze v publikacích, přednáškách a výstavách, nýbrž našly svůj výraz i v překódování místního německého názvosloví. Již v květnu 1945 byl trutnovský gymnaziální učitel a vlastivědný pracovník Jaroslav Procházka²⁴¹ pověřen počestněním názvosloví v trutnovském okrese, přičemž svůj zájem rozšířil na celé Krkonoše. Podle Procházky přijaly Krkonoše za posledních osm set let do své tváře německý výraz a jeden z úkolů současnosti viděl v počestnění krkonošských místních jmen, neboť „*naše Krkonoše musí promlouvat i svým názvoslovím k nám i k cizím návštěvníkům jako kraj český*.“²⁴² Procházka doporučil trojici konkrétních postupů, když se mělo případ od případu 1. pátrat po staročeských jménech, ta obnovit a nahradit jimi později vzniklé německé názvy; 2. německé názvy přeložit do češtiny; 3. německé názvy nahradit zcela novými názvy českými.²⁴³

237 Stejně postupoval i Miloš Gerstner, který až do 16. století skrze poukazy na užívání různých variant názvu Vrchlabí a na občas použitou češtinu ve významných listinách považoval Vrchlabí za české. V Gendorfově době poté přiznal silný příliv německy hovořícího obyvatelstva do města a „*chřadnutí českého živlu*“, když pro další století již národnost obyvatel příliš netematizoval a omezil se na obecné líčení zejména hospodářských a kulturních dějin města a majitelů vrchlabského panství. GERSTNER, Miloš. Obrázky z dějin Vrchlabí. *Horské prameny*. 1947/1948, 3; GERSTNER, Miloš. Obrázky z dějin Vrchlabí. *Horské prameny*. 1948/1949, 4. Podobně například Josef Šabacký skrze poukaz na použití češtiny v některých trutnovských listinách z první poloviny 17. století vyvozoval závěr, že většina obyvatel města hovořila tehdy česky, tj. byla Čechy. ŠABACKÝ, Josef. Český ráz Trutnova v XVII. století. (Několik dokladů z přírůstků městského archivu v Trutnově). *Horské prameny*. 1948/1949, 4, s. 97–99.

238 FLÉGL, E. *Průvodce Vrchlabím*, s. 26–30.

239 *Ibid.*, s. 3.

240 K., F. Emil FLÉGL, *Průvodce Vrchlabím, Vrchlabí 1947. Horské prameny*. 1947/1948, 3, s. 16.

241 K němu i s odkazy na další literaturu WOLF, V. *Několik významných toponomastiků Trutnovska 20. století*, s. 47–48.

242 PROCHÁZKA, Jaroslav. *Nové názvosloví v Krkonoších. Horské prameny*. 1947/1948, 3, s. 5.

243 *Ibid.*, s. 6–7.

Všechny výše analyzované tendence německého a českého regionálního dějepisectví našly v letech 1918–1948 také svůj institucionální výraz. Na německé straně byl hlavním organizátorem historického výzkumu Krkonoš především Německý krkonošský spolek (*Deutscher Riesengebirgsverein*, RGV), jenž se v letech První republiky snažil posilovat společnou identitu německého obyvatelstva v Krkonoších a zvyšovat vědomí jeho příslušnosti k celoněmeckému národu, a to jakožto krkonošské či poněkud širě východočeské větve českých Němců.²⁴⁴ Spolek až do roku 1945 provozoval muzeum ve Vrchlabí, které pod vedením Karla Schneidera prodělalo na začátku První republiky výraznou proměnu. Došlo totiž k jeho přeorientování od spíše přírodovědeckého zaměření směrem k posílení jeho kulturně-výchovných a osvětových úkolů, jež byly dosud zanedbávány.²⁴⁵ Schneider vrchlabské muzeum prezentoval jako duchovní a kulturní středobod Němců ve východních Čechách,²⁴⁶ jako symbol zdejší starobylé německé vlasti a kultury, mající východočeské Němce vést do budoucnosti.²⁴⁷ Od poloviny 30. již Schneider hovořil o instituci jakožto tzv. krajinském muzeu Krkonoš a podhůří (*Landschaftsmuseum*), resp. jako o instituci, v níž získává krajinská myšlenka (*Landschaftsgedanke*) svůj konkrétní výraz.²⁴⁸ Náplň pojmu „krajinské muzeum“ chápal vrchlabský historik stejně jako tehdejší němečtí teoretikové muzejnictví (např. Kurt Oberdorffer), když jeho působnost nebyla vymezena pouze čistě geografic-

244 „Ať už Krkonošský spolek vytvořil cokoli, jeho péče o lásku k vlasti a o národní osobitost, jeho uchovávaní původního národního svérázu, jeho instituce pro ochranu pokladů minulosti a vědecký výzkum vlasti, to vše z něj udělalo hlavního nositele kultury a kulturní centrum němečtí ve východních Čechách a zajistilo mu významné postavení v sudetoněmecké jazykové oblasti. To vše je výsledek německé kulturní práce, která spolu s obecně mravním působením Krkonošského spolku přináší velký užitek nejen Krkonošim a jejím obyvatelům, ale také celému německému národu.“ [Překlad T. P.] FISCHER, Karl Wilhelm. Die Kulturarbeit des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe). *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1930, 19, s. 48. V podobném duchu dále např. FISCHER, Karl Wilhelm. Die Entwicklung und Tätigkeit des deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe). In: SCHNEIDER, Karl (ed.), *Das Riesengebirge und sein Vorland*. Wien: Eduard Stepan, 1924, s. 100; ROTTER, Guido. [Zpráva o činnosti Německého krkonošského spolku]. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1921, 10, s. 40; ROTTER, Guido. [Zpráva o činnosti Německého krkonošského spolku]. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1923, 12, s. VIII.

245 ŠVEC, J. *Specifické rysy*, s. 156–158.

246 SCHNEIDER, Karl. Das Riesengebirgsmuseum in Hohenelbe. In: SCHNEIDER, Karl (ed.), *Das Riesengebirge und sein Vorland*. Wien: Eduard Stepan, 1924, s. 105; SCHNEIDER, Karl. [Zpráva o činnosti muzea]. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1923, 12, s. XV–XVI.

247 SCHNEIDER, Karl. [Zpráva o činnosti muzea]. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1920, 9, s. 39.

248 SCHNEIDER, Karl. Museumsbericht für die Jahre 1917–1937. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1937, 26, s. XIX; SCHNEIDER, Karl. [Zpráva o činnosti muzea]. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1935, 24, s. XIII.

ky. Při zacílení na oblast obývanou převážně německým etnikem bylo totiž všechno, co bylo chápáno jako českého původu, vyloučeno z badatelských a sbírkových aktivit muzea. Při zaměření badatelských intencí byl rozhodující zejména etnický původ obyvatel určitého území, přičemž síť německých krajiniských muzeí měla posilovat vědomí vzájemné sounáležitosti německého obyvatelstva v československém pohraničí i jazykových ostrovech ve vnitrozemí.²⁴⁹ Schneider kulturní práci vrchlabského muzea chápal jako mající význam nejen pro východočeské Němce, nýbrž skrze ně i pro celý německý národ.²⁵⁰ Tyto ideje byly poté v muzeu konkrétně realizovány podporováním projektů jednotlivých historiků a širší kulturně-výchovnou činností, a to zejména instalací sbírkových předmětů ve výstavních prostorech muzea či pořádáním přednášek pro veřejnost.²⁵¹

Vrchlabské muzeum pod Schneiderovým vedením sice programově přehlíželo české historické fenomény, avšak v praxi byly některé památky české proveniencie vystavovány a prezentovány v údajné souvislosti s kulturním životem krkonošských Němců. Zde se dostáváme ke vztahu vrchlabského muzea ke zdejší české regionální historiografii, když byla tato německá muzejní praxe ke konci 30. let z české strany veřejně kritizována.²⁵² Zároveň nebyli čeští badatelé vpouštěni do muzejní knihovny a archivu, když byl v meziválečném období odepřen přístup i Josefu Vítězslavu Šimákovi.²⁵³ Zdá se, že tato praxe byla obecněji rozšířena v celých východních Čechách, když čeští historikové museli brát zavděk vlastními německými publikacemi, které jim takřkajíc z druhé ruky zprostředkovávaly pramenný materiál. Týkalo se to zejména ročenek Německého krkonošského spolku, které „*přináší pro naše vlastivědné pracovníky mnoho historického materiálu, nám jinak těžko dostupného.*“²⁵⁴

Nacistické orgány si uvědomovaly, jaký význam měl Německý krkonošský spolek a jeho vrchlabské muzeum pro východočeské Němce a jejich politicko-ideologické cíle. Svědčí o tom skutečnost, že po obsazení pohraničí byly na podzim 1938 všechny podobné spolky rozpuštěny, avšak Německý krkonošský spolek byl vzápětí obnoven a po sloučení se Slezským německým krkonošským spolkem pokračoval pod vedením Karla Schneidera v činnosti

249 ŠVEC, J. *Specifické rysy*, s. 159–160.

250 SCHNEIDER, Karl. [Zpráva o činnosti muzea]. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1927, 16, s. XVIII–XX.

251 SCHNEIDER, K. *Museumsbericht für die Jahre 1917–1937*, s. XX–XXI.

252 Probuzeňská literatura v Krkonoších. *Horské prameny*. 1937, 1, s. 43.

253 FLÉGL, E. *Krkonošské museum (1947–1948)*, s. 22.

254 „Riesengebirgsverein“. *Horské prameny*. 1937, 1, s. 76.

jakožto *Riesengebirgsverein – Landesgruppe Sudetengau*.²⁵⁵ Vlastní muzeum v této době obdrželo mnohé sbírky, archivy a knihovny ostatních natrvalo zrušených spolků.²⁵⁶ Nacistická správa zároveň vyšla muzeu vstříc v jeho požadavcích o získání vhodnějších a zejména rozsáhlejších prostor, které ve zprávách o činnosti muzea zaznívaly již v letech První republiky. Muzeum se tak v roce 1941 přestěhovalo po nátlaku úřadů na vrchlabské augustiniány do jejich kláštera. Válečné události však měly v dalších letech nepříznivé dopady na činnost muzea, která téměř ustala a muzejní sbírky byly deinstalovány a umístěny v krytech.²⁵⁷

Vedle provozování vrchlabského muzea bylo významným počinem Německého krkonošského spolku také pravidelné vydávání jeho ročenek. Ty vycházely pod redaktorskou taktovkou Karla Schneidera, k němuž se roku 1923 přidružil jeho muzejní kolega Karl Wilhelm Fischer. Oba redaktori dokázali z ročenek vytvořit v meziválečném období publikační platformu na dosti vysoké vědecké úrovni.²⁵⁸ Otiskovány v ní byly příspěvky o všech časových vrstvách a mnoha tematických problémech krkonošských dějin, ač téměř bezvýhradně pouze ve vztahu ke zdejšímu německému etniku a jeho historii. Mnohé příspěvky byly z metodologického hlediska poměrně inovativní, a to zejména užitím interdisciplinárního přístupu při výzkumu různých fenoménů krkonošské historie. Recenzní rubrika se neomezovala pouze na zhodnocení prací o krkonošských dějinách, nýbrž i širě celých „sudetských“ zemí (např. prací Ericha Gieracha, Ernsta Schwarze a Josefa Pfitznera) a dokonce celé střední Evropy (např. prací Hermanna Aubina či Adolfa Helboka). Do časopisu zároveň čas od času přispěli také profesori z pražské Německé univerzity nebo z univerzit v Německu.²⁵⁹

Významná je konečně i ta skutečnost, že aktivity Německého krkonošského spolku a vrchlabského muzea byly doplňovány a podporovány také v rámci projektů Sudetoněmeckého vlastivědného ústavu v Liberci (*Anstalt für sudetendeutsche Heimatforschung*)²⁶⁰ a částečně také Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách (*Die Gesellschaft zur Förderung*

255 SCHNEIDER, Karl a SCHOLZ, Oskar. Bericht. *Jahrbuch des Riesengebirgsvereines. Landesgruppe Sudetengau e. V. Hohenelbe*. 1939/1940, 28, s. 81; ŠVEC, J. *Specifické rysy*, s. 161–162.

256 SCHNEIDER, K. a SCHOLZ, O. *Bericht*, s. 83.

257 ŠVEC, J. *Specifické rysy*, s. 162.

258 WOLF, V. *Nástin historie dějepiscetví Trutnovska 20. století*, s. 11–12.

259 Např. AUBIN, Gustav. Zur Geschichte der Leinenweberei im Riesengebirge. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1924, 13.

260 Např. v ústavem vydávané knižní řadě *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch* byly publikovány dva svazky s přímým vztahem ke krkonošské oblasti, a to výše zmíněné knihy Erharda Müllera o místních jménech a dějinách osídlení Vrchlabska a Jilemnicka; srov. pozn. č. 203.

deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen).²⁶¹ Mladý vědecký dorost byl zároveň školen a vědecky vychováván na Německé univerzitě v Praze, kde bylo v letech 1918–1945 obhájeno v historickém semináři celkem sedm disertací se vztahem ke krkonošským dějinám.²⁶² V semináři germanistickém se poté pod vedením Ernsta Schwarze a Ericha Gieracha od svého původního kulturně-historického zaměření směrem k výzkumu toponomastické problematiky přeorientoval výše mnohokrát zmíněný Erhard Müller.²⁶³

Česká regionální historiografie Krkonoš podobným institucionálním zázemím jako její německý protějšek v meziválečném období nedisponovala. Z výše naznačených důvodů se místní české snažení začalo výrazněji organizovat teprve v druhé polovině 30. let. Tehdy byla zpracována vlastivěda podkrkonošského královédvorského okresu jako česká reakce na starší vlastivědu německou,²⁶⁴ zejména však byly od roku 1937 vydávány první české vlastivědné časopisy se vztahem ke Krkonošům a jejich podhůří, a to jilemnické *Krkonoše*²⁶⁵ a vrchlabské *Horské prameny*.²⁶⁶ Právě na vrchlabském časopisu lze ilustrovat personální těžkosti a kvalitativní zaostávání českého regionálního dějepiscství v Krkonoších za jeho německým konkurentem. Oproti ročenkám Německého krkonošského spolku se musely *Horské prameny* po celou dobu své existence (pouhé čtyři ročníky) spoléhat na spolupráci výhradně regionálních historiků, často venkovských učitelů a různých „ochotnických“ badatelů, přičemž rubrika recenzí a zpráv se podobně omezovala pouze na literaturu se vztahem ke Krkonošům a málokdy přesáhla hranice této oblasti. Od přispěvatelů se odvíjela i kvalita příspěvků v časopise, když se mnohdy

261 Finanční podporu pro svůj vědecký projekt získala od této instituce např. LUKETCH, Anna. Die Sagenwelt des Riesengebirges und ihre Grundlagen. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1921, 10.

262 Anna LUKETCH, *Die geistige Entwicklung der Bevölkerung in den Städten am Fusse des böhmischen Riesengebirges*, studijní rok 1921/1922, školitel August Sauer/ponent Adolf Hauffen; Wilhelm HOFFMAN, *Reformation und Gegenreformation im Riesengebirge*, 1921/1922, Samuel Steinherz/Ottokar Weber; Anton BLASCHKA, *Das Trautenauer Untertanenverzeichnis vom Jahre 1651*, 1925/1926, S. Steinherz/Wilhelm Wostry; Anton HANTSCH, *Die Finanzierung der Stadt Hohenelbe zwischen 1560 und 1700*, 1929/1930, W. Wostry/Heinz Zatschek; Erwin BRADLER, *Die deutschen Nordostböhmens und das Jahr 1848*, 1930/1931, W. Wostry/H. Zatschek; Wilhelm HANISCH, *Die Einwohnerschaft von Rokitznitz 1636–1639*, 1939/1940, H. Zatschek/W. Wostry; Edith ELGER, *Die Bevölkerungsbewegung in Tannwald 1636–1943*, 1944/1945, H. Zatschek/Karl Valentin Müller. Sestaveno podle VÝBORNÁ, Milena, HAVRÁNEK, Jan a KUČERA, Karel. *Disertace pražské university 1882–1945. II., [Německá universita]*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965.

263 WOLF, V. *Několik významných toponomastiků Trutnovska 20. století*, s. 45.

264 WOLF, V. *Nástin historie dějepiscství Trutnovska 20. století*, s. 12.

265 *Krkonoše. Vlastivědný sborník Českého podhoří*. 1937/1938–1939/1941, 1–2.

266 *Horské prameny*. 1937/1938, 1945/1946, 1947/1948, 1948/1949, 1–4.

jednalo o pouhé sebrání a převyprávění různých kuriozit z krkonošských dějin. Podobně jako německé ročenky ve vztahu k německému etniku se *Horské prameny* zabývaly téměř výhradně dějinami českého obyvatelstva v Krkonoších. To se částečně změnilo po roce 1945, kdy se *Horské prameny* zaměřily na demonizaci dosavadního německého osídlení Krkonoš. Časopis byl totiž chápán jako tribuna pro kulturní výstavbu českých Krkonoš a měl napomáhat, aby se postupně vynořily český původ a česká minulost regionu.²⁶⁷ *Horské prameny* byly komunistickou mocí zrušeny v roce 1949, když poté krkonošské regionální historiografii chyběla časopisecká platforma až do roku 1956. Toho roku začaly být vydávány trutnovské *Zprávy Okresního vlastivědného musea*,²⁶⁸ jejich nástupcem byl vlastivědný časopis *Trutnovsko*, který vyšel v letech 1958 a 1960.²⁶⁹ Na trvalejší vlastní časopis si však krkonošské dějiny a místní historiografie musely počkat do roku 1963, odkdy jsou v Trutnově dodnes vydávány *Krkonoše – Podkrkonoší*.²⁷⁰

Zmíněný nedostatek kvalitních přispěvatelů, jímž *Horské prameny* trpěly, byl pouze jedním z výrazů obecnějšího nedostatku vhodných vlastivědných pracovníků a regionálních historiků na české straně. Když byl roku 1948 projektován Ústav pro studium Krkonoš, o němž bude ještě níže řeč, tak se přípravných schůzí účastnili pouze čtyři lidé a o celou akci se aktivně zajímalo jen pár jedinců.²⁷¹ Při hledání vhodných spolupracovníků z (pod)krkonošských okresů přišlo organizátorům např. od okresní osvětové rady v Jilemnici oznámení, že v celém okrese „*není význačných pracovníků, kteří by se věnovali oborům věd přírodních a historických*“.²⁷² Českému regionálnímu snažení v Krkonoších se zkrátka dlouhodobě – již od dob První republiky – nedařilo dostatečně saturovat svou personální základnu, v čemž výrazně zaostávalo za svou německou konkurencí. Prvorepublikové volání Josefa Vítězslava Šimáka po lepší organizovanosti vlastivědného snažení nebylo úspěšné. Nepochybně

267 „*Horským pramenům*“ na cestu do 2. ročníku, s. 1; KRBAL, Josef. „*Horské prameny*“ do dvouletky. *Horské prameny*. 1945/1946, 2, s. 113; Úvodem do III. ročníku, s. 1–2.

268 *Zprávy Okresního vlastivědného musea a vlastivědného kroužku Domu osvěty v Trutnově*. Trutnov, 1956–1958, 1–3.

269 *Trutnovsko. Sborník vlastivědných prací a zpráv Okresního musea a vlastivědného kroužku v Trutnově*. Trutnov, 1958–1960, 1–2.

270 K časopisům s krkonošskou tematikou vydávaným po roce 1945 v Západním Německu srov. FIEDLER, Günter. Vlastivědné časopisy se vztahem k Trutnovsku vydávané v Německu v letech 1945–2007. In: HORÁK, Václav (ed.), *Historiografie Trutnovska*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, 2008, s. 81–85.

271 WOLF, Vladimír. Zapomenutý projekt trutnovského Ústavu pro studium Krkonoš 1948–1949. In: *Sborník příspěvků k 85. narozeninám Antonína Justa*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově – Státní okresní archiv v Trutnově, 2006, s. 177, 180.

272 SoKA Trutnov, f. Ústav pro studium Krkonoš Trutnov (1948–1949). Dopis okresní osvětové rady v Jilemnici místní osvětové radě v Trutnově z 18. 2. 1948.

to byl důsledek rozdílné váhy, jíž vlastivědnému bádání přisuzovala německá a česká strana. Historická vlastivěda Šimákova stříhu byla za První republiky mnoha kolegy přezírána a ironizována, což nepřispívalo k její prestiži v rámci české historické obce.²⁷³ Na rozdíl od německých vědců zároveň Šimák venkovskou lidovou kulturu spíše považoval za (nedokonalou) odvozeninu od sociálně vyšší kultury městské. To vytvářelo komunikační bariéru mezi touto „šimákovskou vlastivědou“ a laickými pracovníky na venkově, což komplikovalo její rozvoj a zapojení těchto laických badatelů do širší pojatých projektů.²⁷⁴ Čeští Němci byli v tomto ohledu daleko úspěšnější, když se jim pro své cíle dařilo v maximální míře zmobilizovat vlastivědné pracovníky z řad venkovských učitelů působících v Němci obydlených oblastech Československa.²⁷⁵ Za nehlubší příčinu personálního zaostávání české regionální historiografie v Krkonoších za jejím německým protějškem lze ovšem považovat tu skutečnost, že až do poválečné doby byly Krkonoše většinou osídleny právě německy hovořícím obyvatelstvem, z jehož řad se mohly rekrutovat daleko vyšší počty vlastivědných badatelů.

Svou pevnější institucionální základnu získalo české dějepisectví v Krkonoších až roku 1945, kdy bylo znárodněno vrchlabské muzeum. Jeho prvním národním správcem byl v červnu 1945 jmenován Emil Flégl,²⁷⁶ který se o pět let později stal i prvním českým ředitelem muzea. Dosavadní německý ředitel Karl Schneider byl ještě několik týdnů ponechán ve Vrchlabí, aby provedl revizi muzea, neboť byl považován za jediného fundovaného znalce sbírek.²⁷⁷ Schneider nebyl ani v nejmenším přesvědčen o Fléglových

273 KÁBOVÁ, H. *Josef Vítězslav Šimák*, s. 257–259.

274 DUCHÁČEK, Milan. Deset tezí k (dis)kontinuitě československé etnografie před rokem 1945. In: WOITSCH, Jiří a JÚNOVÁ MACKOVÁ, Adéla (eds.), *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2016, s. 53–54.

275 Ve 30. letech například při práci na Atlasu německého národopisu distribuovalo dotazníky v oblastech německého osídlení zhruba 1 200 dobrovolných spolupracovníků. Viz LOZOVIUK, Petr. Dějiny německy psaného národopisu v Čechách. Úvod do problematiky. In: UHEREK, Zdeněk, et al. (eds.), *Kultura – společnost – tradice: Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie, II*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2006, s. 36. V celoněmeckém kontextu bylo poté například ke konci 30. let při realizaci velkorysého plánu na zpracování matrik ze všech oblastí, kde v minulosti i přítomnosti žilo německé obyvatelstvo, do podoby tzv. *Dorfsippenbücher* zmobilizováno 14.000 spolupracovníků majících v 52.000 německých oblastí zpracovat zhruba 350.000 matričních knih. Tehdy došlo i na materiály z tzv. Sudet, ale vlivem válečných událostí byl celý projekt roku 1943 zastaven. Viz MELKESOVÁ, Miroslava. Čirkevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů. *Historická demografie*. 2008, 32, s. 18–19.

276 SOKA Trutnov, f. ONV Vrchlabí, ukl. č. 320, inv. č. 874, Jmenování Emila Flégla prozatímním správcem Krkonošského muzea ve Vrchlabí, zpráva Okresní správní komise z 29. 8. 1945.

277 Ibid., ukl. č. 320, inv. č. 873, Revize Krkonošského muzea ve Vrchlabí a pověření PhDr. Karla Schneidera jeho dalším vedením. Zde jsou materiály k celému problému.

odborných kvalitách²⁷⁸ a nakonec na vlastní žádost v srpnu 1945 Vrchlabí i s rodinou opustil směrem do západoněmeckého Kielu. Muzeum přenechal osudu pod Fléglovým správcovstvím.

Sám Flégl v poválečných měsících nejprve dehonestoval dřívější zaměření muzea jakožto instituce sloužící velkoněmeckým cílům a podávající zkreslený obraz krkonošských dějin, a to v neprospěch českého národa.²⁷⁹ Zároveň definoval nové úkoly muzea pod českým vedením, když prvním bylo odstranění těchto německých interpretací.²⁸⁰ Druhým úkolem měla být ideologická výstavba českého pohraničí, přičemž muzejní instituci prezentoval jako velký vlastivědný a regionální ústav pro všestranné studium (českých) Krkonoš.²⁸¹ Zároveň Flégl povzbuzoval místní pracovníky k využívání vrchlabského muzea, jeho knihovny a archivu, neboť znárodněním padly překážky, které sem dříve bránily vstupu českých badatelů.²⁸²

Pro českou regionální historiografii této doby jsou navíc typickým jevem „polské inspirace“. Polsko, které na základě válečných a poválečných smluv posunulo své hranice na úkor Německa daleko na západ, se na krkonošské hranici stalo sousedem Československa. Na české straně hor tak mohly zaznít hlasy o osudové vzájemnosti českého a polského národa, když se Krkonoše – dosud hradba údajně bránící český národ před německou rozpínavostí od severu – nyní staly poutem, které oba slovanské národy spojuje.²⁸³ Čeští regionální dějepisci obdivně kvitovali již válečnou práci polských historiků

278 V květnu 1945 napsal Schneider svému synovi o Fléglovi následující slova: „Muž, kterého Češi určili za mého nástupce, byl a je zaměstnancem drah z Dubence a má německé jméno Emil Floegl (nebo Flégl). Ukázalo se, že Flégl je fanatický Čech s viditelně malým duševním rozlehlem, prost vzdělání a znalostí. Ta troška znalostí kraje, kvůli nimž se v očích svých krajanů jevil pro to zaměstnání „povolaný a vhodný“, nemůže uvádět v omyl. Jedno je mu vlastní: bezbřehá domyšlivost. Navštívil mě již před Vánoci. Informoval jsem ho. Ale byl mi hned podezřelý. Už tenkrát čmchal, nemohl jsem však uvěřit, pokládajíc ho za velmi málo schopného, že tu někdy bude moci vyslovit rozhodující slovo. Nyní máme květen. Chová se ke mně s takovou nadutostí, jakou může vyjevit jen ignorant. Hned jsem nabyl přesvědčení, že mu sbírky zamotají hlavu. Proto se mi vyhýbá“. SCHNEIDER, Karl. Erlebtes und Erinnerungen an den Sommer 1945 (meinem Sohn Hans). In: FINK, Wolfgang (ed.), *Wie ein Wind vom Riesengebirge: Professor Karl Schneider und Hohenelbe*. Marktoberdorf: Heimatkreis Hohenelbe, 2003, s. 23. Překlad podle BARTOŠ, Miloslav. O vlastivědném pracovníkovi Emilu Fléglovi (1902–1977). In: HORÁK, Václav (ed.), *Historiografie Trutnovska*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, 2008, s. 214.

279 FLÉGL, E. *Krkonošské museum (1945–1946)*, s. 46; FLÉGL, E. *Krkonošské museum (1947–1948)*, s. 22.

280 FLÉGL, E. *Krkonošské museum (1945–1946)*, s. 47.

281 Ibid.; FLÉGL, E. *Krkonošské museum (1947–1948)*, s. 24; FLÉGL, E. *Průvodce Vrchlabím*, s. 16.

282 FLÉGL, E. *Průvodce Vrchlabím*, s. 23; FLÉGL, Emil. František JÍLEK-OBERPFALCER, jak žili naši otcové. Mezi písmáky pod Krkonošemi. Vrchlabí 1946. *Horské prameny*. 1947/1948, 3, s. 13.

283 FLÉGL, E. *Krkonoše – živé pouto*, s. 82.

v podzemních univerzitách, která našla své vyústění v rychlém poválečném vydání publikací dokazujících polský ráz nově získaných území.²⁸⁴ Ocenění se vedle širokého množství nových polských knih a výstav pro veřejnost dočkaly také pochopení a podpora, kterými polští politici a vládní představitelé tyto výzkumy zahrnuli.²⁸⁵ S polskými historiky byla také dohodnuta vzájemná možnost bádání v archivech a muzeích na obou stranách hor.²⁸⁶ Západní institut v Poznani (*Instituto zachodni*) se navíc stal přímou inspirací pro další českou instituci, jejímž cílem bylo odůvodnit novou etnickou situaci v poválečných Krkonoších.²⁸⁷ Jednalo se o (nakonec nerealizovaný) projekt tzv. Ústavu pro studium Krkonoš.²⁸⁸ S jeho ideou přišli na přelomu let 1947 a 1948 trutnovští badatelé Josef Šabacký a zejména Rudolf Kalhous, místní propagátor československo-polské vzájemnosti a spolupráce slovanských národů obecně.²⁸⁹ Úkolem připravované instituce se sídlem v Trutnově mělo být soustředění a programové usměrňování vědecké, kulturní a osvětové práce v politických okresech Broumov, Trutnov a Vrchlabí, a to souběžně se snažením jednotlivých okresních a místních osvětových rad, avšak na vyšší vědecko-kulturní úrovni.²⁹⁰ Ústav měl vyvíjet činnost v oboru věd přírodních a historicko-vlastivědných, když se zdá, že na ty druhé byl kladen daleko větší důraz.

O tom, jak měla instituce ve vztahu k výzkumu dějin Krkonoš fungovat, si lze utvořit detailnější představu na základě jejích stanov.²⁹¹ Účelem ústavu byla organizace a podpora badatelské činnosti mj. v oboru historicko-politických poměrů Krkonoš, jakož i popularizace vědeckých výsledků skrze organizování veřejných kurzů, přednášek a výstav. Instituce měla zároveň každoročně vydávat sborník i samostatné vědecké práce svých členů.²⁹² Ústav měl být členěn do jednotlivých sekcí, přičemž sekci his-

284 FLÉGL, E. *Polské Slezsko*, s. 72.

285 KALHOUS, R. *Trutnovsko v dějinách*, s. 57.

286 Československo-polská spolupráce v Krkonoších. *Horské prameny*. 1945/1946, 2, s. 20.

287 SOKA Trutnov, f. Ústav pro studium Krkonoš Trutnov. Dopis R. Kalhouse a J. Šabackého Místnímu národnímu výboru v Trutnově z 9. 1. 1948; KALHOUS, R. *Trutnovsko v dějinách*, s. 57–58.

288 WOLF V. *Zapomenutý projekt*, s. 175–181. Veškeré materiály k tomuto projektu a snahám o jeho realizaci se nacházejí v SOKA Trutnov, f. Ústav pro studium Krkonoš Trutnov.

289 WOLF V. *Zapomenutý projekt*, s. 175–176.

290 SOKA Trutnov, f. Ústav pro studium Krkonoš Trutnov. Dopis R. Kalhouse a J. Šabackého Místnímu národnímu výboru v Trutnově z 9. 1. 1948.

291 Ibid. Stanovy.

292 Ibid. Stanovy, § 4, § 5 a § 29.

torickou měl vést Rudolf Kalhous.²⁹³ Pozorný čtenář ví, že podle Kalhouse měli místní historikové prokázat a vědecky odůvodnit historickou českost těch oblastí, jež byly do roku 1945 většinou obydleny německy hovořícím obyvatelstvem. Tato činnost měla probíhat také v Ústavu pro studium Krkonoš, který se měl ve svých historických výzkumech snažit o „nahromadění úvah a dostatečné látky o české povaze této části českých hranic“.²⁹⁴ Myslím, že v této své formulaci Kalhous naprosto jasně vyjádřil, jak si konkrétně představuje ono dokazování historické českosti Krkonoš. Mělo jít o shromáždění co největšího počtu pramenně doložených stop o česky hovořícím obyvatelstvu v krkonošských dějinách, přičemž vytěžená fakta z jednotlivých období by ve svém zřetězení napříč historickými epochami byla – při co největším mlčení o německém obyvatelstvu hor a jeho kulturně-hospodářských výkonech – předkládána v publikacích, na výstavách a přednáškách zdejšímu českému obyvatelstvu. U těchto svých adresátů by poté mohla vskutku sugerovat obraz Krkonoš a Podkrkonoš jako historicky skrz naskrz českých oblastí.

Na základě výše provedených dílčích analýz lze shrnout, že regionální vlastivědné bádání v Krkonoších sloužilo v letech 1918–1948 na německé i české straně převážně k podpoře politicko-ideologických cílů. Němečtí výzkumníci se snažili nalézt důkazy o dlouhodobém zakořenění německého obyvatelstva v Krkonoších a o jeho rozhodujícím historickém podílu na zcivilizování a zkulturnění celé oblasti. Cílem bylo upevnit národní vědomí Němců v Krkonoších, získat argumenty pro potenciální zlepšení jejich politického postavení v Československu (autonomie) a upozornit na „nespravedlnost“ stávajícího průběhu československých hranic; po roce 1938 nakonec mnozí z nich svou práci legitimizovali připojením odtrženého pohraničí k Německé říši. Pokus Karla Schneidera o ukotvení této politicko-ideologické tendence v tezi o prapůvodním osídlení Krkonoš německými kmeny a teprve pozdějším příchodu Slovanů (antikolonizační/kontinuální teorie) se v první polovině 20. let neujal. Byl odmítnut z důvodů vědecké neudržitelnosti jak českou, tak samotnou německou vědou. Mladší generace německých badatelů začala pracovat s konceptem příchodu německých kolonistů do oblasti Krkonoš teprve ve 13. století, když politicko-ideologické konotace odvozovali od teze

293 Ač se původně počítalo při budování ústavu také s účastí Emila Flégla, tento nevyvíjel ve vztahu k projektu pražádnou aktivitu. Důvod je, myslím, naprosto zřejmý: vytvořením trutnovského ústavu by vznikla konkurence jím vedenému muzeu ve Vrchlabí, ze kterého se on sám snažil vytvořit právě centrální instituci pro všestranný výzkum Krkonoš. Srv. Ibid. Spolupracovníci Ústavu pro studium Krkonoš v Trutnově – okres vrchlabský; Zápis ze schůze Ústavu pro studium Krkonoš konané 30. 9. 1948.

294 KALHOUS, R. *Trutnovsko v dějinách*, s. 57.

o německém zkulturnění (pod)krkonošské oblasti v době počínající právě 13. stoletím. Celé německé snažení bylo do roku 1945 institucionálně podporováno Německým krkonošským spolkem, který provozoval vrchlabské muzeum a vydával vlastivědné a historicky laděné ročenky, zatímco mladší vědecký dorost byl vychováván na Německé univerzitě v Praze. Tento německý historiografický „monopol“ v Krkonoších začal být z české strany výrazněji narušován teprve od poloviny 30. let, kdy začaly vycházet dva české vlastivědné časopisy (*Krkonoše* a *Horské prameny*). Před rokem 1938 se místní čeští pracovníci snažili svými interpretacemi krkonošských dějin na jedné straně posílit české pozice v německy většinově osídlených Krkonoších, ale na straně druhé také dosáhnout národnostního česko-německého smíru v této oblasti. Po roce 1945 se ovšem jejich hlavním politicko-ideologickým posláním stala legitimizace nových etnických poměrů v Krkonoších, tj. vysídlení německy hovořící populace a přílivu nových českých obyvatel z vnitrozemí. Čeští regionální pracovníci celé úsilí založili na tezi o prvotním osídlení (pod)krkonošské oblasti Slovany a teprve pozdějším příchodu německých kolonistů, kdy byl odsun prezentován jako návrat k prapůvodnímu a přirozenému, „čistě slovanskému“ stavu. Mnohé německé historické výkony z doby mezi 13. a 20. stoletím navíc čeští historikové zamlčeli a nahradili exponováním českých historických stop, které v pramenech z těchto staletí dokázali nalézt. Po roce 1945 našla tato tendence své institucionální vyústění ve vrchlabském muzeu, které znárodněním přešlo do rukou československého státu, a v ne-realizovaném projektu trutnovského Ústavu pro studium Krkonoš. České regionální dějepisectví v Krkonoších se v té době potýkalo – v kontrastu vůči svému silnějšímu a staršímu německému protějšku – s výrazným nedostatkem schopných pracovníků. Pokulhávalo také metodologicky, když k určitému kvalitativnímu zlepšení došlo až na přelomu 50. a 60. let. I tehdy bylo ovšem bádání o krkonošských dějinách stále ve vleku národnostních a státních politicko-ideologických cílů, když mělo tentokráte soupeřit se západoněmeckou revanšistickou historiografií.

Natura versus Cultura: Obraz horské krajiny ve vlastivědné produkci (sudeto)německého obyvatelstva Krkonoš a Jizerských hor²⁹⁵

Jana Mezerová

Název kapitoly odkazuje ke kontrastu přirozeného stavu věcí (tj. přírody) a působení člověka, s jeho schopností přetvářet prostředí (tj. kultivace). Vlastivědy německojazyčných oblastí (v široké škále od renesančních a barokních kronik, přes osvícenské topografie, liberálně-nacionální dějiny měst 60. a 70. let 19. století a učitelské vlastivědy přelomu století až po národovědecké práce období První republiky) obsahují množství variant vzájemné interakce člověka a přírody. Pro německojazyčné obyvatelstvo, které svou pozici v českých zemích historicky spojovalo s kolonizací klimaticky a hospodářsky méně příznivých oblastí, se tento kontrast stal nedílnou součástí jeho sebeidentifikace. Němci se v meziválečném období viděli jako osidlovatelé a kultivátoři. Jaký byl vývoj tohoto stereotypu a především, jak ho ovlivnily regionální podmínky, ukážeme na stručné komparaci obrazů Liberce (a rovněž Jablonce nad Nisou) a Trutnova.

Uvedené srovnání umožňuje zajímavý ediční záměr, jehož realizace začala koncem 20. let 20. století a navazoval moderním, nebo přesněji aktualizovaným, způsobem na starší vlastivědnou tradici.²⁹⁶ Jde o řadu Sudetoněmecké

²⁹⁵ Kapitola tematicky navazuje na autorčinu disertační práci věnovanou vztahu tzv. sudetoněmecké a regionální identity a jejich projevům ve vlastivědné produkci v oblasti horního Poníší. Vazba německojazyčného obyvatelstva k horské krajině byla jedním z dílčích témat této práce. Viz MEZEROVÁ, Jana. *Identita českých Němců ve vlastivědách horního Poníší*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, 2020, s. 44.

²⁹⁶ Pro Trutnov je nejstarším dílem popisujícím dění ve městě a regionu kronika Simona Hüttela, který ji začal psát v roce 1578 a zahrnuje období let 1484–1601. Statistické a topografické práce konce osvětenství a počínající industrializace a zároveň turistické průvodce reprezentuje topografický popis HOSER, J. K. E. *Das Riesengebirge in einer statistisch-topographischen und pittoresken Uebersicht. I. Theil.*; HOSER, Josef Karel Eduard. *Das Riesengebirge in einer statistisch-topographischen und pittoresken Uebersicht. II. Theil.*

samosprávné sbory (*Sudetendeutsche Selbstverwaltungskörper*), která byla součástí edičního projektu Monografie německých měst (*Monographien deutscher Städte*). Projekt měl výraznou vazbu s přeshraničním německým prostředím. Oficiálně byl jeho vydavatelem Spolek pro komunální hospodářství a politiku v Berlíně (*Verein für Kommunalwirtschaft und Kommunalpolitik*) ve spolupráci se Svazem samosprávných sborů v Teplicích (*Verband der Selbstverwaltungskörper*), v jehož čele stál politik Rudolf Lodgmann von Auen. Jde o monografie českých měst s převahou německojazyčného obyvatelstva. Společným východiskem je specificky nacionálně vyhocený diskurz, jehož základ tvoří autostereotypní představa o německojazyčném obyvatelstvu jako historicky spjatém s městskou kulturou a přisuzující mu hospodářskou aktivitu a výkonnost, což navazuje na nacionálně liberální hodnoty 19. století. Zároveň se v něm ale také začínaly objevovat prvky vyzdihované později v rámci nacionálního socialismu, tedy komunitní život a pospolitost.²⁹⁷ Důraz je kladen především na samosprávu, která je líčena jako doména Němců. Obecní samospráva představovala v prostředí nově vzniklého Československa únik z nevyhnutelného podřízení se státní správě a tím také prostor pro budování svébytné identity. V monografiích je proto například obhajován volební systém založený na výši přímých daní, jsou popisovány funkce jednotlivých orgánů vedení města (starosty, městské rady, kolegia městských zastupitelů) a oblasti jejich působnosti, jež byly považovány za autonomní. Případné zásahy státních (československých) úřadů označovaly tyto práce za nepřijatelné vměšování. Monografie vytvářely obrazy sebevědomých, skvěle fungujících samospráv a kvetoucích moderních měst utlačovaných nekompetentní centrální vládou.

Jednou z nejtypičtějších vyprávěcích figur starších vlastivěd z hraničních horských oblastí osídlených německojazyčným obyvatelstvem je popis divoké nespoutané přírody, neprostupného hraničního lesa, kontrastující s houževnatostí a pílí jeho obyvatel, potomků středověkých kolonistů, kterým se podařilo tuto krajinu kultivovat. Práce publikované ve druhé polo-

Wien: J. Geistinger, 1804. Stěžejním historiografickým dílem druhé poloviny 19. století je zde dílo LIPPERT, Julius. *Beiträge zur Geschichte Böhmen's. Abtheilung III, Orts-Geschichten. Band I, Geschichte der Stadt Trautenau*. Prag – Leipzig: Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen: In Commission der J.G. Calve'schen k.k. Universitätsbuchhandlung – In Commission bei F.A. Brockhaus, 1863. Učitelství vlastivědy zastupují drobná práce Adolfa Ettelta, a na ní navazující dílo redigované Josefem Demuthem. ETELTL, Adolf. *Der politische Bezirk Trautenau. Ein Beitrag zum erdkundlichen Unterrichte für das 3. Schuljahr*. Trautenau: Selbstverlag des Verfassers, 1871; DEMUTH, Josef. *Der politische Bezirk Trautenau, Gerichtsbezirke: Trautenau, Marschendorf, Schatzlar und Eipel*. Trautenau: Trautenauer Bezirkslehrerverein, 1901.

²⁹⁷ *Trautenau und das sudetendeutsche Riesengebirge mit Hohenelbe und Arnau a. E.* Berlin-Fridenau: Deutscher Kommunal-Verlag, 1930, nestránkovaná předmluva.

vině 19. století vesměs vnímaly přírodní prostředí jako soubor zdrojů pro hospodářskou činnost a zejména průmysl. Vlastivědy vydávané učitelskými spolky na přelomu 19. a 20. století již nezhřídkou reflektovaly problematiku extenzivního využívání přírodních zdrojů a díky aktivnímu působení horských spolků začínaly oceňovat turistický a rekreační potenciál krajiny. To se významně promítlo i do zmíněné řady publikací Sudetoněmeckých samosprávných sborů. Jako první vyšel v roce 1929 díl věnovaný Liberci. V rychlém sledu bylo pak vydáno několik dalších svazků a již v roce 1930 se dostalo na malý, ale hospodářsky aktivní Jablonec nad Nisou a rovněž na královské věnné město Trutnov a Podkrkonoší.²⁹⁸

Zajímavé jsou narativy, příběhy jmenovaných měst, jak byly autory vnímány a popisovány. Liberci je vyhrazena pozice centra hospodářských a politických snah československých Němců a vyznačuje se výrazně nacionální charakteristikou. Jablonec je popisován jako „Welthandelstadt“ – centrum exportu bižuterie s vazbami do celého světa a je zde patrná silná tradice hospodářského liberalismu. Trutnov je líčen jako město s historickou tradicí, která oběma předchozím chyběla, ale limitované nepříznivými klimatickými podmínkami i dějinnými událostmi. Díky píli, síle a energii obyvatel se ale i Trutnov v posledních pěti desetiletích stal moderním městem, důležitým obchodním a průmyslovým střediskem.²⁹⁹ Příběh modernizace a vzestupu je společný všem třem. Nutno ovšem říci, že oproti Liberci a Jablonci je trutnovská monografie výrazně stručnější a chudší, méně propracovaná, což implikuje, že podkrkonošské centrum poněkud hospodářsky zaostávalo.

Tehdejší starosta města Alfons Kolbe charakterizoval Trutnov a celé německojazyčné Podkrkonoší jako oblast plnou dosud nedocenených přírodních krás, která však od rozpadu monarchie po hospodářské strážce bojuje o udržení.³⁰⁰ V úvodu definuje jeho polohu na jazykové a zemské hranici.³⁰¹ Těžištěm úvodního textu je vymezení se vůči československé vládě a její kritika za nedostatečnou podporu v období nastávající hospodářské krize. Nejen, že byla zdůrazňována jazyková a státní hranice, ale tíživá situace německojazyčného obyvatelstva zde byla líčena jako něco, co se ocitlo na hranici zájmu státních úřadů. Příslušná německá příčinnivost však ne-rezignovala a náhradu za zdroje pramenící dříve především z textilního

298 *Reichenberg*. Berlin-Friedenau: Deutscher Kommunalverlag, 1929; *Gablonz a. N.* Berlin-Friedenau: Deutscher Kommunalverlag 1930; *Trautenau und das sudetendeutsche Riesengebirge mit Hohenelbe und Arnau a. E.*

299 *Trautenau und das sudetendeutsche Riesengebirge mit Hohenelbe und Arnau a. E.*, neustránkováná předmluva.

300 *Ibid.*, neustránkováný úvod.

301 To odkazuje k hraničářskému diskurzu a jeho vývoji. K tomu viz MEZEROVÁ, J. *Identita českých Němců ve vlastivědách horního Poníší*, s. 167–203.

průmyslu se snažila hledat v jiných odvětvích. Díky stále oblíbenějšímu turismu, sportu a stoupající poptávce po dalších možnostech rekreace, se původní handicap změnil ve výhodu a oblast se díky svým přírodním podmínkám stávala atraktivní.³⁰²

Pro proměnu vztahu ke krajině a jejímu užívání jsou zajímavými částmi zmíněných městských monografií zejména kapitoly věnované jejich urbanistickému vývoji. V případě Trutnova ho popsal vedoucí městského stavebního úřadu (städt. Bauamtleiter) inženýr Hans Stelzhammer a podal v ní zhuštěný příběh historické kontinuity kultivačních snah.³⁰³ Ten začíná obrazem divokých lesů na hranici mocenského vlivu panovníka. Vyzdvihuje kolonizaci jako proces podporovaný státní mocí a státu připisuje v této fázi jednoznačně pozitivní dějinnou roli.³⁰⁴ Zdůrazňuje rovněž její legitimitu podepřenou zákonnými normami. Za podstatný pro zrození města považuje rovněž vliv církve, konkrétně založení špitálu řádem Křižovníků s červeným křížem po polovině 13. století.³⁰⁵ Utváření městského centra ovlivnil zejména hrad, v jehož okolí se zrodilo kupecké centrum s právem trhu. Pro rozvoj středověkého sídla byla podstatná privilegia, v tomto případě zejména právo užívání lesů. Utvářející se město obývané obchodníky a řemeslníky obklopovalo množství vsí se zemědělským obyvatelstvem, které plnilo funkci hospodářského zázemí. V roce 1340 získalo městské právo. Právo šenku a mílové právo podpořilo jeho dominantní postavení v regionu a umožnilo další rozvoj. Z původního centra se z urbanistického a stavebního hlediska nezachovalo mnoho. Město bylo mnohokrát zničeno, zejména požáry a znovu vystavěno podle měnících se potřeb.

Hans Stelzhammer se zamýšlel nad tím, proč mělo město s relativně dobrou „startovní“ pozicí v polovině 19. století pouhé 4.000 obyvatel. Příčinu spatřoval v neustálém střídání vzestupů a pádů, kdy bylo vynaložené úsilí opakovaně mařeno nepříznivými událostmi. Jmenoval především kořistnické a panovačné správcy, husitské běsnění, časté požáry a vše, co souviselo s opakovanou přítomností vojsk (plundrování, kvartýrování).³⁰⁶

Zásadní pro rozvoj města byla hospodářská prosperita. V období zhruba od poloviny 15. až do poloviny 19. století byly určujícím prvkem v městském prostoru obecně, a rovněž v Trutnově, cechy. Rozvoj řemeslné výroby se

302 *Trautenau und das sudetendeutsche Riesengebirge mit Hohenebel und Arnau a. E.* – nestránkovaný úvod.

303 Kapitola Die städtebauliche Entwicklung von Trautenau. Ibid., s. 44–56.

304 Ibid., s. 44.

305 Ibid., s. 46.

306 Ibid., s. 48.

promítnul i ve stavebním vývoji. Původní centrum se rychle plnilo dílnami a řemeslnými zařízeními, což však bylo na stránkách monografie ze sklonku třetí dekády 20. století z moderního urbanistického hlediska hodnoceno jako chybné. Následně daly výrobní potřeby vzniknout novým předměstím, i když prestižní pozice v městském centru měla pro tradiční řemesla stále velkou váhu.³⁰⁷ Od počátku však zde byly také obory související s dřevařstvím a lesnictvím, pro které byla vnější část města vhodnější.

Okolo poloviny 19. století začal, podobně jako u mnoha dalších měst, urbanistický rozvoj související s přílivem obyvatel, kteří přicházeli z venkova do městských center jako tovární dělníci. Ze 4.000 se v 70. a 80. letech 19. století počet obyvatel zvýšil na 16.000. Modernizace výroby si vyžadovala změny v dalších oblastech, v dopravě, komunikaci, ale také v urychlené bytové výstavbě a zlepšování komunální vybavenosti.³⁰⁸

Významná role v rozvoji města je připisována textilním podnikatelům (v první řadě Johannu Faltisovi), jejichž aktivita přetvořila celou oblast.³⁰⁹ Nejenže začali využívat vodní sílu toku řeky Úpy, ale do jejich podniků začali proudit dělníci ze širokého okolí následovaní úředníky a obchodníky, čímž se město začalo rozrůstat. Nárůst obyvatelstva vyvolal budování nových čtvrtí s dělníckými koloniemi: Dolní staré město (Niederaltstadt), Šestidomí (Sechshäuser), Na Svobodě (Freiung). Prosperující průmysl přinesl také vznik nových úřadů a škol. Příliv úředníků vyvolal nový typ výstavby. Jako příklad mohou posloužit Zahradní město (Gartenstadt) v Kryblicích (Kriebitz) nebo podstatná část dnešní České čtvrti (Widmut).

Zatímco v textu trutnovského vedoucího stavebního úřadu Hanse Stelzhammera není v líčení urbanizačního procesu a trendů výstavby v průběhu 19. a na počátku 20. století patrný žádný významný předěl, liberecký architekt a stavební rada Karl Kerl se vůči dřívějšímu živelnému růstu města podřízenému potřebám průmyslu jednoznačně vymezil.³¹⁰ Jednota mezi městem a průmyslem, charakteristická pro regionálně historické práce 2. poloviny 19. století a zachovávaná okresními vlastivědami, se stala přežitkem. Rozvoj moderního města s veškerými vymoženostmi nabízející obyvatelům komfort a zdravý

307 Ibid., s. 49–50.

308 Ibid., s. 50.

309 Ibid., s. 51.

310 Karl Kerl (1892–?) studoval na Německé vysoké škole technické v Praze a od roku 1918 pracoval na územně plánovacím oddělení města Liberce. Vedle architektury (jeho nejvýznamnější realizovanou stavbou je liberecké krematorium) se věnoval přednáškové činnosti, výtvarné kritice a psaní odborných textů. Byl radikálním nacionalistou. Viz *Karl Kerl* [online]. [cit. 8. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://www.archiweb.cz/karl-kerl>>.

životní styl byl pro něho svázán s moderními urbanizačními trendy a také s národnostně definovaným společenstvím.

Nejen liberecká, ale také jablonecká monografie popisuje, jak byly urbanizační plány časem regulovány. Průmyslové a technické zázemí města se postupně přesouvalo nebo se nově budovalo mimo centrum. Důraz byl kladen na zdravé prostředí, sociální péči a pospolitost. Na rozdíl od staršího Liberce byla ale podoba Jablonce, který získal statut města až v roce 1866, od počátku určována modernizačními procesy. Při výstavbě tak nedocházelo k významnějšímu konfliktu se starší zástavbou a vývoj se tu proto jeví jako kontinuální. Počátek 20. století ale i zde přinesl nové urbanizační trendy, zejména důraz na městskou zeleň, prostory pro rekreaci a sport.

Krajina a příroda a jejich význam pro rekreaci, turistický ruch a sport došly v monografiích Sudetoněmeckých samosprávných sborů obecně docenění nejen ideového, ale v jistém smyslu i komerčního. Počátky proměny v přístupu k přírodě a životnímu prostředí jsou patrné již koncem 19. století. Měšťanská společnost reagovala na urbanizaci a industrializaci rostoucím zájmem o turistiku. V 70. letech 19. století se díky aktivitě alpských spolků do Čech, a zvláště mezi české Němce, začala šířit myšlenka turistické organizace zpřístupňující určité pohoří. Horské spolky (*Gebirgsvereine*), jak byly tyto organizace nazývány, v sobě spojovaly zájem turistický a vlastivědný. Vznikaly v německojazyčných oblastech českých zemí od konce 70. let.³¹¹

Příroda se prostřednictvím turistiky stala místem, kam bylo možno alespoň dočasně před moderním světem uniknout. Nešlo ale o „návrat k přírodě“. Podle výzkumu Martina Pelce turistika „coby klasický produkt moderní společnosti řešila problém, jež tato společnost sama vytvořila“ a byla tak vlastně „originálním autoregulačním mechanismem.“³¹² Svými aktivitami si měšťanští turisté přírodu přetvářeli a přizpůsobovali, podmaňovali, činili ji schůdnou a dostupnou. Jedním z klíčových obrazů liberálního měšťanského turistického diskurzu je proto podle mého názoru vyhlídka či rozhledna. Poskytuje možnost rozhlédnout se, obhlédnout krajinu, přírodu, ale i lidská sídla a průmyslové stavby a uvědomit si tvůrčí sílu člověka.

Rozvoj turistiky znamenal objev nového způsobu využití krajiny. Plánovitá výstavba, vyhrazení rekreačních, odpočinkových zón, turistické zpřístupnění a možnost sportovního vyžití patřily v prvních desetiletích 20. století k modernímu způsobu života. V úvodních slovech monografií

311 PELC, Martin. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*. Brno: Maticе moravská, 2009.

312 Ibid., s. 144.

Liberce a Jablonce zdůrazňovali starostové těchto měst, Franz Bayer a Karl R. Fischer, že přes průmyslový charakter obou sídel jsou nejen obklopena zelení lesů rostoucích na okolních horských hřebetech, ale zeleň nechýbí ani v nich samotných.³¹³ Podrobně se tato problematika řešila také v kapitolách Péče (Fürsorge), respektive Zdravotní péče (Gesundheitspflege), do nichž je zařazena problematika vhodného, zdravého bydlení, parků a dalších míst sloužících k odpočinku a pohybovým aktivitám.³¹⁴ V obou knihách také nalezneme různým způsobem zařazené podkapitoly týkající se tělocviku a sportu.³¹⁵ O stoupajícím významu turistického ruchu a rekreace svědčí zařazení textů propagujících obě města a zejména jejich okolí jako turistický cíl. Zdůrazňovány byly také možnosti sportovního vyžití. Liberec měl Lidové sady (*Volksgarten*), kam bylo možno se z centra města dopravit pohodlně tramvají. V bezprostřední blízkosti města stálo několik rozhleden, včetně té nejoblíbenější, turistické chaty na Ještědu. Oblíbeným cílem byl také obří sud na Javorníku a lázně Libverda. Chloubou spolupráce turistických spolků byla hřebenová cesta (*Kammweg*).³¹⁶ Možnosti sportovního vyžití popsal v samostatné podkapitole opět inženýr Karl Kerl.³¹⁷ Sportoviště vznikala postupně v souvislosti s působením různých spolků (*Turnverein* aj.). To byl také případ sáňkařské dráhy na Ještědu, kterou v letech 1909–1910 podle švýcarského vzoru postavil zdejší horský spolek, a kde se v roce 1914 konalo sáňkařské mistrovství Evropy.

Zvláště přehledně byl rekreační potenciál krajiny zhodnocen v publikaci věnované Jablonci.³¹⁸ V příslušné podkapitole Jablonce jako letovisko (Gablonz a. N. als Sommerfrische), vychválil městský knihovník a autor vlastivědných

313 Úvodní slovo Franze Bayera, *Reichenberg*.

314 Podkapitoly Die Wohnungsfürsorge der Stadt Reichenberg a v případě Jablonce Die Wohnungsfürsorge der Stadtgemeinde, ale také například v kapitolách Jugendfürsorge. Publikace o Jablonci pak má i samostatné podkapitoly Die Parkanlagen, Die Walderholungstätte.

315 V případě knihy o Liberci jsou to v rámci kapitoly o kultuře (Die Kultur) podkapitoly Entwicklung des turnerischen Gedankens in Reichenberg a Sport und Spiel in Reichenberg. Tvůrci knihy o Jablonci zařadili podkapitolu Leibesübungen und Sport do kapitoly Gesundheitspflege. V případě trutnovské monografie je členění chudší a obsah kapitol stručnější.

316 Kapitola Reichenbergs Umgebung, jejímž autorem je Ludwig Tertsch. *Reichenberg*, s. 332–340.

317 Kapitola Sport und Spiel. *Ibid.*, s. 161–166.

318 V rámci kapitoly o dopravě byla v knize o Liberci zařazena podkapitola Reichenbergs Umgebung a v případě jablonecké publikace stejnojmenná samostatná kapitola propagující město jako centrum turistiky (Gablonz a. N. und Umgebung), pod níž jsou zařazeny podkapitoly Gablonz a. N. als Sommerfrische a Ausflüge aus Gablonz a. N. in das Iser- und Riesengebirge.

publikací Julius Streit³¹⁹ město a jeho okolí nejen z hlediska krásy krajiny a čistého vzduchu, ale především jako místo, kde je vybudováno zázemí, díky němuž je o turisty skvěle pečováno. Zmiňuje nejen horským spolkem značené turistické cesty a věnec rozhleden v nejbližším okolí, ale také pohodlné cestování vlakem, tramvají i autem, přehradu, která skýtá příležitost k procházkám i koupání, různá sportoviště pro letní i zimní sporty, kulturní využití v podobě divadla nebo knihovny a v neposlední řadě příjemné ubytovací podniky a hostince.³²⁰ Jedním z nejoblíbenějších turistických míst byla restaurace s rozhlednou vybudovaná horským spolkem na vrcholu Černé Studnice. Pro Jablonečany představovala podobný zdroj identifikace s regionem, jakým bylo pro obyvatele Liberce obdobné zařízení na Ještědu. Streit ji označil za „vynikající dílo německé obětavosti a ozdobu celého okolí“.³²¹

Také pro Trutnov byla zeleň podstatným tématem. Na rozdíl od Liberce a Jablonce, kde je spojováno s moderním životním stylem, se zde potřeba rekreace obyvatelstva a atraktivity pro návštěvníky města pojí s aspektem dějinné kontinuity. Příslušná kapitola trutnovské monografie nese název Trutnovské lesy a městský park (Waldbesitz und Stadtpark Trautenau) a jako její autor je uveden lesmistr (Forstmeister) Franz Kohm.³²² Ten popsal na prvním místě historický vývoj lesů v majetku města, které byly zdrojem nemalého hospodářského zisku. Na závěr pak zařadil několik odstavců týkajících se městského parku, který se stal ozdobou města již v posledním desetiletí 19. století. Městské zastupitelstvo v čele se starostou Josefem Flögelem rozhodlo o jeho vybudování v roce 1890. V bezprostřední blízkosti města tak vznikla upravená plocha parkové a lesní zeleně o rozloze 58,68 ha, která byla nejen odpočinkovou zónou, ale současně také místem historické paměti. Vstupní část byla tvořena pasáží v anglickém stylu s fontánou a bustou místního rodáka, básníka Uffo Horna a dalšími sochami. Ve střední části se nacházela promenáda vedoucí k restauraci. Park dále zahrnoval bývalé bojiště bitvy u Trutnova z roku 1866, včetně postupně budovaných památníků, mohyl

319 Julius Streit (1884–1966) byl učitel a posléze ředitel městské knihovny v Jablonci nad Nisou, jehož velkými koníčky byly také lyžování a národopis. Jako mladý učitel se ve Štýrsku seznámil s tehdy velmi váženým a v národovecké práci (*Volkstumsarbeit*) zasloužilým básníkem a Peterem Roseggerem. Jeho příklad ho povzbudil i osvětové a národovecké práci. SEKÝRA, Marek a SIMM, Otokar. *Jizerské květy: antologie německy píšících autorů z Jablonecka a Semilka: (19. století a 1. polovina 20. století) = Iserblumen: Anthologie deutschsprachiger Autoren aus der Umgebung von Gablonz an der Neiße (Jablonec nad Nisou) und Semil (Semily): (19. Jahrhundert und 1. Hälfte des 20. Jahrhunderts)*. V Liberci: Krajská vědecká knihovna, 2011; STREIT, J. *Zwanzig Jahre Deutsche Volksbindung in Gablonz a. N. Gablonz a. N.: Emil Böhme, 1939.*

320 *Gablonz a. N.*, s. 315–317.

321 *Ibid.*, s. 318.

322 *Trautenau und das sudetendeutsche Riesengebirge mit Hoheneibe und Arnau a. E.*, s. 37–43.

v okolí kaple sv. Jana Křtitele. V roce 1925 se stal jeho součástí také urnový háj³²³, což ještě podtrhlo jeho komemorativní funkci.

Městskému parku přisoudil starosta Alfons Kolbe v úvodu trutnovské monografie roli turistické atrakce, neboť je místem, z něhož je skvělý výhled na Krkonoše.³²⁴ Regionální spisovatel a básník Ernst Redlich³²⁵ v kapitole Okolo Trutnova s podtitulem Turistická skica (Um Trautenau – Eine Wanderskizze) nazval městský park klenotem města.³²⁶ Okolí města pak popsal jako malebnou oblast, kde lze najít nejen přírodní krásy, ale i prosté lidové prostředí kontrastující s průmyslovým ruchem.³²⁷ S podobně poetickým textem z pera regionálního spisovatele se můžeme setkat rovněž v monografii Jablonce, pro niž jednu z úvodních kapitol věnovanou krajíně napsal Gustav Leutelt.³²⁸ Pro obě je charakteristický ruralistický obrat k venkovu.

I v trutnovském případě byla důležitým faktorem dostupnost osvěžujících zážitků z výletů do přírody a venkovského prostředí, přičemž podstatnou roli hrála především železnice. Městský inženýr Hans Stelzhammer proto oceňoval trutnovské nádraží nejen jako klíčové pro potřeby průmyslu, ale vyzdvihl jeho význam pro turismus jako uzlového místa pro další cestu k rekreačně a turisticky atraktivním cílům (mezi nejdůležitější patřily zejména Jánské Lázně nazývané český Gastein).

Vztah všech tří měst k přírodě, okolí i městské zeleni se v prvních desetiletích 20. století proměnil. V případě Liberce docházelo v závěru 20. let k výraznému uvědomění si urbanizačních chyb vyplývajících z překotné industrializace 19. století. I díky konceptu zahradního města uplatněného při

323 Souviselo to s rostoucí oblibou pohřbu žehem, což bylo důležité téma také pro Liberec, kde bylo v letech 1915–1917 vybudováno první krematorium v Čechách.

324 *Trautenau und das sudetendeutsche Riesengebirge mit Hoheneibe und Arnau a. E.*, neustránkovaný úvod.

325 Ernst Redlich (1885–1968) je autorem četných básní zachycujících krkonošskou krajinu a její obyvatele. MÜHLBERGER, Josef. *Dějiny německé literatury v Čechách 1900–1939*. V Ústí nad Labem: Albis international, 2006, s. 260–261.

326 *Trautenau und das sudetendeutsche Riesengebirge mit Hoheneibe und Arnau a. E.*, s. 26–39.

327 *Ibid.*, s. 26.

328 Podkapitola Lage und Landschaft v rámci kapitoly Gablonz als Industriegebiet. Gustav Leutelt (1860–1947) byl oceňovaným regionálním spisovatelem, v jehož prozaickém díle hrála významnou roli jizerskohorská krajina. MÜHLBERGER, J. *Dějiny německé literatury v Čechách* s. 87–89; SYROWATKA, Josef. Ein Weg zu Gustav Leutelt. *Jahrbuch des deutschen Gebirgsvereins für das Jeschken- u. Isergebirge* 1931, 41. Již v roce 1923 byla založena Leuteltova společnost (*Leutelt Gesellschaft*). U jejího zrodu stál starosta Jablonce Karl R. Fischer spolu s mnohými místními osobnostmi. Měla přispívat k rozvoji duchovního a kulturního života v Jizerských horách a podporovat Gustava Leutelta i jiné tvůrčí osobnosti spjaté s Jizerskými horami. (Společnost obnovila po druhé světové válce svou činnost. Sídli ve městě Schwäbisch Gmünd.)

výstavbě jedné z jeho čtvrtí, Kristiánova, se zde dobře ujaly moderní urbanistické záměry a investice do městské zeleně a rekreačních či sportovních zařízení byly značné. Jablonec, který byl ještě na počátku 19. století vesnicí a velmi dychtivě přijímal veškeré modernizační impulzy, měl pro jejich realizaci vhodné podmínky (okolní příroda, nově zbudovaná přehrada), takže rychle následoval libereckého příkladu. Trutnov zaznamenal největší rozvoj v poslední třetině 19. století, ale první desetiletí 20. století už zde tak příznivá nebyla. Modernizační impulzy ale i nadále vstřebával. I zde proběhla proměna na moderní město, přičemž byl brán v potaz význam městské zeleně, rekreace a sportu nejen pro kvalitu života místních obyvatel, ale také z hlediska podpory turistického ruchu, který se stával významným hospodářským odvětvím. Jsou zde patrné i stopy ruralistického návratu k přírodě a lidovým kořenům, který později výrazně interagoval s nacionalismem a dosáhl svého vrcholu v ideologii krve a půdy (*Blut und Boden*). Zdá se ale, že víra v hospodářský liberalismus a sílu pokroku přetrvávala.³²⁹ Svědčí o tom zejména závěr textu inženýra Hanse Stelzhammera věnovaného stavebnímu vývoji. Ten viděl budoucnost především ve stoupajícím významu dopravy a vkládal dokonce naděje do rozvoje letectví, které spojoval se jménem místního rodáka Igo Etricha.³³⁰

Komparace obrazu zmíněných měst ukazuje, že vedle obecných trendů hrály v každém z regionů významnou roli specifické podmínky: přírodní poměry, historický vývoj, hospodářský potenciál a podobně, které významně ovlivňovaly postoje místních obyvatel a jejich představy o charakteru oblasti i sobě samých. Kapitola demonstruje způsob práce s vlastivědami jako prameny, při němž nejde primárně o historická fakta (ta je třeba s ohledem na laické autory i ideologické zbarvení textu často ověřovat), ale o stereotypy a formování skupinové identity. V případě německojazyčného obyvatelstva českých zemí, jehož osídlení nebylo kompaktní, přetrvávaly silné vazby k jednotlivým sídlům či regionům. Ty se posléze promítly i do procesu konstruování skupinové identity. Je nesmírně zajímavé sledovat, jak se právě ve vlastivědných pracích, jejichž účelem je výpověď o identitě, tyto obecné a specifické prvky prolínají.

329 *Trautenau und das sudetendeutsche Riesengebirge mit Hohenelbe und Arnau a. E.*, s. 56.

330 Ignaz nebo Igo Etrich (1879–1967) byl konstruktér a průkopník letectví. Od roku 1907 působil ve Vídni. V roce 1912 založil podnik Etrich Fliegerwerke v Liebau (dnes Lubavka). Po první světové válce se vrátil do rodného Trutnova, avšak brzy se dostal do konfliktu s úřady, které ho podezíraly z aktivit namířených proti nově vzniklému Československu.

Harrachov jako předválečné letovisko pražských českých intelektuálů

Marek Krejčí

Před více jak sto lety se obce Harrachov a Nový Svět staly oblíbeným místem pro letní pobyty řady česky mluvících pražských intelektuálů. Spisovatel František Věnceslav Jeřábek (1836–1893) ve své básni zdůrazňoval přírodní hodnoty území, které v duchu vlasteneckého nacionalismu spojil s národní historií:

*Zde půvabně přede mnou leží // ta stará Čechův dědina.
Lahodná, vzduchem silná, svěží // i stráň i les i dolina.*³³¹

Čistý horský vzduch, okolní lesy i vodní zdroje vytvářely předpoklady pro rozvoj obce na letovisko. Přispělo k němu napojení ozubnicovou drahou na železniční síť, rychlý rozvoj ubytovacích zařízení různých kategorií, značení turistických tras i vznik prvních tištěných průvodců. Pro určitou část pražské intelektuální společnosti se Harrachov stal každoročním místem letních pobytů, tak jako byly o generaci dříve populární lázně Sedmihorky na Hruboskalsku.

Na počátku 20. století trávil v Harrachově dvoje letní prázdniny učitel a spisovatel Karel Václav Rais (1859–1926). Podpořil snahu české menšiny, která se organizovala v místním odboru *Národní jednoty severočeské*, a mezi svými přáteli agitoval, aby věnovali své knihy vznikající české menšinové knihovně.³³² Sám zde začal psát román *O ztraceném ševci* inspirovaný osudy místních osadníků, který zprvu vycházel na pokračování v literárním časopise *Zvon* na podzim 1917.³³³

³³¹ VOBORNÍK, Jan. *Fr. V. Jeřábek: obraz životopisně-literární*. Praha: Loutkář, spol. s r. o. v Chocni, 1923, s. 95.

³³² *Zpráva o činnosti místního odboru Národní jednoty Severočeské pro Nový svět a okolí za léta 1905–1930*. Nový Svět: Národní Jednota Severočeská, 1930.

³³³ Harrachov v románě vystupuje pod jménem Korytná. RAIS, Karel Václav. *O ztraceném ševci: horský obraz*. Praha: Unie, 1920.

Centrem zdejší literární společnosti se stal básník a překladatel Hanuš Jelínek (1878–1944) spolu se svou manželkou Boženou (1880–1951), dcerou spisovatele Aloise Jiráka a nadanou malířkou. Jelínek pro harrachovské letní pobyty získal své dva blízké přátele: básníky Viktora Dyka (1877–1931) a Rudolfa Medka (1890–1940).³³⁴ S Dykem Jelínek už v roce 1902 zakládal *Kruh českých spisovatelů* a spolupracoval v redakční radě časopisu *Lumír* i literárním odboru *Umělecké Besedy*. Dyka zachytil ve svých vzpomínkách jako vášnivého houbaře, který již brzy po ránu procházel lesík mezi Novým Světem a Harrachovem, aby si pak uspokojen úlovkem ve svém pokoji houby čistil, krájel a sušil.³³⁵ Jelínek jako přítel z nejdůvěrnějších sepsal Dykovu biografii pro edici nekrologů *České akademie věd a umění*. Stal se také autorem drobného lyrického souboru spojeného právě motivy harrachovské krajiny, jež věnoval zemřelému druhu.³³⁶

V korespondenci Karla Čapka se dochoval veršovaný epigram básníka Antonína Trýba (1884–1960) přibližující Čapkovi, který si za svoje východisko pro poznávání Krkonoš zvolil Špindlerův Mlýn, v nadsázce společenský život harrachovského letoviska:

*V Harrachově žijí skvěle, // básníci, nakladatelé,
Medek, Dyk – v průvodu žen // plantážník Štorch-Marien.*³³⁷

Majitel nakladatelství Aventinum Otakar Štorch-Marien (1897–1974) ve svých pamětech uvedl jako další pravidelné členy zdejší literární kolonie divadelního kritika *Národních listů* Miroslava Rutteho (1889–1954) a ředitele pražské městské knihovny Jana Thona (1886–1973).³³⁸

Stejně jako literáty sdružoval Hanuš Jelínek, středem druhé větší společnosti z pražské univerzity se stal profesor římského práva Otakar Sommer (1885–1940). V dosavadní literatuře se mezi harrachovskými hosty dosud jmenovitě uváděl pouze profesor právních dějin právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze Jaromír Čelakovský (1846–1914), který se léčil ve zdejších slatinných lázních a opatřil si v Harrachově i vlastní vilu.³³⁹ O Sommerově

334 JELÍNEK, Hanuš. *Zahučaly lesy: kniha vzpomínek*. Praha: František Borový, 1947.

335 Ibid., s. 491. Houbařskou vášeň Viktora Dyka popisuje ve svých vzpomínkách i Karel Vik. Tehdy ovšem ještě Dyk jezdil do letoviska Malé Skály a na Navarov.

336 JELÍNEK, Hanuš. *Harrachovské elegie*. Praha: Literární odbor Umělecké besedy: Kruh českých spisovatelů, 1936.

337 DANDOVÁ, Marta a CHLÍBCOVÁ, Milada. *Karel Čapek: přijatá korespondence*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2000, s. 371.

338 ŠTORCH-MARIEN, Otakar. *Sladko je žít: paměti nakladatele Aventina I*. Praha: Československý spisovatel, 1966, s. 244.

339 KOČÁREK, Eduard. Lázeňství. In: FLOUSEK, Jiří, et al. (eds.), *Krkonoše – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007, s. 441.

úzkém vztahu k Harrachovu svědčí, že si nechal vyrobit i razítko se zdejší adresou, které používal na své prázdninové korespondenci. Sommer stejně jako Jelínek Harrachov aktivně propagoval v kruhu svých přátel. Stálými hosty se tak stali jeho kolegové z právnické fakulty Karlovy univerzity profesori Vratislav Bušek (1897–1978), Jan Kapras (1880–1947), Jan Krčmář (1877–1950) a docenti Miroslav Boháček (1899–1982) a Rudolf Holinka (1899–1953) se svými rodinami.³⁴⁰ Profesor Krčmář se později ve funkci ministra školství osobně zúčastnil slavnosti položení základního kamene novostavby české obecné a měšťanské školy na Novém Světě v srpnu 1934.³⁴¹ Do Harrachova jezdil rovněž prezident Nejvyššího správního soudu Emil Hácha, který sám byl zdatný turista.³⁴² Sommer, Hácha a další právník působící v diplomatických službách republiky, vyslanec Vojtěch Mastný (1874–1954), tvořili přátelskou trojici nazývanou „třemi mušketyry“. Sommer zval do Harrachova i své přátele z pražské stolní společnosti Osma: historika Josefa Šustu (1874–1945) a historika umění Antonína Matějčka (1889–1950).

Sommer se cestou do Krkonoš občas zastavoval v Sedmihorkách, aby navštívil historika Josefa Pekaře, který zůstal až do konce svého života věrný rodné krajině Českého ráje. Zatímco společenský život v komorním prostředí Sedmihorek se otáčel kolem prominentních pražských hostů, větší Harrachov, který v 30. letech jen za jeden měsíc letní sezóny vykazoval pobyt více jak tisícovky letních hostů, poskytoval větší míru anonymity a úniku před konvenčními společenskými styky.³⁴³ Dyk, Jelínek i Sommer si do Harrachova v první řadě jezdili odpočinout a v kruhu svých přátel se věnovali rekreačním aktivitám (koupání a turistika, v zimě lyžování a sáňkování). Sommer navíc usiloval společnost rozšířit o mladé muže, většinou své studenty, aby oživil zábavu a byli galantními společníky ženám, které v společnosti převažovaly.³⁴⁴ V Harrachově jsou doloženi Jiří Cvetler (1902–1991), Jan Hertl (1906–1965), Josef Hobzek (1908–1989), Josef Klíma (1909–1989), Jaroslav Krejčí (1913–1945) a Josef Vaňásek (1912–1994), ale patrně jich bylo více. Hertl sděloval v polovině července 1936 příteli Hobzkovi, že mu Sommer psal z Harrachova, že se tam sám nudí a doporučoval mu, aby jej

340 Pedagogové vysokých škol měli dostatečný fond volného času i relativně stabilní příjmy. ŠOUKAL, Jiří. Univerzitní profesori na letním bytě v první polovině 20. století. *Historická geografie*. 2018, 44(2).

341 Předchozí neuspokojivý stav české a měšťanské školy z vlastních zkušeností kritizovala Zdenka Dyková-Hásková. DYKOVÁ, Zdenka. Na hranicích. *Národní listy*, 14. 9. 1933, s. 1–2.

342 Sommer s Háchou např. vítali Nový rok 1933 v Rýžovišti (Seifenbach).

343 SOKA Semily, f. Archiv obce Harrachov (1720–1945), kart. č. 6, Statistika cizineckého ruchu.

344 Sommer 30. prosince 1932 poznamenal: „*Nálada je letos jaksí melancholická co vzniká tím, že ženy převažují počtem muže, připadají průměrně tři na jednoho*“. Sám Sommer trávil dovolené s maminkou, manželkou a sestrou.

navštívil.³⁴⁵ Po sezóně pak již jiný mladík s trochou závisti mohl jen konstatovat, že Hobzek se stal dvorním fotografem „tří mušketýrů“.³⁴⁶ Hobzkův otec, gymnazijní profesor v Hradci Králové a aktivní člen tamního klubu fotografů-amatérů, vzbudil v synovi již v mládí zájem o fotografii. Sommer rovněž byl nadšeným fotografem, který své přátele rád obdarovával zvláště zdařilými snímky, které pořídil svou Leicou. Sommerova přízeň měla pro Hobzka praktické dopady, protože temperamentní profesor začal hledat prostřednictvím svých sítí sociálních kontaktů postranní cestičky, jak svému novému oblíbenci pomoci z absolventského místa úředníka berní správy v České Lípě do hlavního města republiky. O jeho přeložení do Prahy intervenoval u personálního referenta ministerstva financí a přímlyvu hledal i u ministra financí Josefa Kalfuse prostřednictvím jeho synů Emila a Jiřího, kteří navštěvovali jeho seminář na právnické fakultě.³⁴⁷

V korespondenci Hobzka, Krejčího i Sommera se vedle fotografií z harrachovských dovolených dochovaly také dopisnice a pohlednice psané z Harrachova do Prahy.³⁴⁸ Stručný text vymezený rozsahem obsahoval kromě pozdravů nejčastěji aktuální informace o počasí v letovisku a pobytu společných známých.³⁴⁹ Podle vyprávění Anny Krejčové-Šircové se během pobytu vždy pořádal jeden nebo více celodenních výletů. Vycházelo se brzy ráno, aby desátá hodina, o níž se říkalo, že rozhodne o počasí dne, zastihla výletníky už nahoře na hřebenech. K občerstvení turistů obvykle sloužila Pruská bouda na Sněžných jamách nebo níže položená Nová slezská bouda. Obvyklá trasa vedla z Nového Světa přes Voseckou boudu, Tvarožník a Violík k prameni Labe, na Zlaté návrší, kolem Krakonošovy zahrádky na Dvoračky a odtud úbočím Lysé hory přes Rýžoviště zpět do Harrachova. Po vybudování Masarykovy horské silnice na Zlaté návrší si Sommer v soukromí stěžoval na „autopakáž“ zaplavující vrcholové stezky západních Krkonoš, která

345 Archiv Národního muzea, f. HOBZEK Josef (1897–1989). Dopis Jana Hertla z 18. července 1936.

346 Ibid. Dopis Jiřího Cvetlera z 29. září 1936.

347 Ibid. Dopis Otakara Sommera z 20. prosince 1936.

348 O místní pohlednicové produkci souhrnně SLAVÍK, Stanislav. *Harrachov na dobových pohlednicích = Harrachsdorf auf historischen Ansichtskarten*. Jilemnice: Gentiana, 2001.

349 „Včera jsme měli nádherný slunečný den, jakých tu bývá málo o Vánocích. Však už taky dnes je zase zataženo a padá drobný sníh“ (20. prosince 1935). „Včera bylo slunce, dnes drobně sněží, mráz kapitální“ (12. února 1936). „Zatím máme počasí velmi špatné. Barometr stojí strašně nízko a prognóza není valná“ (2. srpna 1936). „Po Vašem odjezdu tu celé dva dny přšelo, od včera je pěkně, ale zima“ (12. září 1936). „Dnes ráno když jsme se probudili byl celý Harrachov bílý“ (29. září 1936). „Předevčirem dopoledne ještě přšelo. Včera ráno nejnádhernejší slunce hřálo to jak v létě. Odpoledne hustá mlha a dnes sněží při mínus dvou stupních“ (19. února 1937). Soukromá sbírka Jaroslavy Krejčové, Pozůstalost Jaroslava Krejčího. Za poskytnutí opisů a dalších informací autor děkuje Jaroslavě Krejčové.

se svým vzhledem i chováním odlišovala od sportovců-turistů. Přestože na říčce Milmici bylo v roce 1930 vybudováno koupaliště, společnost se nejraději koupala v přírodním prostředí v řece Mumlavě buď v Anenském údolí za Jedličkovou vilou nebo výše proti proudu nad Mumlavským vodopádem na velkých kamenech, kde voda byla chladnější a měla větší spád. Sporadické zmínky o kontaktech s místními občany se v korespondenci v podstatě omezovaly na hostitele (domácí Müller, hoteliér Erich Erlebach s manželkou). Také dění v Harrachově bylo registrováno jen okrajově (např. závody lyžařského spolku). Kromě drobné zmínky o návštěvě poslance Konrada Henleina v Harrachově kupodivu nebyly výrazněji reflektovány zhoršující se česko-německé vztahy.

Politické napětí vedlo v letní sezóně 1938 k výraznému poklesu počtu českých hostů. Mnichovský diktát pak způsobil, že na podzim 1938 byly Harrachov i hřebeny Krkonoš odtrženy od Československa. Tak skončil vnějším zásahem příběh harrachovské letní kolonie, která přes určité nostalgii motivované snahy pozůstalých nebyla za změněných poválečných podmínek již obnovena³⁵⁰.

350 Hanuš Jelínek i Otakar Sommer zemřeli během protektorátního období. Po válce do Harrachova jezdila každoročně až do své tragické smrti jeho sestra Marie Sommrová (1888–1964). Setkávala se tu s Annou Krejčovou-Šircovou (1918–1998), která sem poprvé přijela pozvána svým snoubencem v létě 1938. Jaroslav Krejčí zahynul za Pražského povstání 1945 zatímco její rodiče Jan a Marie Zápotockých byli jako členové odbojové skupiny popraveni v roce 1944. Spolu s dcerou Jaroslavou a později vnoučaty pak udržovala rodinnou tradici a jezdila každoročně na letní pobyt do Harrachova až do 80. let 20. století.

Německé turistické a sportovní časopisy jako zdroj informací o lyžování v Krkonoších do konce druhé světové války

Tomasz Przerwa

Představitelé místních elit i příchozí odjinud, zvědaví a hledající nové dojmy, se vydávali do Krkonoš nejméně od 16. století, což tento horský masiv odlišovalo od podobných oblastí v Evropě. Rozsah novodobých krkonošských poutí byl zpočátku omezený a neměl proto žádné vážné důsledky. Počet příjíždějících začal růst až na přelomu 18. a 19. století a poté následovaly změny ve vnímání Krkonoš i ve využívání jejich potenciálu. K zásadnímu zlomu však došlo v posledních desítkách let 19. století, kdy se z turistiky stala součást moderní masové kultury.³⁵¹ Rostla všeobecná fascinace horami a sílily aktivity směřující k jejich poznávání, rozvoji a propagaci. To bylo provázeno rozšiřováním organizačních struktur a zvýšenou vydavatelskou produkcí. Stačí připomenout nesčetné průvodce, mapy, brožury a pohlednice. Nelze ovšem vynechat ani turistické a sportovní časopisy, které jsou významným zdrojem poznatků o tehdejší vývoji. Periodika urychlovala výměnu informací a myšlenek, a zároveň pro sdružení, jež je vydávala, sloužila jako reklamní panely, výstavní vitríny a integrační platformy. Na stránkách těchto periodik se popisovaly události a aktivity, diskutovalo se na nich

351 O rozvoji turistiky viz ŠTEMBERK, Jan. *Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu*. Pelhřimov: Nová tiskárna ve spolupráci s Vysokou školou obchodní v Praze, 2009; ŠTEMBERK, Jan, JAKUBEC, Ivan a ŠALANDA, Bohuslav. *Automobilismus a česká společnost*. Praha: Univerzita Karlova, 2020, s. 128–159; JAKUBEC, Ivan a ŠTEMBERK, Jan. Vývoj cestovního ruchu v českých zemích v meziválečném období. *Cestování včera a dnes: Tourism yesterday and today. Revue pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu*. 2007, 4(3); ŠTEMBERK, Jan. Czechoslovakia as the Tourist Destination between 1918 and 1938. In: *Prague Papers on the History of International Relations*. Praha: Institute of World History, 2008; ŠTEMBERK, Jan. Cestovní ruch a česká společnost na přelomu 19. a 20. století. *Historická sociologie*. 2013, 5(1). K turistice v Krkonoších mj. MAZURSKI, Krzysztof Radosław. *Historia turystyki sudeckiej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Wierchy“ Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK, 2012; POSER, Hans. *Geographische Studien über den Fremdenverkehr im Riesengebirge: Ein Beitrag zur geographischen Betrachtung des Fremdenverkehrs*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1939.

o aktuálních problémech a nových iniciativách, vycházely tam vzdělávací texty a formovaly se postoje.

V dějinách široce chápané turistiky v Krkonoších zaujímají zvláštní místo zimní sporty a mezi nimi lyžování. Jeho průkopníci se v Krkonoších objevili na sklonku 19. století, ve vlně prvního zájmu Středoevropanů o skandinávská „prkna“. Ta začátkem 20. století počala vystupovat ze stínu rohatých saní a sáňkařských drah a v meziválečném období se stala výkladní skříní moderního životního stylu a jedním z pilířů turistického rozvoje regionu. Rychlý rozmach lyžování byl založen na fascinaci sportem a horskou turistikou, a zároveň pomáhal překonat zakořeněné obavy ze zimy. Nadcházející změny měly kulturní základ, který podporovala spontaneita i vědomá rozhodnutí. Obecně se dá říci, že vedle pomíjivých emocí – strachu a slasti – působila hmatatelnější očekávání a činy. Lyže poskytovaly obyvatelům hor mobilitu a nové zdroje výdělků, nováčci v lyžování hledali odpočinek od všedního života. Vydávali se na stezky, aby okusili dříve neznámá kouzla zimy, vyzkoušeli své limity/možnosti, nebo aby aktivně odpočívali. Zimní sezóny z přelomu 19. a 20. století jednoznačně urychlily růst turistického ruchu a modernizaci horských vesnic.³⁵² Atraktivní novinka budila pochopitelný zájem, což se odráží v materiálech uveřejňovaných v turistický časopisech. Postupem času se s jejím posilováním a rozvojem vyvinulo samostatné lyžařské prostředí a literatura.

Tato kapitola si neklade za cíl popsat historii krkonošského lyžování ani komplexně rozšiřovat jeho obraz z materiálů obsažených v turistických a sportovních časopisech. Namísto toho se soustředí na reflexi lyžování na jižní straně Krkonoš v časopisech, které však byly vydávány v předválečném Německu, a to jak na severní straně pohoří, tak i zcela mimo Krkonoše.³⁵³ Naším záměrem je demonstrovat užitečnost těchto dosud ne zcela využitých pramenů. Vývoj lyžování v Krkonoších (a širěji v českých pohraničních pohořích) se už dočkal celé řady zpracování,³⁵⁴ ale všechna témata

352 Rozsáhleji viz mj. PRZERWA, Tomasz. *Między łąkami a zachwytem. Sporty zimowe w śląskich Sudetach i ich znaczenie dla regionu (do 1945 r.)*. Wrocław: Atut, 2012.

353 Časopisy českých Němců byly vzhledem k tomuto vymezení záměrně vynechány, ačkoli nepochybně představují cenný (a pravděpodobně výrazně obsahově bohatší) zdroj informací k tématu. Srov. např. *Das Riesengebirge in Wort und Bild: Fachblatt für die Gesamtkunde des Riesengebirges und der Angrenzenden Gebiete*. Marschendorf: E. R. Petrak; *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgs-Vereines (Sitz Hohenelbe)*; *Jahrbuch des Hauptverbandes der deutschen Wintersportvereine in der Tschechoslowakischen Republik*. Gablonz a. N.: Hauptverband der dttsch. Wintersportvereine.

354 Viz PRZERWA, T. *Między łąkami a zachwytem*; LESSENTHIN, Berthold. *Das Riesengebirge im Winter*. Breslau: Schlesische Buchdruckerei, 1901; WIATER, Przemysław. *Początki narciarstwa w Karkonoszach i Górach Izerskich. Rocznik Jeleniogórski*. 2008, 40.

ještě rozhodně nebyla plně osvětlena. Skromný stav, v němž se zachovaly předválečné archivy turistických a sportovních svazů, by měl badatele obecně podněcovat k pečlivému zkoumání obsahu odborných časopisů, včetně těch, jež jsou vydávány s určitým prostorovým a tematickým odstupem od analyzované problematiky. V této souvislosti stojí za zmínku, že informace o lyžování v Krkonoších přinášela mj. bruslařská a alpská periodika³⁵⁵. Pozornost se také dosud dominantně soustřeďovala na obraz severní nebo jižní části Krkonoš v pramenných zdrojích odpovídajících provenienci dané oblasti (tj. v pramenech českých Němců pro jižní část a slezských Němců pro severní část pohoří). Zprávy o vývoji na jižní straně hor jistě nepředstavovaly přední témata na stránkách předválečných německých (slezských) časopisů, ale neměly by se podceňovat. Informace obsažené v těchto periodících jsou tedy užitečné při zkoumání přeshraničních témat. Nabízí se jejich využití zejména jako srovnávacího materiálu k podobným oblastem bádání.

Krkonošské spolky (a periodika) vznikaly současně po obou stranách státní hranice, která Krkonoše dělí. V jižní části masivu vládly silné nacionální nevráživosti, které vyústily do rivality mezi českými a německými turistickými a sportovními aktivisty.³⁵⁶ Zpočátku – v rámci habsburské monarchie – měli Němci díky větším možnostem podstatný náskok. V roce 1880 založili ve Vrchlabí Rakouský krkonošský spolek (*Oesterreichischer Riesengebirgsverein*)³⁵⁷, a v letech 1896/1898 Svaz německých lyžařů (*Verein deutscher Skiläufer*). Z iniciativy jeho předsedy Guida Rottera byl v roce 1903 založen přeshraniční lyžařský svaz (*Schneeschuhläuferverband Riesengebirge*), ale po roce 1905, kdy vznikly Rakouský lyžařský svaz (*Oesterreichischer Skiverband*) a Německý lyžařský svaz (*Deutscher Skiverband*), ztratil tento

355 Například v Berlíně vydávaná periodika *Deutscher Wintersport: Amtliches Organ des Deutschen Eislauf-Verbandes* 1901–1917; *Der Eissport (Deutscher Wintersport): Amtliche Zeitschrift des Deutschen Eislauf-Verbandes*. 1922–1936; *Nachrichtenblatt d. Deutschen Eislauf-Verbandes: Amtliches Organ des Deutschen Eislauf-Verbandes*. 1918–1922. Viz též *Sektion Breslau des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins* 1924–1938; *Zweig Breslau des Deutschen Alpenvereins* 1938–1944. Vratislavská sekce Německo-rakouského Alpského sdružení vlastnila v Krkonoších (v osadě Chaloupky/Abrahamhäuser) lyžařskou chatu (Skiheim).

356 Srovnej WAIC, Marek. *Der Skibund der Tschechoslowakischen Republik und der Hauptverband der deutschen Wintersportvereine*. In: WAIC, Marek (ed.), *Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu = Die Deutschen und Tschechen in der Welt des Turnens und des Sports*. Praha: Karolinum, 2004.

357 V letech 1880–1884 působil jako krkonošská sekce Horského spolku pro Čechy (*Gebirgsverein für Böhmen*). Viz DZIEDZIC, Marcin. *Austriackie (Niemieckie) Towarzystwo Karkonoskie 1880–1945*. Wałbrzych: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiusa, 2009. Rozsáhleji PELC, M. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*.

projekt význam.³⁵⁸ *Klub českých turistů* byl založen v roce 1888 v Praze. Zde se také v letech 1887/1894 zrodil *Český lyžařský klub*. V podobné době, v letech 1894/1895, byla v Jilemnici založena *Česká krkonošská lyžařská společnost*. Na jejich základě vznikl v roce 1903 *Svaz českých lyžařů*.³⁵⁹ Konec první světové války, rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa přinesly další organizační změny a zároveň další zvýšení národnostního napětí. V roce 1938 přineslo přičlenění pohraničí k Německé říši českým organizacím likvidaci a německým tzv. „zglajchšaltování“ – tj. plné podřízení záměrům nacistického režimu.

Severní, slezské části Krkonoš patřily po celou tu dobu k Prusku/Německu a byly osídleny německým obyvatelstvem, takže tamní spolky působily v jiných, stabilnějších podmínkách. Krkonošský spolek (*Riesengebirgsverein* – RGV), založený roku 1880 v Jelení Hoře, se ve 20. letech 20. století vyvinul v silnou organizaci, jež měla několik tisíc členů.³⁶⁰ Aktivně podporoval rozvoj cestovního ruchu v západních oblastech tzv. Sudet a využíval k tomu účelu svůj časopis *Der Wanderer im Riesengebirge*, který v Jelení Hoře nepřetržitě vycházel od roku 1881 do roku 1943.³⁶¹ Měsíčník RGV je nenahraditelným zdrojem informací o Krkonoších i o sdružení samotném, ale – více o tom dál – nebyl profilován lyžařsky. První slezský lyžařský klub (*Schneesuh-Club*) *Windsbraut* byl založen ve Szklarské Porębě v roce 1900, zatímco regionální Slezský lyžařský klub (*Schlesischer Skiverband*) se ustavil až v roce 1911. Na jeho místě vznikl v roce 1920 krkonošský Slezský lyžařský svaz (*Schlesischer Skibund* – SSB), k němuž se v roce 1922 připojily kluby Jihovýchodního německého lyžařského svazu (*Südostdeutscher Skibund*).³⁶² Proces sjednocování postupoval pomalu, obě struktury zpočátku spojoval především název a týdeník *Schlesischer Wintersport* vycházející od roku 1924

358 POLEDNIK, Heinz. *Stolze Erinnerungen: die Geschichte des Wintersportes in den Sudetenländern*. Marktoberdorf: Heimatkreis Hohenelbe e.V., 1970, s. 83–95. Spolek německých lyžařů fungoval původně jako sekce Rakouského lyžařského spolku (*Oesterreichischer Skiverein*).

359 Viz mj. ŠTOVÍČEK, Jan. *Počátky české turistiky na Liberecku*. Liberec: Česká beseda, 1990; KULHÁNEK, Otto. *Zlatá kniha lyžování: z dějin československého a světového lyžařství*. Praha: Olympia, 1989, s. 38–60; KUBÁT, Miroslav. První lyžaři v Krkonoších. *Krkonoše: časopis Správy Krkonošského Národního Parku*. 1968, 1(1). Český lyžařský klub působil zpočátku jako sekce Bruslařského klubu.

360 SZCZEPAŃSKI, E. *Towarzystwo Karkonoskie (1880–1945). Śląski Labirynt Krajoznawczy*. (1).

361 *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1881–1943. Archivní čísla tohoto časopisu jsou v elektronické verzi dostupná na *Wanderer im Riesengebirge* [online]. [cit. 8. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://jbc.jelenia-gora.pl/dlibra/results?q=wanderer+im+riesengebirge&action=SimpleSearchAction&type=-6&p=2;%20https://www.difmoe.eu/d/periodical/uuid:9ec5605c-cd29-4f5f-b22e-358f68a5a7e8>>.

362 PRZERWA, T. *Między łąkiem a zachwytem*, s. 79–101.

v Kamenné Hoře (od roku 1928 v Jelení Hoře). V té době měl SSB 10.000 až 20.000 členů a patřil k silnějším regionálním strukturám Německého lyžařského svazu. Časopis přestal vycházet v roce 1936 v rámci nacistické centralizační politiky.³⁶³ Berlín tehdy prosazoval celoněmecký *Ski-Sport*, vydávaný v Mnichově v letech 1935 až 1943.³⁶⁴

Zmíněné sportovní časopisy – analogicky k dalším lyžařským periodikům vydávaným v Německu, včetně *Ski-Chronik Jahrbuch Mitteleuropäischen Skiverbandes* (1909–1913), byly určeny především členům spolků. Přinášely informace o investicích, setkáních, výletech nebo soutěžích. Rozsáhlé zprávy ze schůzí, podrobná hlášení, dlouhé seznamy aktivistů a vítězů sportovních soutěží, uveřejňované na jejich stránkách, jsou dnes nedocenitelným zdrojem vědomostí o jednotlivých klubech a SSB a nepřímo odrážejí změny v krkonošském lyžování. Je však potřeba mít na paměti zřejmé limity uváděných materiálů. Prakticky se v nich pomíjejí aktivity neorganizovaných lyžařů (turistů na lyžích) a aktivity ostatních lyžařských společenství, která se z různých důvodů nechtěla připojit k Německému lyžařskému svazu. Stačí zmínit oddíly silného Německého tělocvičného svazu (*Deutsche Turnerschaft*) a dělnické sportovní spolky, lyžařské aktivity vojáků a dalších uniformovaných sborů nebo skupiny školáků. U vybraných spolků lze poukázat na periodika, která vydávaly, například *Sportnachrichten 7. (Preuss)*. *Inf. Rgt.* (1924–1933), nebo sportovní tiskoviny jako *Schlesische Sportwoche* (1929–1933) a *Schlesische Turnzeitung* (1924–1930).

Tento problém se týká i RGV, který se významně zasloužil o rozšíření a popularizaci lyžování v Krkonoších. První článek, který čtenářům *Der Wanderer im Riesengebirge* představoval lyžařské vybavení, vyšel na jeho stranách v roce 1891.³⁶⁵ Klíčový význam však měly stati Oskara Vorwerga (1891–1896),³⁶⁶ pokládaného za průkopníka lyžování v Krkonoších. Na počátku 20. století

363 Neúplný soubor ročníků *Schlesischer Wintersport* se zachoval ve sbírkách Univerzitní knihovny ve Vratislavi a Deutsche Nationalbibliothek v Lipsku.

364 Komplet ročníků *Ski-Sport: Amtliches Organ des Fachamtes Skilauf im Deutschen Reichsbund für Leibesübungen* (dále: *Ski-Sport*) je dostupný v Deutsche Nationalbibliothek v Lipsku.

365 PARTSCH, J. Die Schneedecke als Bahn des Verkehrs. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1891, (5).

366 VORWERG, Oskar. Zum Schneeschuhsport. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1891, (11); VORWERG, Oskar. Zum Schneeschuhsport. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1893, (3); VORWERG, Oskar. Die erste Schneeschuhfahrt über die Schneekoppe. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1893, (12); VORWERG, Oskar. Die zweite Schneeschuhfahrt über die Schneekoppe. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1894, (11); VORWERG, Oskar. Schneeschuhlaufen. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1896, (12); VORWERG, Oskar. Aus dem Tätigkeitsbericht des Vereins deutscher Skiläufer in Hohenelbe für das Vereinsjahr 1903/1904. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1904, (9).

věnovalo periodikum hodně prostoru Svazu německých lyžařů z Vrchlabí, jehož předsedou byl v té době Guido Rotter, zasloužilý aktivista Rakouského krkonošského spolku, známý mj. otevřením prvních studentských a žákovských ubytoven (Studenten- und Schülerherbergen). Pravděpodobně i jeho zásluhou vycházely v časopise *Der Wanderer im Riesengebirge* výroční zprávy Svazu německých lyžařů a zprávy o sportovních soutěžích, pořádaných sdružením, včetně akcí na podporu lyžování mezi krkonošskou mládeží. Dalším důvodem, který mohl rozhodnout o pravidelné a rozsáhlé prezentaci činnosti vrchlabského spolku, byl jeho klíčový přínos k rozvoji krkonošského lyžování. Stačí připomenout spolupráci Svazu německých lyžařů a Rakouského krkonošského spolku v oblasti značení sítě zimních tras, rozdávání lyžařského vybavení krkonošské mládeži, zřízení muzea zimních sportů (*Wintersportmuseum*) a rovněž při rychlém přisvojení si klasické (norské) lyžařské techniky.³⁶⁷ Svaz německých lyžařů se také pustil do vytváření přeshraničního lyžařského svazu. O této myšlence se psalo už v polovině roku 1902 (*Riesengebirgs-Ski-Verein*) a na podzim pak byla ohlášena dohoda s klubem *Windsbraut* ze Szklarské Poręby. Administrativní překážky rozhodly o tom, že místo jednotné organizace (s místními sekcemi) vznikla volnější konfederace místních klubů – výše zmíněný *Schneeschuhläuferverband Riesengebirge*. Jeho první setkání se konalo 15. března 1903 v chatě Petrovka, první mistrovství 17. ledna 1904 v Hořejším Vrchlabí a druhé 21.–22. ledna 1905 ve Szklarské Porębě. Je vhodné zmínit, že zprávy Svazu německých lyžařů byly obohaceny o fotografie, což v té době na stranách časopisu *Der Wanderer im Riesengebirge* vůbec nebylo běžné.³⁶⁸

Windsbraut ze Szklarské Poręby – jediný lyžařský klub, který do roku 1905 ve slezských Krkonoších působil – byl na stránkách časopisu *Der Wanderer im Riesengebirge* zpočátku zmiňován především v souvislosti s iniciativami

367 Srovnej: KRÖHL, W. Vom Skilauf im Riesengebirge. In: *Ski-Chronik Jahrbuch Mitteleuropäischen Skiverbandes*. 1913.

368 Schneeschuhwettlaufen im Riesengebirge. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1901, (4); ROTTER, Guido. Tätigkeit des Vereins deutscher Skiläufer in Hohenelbe für das Vereinsjahr 1900/1901. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1901, (6); ROTTER, Guido. Tätigkeit des Vereins deutscher Skiläufer in Hohenelbe für das Vereinsjahr 1901/1902. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1902, (7); ROTTER, Guido. Tätigkeit des Vereins deutscher Skiläufer in Hohenelbe für das Vereinsjahr 1902/1903. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1903, (5); Verein deutsche Ski-Läufer in Hohenelbe. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1903, (4); Anschreibung des Schneeschuhläuferverbandes. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1904, (2); LESSENTHIN, Berthold. Schneeschuhläufer-Verband Riesengebirge. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1903, (2); II. Verbandslauf des Schneeschuhläufer-Verbandes im Riesengebirge. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1904, (12); Schreiberhau i. R. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1905, (1); Der II. Schneeschuh-Wettlauf in Schreiberhau. *Der II. Schneeschuh-Wettlauf in Schreiberhau*. 1905, (3); Aus dem Tätigkeitsbericht des Schneeschuhläufer-Verbandes „Riesengebirge“. *Der II. Schneeschuh-Wettlauf in Schreiberhau*. 1905, (3).

Svazu německých lyžařů a účasti na sportovních soutěžích. Větší pozornost se mu začala věnovat až od poloviny prvního desetiletí 20. století, což se dá spojit s přeorientováním tohoto klubu na Německý lyžařský svaz a s přerušáním přeshraniční jednoty v roce 1907. *Windsbraut* mimochodem ve dnech 29.–30. prosince 1906 uspořádal mistrovství Německa v lyžování (spadající pod Německý lyžařský svaz), o němž – což lze interpretovat různě – časopis RGV samostatnou zprávu nevydal.³⁶⁹ Zprávy o jiných slezských lyžařských klubech, které vznikly např. v Horním Karpaczi, v Karpaczi či v Jelení Hoře, se v *Der Wanderer im Riesengebirge* vyskytovaly příležitostně a většinou v rámci aktivit sloužících jednotlivým turistickým střediskům. Seznamy lyžařských zájezdů členů Svazu německých lyžařů z Vrchlabí, otištěné v jeho zprávách na začátku 20. století, vzbudily pravděpodobně větší zájem RGV než samotné soutěže, které byly pro lyžařské spolky čím dál důležitější. O sportovním potenciálu slezských lyžařských struktur se člověk mohl dozvědět více ze *Ski-Chronik*, ale vzhledem k jeho střeoevropskému dosahu tam jinak nebyl na podrobnější představení úspěchů krkonošských klubů dostatečný prostor.

Oddělení specializovaných lyžařských svazů a šířeji orientovaných svazů zimních sportů (*Wintersportverein*) umožnilo RGV zbavit se tohoto segmentu krkonošské turistiky, což ovšem neznamenal, že by se tento silný svaz vzdal značení zimních tras, financování lyžařského vybavení pro mládež nebo propagace zimních výhod Krkonoš. Vysloveně sportovní aktivity byly přenechány silícím lyžařským organizacím a psalo se o nich méně často. V meziválečném období se ve vlně společenské fascinace lyžováním RGV vrátil k propagaci lyžování ve vlastních řadách, snažil se profitovat z jeho popularity, ale podvojná závislost lyžařských oddílů – na RGV a SSB / Německém lyžařském svazu – vyvolávala komplikace (mj. finanční), a proto se v roce 1932 na stranách *Der Wanderer im Riesengebirge* v tomto ohledu objevily věcné rady.³⁷⁰ O činnosti lyžařských oddílů RGV se obvykle informovalo v materiálech zasílaných jednotlivými místními skupinami RGV, samostatné zprávy vycházely v periodiku velmi zřídka.³⁷¹ Téma zimy a lyžování se v periodiku RGV objevovalo až do druhé světové války, především

369 Například Schneeschuhsport. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1906, (12); Schreiberhau. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1906, (12); Der Wintersport. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1907, (12); Wintersportplatz Schreiberhau. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1908, (2); Ski-Kurs. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1908, (2); Schneeschuh-Verein Windsbraut-Schreiberhau. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1908, (2); Aus den Verhandlungen des Hauptvorstandes. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1907, (1).

370 PROHASEL, [G.]. Die Frage der Gründung von Skiabteilungen im Riesengebirge. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1932, (9).

371 Viz Breslau. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1940, (4).

s ohledem na rozvoj a propagaci Krkonoš, ale vycházely i reportáže z lyžařských zájezdů, které odrážely turistické naladění RGV.³⁷²

Týdeník *Schlesischer Wintersport*, časopis SSB, který vycházel v zimní sezóně od 20. let, se zaměřoval na striktně sportovní témata a měl výjimečně informativní profil. Vycházely v něm zprávy o činnosti lyžařských staveb všech úrovní, kalendáře sportovních akcí a jejich popisy, tiskl rovněž zprávy o počasí a inzeráty, poskytoval technické poradenství a informoval o sportovní infrastruktuře. Texty doplňovaly poměrně četné fotografie sportovišť a hřišť, hráčů, vítězů, aktivistů atd. Časopis se zaměřil na záležitosti týkající se slezských částí Krkonoš. O české straně referoval pouze sporadicky, což bylo přinejmenším částečně politicky motivováno. Psalo se například o potížích při přechodu hranic s Československem, které ovlivnily sportovní a turistický ruch v pohraničním pásmu.³⁷³

Redakce *Schlesischer Wintersport* napětí neeskalovala, spokojila se s popisem reality. Její chladný přístup k tématu se dobře odráží v pouhé zmínce o bojkotu českého cestovního ruchu v roce 1932 a v hodnocení, že Němci nadále využívají české ubytovny.³⁷⁴ V roce 1924 se v článku pod titulkem *Die Tschechische Markierungen im Riesengebirge* projevil jistý pragmatismus a v rámci prezentace systému českých němých značek bylo strážlivě poznamenáno, že jakkoli čechizace hor Němcům nevyhovuje a české úřady k nim nejsou vstřícné, je potřeba se české značení stezek naučit a používat.³⁷⁵ V roce 1933 (tedy již po převzetí vlády nacisty) se v jiném textu objevilo: „Snažme se porozumět našim sousedům žijícím na druhé straně hranice, nepodněcujme konflikt, buďme si vědomi, že tam žijí dva národy, Češi a sudetští Němci, zacházejme s nimi stejně.“³⁷⁶

Činnost českých Němců, včetně Federace německých svazů zimních sportů (*Hauptverband der deutschen Wintersportverbände in der Tschechoslowakischen Republik*), kterou v roce 1919 založili, budila na slezské straně Krkonoš pochopitelný zájem; ten však nebyl nijak přehnaný ani přes blízkost centrály této federace v Liberci. Ve *Schlesischer Wintersport* se sice v některých ročnících vyskytovala samostatná rubrika *Vom deutschen Skilauf in Böhmen* nebo *Vom Wintersport im benachbarten Böhmen*, ale v jiných vycházely jen samostatné

372 Viz P. S. Zu Tal. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1929, (1).

373 Například Grenzverkehr. *Schlesischer Wintersport*. 1924, (2); Grenzübergangsverkehr im Regierungsbezirk Liegnitz. *Schlesischer Wintersport*. 1933, (5).

374 Es gehen noch Deutsche in tschechische Bauden. *Schlesischer Wintersport*. 1934, (10).

375 CETL, Max. Die Tschechische Markierungen im Riesengebirge. *Schlesischer Wintersport*. 1924, (2).

376 SENEČIO. Die Grenze! *Schlesischer Wintersport*. 1933, (12).

zprávy.³⁷⁷ Federace německých svazů zimních sportů měla přirozeně vlastní periodikum, které se dostávalo i do Slezska. Periodika RGV a SSB informovala o její činnosti jednoznačně z hlediska organizačních i mezinárodních úspěchů představitelů německé menšiny v Československu.³⁷⁸ Výjimečně časopis SSB informoval o konfliktu o tzv. árijský paragraf. Strážlivá zpráva přitom neumožňuje ověřit, jak se ve Slezsku přistupovalo k problémům „bratrské“ organizace.³⁷⁹ Mnohem méně často byl zmiňován *Svaz lyžařů Republiky Československé*. Na stránkách *Schlesischer Wintersport* a *Der Wanderer im Riesengebirge* je téměř neviditelný a čeští závodníci jen „asistují“ vítězstvím reprezentantů Federace německých svazů zimních sportů.³⁸⁰ Jednu z výjimek představovaly úspěchy závodníků *Československého svazu lyžařů* na prestižních otevřených lyžařských maratonech ve Szklarské Porębě.³⁸¹ Československý tým (zahrnující i československé Němce) byl zmíněn v roce 1935, kdy nepříznivé sněhové podmínky přiměly československé aktivisty přesunout přípravu na start na zimních olympijských hrách v Garmisch-Partenkirchenu do Szklarské Poręby. Zájem, který tento krok provázel, lze vysvětlit oceněním místní sportovní infrastruktury.³⁸²

377 Například: Příloha Vom deutschen Skilauf in Böhmen. *Schlesischer Wintersport*. č. 1 z 1. 11. 1924, s. 10; č. 7 ze 13. 12. 1924, s. 5; č. 9 z 31. 12. 1924, s. 6; č. 10 z 10. 1. 1925, s. 7; č. 11 ze 17. 1. 1925, s. 5; č. 12 z 24. 1. 1925, s. 6; č. 13 z 31. 1. 1925, s. 5–6; č. 14 ze 7. 2. 1925, s. 5–6; č. 15 ze 14. 2. 1925, s. 5; č. 3 z 20. 11. 1925, s. 7; č. 5 ze 4. 12. 1925, s. 6–7; č. 6 z 11. 12. 1925, s. 8; č. 8 z 24. 12. 1925, s. 7; č. 13 z 29. 1. 1926, s. 8–9; č. 16 z 19. 2. 1926, s. 6; č. 19 z 12. 3. 1926, s. 6; č. 1 z 12. 11. 1926, s. 9; č. 3 z 26. 11. 1926, s. 5; č. 11 z 12. 1. 1927, s. 5; č. 14 z 11. 2. 1927, s. 6–7; Vom Wintersport im benachbarten Böhmen. *Schlesischer Wintersport*. č. 1 z 18. 11. 1930, s. [13]; č. 2 z 5. 12. 1930, s. [10]; č. 4 z 20. 12. 1930, s. [10]; č. 6 z 10. 1. 1931, s. [12]; č. 10 ze 7. 2. 1931, s. [12]; č. 13 z 28. 2. 1931, s. [8].

378 Například Der Hauptverband der deutschen Wintersportvereine. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1924, (12); Der Hauptverband der deutschen Wintersportvereine. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1925, (12); Der Hauptverband der Deutschen Wintersportvereine in der Tschechoslowakei. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1928, (12); Der Hauptverband der Deutschen Wintersportvereine in der Tschechoslowakei. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1930, (1); Der Hauptverband der Deutschen Wintersportvereine in der Tschechoslowakei. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1934, (11).

379 Von Deutschen Skilauf in Böhmen. *Schlesischer Wintersport*. 1926, (3).

380 Například Internationale Skiwettkämpfe in Johannisbad. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1925, (3); Erfolge sudetendeutscher Skiläufer. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1927, (3); Die tschechoslowakische Olympia-Ausscheidungskämpfe. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1936, (2); Skimeister der Tschechoslowakischen Republik w Starkenbach. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1938, (3).

381 XI. Internationaler 50 Klm. Ski-Dauerlauf in Schreiberhau. *Schlesischer Wintersport*. 1931, (13), s. [9] a (15), s. [1–2]. SSB / Německý lyžařský svaz i Federace německých svazů zimních sportů umožňovaly svým závodníkům účastnit se sportovních událostí, které pořádaly. Lyžaři z jiných federací mohli startovat jen v „otevřených“ závodech.

382 Die Schneesicherheit der Schreiberhauer Himmelsgrundschanze. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1931, (2); KRUSCHE, G. Tschechische Olympia-Springer in Schreiberhau. *Ski-Sport*. 1936, (9).

Situace se změnila na podzim 1938, kdy Německá říše pohltila československé pohraničí, kam patřila téměř celá jižní část Krkonoš. V celoněmeckém časopise *Ski-Sport* přední slezský dopisovatel obsáhle psal o zásluhách lyžařů na proslulosti německé národní komunity žijící v Československu, např. *Der sudetendeutsche Skilauf – ein völkisches Bollwerk*.³⁸³ K příležitosti „osvobození Sudet“ byly v letech 1939 a 1940 uspořádány jizersko-krkonošské lyžařské závody SA³⁸⁴ (*Sudetenbefreiungslauf*), které propagoval *Ski-Sport*,³⁸⁵ ale zájem médií rychle pominul, zastínily ho válečné problémy. Poslední podstatnější materiál o „sudetoněmeckém“ lyžování byl zveřejněn na počátku roku 1941.³⁸⁶ Likvidace státní hranice probíhající napříč Krkonošemi otevřela cestu ke „sjednocení“ krkonošských lyžařů, avšak, jak se ukázalo, jen povrchnímu. Přední němečtí závodníci vstoupili do řad krkonošské Sportovní jednoty SS³⁸⁷ (*SS-Sportgemeinschaft Riesengebirge*)³⁸⁸ a ve Špindlerově Mlýně se v roce 1941 konalo mistrovství Německa v lyžování, spojené s německým mistrovstvím v lyžařském maratonu ve Szklarské Porębě.³⁸⁹ Psalo se o úspěších Günthera Meerganse z Karpacze (mistr Německa 1937–1938) a Gustava Berauera z Pece pod Sněžkou (mistr Německa 1939–1941, mistr světa 1939 a 1941). Obecně je však na místě připomenout, že mnichovská redakce *Ski-Sport* věnovala krkonošskému lyžování mnohem méně pozornosti než *Schlesischer Wintersport*, přestože od roku 1938 byly zasílány zprávy ze slezských i „sudetských“ lyžařských oblastí.³⁹⁰ Válečná omezení, včetně příkazu odevzdat sportovní vybavení v prosinci 1941, vedla k zániku lyžování. Oficiálně měly lyže zůstat užívány vojáky, nacistickými útvary a uniformovanými složkami.³⁹¹ Jak již bylo zmíněno, v roce 1943 přestaly v souvislosti s válečným nedostatkem vycházet lyžařské a turistické časopisy. Jejich obsah byl již před tím stále více podřizován nacistické propagandě, což limituje jejich poznávací hodnotu.

383 KRUSCHE, G. Der sudetendeutsche Skilauf – ein völkisches Bollwerk. *Ski-Sport*. 1938, (1); KRUSCHE, G. Das haben wir nicht verstanden, denn wir sind Deutsche! *Ski-Sport*. 1938, (1).

384 SA, tj. *Sturmabteilung*, byly ozbrojené jednotky německé nacistické strany (NSDAP).

385 KRUSCHE, G. Der Sudeten-Befreiungslauf. *Ski-Sport*. 1939, (7); KRUSCHE, G. Hochlandsieg beim Sudeten-Befreiungslauf. *Ski-Sport*. 1940, (6).

386 LUTHER, C. J. Schneebrücken des Sudetenskilafes. *Ski-Sport*. 1941, (6).

387 SS, tj. *Schutzstaffel*, byly původně ochranné oddíly předních nacistických pohlavářů uvnitř SA, v průběhu let však výrazně expandovaly a staly se největší ozbrojenou složkou nacistického režimu mimo armádu.

388 K[RUSCHE], G. Sommerlicher-winterlicher Rückblick auf den Skiwinter 1938/39. *Ski-Sport*. 1939, (22).

389 Das Fachamt meldet. *Ski-Sport*. 1940, (2); Aus den Skibereichen: Bereich 4 (Schlesien). *Ski-Sport*. 1940, (2).

390 Aus den Ski-Gauen: Sudetenland. *Ski-Sport*. 1938, (5).

391 Rozsáhleji FALKNER, Gerd. *Skier für die Front*. Planegg: Deutscher Skiverband, 2004.

Německá periodika informovala čtenáře o moderní sportovní a dopravní infrastruktuře vznikající v Krkonoších. Lakonické zmínky o českých investicích většinou postrádají jakékoliv hodnocení, ale dá se tušit, že slezští aktivisté se na úspěchy svých sousedů dívali s jistou závistí, například když byly ve Špindlerově Mlýně a v Harrachově otevřeny velké skokanské můstky.³⁹² Zejména dobře je to patrné, pokud jde o lanovky, vybudované díky úsilí státních orgánů v Čechách na Černé Hoře a na Ještědu.³⁹³ Zkušeni lyžaři ze Slezska sice tvrdili, že je nepotřebují a že radost, jaká provází sjezdy, je odměnou za úsilí vynaložené při výstupu na hřeben, ale běžný postoj to rozhodně nebyl. Zmíněné investice byly v německých periodicích spojovány s „čechizací Sudet“, o čemž se měli zmínit sami Češi.³⁹⁴ Stojí za zmínku, že lanovka na Černou Horu byla zavřena po odtržení pohraničí Německou říší – podle názoru autora písničho ve Ski-Sport to mělo být proto, že jí nadměrně využívali Češi.³⁹⁵

Krkonoše se pokrývaly turistickou a sportovní infrastrukturou. K nejrozsáhlejším změnám na slezské straně hor došlo v oblasti Karpacze a Szklarské Poręby. Byly zde mj. postaveny velké a moderní skokanské můstky, *Koppenschanze* a *Himmelsgrundschanze*. V periodicích se hodně píše o technických kvalitách těchto zařízení, o tamních soutěžích (včetně mezinárodních) a rekordech, které tam byly překonány. Ekologické aspekty se nezohledňovaly. Lokální elity totiž chtěly posílit sportovní značku předních sportovních center, a tedy i turistický průmysl. Snažily se vycházet vstříc lyžařským nadšencům, kteří hledali vhodné podmínky pro provozování preferovaných sportů. Ve 20. letech 20. století budily velký zájem skoky na lyžích. Ve 30. letech lidem učarovalo alpské lyžování, a tak se vytyčovaly běžecské trasy a sjezdovky. Byly uvedeny do provozu další horské chaty (jakož i klubové lyžařské ubytovny), a ty starší se modernizovaly. V meziválečných Krkonoších byl v zimě velký provoz a německé sportovní a turistické časopisy o tom hojně informovaly. Historická reflexe byla vzácná, středem pozornosti byla současnost. Toto pravidlo potvrzují dosti obecné a vcelku populární nástiny vývoje Krkonoš a rozsáhleji rovněž místního německého lyžování.³⁹⁶

392 Srovnej Sprungschanze im Mummeltal bei Harrachsdorf. *Schlesischer Wintersport*. 1930, (2); Eine neue Sprungschanze bei Harrachsdorf. *Schlesischer Wintersport*. 1930, (4); Eine Riesen-Sprungschanze. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1934, (11).

393 Eine elektrische Hochschwebbahn. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1926, (10); Die Schwebbahn auf den Schwarzen Berg. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1928, (9); Für den vom tschechoslowakischen Eisenbahnministerium beabsichtigten Bau einer Personen-Schwebbahn von Oberhainichen auf den Jeschken. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1930, (6).

394 Die Schwebbahn im Dienste der Tschechisierung. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1931, (2).

395 Die Seilschwebbahn. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1940, (8).

396 Například GRUHN, H. Die Anfänge des Skilaufes im Riesen- und Isergebirge. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1932, (2).

Rozkvět turistiky v meziválečném období předurčil moderní rozvoj Krkonoš a lyžařský boom tento proces nesporně urychlil a posílil. Zdá se, že noví „konzumenti“ zasněžených hor v menší míře prožívali přírodu a více se zajímali o sportovní praxi. Místo hlubší reflexe zaujímala samotná aktivita, a právě ta – a nikoli kdysi idealizované vrcholy – se stala hlavním nositelem nových fascinací. Analýza obsahu uveřejňovaného v lyžařských časopisech umožňuje prohlásit, že autorům článků o zimních sportech připadalo krásné nebo ideální sportovní zázemí nebo povětrnostní podmínky. „Ideální“ hory se připomínaly jen sporadicky, a to v souvislosti s „ideálními“ podmínkami pro lyžování (to ukazují mj. i termíny jako „das ideale Skigelände“ či „Skiparadies“). Poznámky o půvabu hor nebo kráse oblasti je možné interpretovat jako vyjádření vztahu k domovině a regionu, a tedy jako součást budování identity. Jsou však obvykle velmi vágní. Zaznívá v nich sice uznání půvabu hor, ale ten nebyl v dané chvíli nejdůležitější. Důraz se kladl na aktuální události a technické problémy. S tímto přístupem se lze setkat i v německých příručkách a lyžařských průvodcích. Soustřeďují se na sportovní výkony, organizační počiny a atraktivní akce. Nevznikají velké příběhy, nevytváří se nové pojetí ani kulturní vzory. Předkládá se každodennost.

Zbývá dodat, že fascinace sněhem, rychlostí a výsledky nevylučovala idealizaci hor pokrytých bělostným prachem a jiskřících ve slunci. Horská scenérie nemohla být nadšencům zimních sportů úplně lhostejná, upozorňovalo se na ni i v rámci soutěží a sportovní infrastruktury. Kouzlo hor sice nemělo ve vyjádřeních nadšenců pro „bílé šílenství“ prvořadé místo, ale jistě působilo i nadále. Sportovní aktivity vzkvétaly jako prvek masové kultury, a proto pro ně nebyl duchovní rozměr nijak zvlášť užitečný. Nemůžeme si být jisti, zda dokážeme správně číst vnímání hor u nové a významné skupiny jejich konzumentů, kteří se je rozhodli v zimě navštívit. Všeobecně panují pochybnosti, zda to byl duch sportovního zápolení, který horské oblasti připravil o estetičnost, nebo zda šlo obecně o uspěchanost a povrchnost masového příjemce, jakou zachycovaly texty ve sportovních časopisech. Druhá varianta dobře souzní s negativním hodnocením turistického ruchu v Krkonoších na začátku 20. století jako součásti kritiky komercializace hor a konzumnosti davů, které je navštěvovaly.³⁹⁷ Doba rozkvětu zimních sportů zapadala do scénáře přivykání na ně, a dokonce přesahovala jeho rámec, neboť zaměřila pozornost na nová témata – na sportovní zážitky.

V meziválečném období ovládl mediální sdělení o lyžování v Krkonoších sport, ale za závojem zpravodajství ze sportovních událostí se skrývaly jeho

397 ORŁOWICZ, Mieczysław. *Moje wspomnienia turystyczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970, s. 231, 519–521. Podobně viz též kapitola Marka Krejčího v této publikaci.

jiné, tedy nesoutěžní varianty. Velká skupina vyznavačů zimních sportů se spokojila s lyžařskými túrami, které měly blíž k turistickému než ke sportovnímu vyžití. Ty nebudily žádné zvláštní emoce a nezapadaly do sportovního profilu *Schlesischer Wintersport*, a proto byly na stránkách tohoto časopisu marginalizovány. Individuální povaha takových výprav obvykle znamená, že o nich víme jen málo. Do oblíbených krkonošských středisek zimních sportů však nepochybně přijíždělo mnoho hostů. Jeden z komentátorů označil Karpacz 20. let za „jeskyni hříchu“. Jiný uvedl, že se zmíněný resort liší od berlínské metropole pouze tím, že lidé chodí na společenské akce ve sportovním oblečení. Ulice měla ovládat vůně benzínu, pudru a parfémů. Skutečný lyžařský zážitek měl panovat až na horském hřebeni. Masové lyžování nepochybně znesnadňovalo udržení zvláštního ducha průkopnického období jeho rozvoje. Psal o tom jeden z veteránů a v ironickém textu se novým trendům vysmíval. Zmínil lyžařské svazy pořádající velkolepé akce, pohodlné dojíždění do elegantních chat či hotelů, anebo lyžaře ovládané myšlenkou na získání sportovních vavříků.³⁹⁸

Sledování vývoje zimních sportů nabízí jedinečnou příležitost ke studiu společenského chování a ekonomických změn, které ovlivnily i vydavatele turistických a sportovních časopisů. Texty, které v nich vycházely, tvoří nenahraditelné zvětšovací sklo, poskytující obraz sice neúplný a specificky zaměřený, ale dostatečně ostrý, a proto důležitý. Slezská (německá) periodika přinášejí poznatky především o organizovaném slezském lyžování a zároveň dokumentují širší fenomény pokrývající sousední oblasti.

Rozvoj turistiky a sportu změnil způsob, jakým byly Krkonoše vnímány a rozvíjeny. Rozkvět lyžování, započatý na přelomu 19. a 20. století, je třeba zařadit mezi důležitější etapy tohoto procesu. Nová skupina „konzumentů“, pocházející obvykle z vyšších a středních společenských vrstev, pro něž bylo zimní vyžití mj. i otázkou prestiže, se nesoustřeďovala na prožívání hor, ale přikládala větší důležitost praktickému využití skandinávských prken, průběhu sportovních soutěží nebo stavu infrastruktury. O tom se psalo v německých turistických a sportovních časopisech, včetně těch nejdůležitějších na německé straně hranic: *Der Wanderer im Riesengebirge*, *Schleischer Wintersport* a *Ski-Sport*. Ty byly platformou pro výměnu informací a názorů v rámci sdružení, která je vydávala. Dnes nám umožňují sledovat proměny krkonošského lyžování a vývoj přeshraniční spolupráce v této oblasti.

³⁹⁸ KOSCH, A. Warum ins Isergebirge zum Skilaufen? *Schlesischer Wintersport*. 1933, (18); PLEHAN, Ch. Mit dem Sonderzuge ins Isergebirge. *Schlesischer Wintersport*. 1927, (9); MOHR, W. Mit Skiern in Rübzahls Reich. *Schlesischer Wintersport*. 1927, (20); IGITUS. Zeitgemäß! *Schlesischer Wintersport*. 1928, (8).

III.

**STARÝ DOMOV
V NOVÉ VLASTI:
BUDOVÁNÍ A UDRŽOVÁNÍ
KOLEKTIVNÍ IDENTITY
KRKONOŠSKÝCH
VYSÍDLENCŮ**

Archiv Krkonošského muzea v bavorském Marktobderdorfu a možnosti jeho využití při výzkumu Krkonoš

Tomáš Korbel

Kapitola představuje archiv Krkonošského muzea v bavorském Marktobderdorfu, kategorizuje jednotlivé typy pramenů a na konkrétních příkladech ilustruje možnosti jejich využití při výzkumu historie východních Krkonoš ve 20. století. Coby archivní rešerše rozšiřuje pramennou základnu k této problematice o dosud spíše opomíjené dokumenty (převážně osobní povahy) sudetských Němců, které mohou badatelům nabídnout alternativní pohled na vybrané dějinné události v bývalém politickém okrese Vrchlabí (např. dějiny turismu, meziválečné levicové hnutí, Krkonoše za druhé světové války, poválečné nucené vysídlení).

Většina německých rodin z bývalého okresu a města Vrchlabí byla po válce vysídlena do vesnice Markt Obersdorf v oblasti Ostallgäu v podhůří bavorských Alp. Město Marktobderdorf vzniklo až v roce 1953 (mimo jiné i díky nárůstu počtu obyvatel o vysídlenec) připojením šesti vesnic (Bertoldshofen, Geisenried, Leuterschach, Rieder, Sulzschneid a Thalhofen), německým vysídlenecům byla přidělena čtvrť Bertholdshofen.³⁹⁹ Během roku 1946 sem

399 Asimilační politika vysídleneců po jejich příchodu do Marktobderdorfu je spojena především s osobou Lutze (Ludwiga) Vattera (1923–2018). Lutz Vatter byl činovníkem vrchlabské *Hitlerjugend*, za což byl po druhé světové válce krátce vězněn v Jičíně (Valdčích). Po následném vysídlení do Bavorska se stal činným v *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD), za níž se stal starostou Marktobderdorfu, což byl přelom v činnosti zdejší SPD, neboť celou venkovskou oblast dosud ovládala *Christlich-Soziale Union* (CSU). Na tomto úspěchu sociálních demokratů se značnou měrou podíleli právě voliči z řad vysídlených sudetských Němců. Vatter pak organizačně zajišťoval sloučení Marktobderdorfu s okolními vesnicemi. V čele města stál do roku 1978, poté opět na řadu let „převzala kormidlo“ CSU. Dle Vattera paradoxně právě proto, že v letech 1972–1978 integraci okolních vesnic se starousedlíky opět značně převládli „místní“ konzervativní bavorští voliči. Za toto ústně předané svědectví Vatterovo a jeho kolegů při neformální konverzaci u stolu děkuji Dr. Jiřímu Loudovi z Krkonošského muzea Správy KRMAP ve Vrchlabí.

Tento případ narušuje tradiční obrázek jednoznačného navázání vysídleneců na CSU. Zde nejspíš sehrálo roli to, že bývalí vrchlabsští Němci našli práci spíše v průmyslu či ve

přijely čtyři vlaky s deportovanými lidmi, které tvořilo 40 vagónů po 30 li-
dech.⁴⁰⁰ V roce 1957 převzalo město Marktoberdorf patronát nad německými
obyvateli z bývalého soudního okresu Vrchlabí⁴⁰¹ a došlo k založení
krajanského spolku *Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge e.V.* s cílem „za-
chovat, chránit a udržovat historické dědictví obyvatelstva a krajiny Krkonoš
a Podkrkonoší ve všech oblastech (humanitní vědy, kultura, regionální his-
torie, školství, hospodářství, sociální otázky, právo, správa atd.), aby se tyto
tradice předaly mladší generaci“.⁴⁰² Město přenechalo spolku dvě místnosti
v budově staré radnice za účelem vybudování muzea, které bylo slavnostně
otevřeno u příležitosti druhého setkání spolku v roce 1960. Správce muzea
Richard Flögel (1908–1990) shromáždil na ploše 50 m² první předměty,
které byly na základě mezinárodních dohod odvezeny z bývalého Česko-
slovenska do Spolkové republiky Německo. Výzvy ve spolkovém časopise
Riesengebirgsheimat ohledně věnování předmětů s krkonošskou tematikou
měly pozitivní odezvu a muzejní sbírky se neustále rozrůstaly. Ale teprve
po přestěhování do takzvaného Martinsheimu na Eberle-Kögl-Straße v roce
1967 získala krajanská instituce další místnosti s výstavní plochou téměř
200 m² a stala se jedním z největších krajanských muzeí sudetských Němců
v tehdejší Spolkové republice Německo.⁴⁰³

Muzeum krkonošského spolku v Marktoberdorfu v současnosti úzce spolupra-
cuje s *Krkonošským muzeem ve Vrchlabí* formou vzájemného obohacování svých

službách. Proto jejich zájmům spíše odpovídal program SPD, zatímco doménou starousedlých
konzervativních voličů zaměstnaných v zemědělství byla tradičně CSU. Harmonizace zájmů
vysídlenců a CSU zřejmě proběhla až později v době, kdy se i noví obyvatelé dostatečně
ekonomicky etablovali a na významu nabyt proklamovaný „protektorát“ CSU nad krajany,
krajanskými sdruženími a jejich zájmy. Srov. HOPP, Gerhard. *Machtfaktor auch ohne Machtbasis?:
die Sudetendeutsche Landsmannschaft und die CSU*. Wiesbaden : VS-Verl., 2010, s. 111–136.

400 FINK, Wolfgang (ed.), *Heimat Hohenelbe: Geschichte und Geschichten*. Marktoberdorf:
Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge e.V., 2007, s. 268 – 269.

401 Obdobně tak v roce 1956 učinilo nedaleké město Bensheim pro vysídlence z bývalého
soudního okresu Hostinné. *Ibid.*, s. 271.

402 *Satzung (auszugsweise)* [online]. Heimatkreis Hohenelbe, [cit. 22. 10. 2021]. Dostupné z:
<<https://www.hohenelbe.de/hohenelbe/heimatkreis-hohenelbe/satzung/>>. § 2.

403 Pro sudetoněmecká krajanská muzejní zařízení se ve většině případů používají tři
různé termíny, odlišující se podle velikosti a charakteristiky sbírek. Prvním typem je
Heimatsammlung, kde je vystavená sbírka součástí většího celku a netvoří samostatnou
muzejní expozici. Druhým typem je nejrozšířenější domovská jizba – *Heimatstube*, která má
charakter menšího muzea. Zpravidla zahrnuje jednu místnost nebo samostatnou expozici
v rámci jiného (nejčastěji městského) muzea. Třetím typem je samostatné domovské
muzeum – *Heimatmuseum*. K tomu dále HEMMERLE, Rudolf. *Sudetenland Lexikon:
Geografie – Geschichte – Kultur*. Augsburg: Bechtermünz, 1996. K historii Heimatmuseí
v německojazyčném prostředí 19. a 20. století viz KNORPP, Barbara. *Heimat Museums and
Notions of Home. Journal of Museum Ethnography*. 2009, (22).

sbírek, výměnou publikací a různých informací k připravovaným výstavám a akcím. Obdobně jako vrchlabské muzeum se rovněž marktoberdorfské muzeum snaží svým návštěvníkům představit Krkonoše v široké paletě místních tradic, zahrnující přírodu, historii, etnografii a výtvarné umění. Na začátku expozice nás vítá velká reliéfní mapa Krkonoš a jejich podhůří se světlými místopisnými vysvětlivkami. Můžeme se podívat na diapozitivy a poslechnout si komentář v krkonošském nářečí od prof. Hanse Pichlera, který se narodil v Horním Vrchlabí v roce 1930 a muzeu zasvětil celý svůj život. Z několika vzácných exponátů stojí za zmínku především sbírka dvou originálních plastik trutnovského sochaře Emila Schwantnera (1880–1950) *Der Arzt und der Tod a Christuskopf mit Dornenkrone*, selský nábytek, východokrkonoský mužský a ženský kroj, betlémy (i s postavami, které pocházejí ze zbořeného kostela v obci Langenau/Lánov), vyřezávané dřevěné lyže a sánky, ručně psané modlitební knížky zdobené ilustracemi, cenné sady starých fotografií a pohlednic z Krkonoš, zemědělské a řemeslné náradí, předměty denní potřeby (šperky, broušené brýle, řezbářské práce krkonošských umělců, nádobí a kuchyňské náčiní) a mnoho dalších předmětů. Sběrka hornin a minerálů odhaluje zajímavosti o geologii a historii těžební činnosti v Krkonoších, která sahá až do 12. století. Jedna z částí expozice také připomíná události, které po druhé světové válce znamenaly konec soužití Čechů a Němců v jednom státě. Kromě písemných dokumentů – seznamů lidí, kteří byli vybráni k vysídlení, příkazů k opuštění domu, seznamů transportů atd. – zde dominuje žebřinový vůz s osobními věcmi, se kterým se několik měsíců potulovala rodina Rotterů z Dolního Lánova č. p. 240 po poválečném Německu, než se usadili nedaleko Marktoberdorfu.

Vlastní archiv muzea se skládá ze čtyř částí – archivu města Hostinného, sbírky publikací s tematikou Krakonoše, všeobecného archivu a registratury knih. První část, archiv města Hostinného (Arnau), obsahuje jmenné seznamy obyvatel města vytvořené roku 1959, pozůstalosti odsunutých rodáků (E. Patzelt, A. Hanke, G. Hofmann ad.) a tzv. *Ringbücher* – dokumenty k dějinám města a městským záležitostem v prvních letech po druhé světové válce.⁴⁰⁴ Největší část, 75 z 92 položek, tvoří sbírka poštovního inspektora Emila Rindta (1921–2005). Jedná se o materiály, které zároveň posloužily jako podklady pro dvoudílnou historickou knihu *Die alte Heimat Arnau an der Elbe im Riesengebirge* z roku 2004,⁴⁰⁵ již byl Rindt spoluautorem. Sběrku tvoří obecní záležitosti

404 První a druhý díl *Ringbücherů* se týká městských a církevních záležitostí (obecní úřad, farní úřad, žádosti o milodary, sirotci), třetí díl poválečné obnovy průmyslu a čtvrtý díl dějinám města a nejvýznamnějším památkám (děkanský kostel Nejsvětější Trojice, františkánský klášter, fara).

405 WEIS, Otto, EICHMANN, Christian a ANDĚL, Tomáš. *Die alte Heimat Arnau an der Elbe im Riesengebirge*. Marktoberdorf: Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge, 2004.

(adresář ulic a obyvatelstva, popis domů včetně uvedení majitelů, školství a další městské úřady, pošta, hasičský sbor, odznaky, pečeti), církevní záležitosti (archiválie k děkanskému kostelu Nejsvětější Trojice, františkánskému klášteru, klášteru uršulinek), obchodní a průmyslové záležitosti (zvláště k papírenskému průmyslu – archiválie firem Eichmann & Co., Lorenz, Elbemühl), dokumenty k dějinám města Hostinného v 19. století, pohlednice města a okolí z let 1889 až 1945, popis památek a místopisu. Pro badatele mohou být přínosné i prameny k vypjatým událostem česko-německých vztahů – pohlednice z obsazení Krkonoš v letech 1918 až 1919, materiály z období pomnichovské krize v letech 1938 až 1939 (fotografie vojenského opevnění, obsazení Hostinného německou armádou, výňatky z kronik ad.) a k nucenému vysídlení německého obyvatelstva po roce 1945 (nařízení a vyhlášky, fotografie událostí, likvidace domů po Němcích, fotografie z masové vraždy v Náchodě ad.). Cenné poznatky mohou přinést také obecní záležitosti okolních obcí Mostek, Javorník, Čermná, Černý důl, Souvrat, Vidochov, Borovnice, Borovnička, Lázně Fořt, Arnultovice, Heřmanovy Sejfy I., II. (Chotěvice, Lánov, Čistá, Prosečné ad.), III. (místopis a kostel, firma Kluge), Dobrá Mysl, Terezín ad., stejně jako úřední listiny z vrchnostenské kanceláře panství Deymů (Nové Zámky, Vestřev, Dolní Olešnice) a panství Vlčice. Vedle archiválií z bývalého soudního okresu Hostinného obsahuje fond také dokumenty krajského spolku z partnerského města Bensheim a materiály k moderním dějinám Trutnovska, převážně dobovou korespondenci a pohlednice z 19. století až po současnost.

Druhou část archivu tvoří ucelená sbírka publikací *Rübezahlbücher*. Tato kolekce obsahuje historickou prózu, dále pohádky, příběhy, legendy, říkadla, písně a frašky s tematikou Krakonoše od nejstarších prací Johanna Praetoria (1630–1680), Johanna Karla Augusta Musäuse (1735–1787), díla ze druhé poloviny 19. a z 20. století, až po nejnovější knihy z počátku 21. století. Pro českého badatele může být přínosné zejména to, že lze studovat tuto problematiku komplexně na jednom místě, neboť v domácím prostředí je nutné tyto zdroje jednotlivě dohledávat ve vědeckých a muzejních knihovnách v Praze, Olomouci a Vrchlabí. Publikace o Krakonošovi uchovávají vzpomínky a odrážejí dobovou mentalitu, každodennost i rostoucí nacionalismus obyvatel Krkonoš a jsou významným pramenem nejen pro historický, ale také antropologický a sociologický výzkum.

Třetí sekce, vlastní archiv muzea – *Allgemeines Archiv* – obsahuje dosud neprobádané a v českém prostředí neznámé prameny. Jednotlivé archivní složky můžeme časově a tematicky utřídit do několika oblastí: (a.) záležitosti krajského spolku (*Heimatkreis Hoheneibe*), zahrnující např. zápisy ze spolkových schůzí, protokoly či kulturní aktivity od roku 1955 do sou-

časnosti; (b.) obrazové i textové materiály o poválečném odsunu, tzv. „Kreuzwege“ (*Pogrome in Riesengebirge*), shromážděné Hansem Pichlerem a zachycující publikovaná⁴⁰⁶ i nepublikovaná⁴⁰⁷ osobní svědectví o nuceném vysídlení Němců z okresu Vrchlabí během tzv. divokého i organizovaného odsunu v roce 1945 a 1946 včetně jmenného rejstříku vysídlelců, seznamu transportů, itineráře cesty, seznamu cílových stanic a výstřižků novinových článků; (c.) prameny k dějinám Krkonoš v letech 1938 až 1945, zahrnující popisy demografické, hospodářské a politické situace,⁴⁰⁸ a vzpomínky na období druhé světové války v Krkonoších⁴⁰⁹ včetně fotografií a novinových výstřižků.⁴¹⁰ Pro regionální historiky mohou být rovněž zajímavé doplňující informace od pamětníků o internačním táboře ve Vrchlabí, nacházející se ve složce *NS-Zeit Riesengebirge 38–45*. Ucelený souhrn informací zde badatel nalezne k (d.) historii rakouského, po roce 1918 Německého krkonošského spolku *Riesengebirgsverein* (RGV) a jeho činnosti v Krkonoších⁴¹¹ a dále studie věnované turismu, lyžování a sportovním soutěžím na Vrchlabsku v období let 1880 až 1945. Samostatnou položku tvoří složka textilního podnikatele, propagátora lyžování, zakladatele studentských ubytoven a předsedy Rakouského lyžařského svazu Quido Rottera (1860–1940), ve které jsou shromážděny informace o jeho životě a působení⁴¹² a novinové články z německých tiskovin. Zajímavým pramenem jsou (e.) podklady k činnosti dělnického hnutí v Krkonoších v první polovině 20. století, zachované v pozůstalosti vrchlabského rodáka a pozdějšího plukovníka ministerstva pro státní bezpečnost NDR a zaměstnance východoněmecké zahraniční a špionážní tajné služby Ericha Gaidy (1928–2015), obsahující

406 Např. SCHREUER, Uwe Hans. Die Vertreibung aus dem Paradies: Eine autobiografische Skizze aus meiner Kindheit. In: FINK, Wolfgang (ed.), *Heimat Hohenelbe; Geschichte und Geschichten*. Marktobendorf: Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge e.V., 2007.

407 Např. LORENZ, Alfred. *Vom Riesengebirge zum Rhein. Der lange, mühsame Weg einer getrennten Vertriebenenfamilie von 1945 – 1949*; HANKA, Paulina. *Den Tod meines Mamas*; GOLDBERG, Emil. *Schreckliches und unvergeßliches der Familie Feistauer*.

408 Např. PFOHL, Friedrich a KOBER, Gerhard. *Die bevölkerungspolitische Lage im Gerichtsbezirke Rochlitz/Riesengebirge vor der Befreiung im Jahre 1938*. Rochlitz: 1938.

409 Např. GROH, Heinz Johannes. *Authentische Erlebnisse eines Sensitiven*. Selbstv. d. Verfassers, 1998; REIHL, Walter. *Noch Buben aber schon Soldaten. Erinnerungen eines ehemaligen Unteroffizierschülers der Luftwaffe*. München: 2008.

410 Jedná se např. o články Grossdeutscher Wandertag 1939 a 20 Jahre Kampf um unsere Bergheimat ad. z novin *Völkischer Beobachter*

411 Např. jubilejní ročenky v Německu dodnes fungujícího RGV – *120 Jahre Riesengebirgsverein 1880–2000; gestern, heute, morgen; Jubiläumsschrift*. Düsseldorf: Riesengebirgsverein, 1999; *125 Jahre Riesengebirgsverein. Traditionen bewahren, Zukunft gestalten*. Riesengebirgsverein, 2005.

412 Např. SCHIER, Bruno. *Quido Rotter (1860–1940): Schöpfer der Deutschen Studenten- und Schülerherbergen*. München: Bogen, 1961.

materiály o proletářském internacionalismu, německé sociální demokracii a komunistickém hnutí v Krkonoších v období První republiky a o tamějším ilegálním antifašistickém boji za druhé světové války. Poslední skupinu archivu tvoří (f.) Sudetica a Boehemica, (g.) rodinné kroniky, (h.) rukopisy⁴¹³ a drobné osobní fondy.⁴¹⁴

Čtvrtá část archivu, *Registrier – Bücher*, zahrnuje veškeré muzejní publikace, z nichž některé nenajdeme v jiných vědeckých knihovnách. Nachází se zde (a.) cestopisy, kroniky a turističtí průvodci z období rozmachu organizovaného turismu ve druhé polovině 19. století a první polovině 20. století.⁴¹⁵ Další skupiny knih můžeme klasifikovat jako (b.) vzpomínky na poválečný odsun (tj. nucené vysídlení) Němců⁴¹⁶ a (c.) vzpomínky na život v Krkonoších.⁴¹⁷

Neopominutelným zdrojem k výzkumu vysídleného německého obyvatelstva na Vrchlabsku je rovněž městský archiv v Marktobderdorfu – *Marktobderdorfer Stadtarchiv*, který v oddělení *Hauptgruppe 0* uchovává pro jednotlivé městské čtvrti registraci vysídlených obyvatel na tamějším matriční úřadě. Jedná se o (a.) osobní záznamy (narození po roce 1910, sňatky do roku 1940, úmrtí do roku 1990), (b.) starou kartotéku obyvatelstva, (c.) novou kartotéku obyvatelstva (po roce 1945 pro čtvrt Bertoldshofen) a (d.) inventář poválečných spisů a zápisy z městské rady z let 1945 až 1972. Městský archiv rovněž shromažďuje krajské časopisy – *Zeitschriften Oberdorfer Landboten und seine Nachfolger* (1880–2021), *Zeitschrift Riesengebirgsheimat – Heimatblatt für die Kreise Hohenelbe und Trautenau* (1957–2021) ad.

Systematický výzkum archivních institucí v bavorském Marktobderdorfu může ve světle nových pramenů osobní povahy prohloubit poznatky o česko-

413 Např. HOLLMANN, Emanuel. *Die Besiedlung des Bezirkes Hohenelbe*.

414 Např. Archiv Riesengebirgsmuseum, Marktobderdorf, f. Schneekoppe Stiftung von Robert Böhsch von ehemaligen Keilbauden/Klínové boudy.

415 Např. ROTTER, Guido. *Blätter zur Erinnerung an die 300-jährige Bestandes-Feier der Wiesenbaude im Riesengebirge im Weinmond 1923*. Hohenelbe: 1923; *Jahrbuch der deutschen Wintersportverein 1930*. Reichenberg: 1930; *Verkehrbüchlein Schreiberhau 1938*. Schreiberhau: 1938; LAUER, Otto. *Harachsdorf im Riesengebirge – Chronik. Unvergessene Heimat*. Schwäbisch-Gmünd: 1982.

416 Např. STORM, Ruth. *Ich schrieb es auf: Das letzte Schreiberhauer Jahr*. München: 1961; KAWERAU, M. *Meine Erlebnisse in Hirschberg/Riesengebirge, Januar 1945 bis Mai 1946*. Siegen: J.G. Herder-Bibliothek Siegerland, 1990.

417 Např. *Erinnerungsblätter aus Kriegesnot für Oberprausnitz*. Oberprausnitz: 1923; LAUFFER, Hans Bernhard. *Rüberzahl's letztes Gedicht. Das Lied einer Landschaft*. Bielefeld – Leipzig: 1938; KLUG, Alois. *Im schönsten Wiesengrunde*. Kempten: 1971; GOTTSTEIN, Walter. *Das Rauschen. Eine Familiengeschichte aus dem Riesengebirge*. Marktobderdorf: 1971; KOBER, Oskar. *Erinnerungen eines alten Hohenelbers*. Marktobderdorf: [nedat.].

-německých vztazích v moderních dějinách Rakouska-Uherska a Československa. Archiválie obsahují publikované i nepublikované vzpomínky vysídlených německých rodáků z východních Krkonoš a odrážejí jejich pohled na vypjaté dějinné události první poloviny 20. století, zvláště na období let 1938 až 1946. Nutno podotknout, že tento neveřejný archiv muzea vznikl jako „redakce“ časopisu *Riesengebirgsheimat* a značná část materiálů již byla publikována v tomto periodiku členy krajského spolku *Heimatkreis Hohenelbe* (Hans Pichler, Richard Flögel, Gottlieb Fischer, Wolfgang Fink ad.). Archivní sbírky ukrývají v českém prostředí dosud nevyužité prameny k moderním dějinám města Hostinného, rodinné kroniky zachycující německý pohled na život v Krkonoších, a dále materiály k dějinám turismu v podobě cestopisů, kronik a turistických průvodců. Kartotéka městského archivu zase ukrývá osobní záznamy a údaje o vysídlených osobách z Vrchlabska do čtvrti Bertoldshofen, a může proto sloužit jako zdroj informací o osudech krkonošských obyvatel – příslušníků německého etnika. V neposlední řadě archiv shromažďuje pod jednou střešou sbírky publikací (*Rübezahlbücher*), časopisů (*Riesengebirge im Wort und Bild*, *Der Wanderer im Riesengebirge*, *Aus Rübezahls Heimat*, *Unser Sudetenland*, *Ostböhmisches Heimat*, *Heemteglöckla*, *Riesengebirge-Jahrbuch* ad.) a uměleckých děl (originály děl Emila Schwantnera, sbírka obrazů Ericha Fuchse ad.).

Chlad SRN a teplo domoviny. Aktivity vysídlenců⁴¹⁸ z Krkonoš a jejich reflexe ztracené vlasti v 50. letech v archivu Krkonošského muzea v Marktoberdorfu a na stránkách krajanského tisku

Stanislav Holubec

Jestliže byli němečtí obyvatelé českých a slezských Krkonoš před druhou světovou válkou dominantní národnostní skupinou této oblasti, rok 1945 znamenal jejich nucené vysídlení a ukončení téměř sedm století trvající existence německého osídlení regionu. Následující kapitola se zabývá otázkou, nakolik se podařilo vysídleným Němcům z českých a slezských Krkonoš udržet si svou regionální identitu v prvních dvou desítkách let po odsunu. Jak vzpomínali na starou vlast? Pomocí jakých praktik si uchovávali svou identitu v kontextu svého sociálního postavení v nové společnosti západního Německa? Literatura věnovaná pozdějším aktivitám vysídleneckých spolků i jejich kultuře vzpomínání je poměrně rozsáhlá,⁴¹⁹ avšak čeští a polští ba-

418 Vzhledem k tomu, že se tato kapitola zabývá diskurzem vysídlených/vyhnaných německých obyvatel, bylo by vhodnější používat jejich sebeoznačení „vyhnanci“ (Vertriebene) místo „vysídlenci“. Z důvodu nutnosti uplatňovat v celé monografii jednotnou terminologii však autor souhlasí s používáním pojmu vysídlení.

419 Např. celkově k nucenému vysídlení a osudům vysídlených v SRN: KOSSERT, A. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. K osudu sudetských Němců v nové vlasti: GLASSHEIM, Eagle a POSKOČILOVÁ, Eva. *Očista československého pohraničí: migrace, životní prostředí a zdraví v bývalých Sudetech*. Praha: Academia, 2019. K vývoji vysídleneckých organizací: STICKLER, Matthias. „Ostdeutsch heisst Gesamtdeutsch“: *Organisation, Selbstverständnis und heimatpolitische Zielsetzungen der deutschen Vertriebenenverbände: 1949–1972*. Düsseldorf: Droste 2004. Ke kultuře vysídleneckého vzpomínání: FAEHNDRIK, Jutta. *Erinnerungskultur und Umgang mit Vertreibung in Heimatbüchern deutschsprachiger Vertriebener*. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 2003, 52(2); FREDE, Ulrike. „Unvergessene Heimat“ *Schlesien: eine exemplarische Untersuchung des ostdeutschen Heimatbuches als Medium und Quelle spezifischer Erinnerungskultur*. Marburg: Elwert, 2004.

datele se převážně zabývali otázkou nuceného vysídlení⁴²⁰ a pozdější osudy sudetských Němců je příliš nezajímaly.⁴²¹ Také se dosud nikdo systematictěji nevěnoval osudům vysídlenců z Krkonoš a jejich vzpomínkové kultuře.⁴²² Tato kapitola se opírá o výzkum v archivu jejich hlavní organizace, Krajanského spolku Vrchlabí (*Heimatkreis Hohenelbe*) Sudetoněmeckého landsmanšaftu. Pro výzkum nuceně vysídlených obyvatel slezských Krkonoš bude nutná návštěva jejich muzea ve Wolfenbüttelu u Hannoveru. Pro potřeby tohoto textu jsou informace o nich čerpány ze sekundární literatury a z vysídleneckých tiskovin.

Obtížné začátky

Život bývalých obyvatel Krkonoš v okupačních zónách Německa byl ovlivněn skutečností, že většina z nich neutekla sama před frontou (na rozdíl od obyvatel např. dolnoslezských nížin) ani nebyla vyhnána v rámci tzv. divokých odsunů, což byl častější případ sudetských Němců žijících u saských nebo bavorských hranic. Většina obyvatel Krkonoš byla odsunuta organizovaným způsobem během roku 1946 a byla rozptýlena po všech okupačních zónách Německa. Toto rozptýlení ovšem nelze nazvat absolutním. Proud vysídlenců z Československa směřoval především do Bavorska a v jeho rámci do venkovských okresů na jihozápadě země v podhůří Alp.⁴²³ Zatímco

420 Nejnověji k nucenému vysídlení: ARBURG, Adrian von, et al. (eds.), *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů*. [4 svazky.]. Praha – Mnichov: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Collegium Carolinum, 2009–2011. Pro polskou stranu Krkonoš: HYTREK-HRYCIUK, Joanna. „Rosjanie nadchodzą!” *Ludność niemiecka a żołnierze Armii Radzieckiej (Czerwonej) na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948* Wrocław: IPN, 2013; WITCZAK, Romuald. *Okoliczności Wysziedlenia Niemców z Jeleniej Góry w latach 1945–1947*. In: *Roznik Jeleniogórski*. Jelenia Góra: Towarzystwo Przyjaciół Jeleniej Góry 2007; *Wybór źródeł do historii Jeleniej Góry w latach 1945–1990, cz. 1: Lata 1945–1975*. Jelenia Góra: Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jelenie Górze, 2020.

421 V posledních letech se objevují práce s tematikou sudetoněmeckých vzpomínek na vyhnání. KREISSLOVÁ, S. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců: na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. PEROUTKOVÁ, M. *Vyhnání: jeho obraz v české a německé literatuře a ve vzpomínkách*.

422 Spíše převyprávění obsahu než analýzu časopisu *Riesengebirgsheimat* nabízí tento článek: FÜGNER URBAŠKOVÁ, Dana a JIRÁSEK, Zdeněk. *Pohled odsunutých Němců na jejich bývalou domovinu – Trutnovsko. Krkonoše – Podkrkonoší. Vlastivědný sborník*. 2020, 24(1). Kvalitní studie na téma psaní vysídleneckých časopisů o severních Čechách: KREISSLOVÁ, Sandra. *Jáchymov a jeho okolí po roce 1945 optikou domovských novin Mei' Erzgebirg' (1954–1959)*. In: PINEROVÁ, Klára (ed.), *Jáchymov. Jevišťe bouřlivého století*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2018; KREISSLOVÁ, Sandra a NOSKOVÁ, Jana. *Mediální reprezentace poválečné nucené migrace Němců z českých zemí ve vysídlenecké publicistice na příkladu periodik Aussiger Bote a Bruenner Heimatbote. Národopisná revue*. 2021, 31(1).

423 ZIEGLER, Walter. *Flüchtlinge und Vertriebene* [online]. [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Fl%C3%BCchtlinge_und_Vertriebene>.

v celém Bavorsku tvořili vysídlenci krátce po odsunu pětinu obyvatel, na jihozápadě země to byla přibližně jedna třetina.⁴²⁴ Přibližně polovina obyvatel okresu Vrchlabí skončila v sovětské okupační zóně. Druhým častým místem na západě, kde končily transporty z okresu Vrchlabí (Hohenelbe), byl bavorský Marktobendorf a hesenský Bensheim.⁴²⁵ Z Trutnovska přišla třetina obyvatel okresu do sovětské zóny, zejména Meklenburska-Předních Pomořan, druhá třetina skončila v Bavorsku, každý desátý přišel do Hesenska a zbytek do ostatních částí sovětské okupační zóny.⁴²⁶ Většina vysídlenců ze slezských Krkonoš byla protestantského náboženství a z těchto důvodů je úřady usídlovaly do protestantských oblastí okupačních zón,⁴²⁷ buď do Dolního Saska, zejména do okolí města Wolfenbüttel u Hannoveru, nebo do sovětské okupační zóny. Někteří obyvatelé slezských Krkonoš byli ale též vysídleni do bavorského podhůří Alp.

Vysídlenci z českých Krkonoš pociťovali své rozptýlení úkorně a stěžovali si, že neměli na rozdíl od obyvatel Chebska nebo Šumavy to štěstí být odsunuti do jedné oblasti.⁴²⁸ Rozptýlení přispělo k tomu, že kontakty mezi vysídlenci z českých a slezských Krkonoš byly ještě menší než před válkou a proto se jejich úsilí koncentrovalo na udržení a obnovení kontaktů pře-

424 HEERDEGEN, Manfred. *Heimat verloren – Zuhause gewonnen. Dokumentation über die Ansiedlung von Flüchtlingen und Vertriebenen im Ostallgäu*. Marktobendorf: Landkreis Ostallgäu, 1995, s. 44.

425 MÜLLER, Theodor Fridrich. *Ortsbuch Hermannseifen mit den Ortsteilen Johannesgunst, Leopold und Theresiental*. Marktobendorf: Heimatkreises Hohenelbe/Riesengebirge e.V., 2008, s. 684.

426 JANOVEC, Jakub. *Německé obyvatelstvo na Trutnovsku a jeho vysídlení v letech 1945–1948*. Diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2014, s. 189. O větší rozptýlenosti trutnovských Němců svědčí sídla jejich spolků. Zatímco Vrchlabský Heimatkreis sídlil v bavorském Marktobendorfu a většina jeho aktivit se koncentrovala v této oblasti, členové trutnovského Heimatkreisu byli více rozptýleni: Spolek měl sídlo v Hesenském Dillenburgu, první setkání se konalo v roce 1948 v Eslingenu u Stuttgartu, v roce 1956 převzalo patronát nad spolkem bavorské město Würzburg. Viz Příloha Riesengebirgsheimatbuch für das Jahr 1956. *Aus Rübzahl's Heimat*, 1955.

427 Jednotlivé spolkové země poválečného Německa si tak v zásadě uchovaly svůj předválečný konfesijní charakter. Např. v Bavorsku poklesl mezi léty 1939–1950 podíl katolíků ze 73 % na 72 %, v Dolním Sasku poklesl v téže době podíl evangelíků z 79% na 77% (KOSSERT, Chladná vlast, 283). Z vysídlených 2,4 mil. obyvatel Dolního Slezska bylo v roce 1950 v NDR 920.000, v Dolním Sasku 549.000, v Severním Porýní-Vesfálsku 406.000 a 329.000 v Bavorsku. Z vysídlených 3 milionů československých Němců byl 1 milion v Bavorsku, 850.000 v NDR, 886.000 v dalších spolkových zemích a 200.000 v Rakousku. Z těchto dat je zřejmé, že sudetští Němci měli lepší kvantitativní předpoklady učinit svou baštou Bavorsko, než měli Němci dolnoslezští šance učinit svou baštou Dolní Sasko. (REICHLING, Gerhard. *Die deutschen Vertriebenen in Zahlen. Teil 1, Umsiedler, Verschleppte, Vertriebene, Aussiedler, 1940–1985*. Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1986, s. 59, 61; REICHLING, Gerhard. *Die deutschen Vertriebenen in Zahlen. Teil II, 40 Jahre Eingliederung in der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1989, s. 32.)

428 Heimatliche Stunden in Nürnberg. *Riesengebirgsheimat*. 1958, 11(3).

devším s krajany ze svých ztracených obcí či okresů. Jeden bývalý obyvatel Trutnova smutně poznamenal, že mentální hranice mezi bývalými obyvateli severních a jižních Krkonoš existuje i po odsunu: „*Čteme v západoněmeckých novinách o velkých a malých krkonošských setkáních (Riesengebirgstreffen), avšak, – a to je velmi smutné – stále rozdělených podle staré hranice, sude-toněmecké a slezské.*“⁴²⁹

Dobový tisk zveřejnil několik statistik týkajících se aktuálního bydliště vysídlenců. Z bývalých obyvatel okresu Vrchlabí jich v roce 1949 bydlelo 54 % v NDR, 28 % v Bavorsku, 26 % v ostatních částech SRN, především v Hesensku a Bádensku-Würtenbersku, a 1 % v Rakousku.⁴³⁰ Odsunutí do sovětské zóny ale často odcházeli v následujících letech do západní části země, především tam, kde měli své blízké.⁴³¹ Uvádí se, že ze sudetských Němců žijících v sovětské zóně, resp. NDR, odešla v letech 1949–1961 do SRN celá čtvrtina.⁴³² Tento trend je patrný na statistice z roku 1960 o vysídlených z Harrachova. Tehdy žilo z bývalých 944 německých obyvatel této obce 430 ve Spolkové republice Německo, z toho 160 v Bavorsku a 75 v Severním Porýní-Vestfálsku, 348 v NDR, 28 jinde v cizině, 134 zůstalo v Harrachově. Během světové války padlo 55 obyvatel, 6 bylo podle tohoto pramene „zavražděno“ ruskými, nebo českými vojáky či civilisty po válce v obci, 5 spáchalo sebevraždu, u 72 nebylo možno pobyt zjistit.⁴³³

Podobně jako se několik dnů až týdnů čekalo na vysídlení z bývalé vlasti ve zvláštních táborech, byli příchozí do Německa na pár týdnů umísťováni v karanténních táborech, než se jim podařilo najít nové bydlení. Obce, kde byli usídleni, zažily obvykle již v posledních letech války přechodné ubytování osob evakuovaných z rozbombardovaných měst, ale nyní zde měli nově příchozí zůstat natrvalo. Hlavním střediskem bývalých obyvatel okresu Vrchlabí se stala obec Marktoberdorf. Rozhodnutí usídlit je zde pocházelo od vládního komisaře pro utečence Heinricha Wundraka (1917–1967), sociálního demokrata původem z Jablonce nad Nisou, který v květnu 1946 oznámil, že sem bude přesunuta známá vrchlabská výroba kapesníků. Hlavním iniciátorem byl bývalý továrník z Harty Paul L. Walter, propuštěný tehdy z amerického zajetí, který v obci zahájil s vypůjčenými stoji již počátkem

429 TIPPELT, Alois. Eine Grenze, die versteinerte. *Riesengebirgsheimat*. 1953, 6(10).

430 Vor neuen Aufgaben. *Riesengebirgsheimat*. 1953, 6(2).

431 Uprchlíci ze sovětské zóny nebyli zpočátku vítáni a hrozilo jim vrácení zpět, pokud si nesehnali do určité doby zaměstnání (LORENZ, A. *Vom Riesengebirge zum Rhein. Der lange, mühsame Weg einer getrennten Vertriebenenfamilie von 1945 – 1949*, s. 19.).

432 KOSSERT, A. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*, s. 271.

433 LAUER, Otto. Wo leben die Harrachsdorfer, Neuwelter und Seifenbacher? *Riesengebirgsheimat*. 1960, 13(6).

roku 1946 výrobu.⁴³⁴ Obecní úřad dokonce zveřejnil v lokálním tisku výzvu místním obyvatelům, aby novým sousedům zapůjčili šicí stroje.⁴³⁵

Většina vysídlenců patřila v nové vlasti k nejhudším vrstvám společnosti. Sice si mohli při odsunu ponechat pět set marek (nemajetným byla tato částka československými úřady přidělena), ovšem v některých případech jim byly peníze při odchodu ukradeny českými ozbrojenci.⁴³⁶ Krom toho nešlo o nějak závratnou sumu. V té době stála na černém trhu např. krabička cigaret 50–100 marek a kilo másla 60–75 marek. Čelili i dalším problémům: měli často obtíže najít nové zaměstnání, žili z nuzné státní podpory a např. kradli v mrazivé zimě v lesích topivo.⁴³⁷ Zaznívaly od nich stížnosti na nepřátelství ze strany starousedlíků, kteří je nazývali *Rucksackdeutsche*,⁴³⁸ nebo je označovali za uprchlíky z Balkánu, případně za nacisty nesoucí vinu za svůj osud.⁴³⁹ Vysídlenci měli také často potíže zvládnout běžnou němčinu, odlišnou od krkonošského dialektu.⁴⁴⁰ Vládní komisař tehdy varoval, že bude docházet k jejich politické radikalizaci, pokud jim úřady nezajistí rychlý růst životní úrovně.⁴⁴¹ Jejich sociální situace se začala zlepšovat s celkovou obnovou ekonomiky, tzv. hospodářským zázrakem na počátku 50. let, a také díky zákonu o vyrovnání břemen, tj. odškodnění (*Lastenausgleichgesetz*) schváleném roku 1952. Takto získali na základě podaných žádostí dokládajících bývalé majetkové poměry v průměru přibližně polovinu hodnoty ztraceného majetku, která jim byla vyplácena v postupných splátkách ze státního rozpočtu.⁴⁴² Největší podíl z bývalého majetku dostali malí vlastníci, např. majitel hospodářství o rozloze 5 hektarů dostal 5.000 marek, ale majitel hospodářství o rozloze 200 hektarů pouhých 34.000 marek.⁴⁴³ Nemajetní pak dostávali pouze 150–300 marek za ztracené vybavení domácnosti.

V prvních měsících po příchodu bylo vysídlencům upíráno volební právo a úřady jim zakázaly založit vlastní politickou stranu.⁴⁴⁴ Záhy ale volební

434 HEERDEGEN, M. *Heimat verloren – Zuhause gewonnen. Dokumentation über die Ansiedlung von Flüchtlingen und Vertriebenen im Ostallgäu*, s. 46.

435 Ibid., s. 48.

436 Ibid., s. 81.

437 Ibid., s. 88.

438 SCHREUER, U. H. *Die Vertreibung aus dem Paradies: Eine autobiografische Skizze aus meiner Kindheit*, s. 50.

439 Ibid., s. 82.

440 Ibid., s. 59–60.

441 HEERDEGEN, M. *Heimat verloren – Zuhause gewonnen. Dokumentation über die Ansiedlung von Flüchtlingen und Vertriebenen im Ostallgäu*, s. 81.

442 *Gesetz über den Lastenausgleich*.

443 KOSSERT, A. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*, s. 125.

444 Ibid., s. 98.

právo získali a např. v městě Kempten, kde skončilo mnoho bývalých obyvatel Trutnovska, mezi nimi zvítězila v komunálních volbách na jaře 1947 sociální demokracie (SPD) se sedmi sty hlasy následovaná Křesťansko-sociální unií (CSU) s pěti sty hlasy.⁴⁴⁵ O získání politické podpory se u nich pokoušela také komunistická strana (KPD), ale neměla šanci, neboť levicově orientovaní sudetští Němci buď zamířili do sovětské zóny nebo směli zůstat v Československu. Navíc západoněmecká KPD obhajovala oprávněnost odsunu a většina sudetských Němců pokládala za hlavní příčinu svého neštěstí komunismus a Sovětský svaz. Naopak SPD slavila mezi vysídlení úspěchy svým požadavkem solidarity bohatých s chudými. Křesťansko-sociální unie to u nich měla na počátku obtížné, neboť jimi byla vnímána jako strana místních obyvatel.⁴⁴⁶ Když byla roku 1950 založena vlastní politická strana (Svaz vyhnaných z vlasti a zbavených práv, *Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten*), začali ji vysídlení masivně podporovat – získávala hlasy až poloviny z nich. Tato strana patřila i přes sociální rétoriku na pravý okraj německé politiky a angažovali se v ní bývalí nacisté. Pro vysídlence přestala být atraktivní až po zlepšení jejich sociální situace a její voliči i mnozí politikové zakotvili především v řadách CSU, bavorské vládní strany vnímané jako strůjce hospodářského zázraku. Tento trend také posílil v roce 1963 schválený program tzv. východní politiky SPD požadující normalizaci vztahů k Sovětskému svazu, který tuto stranu připravil o zbytky podpory mezi Sudetskými Němci.

Vysídlenecké organizace

Od konce 40. let se formovaly také sudetoněmecké nepolitické organizace. Zatímco politická strana neuspěla, jejich zájmová sdružení si zachovala svůj význam i v následujících desetiletích. První setkání vysídlenců z českých Krkonoš se konalo v roce 1949,⁴⁴⁷ jejich organizace z obou stran hor (*Sudetendeutsche Landsmannschaft*, *Landsmannschaft Schlesien*) vznikly v roce 1950 a později se staly součástí Svazu vyhnanců (*Bund der Vertriebenen*). Sudetoněmecký landsmanšaft se dělil do jednotlivých skupin podle místa původního pobytu. Vysídlení z českých Krkonoš vytvořili jednu z jeho čtrnácti Krajin domoviny (*Heimatlandschaft Riesengebirge*). Do této skupiny vstoupili i Němci z Broumova, kteří vytvořili jeden ze tří krajanských spolků (*Heimatkreis*), vedle Vrchlábí a Trutnova.⁴⁴⁸ Krkonošští vysídlení

445 RENNER, Josef. *Heimatbrief*, s. 1.

446 HEERDEGEN, M. *Heimat verloren – Zuhause gewonnen. Dokumentation über die Ansiedlung von Flüchtlingen und Vertriebenen im Ostallgäu*, s. 99.

447 FINK, W. (ed.), *Heimat Hohenelbe*, s. 270.

448 *Ibid.*

si také přivezli ze staré vlasti rivalitu mezi Vrchlábím a Trutnovem a obě skupiny měly ambice stanout v čele zástupců celého krkonošského regionu. Jak dokládá korespondence mezi oběma spolky, jejich vztahy byly během první poloviny 50. let napjaté a navzájem se obviňovaly z rozbíjení jednoty sudetských Němců.⁴⁴⁹ Ještě v roce 1958 varoval jeden z časopisů před rozhádaností obou skupin.⁴⁵⁰

Teprve později začal být landsmanšaft organizován také podle jednotlivých spolkových zemí SRN (*Gebietsgliederung*). Ve slezských landsmanšaftech organizování podle jednotlivých spolkových zemí později zcela převážilo. To je možná i dáno skutečností, že útěk/odsun těchto zdejších obyvatel byl chaotičtější a jejich rozptýlení v americké a sovětské zóně větší než v případě sudetských Němců.

V NDR bylo zakládání vysídleneckých organizací stejně jako setkání krajanů samozřejmě zakázáno. Pokus zorganizovat setkávání bývalých obyvatel Krkonoš v Halle nad Sálou byl překažen policií, která přítomné pozatýkala a odvedla k výslechu.⁴⁵¹ Krkonošské landsmanšafty tedy alespoň od roku 1952 posílaly krajanům odsunutým do NDR stovky balíčků ročně, většinou s kávou, čokoládou a dalšími pochutinami.⁴⁵² Vysídlenci z NDR se také mohli až do stavby berlínské zdi v roce 1961 potajmu zúčastňovat srazů na západě.⁴⁵³

Sudetoněmecké publikace a jejich zobrazování Krkonoš

Jelikož byla přímá komunikace rozptýlených vysídlenců možná jen v omezené míře, např. v malých skupinách nebo na každoročních setkáních, jejím základním nástrojem se stal tisk. Nejprve to byly tzv. Heimatbriefy, na stroji psané a cyklostylem rozmnožené letáky rozesílané poštou krajanům, postupně transformované na počátku 50. let do časopisů jednotlivých skupin, obvykle vydávané s měsíční periodicitou. Roku 1946 založil křesťansky orientovaný vysídlelec Josef Renner v Kemptenu *Riesengebirgsverlag* a společně s Krajanickým spolkem Vrchlábí vydával od roku 1949 měsíčník Krkonošská domovina (*Riesengebirgsheimat*). Krajanický spolek Trutnov

449 Archiv Riesengebirgsmuseum, Marktobendorf, Lieber Landsmann, 14. 3. 1953, dopis vedení trutnovského Landsmanschaftu Josefu Rennerovi, strojopis (nezpr. sbírka).

450 Separatismus wäre Selbstmord! *Riesengebirgsheimat*. 1958, 11(6).

451 MÜLLER, T. F. *Ortsbuch Hermannseifen mit den Ortsteilen Johannesgunst, Leopold und Theresiental*, s. 684.

452 Dein Heimatverband: Riesengebirgskreis Trautenau. In: *Aus Rübzahl's Heimat. Riesengebirgs Jahrbuch, für das Jahr 1955*. Oberhausen: 1954, s. 109.

453 KOSSERT, A. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*, s. 271.

vydával měsíčník Z Krakonošovy domoviny (*Aus Růbezahls Heimat*) vedený Otto Seemannem, avšak později se časopis dostal do finančních potíží a v roce 1957 se připojil k Rennerovu podniku.⁴⁵⁴ Seemann se s Rennerem ale po několika letech rozešel pro osobní neshody.⁴⁵⁵ Vysídlenci z okresu Jelení Hora (Hirschberg) založili také svou Skupinu domoviny Krkonoše (*Heimatgruppe Riesengebirge*) v rámci slezského landsmanšaftu a začali od roku 1950 vydávat v Dolním Sasku časopis *Bergwacht*, později přejmenovaný na *Schlesische Bergwacht*. Jejich krajané z okresu Landeshut vydávali od roku 1950 časopis *Schlesische Gebirgsbote*.⁴⁵⁶ Časopisy byly zasílány i do východní zóny, např. redakce měsíčníku *Riesengebirgsheimat* uváděla, že z 5.000 vydaných exemplářů se posílají 2.000 do NDR.⁴⁵⁷

Vysídlenecký tisk především obnovoval a posiloval sociální vazby mezi svými čtenáři a udržoval tak sounáležitost bývalých obyvatel Krkonoš. Jeho častou rubrikou z počátku 50. let bylo hledání rozptýlených krajanů a uvádění adres, kde kdo žije, kdo se vrátil z ruského (resp. sovětského) zajetí, kdo kde zakládá nový podnik nebo dílnu. Specifickým nástrojem udržování identity a paměti byla publikace adres restaurací, kaváren a hospod vlastněných vysídlenci, kde se měli ostatní scházet. Pozoruhodným počinem bylo otevření tzv. nové Luční boudy (Neue Wiesenbaude) v roce 1952 v Alpách u města Sonthofen ve výšce 1.200 metrů nad mořem.⁴⁵⁸ Provozovali ji bývalí nájemci Luční boudy manželé Fuchsovi až do svého odchodu na penzi v roce 1969.⁴⁵⁹ Krátce po jejím vzniku byly otevřeny v této oblasti ještě dvě další krkonošské restaurace.

Časopisy se pokoušely uchovávat v paměti obrázků ztracené vlasti.⁴⁶⁰ Součástí uchovávání vzpomínek bylo psaní o idylickém životě před válkou nebo publikování vlastivědných článků o jednotlivých obcích. Rennerovo naklada-

454 *Literaturverzeichnis* [online]. 2001 [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <<http://riesengebirgler.de/gebirge/literatur/liter.htm>>. Viz též kapitola Sandry Kreisslové v této publikaci.

455 RENNER, Josef. Otto Seeman aus dem Riesengebirgsverlag ausgeschieden. *Riesengebirgsheimat*. 1960, 15(7).

456 Vycházel nejprve od zimy 1948–1949 jako *Heimatbrief des Riesengebirgs-Osten*. Viz *Die Geschichte des Schlesischen Gebirgsboten* [online]. [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <http://www.ak-landeshut.de/?page_id=6572>. V jeho čele stál Edelhard Rock (1908–1985), který vedl ve 30. letech místní časopis v městečku Schömborg (Chefmsko Šlaskie) a založil zde dokonce vydavatelství knih.

457 Acht Jahre heimliche Kulturarbeit. *Riesengebirgsheimat*. 1955, 8(3).

458 GOLDAMMER, Karl. Die neue Wiesenbaude auf der Kahlrückenalpe. *Bunzlauer Heimatzeitung*. 2(19).

459 Archiv Riesengebirgsmuseum, Marktoberdorf, Hans Fuchs, Mein Lebeslauf, nedatováno, někdy po roce 1969, strojopis, složka Bönsch Familie.

460 Viz FREDE, U. „Unvergessene Heimat“ Schlesien: eine exemplarische Untersuchung des ostdeutschen Heimatbuches als Medium und Quelle spezifischer Erinnerungskultur.

telství vydávalo pohlednice, mapu Krkonoš a během prvních deseti let své existence publikovalo desítku knih, např. pověstí a regionálních kuchařek.⁴⁶¹ Významným nástrojem udržování paměti se staly tzv. Heimatbücher, tedy vlastivědy, podávající přehled o dějinách a kultuře jednotlivých regionů či obcí. První vyšla o českých Krkonoších roku 1950,⁴⁶² o dva roky později byla vydána kniha o Jelení Hoře (Hirschberg) od posledního pokladníka Krkonošského spolku (*Riesengebirgsverein*, RGV) Alfreda Höhneho a jeho manželky Kläre Höhne.⁴⁶³ Jejich důležitou součástí byly staré fotografie a později začaly přinášet i snímky dokumentující současný stav domoviny. Kvůli udržování paměti prosazovali zástupci vysídleneckých spolků pojmenování ulic v nové vlasti po ztracených obcích, případně odhalovali pamětní desky a pomníky.

Dalším nástrojem udržování kolektivní paměti se stávala domovská muzea (*Heimatmuseum*, v případě menších sbírek nazývané domovská jizba – *Heimatstube*). V roce 1956 rozhodl Krajský spolek Vrchlabí zřídit *Riesengebirgsmuseum* v sídle spolku v Marktoberdorfu, k čemuž mu zdejší radnice poskytla výstavní místnosti. Muzeum bylo slavnostně otevřeno v roce 1960⁴⁶⁴ za účasti sudetoněmeckého politika Wenzela Jaksche, které před zaplněným sálem radnice hovořil o „právu obyvatel Sudet na vlast“ (na celé akci prý byly přítomny čtyři tisícovky lidí).⁴⁶⁵ Museum bylo ale poměrně skromné, mělo otevřeno dva dny v týdnu a sídlilo v pouhých dvou místnostech.⁴⁶⁶ V roce 1958 bylo otevřeno Hirschbergské muzeum v Alfeldu u Hannoveru, v roce 1978 Landeshutské muzeum ve Wolfenbüttelu u Hannoveru⁴⁶⁷ a v roce 1981 Trutnovské muzeum ve Würzburgu.⁴⁶⁸

461 *Acht Jahre heimliche Kulturarbeit*.

462 RENNER, Josef (ed.), *Heimatland – Riesengebirge und Braunauer Ländchen – Riesengebirgs-Bilderbuch – Ein Bildbuch aus der unvergeßlichen Heimat – Blaue Berge, grüne Täler...!* Kempten/Allgäu: Riesengebirgsverlag M. Renner [1950]. 2. vydání: RENNER, Josef (ed.), *Heimatland Riesengebirge – Ein Heimatbuch aus dem unvergeßlichen Reiche Rübzahlh.* Kempten/Allgäu: Riesengebirgsverlag M. Renner 1959.

463 HÖHNE, Alfred (ed.), *Hirschberg im Riesengebirge. Ein Heimatbuch.* Groß-Denkte/Wolfenbüttel: Rock, 1953.

464 Archiv Riesengebirgsmuseum, Marktoberdorf, Inventar, alte Liste, Versicherung, Betr.: Heimatkreis – Dr. Hans Peter, strojopis, s. 1. O muzeu samém pojednává podrobně kapitola Tomáše Korbela v této monografii.

465 Selbstbestimmungsrecht nicht nur für Afrikaner. *Riesengebirgsheimat*. 1960, 14(8).

466 Archiv Riesengebirgsmuseum, Marktoberdorf, Bericht über das Riesengebirgsmuseum anl. der Hauptversammlung des Heimatkreises Hohenlebe in Heidenheim/Br. am 26. September 1965, s. 3.

467 *Dokumentation der Heimatsammlungen von Flüchtlingen, Vertriebenen und Aussiedlern in Niedersachsen*. Oldenburg: Isensee Verlag, 2012, s. 34, 164.

468 *Riesengebirgsstube* [online]. [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <http://riesengebirgler.de/gebirge/Heimat/Heimatstube_1.htm>.

Zážitky z vyhnání tvoří často frekventované téma paměti předávané časopisy. Nacházíme zde popisy vražd, zločinů českých ozbrojenců označovaných za „zdivočelou, nekontrolovanou, zfanatizovanou partyzánskou soldatesku“.⁴⁶⁹ Květen 1945 je srovnáván s drancováním husitskými vojsky,⁴⁷⁰ v sudetoněmecké historické paměti tradovaným jako největší katastrofa v jejich dějinách. Podobnou univerzální katastrofou bylo ve slezské historické paměti tažení Mongolů ve 13. století, rovněž srovnávané s rokem 1945. Ve vysídleneckém tisku se ale nevyskytovala žádná kritická sebereflexe ani odsouzení nacismu a v tomto směru panuje téměř absolutní mlčení. Např. v roce 1956 byla zveřejněna radostná zpráva, že byl z jičínského vězení propuštěn do SRN jeden rodák z Krkonoš, aniž by si autor kladl otázku, proč jej „Češi odsoudili na 18 let.“⁴⁷¹

Významnou součástí psaní byl historický příběh Krkonoš, líčených jako vždy německých⁴⁷², po většinu doby nerozdělených mezi více států, a navíc jako místa, kam se jednou vysídlenci vrátí. Tento příběh Krkonoš a jejich budoucnosti shrnuje pregnantně obrázek historického vývoje Sněžky zveřejněný v roce 1956 v příloze časopisu *Aus Rübzahl's Heimat*. V 17. století je na vrcholku umístěna vlajka Slezska a Svaté říše římské, na jejichž hranici se hora nacházela, není ovšem jasné, proč tam není také vlajka Čech (odhlédneme nyní od skutečnosti, že užívání vlajek jako symbolů států a zemí se rozšířilo až v 19. století). Pruská vlajka vlající na vrcholu v roce 1763 symbolizuje vítězství Friedricha Velikého v sedmileté válce. Válka 1866 znamená definitivní rozdělení hory mezi dvě země, neboť došlo ke zrušení Německého spolku a zemská hranice mezi Slezskem a Čechami se tak stala říšskou hranicí.⁴⁷³ Představa relativně nedávného rozdělení Krkonoš mezi dvě země měla pochopitelně legitimizovat případný návrat obou území do německého státu. (Česká dějinná paměť naopak klade roztržení jednotného státního celku českých zemí a Slezska už do války o dědictví rakouské o sto let dříve.) I pro 19. století chybí v této interpretaci dějin přínáležitost Sněžky k české zemi a tedy česká vlajka, avšak v roce 1866 se objevuje kategorie *Deutschböhmen*, čímž se myslí německy mluvící část Čech, třebaže historická země tohoto názvu nikdy neexistovala. Podobně je to i v roce 1918, kdy vrchol hory sice zdobí špatně vyvěšená vlajka československá spolu s vlajkou

469 SCHREUER, U. H. *Die Vertreibung aus dem Paradies: Eine autobiografische Skizze aus meiner Kindheit*, s. 20.

470 THAM, Gustav. *Gedenkbuch. Gemeindeamt Mohren*, s. 257.

471 OHNEDORFLER, Josef. Wir grüssen den Heimkehr von Karl Erben. *Riesengebirgsheimat*. 1956, 9(2).

472 Srovnej s kapitolou Tomáše Pánka v této publikaci.

473 TIPPELT, Alois. Der Koppenplan im bunten Flaggenbild. *Aus Rübzahl's Heimat*, říjen 1956.

Výmarské republiky, ale pod nimi se o Sněžku dělí praporky Deutschböhmen a německých vlasteneckých svazů, tedy krajně pravicových paramilitárních organizací. Ve 30. letech je kategorie Deutschböhmen nahrazena kategorií Sudetenland a v roce 1938 se Sněžka nachází pod praporem „Velkoněmcka“ (*Grossdeutschland*). Po válce vlaje nad Sněžkou pouze rudý prapor, ale v roce 1955 je už doplněn vlajkami ČSR a Polska. Budoucnost nicméně patří „svobodným Sudetám“ (*„freies Sudetenland“*).⁴⁷⁴

474 Ibid.

Vyobrazení č. 1: Symbolické proměny vrcholu Sněžky⁴⁷⁵

475 Zdroj: Ibid.

Naději na návrat živila i po válce přidaná sloka tradiční Krkonošské písně (*Riesengebirgslied*),⁴⁷⁶ neoficiální to hymny zdejších rodáků. V ní se praví, že udeřila hořká hodina a že se modlí k bohu, aby jim dovolil znovu spatřit svou zemi. „*A pán bůh dá, že pomine velká nenávist a že černo-rudo-zlatá vlajka, znovu nad Sněžkou zavlaje.*“⁴⁷⁷ Jak víme z dalších pramenů, i přes tyto deklarace už pár let po válce řada vysídlenců o uskutečnitelnosti tohoto snu pochybovala. Dopis krajanům z roku 1947 uvádí, že většina jich stále doufá v návrat, ale mnozí se domnívají, že k němu nedojde. V každém případě by si měli všichni uvědomit, že je třeba neupínat se pouze k těmto myšlenkám, ale budovat podmínky normálního života ve vyhnanství.⁴⁷⁸

Překvapivě ani v dobách eskalace studené války neztratili vysídlenci z Krkonoš přehled o místních poměrech. Jejich časopis obsahoval rubriku Z milé domoviny (*Aus der lieben Heimat*), otiskující dopisy zde dosud přebývajících Němců, případně výpovědi těch, kteří se nedávno přestěhovali do SRN a nemuseli se obávat postihů za kritické psaní. Ve druhé polovině 50. let byli mezi autory dopisů i návštěvníci z NDR, kterým začaly být umožňovány návštěvy u příbuzných ve staré vlasti.⁴⁷⁹

Většina psaní byla kritická. Podle zprávy z roku 1948 je v bavorském Allgäu v obchodech více průmyslového zboží, avšak ve Vrchlabí je v obchodech více masa. Zdejší průmysl funguje, ale město působí mrtvým dojmem.⁴⁸⁰ Roku 1954 je zachycena návštěva občana NDR v jeho rodné obci Mladé Buky. Podle jeho správ se zdejší Němci necítí dobře, neboť mohou být zaměstnáni pouze v továrnách, v dolech nebo v zemědělství. V Československu je ale dost levných potravin a na rozdíl od NDR už neexistuje přidělový systém.⁴⁸¹ Konzumní zboží je v Československu zcela nedostupné.⁴⁸² Během 50. let se mnozí popisují úpadku obcí i krajiny, zarostlých polí a hřbitovů, zpustlých

476 *Riesengebirgslied* [online]. 2007 [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=IFRnDHDkKQ4>>.

477 Archiv Riesengebirgsmuseum, Marktobendorf, složka: Verschiedene Reden und Beitrage von JUDr. Dienelt Wilhelm, Deutsches Volkstum in Rübzahl Bergen, autor Dienelt, Wilhelm, nedatováno, 50. léta.

478 Ibid., Josef Klug, Liebe Pilnikauer und Pilsdorfer, Vánoce 1947, dopis bývalým občanům Pilnikova. Podle sociologického výzkumu ze SRN z roku 1949 by přesto využilo možnost návratu ještě 82 % vysídlenců (KOSSERT, A. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*, s. 107.)

479 *Aus der lieben Heimat. Riesengebirgsheimat*. 1960, 14(4).

480 RENNER, Josef. *Wie schaut es in der alten Heimat aus? Heimatbrief, Kempten*. 1. 12. 1948.

481 Potravinové listky byly v SRN odstraněny v roce 1950, v Československu v roce 1953, ale v NDR až v roce 1958.

482 Archiv Riesengebirgsmuseum, Marktobendorf, složka: Verschiedene Reden und Beitrage von JUDr. Dienelt Wilhelm, Ein Besuch in Trautenu Ende April 1954, strojopis, nedatováno, přibl. 1954.

budov a všudypřítomných Romů (*Zigeuner*). Vše zarůstá býlím a ztracená vlast „upadá postupně do stádia, v němž ji našli před staletími naši předci.“⁴⁸³ Mnozí Češi by prý dokonce byli rádi, kdyby se vrátili „zlatí Němci.“⁴⁸⁴ Další zprávy hovoří o horečnatém hledání uranu v Krkonoších „na mnoha místech probíhají pokusné vrty a exploze“ a rozsáhlé výstavbě továren, takže se krajina mění v jakousi dýmající a hlučící pustinu. Dokumentovaný úpadek staré vlasti pod českou vládou měl poskytovat legitimitu požadavkům na návrat. Ovšem tyto popisy mohly také vyvolávat dojem, že stará vlast již zanikla a není kam se vracet. Mírné uznání vyjadřovali návštěvníci nad přeměnou mnoha hotelů v prázdninové ubytovny dětí (*Ferienheime*) a rekreační zařízení pro dělníky, díky čemuž je návštěvnost hor vyšší než před válkou. Jejich uznání získala i hudební škola ve Vrchlabí, o níž si před rokem 1945 mohli nechat místní Němci jenom zdát.⁴⁸⁵

Zprávy vysídlenců se týkaly též hor a opět vyznívají zpravidla negativně. Návštěvník z NDR popisuje Krkonoše ve srovnání s minulostí jako opuštěné, kde v nejvyšších částech potkával jen malé skupiny turistů.⁴⁸⁶ Devastace je zřejmá především na polské straně, zatímco strana česká je relativně udržovaná: „Dokážete si představit, s jakými smíšenými pocity jsme dnes putovali horami. [...] Reifträgerbaude je dnes polskou baštou vojska a pohraniční stráž, Schneegrubenbaude je prázdná, uvnitř zpusťšená, Prinz Heinrich Baude je v rozvalinách, vedle ní je provizorní výčep se švindlířskými cenami a asiatskou stepní bábou [asiatische Steppenweib] jako výčepní, Schlesischer Haus se nachází v odporém, skutečně polském nepořádku s obsluhou a cenami skutečně polského druhu, Riesenbaude je v přímo bídné správě, jediné co tam dostanete je jakýsi „horký nápoj“ a takzvané Moka. [...] Na obou stranách Sněžky jsou boudy v provozu, na české straně je alespoň přijatelná polévka a pivo.“⁴⁸⁷

Obnovení krkonošského spolku

Podstatným společenským činitelem byl před válkou na obou stranách hranice Krkonošský spolek (*Reisengebirgsverein, RGV*) budující a udržující turistické

483 Ibid. Složka: Verschiedene Reden und Beiträge von JUDr. Dienelt Wilhelm, *Mein Sudetenland, 3. Bundestreffen 1958 des Riesengebirger-Heimatkreises Hohenelbe in der Patenstadt Marktobedorf/ Allgäu, 17*, autor Wilhelm Dienelt, strojopis, nedatováno, příbl. 1954.

484 Hermanitz. *Riesengebirgsheimat*. 1956, 10(2).

485 Ein Riesengebirgler besuchte seine Heimat. *Riesengebirgsheimat*. 1954, 8(2).

486 Archiv Riesengebirgsmuseum, Marktobedorf, složka: Verschiedene Reden und Beiträge von JUDr. Dienelt Wilhelm, Ein Besuch in Trautenau Ende April 1954, strojopis, nedatováno, příbl. 1954.

487 Aus der lieben alten Heimat. *Riesengebirgs-Heimatsdienst, Weihnachts-Heimatsbrief*. 1949.

cesty, pečující o ochranu přírody a provozující regionální muzea ve Vrchlabí a Jelení Hoře. Obnovený slezský RGV se stal vedle krajaňských spolků nejvýznamnější krkonošskou vysídleneckou organizací. Bývalí členové se rozhodli jej oživit po návštěvě Německého dne pěší turistiky (*Deutscher Wandertag*),⁴⁸⁸ celonárodního setkání s tradicí od 19. století, obnoveného v roce 1950. Předsedou RGV se stal bývalý vrchní hirschbergský školní inspektor a pokladník spolku Alfred Höhne. Přestože měl spolek před rokem 1945 několik svých organizací i na západě Německa (např. Frankfurt nad Mohanem), ve své činnosti po válce nepokračovaly. Svou činnost pochopitelně nemohly obnovit bývalé sekce nacházející se nyní v sovětské zóně (Lipsko, Drážďany) a také sekce západoberlínská byla zakládána odznova. Za svůj úkol si spolek vytyčil do doby, než se jeho členové budou smět vrátit do Krkonoš, ochranu kulturního dědictví těchto hor, ochranu přírody, vytváření archivu, pořádání přednášek, setkávání starých členů, získávání členů mladších a pořádání turistických výprav. V naději, že se spolek navrátí do Krkonoš, byla dokonce obnovena i spolková funkce správce turistických cest (*Wegewart*).

Alfred Höhne vedl RGV až do své smrti v roce 1957 a poté převzal vedení bývalý starosta Schreiberhau (dnes Szklarska Poręba), Wilhelm Heinze, žijící v bavorském Allgäu.⁴⁸⁹ Hlavní předválečný funkcionář spolku, profesor hirschbergského gymnázia Friedrich Lampe (1889–1963) se v něm již neangažoval a působil jako gymnaziální učitel v Bádensku-Würtenbersku.⁴⁹⁰

RGV existující před válkou také na české straně, a po Mnichovu fungující jako zemská skupina RGV v Říšské župě Sudety, se ale neobnovil a pouze jednotliví vysídlení vstupovali do spolku Hirschbergského. Důvodem mohlo být, že již zemřeli jeho dva hlavní předváleční představitelé, továrník Guido Rotter a profesor gymnázia Karl Schneider. „Vrchlabský“ časopis *Riesengebirgsheimat* zveřejnil o obnovení spolku pouze krátkou noticku. Uváděl, že do něj patří i bývalí členové z jižní části hor a vstoupil do něj i člen vedení bývalého vrchlabského spolku.⁴⁹¹ RGV měl v roce 1960 šestnáct skupin celkem s 3.000 členy.⁴⁹² Na rozdíl od slezských landsmanšaftů

488 K tradici německé pěší turistiky a jejímu významu pro formování identity středních vrstev viz: KASCHUBA, Wolfgang. Die Fußreise. Von der Arbeitswanderung zur Bürgerlichen Bildungsbewegung. In: HERMANN, BAUSINGER, et al. (eds.), *Reisekultur von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*. München: C. H. Beck, 1991.

489 SIEGERT, Hans Ulrich. Die grossen RGVer. In: *Unsere Heimat, Erinnerungsschrift zum 80jährigen Bestehen des Riesen- und Isergebirgsvereins*. Köln: Riesengebirgsverein, 1960, s. 15.

490 JÜRGEN, Frank a HENNECKEL, Werner. *Landhaus Wehnert: Erinnerung und Gegenwart in Wertheim am Main*. Norderstedt: BoD – Books on Demand, 2019, s. 29.

491 75 Jahre Riesengebirgsverein. *Riesengebirgsheimat*. 1955, 10(4).

492 Aus der Satzungen des wiedergegründeten RGV. In: *Unsere Heimat, Erinnerungsschrift zum 80jährigen Bestehen des Riesen- und Isergebirgsvereins*. Köln: Riesengebirgsverein, 1960, s. 15.

nebyla jeho aktivita významná v Dolním Sasku, ale v Bavorsku a Bádensku-Württembersku, oblastech turisticky atraktivnějších než jsou dolnosaské roviny.⁴⁹³ V roce 1960 slavil 80 let své existence ve městě Bambergu. Nad oslavami převzal záštitu hrabě Gotthart Schaffgotsch, největší pozemkový vlastník předválečných slezských Krkonoš, žijící nyní ve Švábském Gmündu.⁴⁹⁴ Spolek se veřejně prezentoval především v rámci každoročních Dnů pěší turistiky (*Wandertag*), jejichž součástí byl i průvod městem, kde míval svůj alegorický vůz s Rubezahlem a jeho trpaslíky.⁴⁹⁵ Spolek neměl dostatek prostředků k obnovení předválečného časopisu *Der Wanderer im Riesengebirge* a za svůj orgán označil v roce 1952 měsíčník Hirschbergských vysídlenců *Schlesische Bergwacht*, kde vycházela jeho rubrika. V roce 1955 také zřídil pamětní desku v lázních Harzburgu na památníku „Kříž německého východu“.⁴⁹⁶ Vůdčí postavě vrchlabského spolku a zakladateli studentských turistických ubytoven Guido Rotterovi odhalil v roce 1960 pamětní desku na hradě Hohenbergu, ležícím na břehu řeky Ohře/Eger nedaleko od Chebu.⁴⁹⁷ V roce 1964 nechal spolek dokonce postavit kamennou sochu Rubezahla pod Altenburgem u Bambergu a cítil se již dost silný na to, aby konal své každoroční valné hromady na vlastní pěst a nikoli v rámci německého Wandertagu nebo v rámci setkání slezských vysídlenců.

Spolek se stal kolektivním členem německého Svazu horských a turistických spolků (*Verband Deutscher Gebirgs- und Wandervereine*). I tato organizace měla podobně jako landsmanšafty blízko k pravicově konzervativnímu až nacionálnímu proudu německé politiky a v jejím čele stál bývalý člen NSDAP Georg Fahrbach. Jak bývalo u vysídleneckých spolků zvykem, nad RGV převzal kmotrovství Spolek Švábské Alby (*Schwäbischer Albverein*), pečující o pohoří nalézající se na jihovýchod od Stuttgartu. Tento spolek převzal podobně patronát nad turistickou organizací vysídlenců z Jeseníků (*Altvatergebirge*). Pro jesenické turisty se ale pohoří Alba stalo skutečnou náhradní krajinou,⁴⁹⁸ zatímco RGV oslabovalo, že v různých částech SRN žijící členové si žádnou oblast v nové vlasti takto neoblíbili a spolek ani ne-

493 V roce 1962 byly nejpočetnější skupiny v Kolíně nad Rýnem, v Bambergu a v Norimberku. Viz Mitgliederstand des RGV am 1. 10. 1962. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1962/1963, (Winter 1962/1963).

494 *Unsere Heimat, Erinnerungsschrift zum 80jährigen Bestehen des Riesen- und Isergebirgsvereins*. Köln: Riesengebirgsverein, 1960, s. 6.

495 BEER, Hans. Vom Start des RGV im Westen. In: *Unsere Heimat, Erinnerungsschrift zum 80jährigen Bestehen des Riesen- und Isergebirgsvereins*. Köln: Riesengebirgsverein, 1960, s. 77.

496 *Ibid.*, s. 81.

497 *Die Guido Rotter-Jugendherberge auf Burg Hohenberg* [online]. [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <<http://www.sdj-geschichte.de/Struktur/H-Hae-La/b-Haeuser/ub-Hohenberg/Guido-Rotter.htm>>.

498 KOSSERT, A. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*, s. 377.

získal na rozdíl od předválečných časů nějaký vlastní objekt. Přesto dosud funguje s přibližně tisícovkou převážně starších členů.⁴⁹⁹

Předchozí analýza ukazuje, že vysídlenci z Krkonoš si uchovali svou identitu i v nové vlasti. Zdá se, že jedním z původních motivů jejich sebeorganizování bylo obecně obtížné sociální postavení, kterému čelili. Na rozdíl od neúspěšného pokusu o vlastní politickou stranu se vysídlenecké kulturní spolky udržely i po významném zlepšení sociální situace ve druhé polovině 50. let. Analýza části písemné produkce a činnosti jejich organizací ukazuje, že vedle identity obecně vysídlenecké (resp. v jejich pojetí a slovníku vyhnanecké) a sudetoněmecké, resp. slezské pro ně měla význam také identita regionální, tj. krkonošská. Pojem Krkonoše se objevil v zastřešujícím názvu vysídleneckých organizací z českých okresů, stejně jako v názvech časopisů. Dokonce byl obnoven slezský Krkonošský spolek, byť připravený o pole své působnosti. Přípomínka ztracených hor byla ve vysídlenecké kultuře celá řada, od alegorického vozu s Krakonošem na německých turistických dnech, přes estetiku zřizovaných pomníků, doplnění písně *Riesengebirgslied* a popisy samotného pohoří. Důležitou aktivitou bylo vydávání knih týkajících se staré vlasti, každoroční setkání a návštěva restauračních a hotelových podniků zřizovaných vysídlenci, z nichž největší zájem budila obnovená Luční bouda. Významným nástrojem uchovávání paměti byla muzea.

Nejdůležitějším komunikačním nástrojem sudetoněmeckých spolků byly v 50. letech 20. století jejich časopisy uveřejňující vzpomínky, vlastivědné články o ztracené domovině a sledující tamní situaci pod československou vládou. Neustálé opakování popisů ztracených obcí, jejich historie a místních zvyků v tomto období patrně nesloužilo k přípravě návratu do vlasti, ale bylo především nástrojem překonání traumat ze ztráty domoviny. Společnou identitu vysídlenců posilovaly i publikované popisy utrpení během „vyhnání“. Ty upevňovaly jejich identitu a sounáležitost, současně však přispívaly k zafixování statusu obětí, který byl stále znovu cíleně vytvářen a obnovován. V kontrastu k tomu nebyly zmiňovány spoluvina a spolupodíl českých Němců na vzestupu a zločinech Třetí říše, neboť této kolektivní interpretaci odporovaly či ji přinejmenším narušovaly. Budování této kolektivní paměti výrazně zbrzdilo proces historické sebereflexe vysídlenců.

⁴⁹⁹ Po pádu NDR byly obnoveny i některé skupiny RGV v této oblasti, např. v Lipsku, Drážďanech a Zhořelci. Spolek vydává svůj časopis *Wanderer im Riesengebirge*, ovšem již jen v periodicitě dvakrát ročně a v rozsahu čtyř stránek. (*Der Wanderer* [online]. 2021. Dostupné z: <<https://www.riesengebirgsverein.de/der-wanderer/2021/>>)

Časopisy napomáhaly vzájemnému hledání ztracených příbuzných a známých pomocí publikace adres a oznamování návratů ze sovětského zajetí. Vysídlenci dokázali jejich pomocí vytvořit síť komunikace se starousedlíky ve ztracené vlasti, stejně jako s krajany v NDR. Hospodářský zázrak SRN jim umožnil posílání vánočních balíčků do těchto oblastí. Zároveň se ale i přes společné více než sedmileté sjednocení Krkonoš v Německé říši neustavila jednotná krkonošská identita. Slezské a české organizace krkonošských vysídlenců spolu příliš nekomunikovaly, muzea měla působnost v rozsahu bývalých okresů a obnovení RGV nezískalo na sudetoněmecké straně velký ohlas. Centra vysídlenců z obou stran Krkonoš od sebe navíc ležela stovky kilometrů. Na rozdíl od obecně vysídlenecké, resp. sudetoněmecké či slezskoněmecké, německo-krkonošská identita v průběhu desetiletí poněkud oslabovala. Nezmyslela však úplně, příkladem je dodnes existující Krkonošské muzeum v Marktoberdorfu nebo dosud existující Krkonošský spolek, či různé webové stránky. Zda se německá krkonošská identita udrží i do budoucna, není ale jisté.

Krajanský tisk německých vysídlenců z Krkonoš po roce 1945

Sandra Kreisslová

Po konci druhé světové války byla z Krkonoš, ostatně jakožto i z dalších pohraničních oblastí českých zemí a tzv. jazykových ostrovů ve vnitrozemí, nuceně vysídlena většina německy hovořícího obyvatelstva. Němečtí vysídlenci začali poměrně brzy po svém příchodu do poválečného Německa (v rámci západních okupačních zón) zakládat první svépomocné organizace, jejichž úkolem bylo zejména pomáhat lidem v nouzi.⁵⁰⁰ S postupným rušením zákazu sdružování, který zde pro německé vysídlence platil až do roku 1948, začaly následně v hojném počtu vznikat různé spolky a sdružení již legálně.⁵⁰¹ V případě vysídlenců z Krkonoš jde jednak o krajanský spolek⁵⁰² sdružující bývalé obyvatele z Trutnova a jeho okolí – *Riesengebirgler Heimatkreis Trautenau e.V.* – založený ve Würzburgu v roce 1948 pod původním názvem *Landsmanschaft der Riesengebirgler aus dem ehemaligen Landkreis Trautenau*,⁵⁰³ jednak o krajanský spolek bývalých obyvatel Vrchlabska – *Heimatkreis Hoheneibe Riesengebirge e.V.*⁵⁰⁴, který vznikl v roce 1955 se sídlem v Marktobberdorfu.

500 V této kapitole sledujeme situaci a působení německých obyvatel, kteří byli nuceně vysídleni do západních spojeneckých okupačních zón, specifické postavení vysídlených Němců v sovětské okupační zóně necháváme stranou.

501 K činnosti vysídleneckých organizací a jejich jednotlivých představitelů v druhé polovině 40. a v 50. letech 20. století viz WENGER, Tobias. „*Volkstumskampf“ ohne Ende?: sudetendeutsche Organisationen, 1945-1955*. Frankfurt am Main: Lang, 2008.

502 V německém originálu jde o „domovský spolek“ – Heimatkreis, v tomto textu užíváme pojem domovský a krajanský jako synonymum.

503 Spolek se prezentuje na webových stránkách *Heimatkreis Trautenau* [online]. Dostupné z: <<http://www.trautenau.de/>>.

504 Spolek se prezentuje na webových stránkách *Heimatkreis Hoheneibe/Riesengebirge e. V.* [online]. Dostupné z: <<https://www.hoheneibe.de/>>. K samotnému vzniku ovšem nelze na těchto stránkách najít mnoho informací a je nutné vycházet z krajanského časopisu *Riesengebirgsheimat*, který je předmětem analýzy tohoto textu. *Mitteilungen des Heimatkreises Hoheneibe. Riesengebirgsheimat*. 1955, 10(12).

Obě zmíněná bavorská města převzala později nad vysídlenci z těchto regionů tzv. patronát (*Patenschaft*), který měl usnadnit integraci těchto zprvu většinou společností „nechtěných“ a marginalizovaných obyvatel⁵⁰⁵ a zároveň měla být jeho prostřednictvím zajištěna péče o kulturní hodnoty, které s sebou přinášeli⁵⁰⁶ (Würzburg tak učinil v roce 1956⁵⁰⁷, Marktoberdorf o necelý rok později⁵⁰⁸). K institucionalizaci kulturní paměti dále docházelo skrze vznik domovských muzeí a jizeb (*Heimtmuseen/Heimatstuben*)⁵⁰⁹, které byly napojeny na krajanské spolky a vznikaly v patronátních městech. Šlo o *Riesengebirgsstube* (Krkonoská domovská jizba) při trutnovském krajanském spolku, zřízenou v roce 1981 ve Würzburgu⁵¹⁰, a *Riesengebirgsmuseum* (Krkonoské muzeum) při krajanském spolku Vrchlabí, které však vzniklo již v roce 1960 v Marktoberdorfu a je tak historicky starší.⁵¹¹ Nutno doplnit, že zvlášť existovala domovská jizba pro Hostinné a jeho okolí – *Arnauer Riesengebirgsstube* –, která byla zřízena v roce 1963 jako součást městského muzea v Bensheimu.⁵¹² Toto hesenské město převzalo již v roce 1956 patronát, spolkově se bývalí obyvatelé Hostinného hlásili k vrchlabskému krajanskému spolku.⁵¹³

505 K poválečné situaci německých vysídlenců a následné integraci ve Spolkové republice Německo srov. KOSSERT, A. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. nebo LEHMANN, Albrecht. *Im Fremden ungewollt zuhaus: Flüchtlinge und Vertriebene in Westdeutschland 1945–1990*. München: Beck, 1991.

506 Nejpočetnější skupina německých vysídlenců z Československa se nacházela v Bavorsku. Proto se tato spolková země stala střediskem sudetoněmeckých politických a kulturních aktivit a nachází se zde také největší počet výše zmiňovaných patronátů, což platí i pro německé vysídlence z Trutnovska a Vrchlabska. Druhou spolkovou zemí, kam vysídlenci z Krkonoš přicházeli, bylo Hesensko. Bližší k významu tzv. patronátů viz BEER, Mathias. *Patenschaften*. In: SCHOLZ, Stefan, et al. (eds.), *Die Erinnerung an Flucht und Vertreibung: Ein Handbuch der Medien und Praktiken*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2015.

507 Verein: *Geschichte der Patenschaft zwischen unserem Verein und der Stadt Würzburg* [online]. Dostupné z: <http://www.trautenau.de/tr_verein_geschichte_der_patenschaft_mit_stadt_wuerzburg.htm>.

508 SCHMID, Anton. „Marktoberdorf“ – Patenschaftsstadt für die freie Bergstadt und für den Bezirk Hohenelbe. *Riesengebirgsheimat*. 1957, 12(9).

509 K muzejní činnosti a sbírkám německých vysídlenců ze střední a východní Evropy viz EISLER, Cornelia. *Verwaltete Erinnerung – symbolische Politik: die Heimatsammlungen der deutschen Flüchtlinge, Vertriebenen und Aussiedler*. München, De Gruyter, 2015. Srovnej též kapitola Tomáše Korbela v této monografii.

510 FALGE, L. Heimatkries Trautenau – unsere „Riesengebirgsstube“. *Riesengebirgsheimat*. 1981, 35(1).

511 WINTER, Karl. Es ist so weit. Das Riesengebirgsmuseum in der Patenstadt Marktoberdorf entsteht. *Riesengebirgsheimat*. 1960, 15(8).

512 Bundestreffen der Riesengebirgler aus dem Gerichtsbezirk Arnau in der Patenstadt Bensheim, an 7. und 8. September 1963. *Riesengebirgsheimat*. 1963, 17(8).

513 Bensheim – die Patenstadt Arnau. *Riesengebirgsheimat*. 1961, 15(9).

Budování kulturní paměti a kolektivní identity obyvatel, které spojovala společná traumatická zkušenost nucené migrace a ztráty „domova“ (Heimat),⁵¹⁴ probíhalo vedle zakládání vysídleneckých spolků a muzeí také prostřednictvím veřejné manifestace – ať už v podobě organizovaných srazů (*Heimatreffen, Heimattag*)⁵¹⁵, výstavbou památníků⁵¹⁶, pojmenováním ulic či vysídleneckých čtvrtí⁵¹⁷ nebo publikováním tzv. domovské literatury (*Heimatliteratur*) a tisku (*Heimatpresse*).⁵¹⁸ Do posledně zmíněné kategorie spadají tzv. domovské časopisy (*Heimatzeitschriften*) a noviny (*Heimatzeitungen*) a další. Používání jednotlivých označení není jednotné a doposud chybí jejich jasné vymezení. V návaznosti na nejnovější odbornou literaturu k tomuto tématu se přikláním k pojmenování domovské, resp. krajanské / vysídlenecké časopisy, mezi jejichž typické rysy patří vázanost na určitý region, univerzální tematické zaměření a napojení na spolky a sdružení. V případě časopisů vysídleneckých je rovněž signifikantní, že (imaginární) „domov“ je chápán jako „ztracený“, tudíž příjemci těchto časopisů v daných regionech už nežijí.⁵¹⁹

514 Výklad termínu „Heimat“, používaný v německojazyčném prostředí, úzce souvisí s německou národní a kulturní historií, a i z těchto důvodů mnoho autorů upozorňuje na problematičnost jeho překladu do jiných jazyků. V této kapitole překládáme s vědomím jistého zjednodušení „Heimat“ jako „domov“ či „domovinu“. V minulosti si jako lidový model prošel různými významovými proměnami. Nevyhnula se mu ani politická instrumentalizace, a to zejména v době národního socialismu. Později k jeho politizaci dochází v rámci vzpomínkové politiky prosazované vysídleneckými organizacemi. V současném společenskovědním diskurzu je pokládán za sociální koncept odrážející specifický vztah jedince nebo skupiny ke geografickému nebo imaginárnímu prostoru. Viz např. DONIG, Natalia, FLEGEL, Silke a SCHOLL-SCHNEIDER, Sarah (eds.), *Heimat als Erfahrung und Entwurf*. Münster: LIT, 2009.

515 Pravidelné srazy se pořádaly a dodnes pořádají, byť se stále se snižujícím počtem účastníků, jak na lokální úrovni v rámci jednotlivých domovských obcí a okresů, tak na celostátní úrovni. Příkladem posledního je Sudetoněmecký den (*Sudetendeutscher Tag*), bližší viz FENDL, Elisabeth (ed.), *Der Sudetendeutsche Tag: zur demonstrativen Festkultur von Heimatvertriebenen*. Münster: Waxmann, 2019.

516 K místům paměti německých vysídleneckých a utečeneckých ze střední a východní Evropy po roce 1945 v topografickém slova smyslu viz SCHOLZ, Stefan. *Vertriebenen-Denkmal: Topographie einer deutschen Erinnerungslandschaft*. Paderborn: Schöningh, 2015.

517 O nově vznikajících sídlištích nuceně vysídlených Němců vyšla první etnologická studie již na konci 50. let – BAUSINGER, Hermann, BRAUN, Markus a SCHWEDT, Herbert (eds.), *Neue Siedlungen: volkskundlich-soziologische Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts Tübingen*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1959. O výstavbě a životě v sídelní enklávě vysídlených Němců Neutraublingu v Bavorsku bádá německá etnoložka FENDL, Elisabeth. *Aufbaugeschichten: eine Biographie der Vertriebenengemeinde Neutraubling*. Marburg: Elwert, 2006. Další známé průmyslové lokality založené vysídleneckými – Neugablonz (Nový Jablonec) – je věnována pozornost v knize KRAUSS, Marita, et al. *Odchody a návraty: vzpomínková kultura a životní příběhy sudetských Němců v českých zemích a Bavorsku ve 20. století*. Praha: Antikomplex, 2015.

518 K médiím a praktikám vzpomínání na nucenou migraci Němců po roce 1945 viz SCHOLZ, Stefan, RÖGER, Maren a NIVEN, Bill. *Die Erinnerung an Flucht und Vertreibung: Ein Handbuch der Medien und Praktiken*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2015.

519 KASTEN, Tilman. *Heimatzeitschriften im Kontext der „Vertriebenenpresse“*. In: KASTEN, Tilman a FENDL, Elisabeth (eds.), *Heimatzeitschriften: Funktionen, Netzwerke, Quellenwert*.

Následující text se věnuje krajaňským časopisům vydávaným po druhé světové válce německými vysídlenci z Krkonoš. Záměrem je zmapovat historický vývoj těchto časopisů, resp. časopisu, analyzovat jejich/jeho tematické zaměření a strukturu, určit jejich/jeho funkci a význam pro recipienty, resp. skupinu vysídlenců, a především zhodnotit možné využití těchto tiskovin pro bádání o dějinách a každodennosti v Krkonoších.⁵²⁰ Za tímto účelem byla provedena kvalitativní obsahová analýza dvou krajaňských časopisů určených pro vysídlence z Krkonoš – *Aus Rübzahl's Heimat* a *Riesengebirgsheimat* – od jejich vzniku do první poloviny 80. let 20. století, přičemž zvláštní pozornost byla věnována zejména „výročním“ vydáním (číslům), u kterých bylo možné předpokládat zhodnocení roční činnosti časopisů nebo připomínání vzniku časopisu či jiné instituce (spolku, muzea). Komparačně k těmto „speciálním číslům“ byla analýza provedena také u náhodně vybraných čísel mimo tato výroční období. Teoreticko-metodologicky se kapitola pohybuje na pomezí paměťových a mediálních studií.

Od zpravodaje k časopisu: Komplikovaný vznik a vývoj krkonošského krajaňského časopisu *Riesengebirgsheimat*

Obecně lze za předchůdce krajaňských časopisů, tak jak jsou nám známy dnes, považovat většinou hektograficky tištěné zpravodaje, které začali němečtí vysídlenci v západních okupačních zónách vydávat již v prvních letech po svém příchodu. Jejich úkolem bylo především najít po celé zemi rozptýlené Němce pocházející ze stejných oblastí nebo bývalých farních komunit.⁵²¹ Ve větším měřítku se v Německu začaly vysídlenecké časopisy šířit až po roce 1949, kdy došlo ke zrušení a uvolnění řady omezujících opatření, prostřednictvím kterých se západní Spojenci snažili zamezit vzniku spolků a organizací vysídlenců za

2017, s. 22. K domovským časopisům v současné době vzniká na Institut für Volkskunde der Deutschen des östlichen Europa (IVDE) projekt *Online-Handbuch Heimatpresse*, který je zaměřen na evidenci a základní popis periodik vydávaných německými vysídlenci ze střední a východní Evropy. Své místo zde mají samozřejmě také časopisy určené pro vysídlence z Krkonoš. Kromě základního popisu struktury a obsahu periodik jsou zde uvedeny také základní informace o redaktorech a hlavních přispěvatelích. Viz *Online-Handbuch Heimatpresse: Periodika der Deutschen in und aus dem östlichen Europa* [online]. Institut für Volkskunde der Deutschen des östlichen Europa, [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.ivdebw.de/bibliothek_und_archive/handbuch_heimatpresse>.

520 Částečně se o to pokusila již dvojice autorů Dana Fügner Urbášková a Zdeněk Jirásek, kteří se zaměřují na vztah německých vysídlenců k bývalé „domovině“, na základě analýzy v krajaňských časopisech uveřejněných textů zejména o historii Krkonoš. FÜGNER URBÁŠKOVÁ, D. a JIRÁSEK, Z. *Pohled odsunutých Němců na jejich bývalou domovinu – Trutnovsko*.

521 HEMMERLE, Rudolf. *Heimat im Buch: sudetendeutsche Heimatbücher, Ortsmonographien, Karten, Heimatzeitungen, Heimatzeitschriften, Jahrbücher und Kalender nach 1945; eine Bibliographie*. 1996.

účelem jejich efektivnější asimilace.⁵²² Největší rozmach ve vydávání těchto periodik byl zaznamenán na konci 40. a počátku 50. let 20. století.

Hans Neuhoﬀ uvádí, že po konci války do roku 1947 vzniklo 22 časopisů utečenců a vyhnanců⁵²³ ze střední a východní Evropy, mezi lety 1948 až 1950 jich bylo 67, následující roky již čísla klesají a většinou se pohybují opět okolo 20 nově vzniklých časopisů.⁵²⁴ Předpokládá se, že do konce 70. let jejich celkový počet přesáhl počet tří set.⁵²⁵ Nejčastěji vycházely měsíčníky, případně dvouměsíčníky, v menší míře tituly se čtrnáctidenní nebo týdenní periodicitou. Již od svého počátku početně dominovaly časopisy pro utečence a vyhnance ze „Sudet“⁵²⁶ a Slezska. Základní dělení vysídleneckých časopisů spočívalo v jejich užší orientaci na konkrétní místo původu (v našem případě např. Krkonoše), nebo periodika se širším záběrem na domovské oblasti (tzv. *Heimatgebiete* – např. Sudety, Slezsko, Pomořansko, Východní Prusko atd.), která měla za úkol „pečovat“ o vysídlence bez ohledu na region původu (tzv. *Betreuungszeitungen*, v případě vysídlených Němců z českých zemí jde např. o týdeník *Sudetendeutsche Zeitung*). K roku 1970 existovalo 65 nadregionálně a 296 regionálně zaměřených časopisů.⁵²⁷ Regionálně zaměřené časopisy nesly různé názvy, mnohé však v sobě obsahovaly slovo „Heimat“, jako např. Heimatbote (domovský posel), Heimat-Post (domovská pošta), Heimatbrief (domovský dopis; lze přeložit také jako domovský list) či Heimatblatt (domovský list).

Obraťme nyní pozornost na regionálně zaměřený domovský časopis *Riesengebirgsheimat*, jehož vznik se datuje do roku 1947 a svým zakladatelem

522 KREISSLOVÁ, S. a NOSKOVÁ, J. *Mediální reprezentace poválečné nucené migrace Němců z českých zemí ve vysídlenecké publicistice na příkladu periodik Aussiger Bote a Bruenner Heimatbote*, s. 21.

523 Pro německé obyvatele ze střední a východní Evropy, kteří po konci druhé světové války prchali nebo museli nuceně opouštět své domovy se v Německu začalo užívat označení „utečenci a vyhnanci“. V textu dále užíváme neutrálnější pojmenování „vysídlení“ a o procesu poválečné nucené migrace hovoříme jako o „nuceném vysídlení“.

524 NEUHOFF, Hans. *Die Presse der deutschen Vertriebenen Anfang 1970*. *AWR Bulletin: Vierteljahresschrift für Flüchtlingsfragen*. 1970, 8(17), s. 154.

525 STICKLER, Matthias. *Vertriebenenpresse*. In: SCHOLZ, Stefan, et al. (eds.), *Die Erinnerung an Flucht und Vertreibung: Ein Handbuch der Medien und Praktiken*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2015, s. 421. Údaje o současném stavu nejsou k dispozici, víme ovšem, že dochází zejména z personálních důvodů ke slučování nebo zániku časopisů.

526 Termín „Sudety“ a další jeho odvozeniny užíváme v kapitole dále již bez uvozovek, navzdory problematičnosti a konstruovanosti tohoto pojmu. V kontextu sudetoněmeckého diskurzu jsou tak označovány všechny oblasti českých zemí, kde převažovalo německy hovořící obyvatelstvo včetně vnitrozemských enkláv a nuceně vysídlení Němci jsou jednotně označováni za „sudetské Němce“. Blíže ke vzniku, vývoji a instrumentalizaci pojmu viz WENGER, T. *„Volkstumskampf“ ohne Ende?: sudetendeutsche Organisationen, 1945–1955*, s. 30–51.

527 NEUHOFF, H. *Die Presse der deutschen Vertriebenen Anfang 1970*, s. 153–174.

a vydavatelem Josefem Rennerem⁵²⁸ je tak právem považován za jeden z prvních časopisů vysídlelců vůbec. První dva roky šlo o strojopisně psaný zpravodajský list *Riesengebirgs-Heimatsdienst* (Krkonošská domovská služba), kterým se Renner snažil na základě ještě před nuceným vysídlením získaných adres nových bydlišť kontaktovat své přátele a známé a zároveň získat spojení na další bývalé obyvatele Krkonoš. Renner vzpomínal: „*Když v měsíci říjnu 1946 musela svůj domov opustit také moje rodina, vlastnil jsem už několik stovek adres starých přátel z různých obcí naší krkonošské domoviny. Těsně před Vánoci 1946, po dva a půl měsíčním pobytu v táboře, nám byl přidělen byt. Z Kemptenu jsem se písemně spojil se všemi, od kterých jsem měl adresu. Brzo už jsem nedokázal každému zvláště odpovídat; proto jsem se ještě před Velikonocí 1947 rozhodl skoro 700 přátelům domoviny poslat první hektografický domovský dopis.*“⁵²⁹

Účel jakési vyhledávací služby (Suchdienst) po celém Německu rozptýlených vysídlelců z Krkonoš plnil časopis ještě další roky. Rennerovo nové bydliště v Kemptenu fungovalo v tomto počátečním období jako „uprchlický úřad“ a on sám si tak vysloužil přízvisko „otce lidí bez domoviny“ (Vater der Heimatlosen) nebo „otce domoviny“ (Vater der Heimat), jak se na stránkách časopisu vyjádřil jeho kolega, spisovatel a rodák z Otovic Hugo Scholz.⁵³⁰ Sám Renner pocházel z Vrchlabí a po válce založil nakladatelství *Riesengebirgsverlag*, v rámci něhož vydával zmiňovaný zpravodajský list, který od roku 1949 vycházel v malém formátu již tiskem. Po počátečních problémech spojených s materiálním nedostatkem, především chybějícím papírem, se mu zdařilo vybudovat pravidelný měsíčník, který od roku 1950 vydával ve formátu A4 pod názvem *Riesengebirgsheimat* a který byl určen pro bývalé obyvatele Vrchlabí a jeho okolí.

V roce 1958 došlo především z finančních důvodů a v zájmu spojení čtenářské základny ke sloučení *Riesengebirgsheimat* s dalším domovským časopi-

528 Josef Renner se narodil v roce 1892 v Hořejším Vrchlabí / Oberhohenelbe. Profesně působil v textilním průmyslu, byl odborovým funkcionářem, později v Německu vydavatelem. V roce 1910 založil Svaz katolické mládeže (*Katholisches Jugendbund*), mezi lety 1918 až 1937 působil v městské správě Vrchlabí a byl členem odborové organizace křesťanských textilních dělníků, v letech 1924 až 1938 zastával funkci místopředsedy svazu křesťanských textilních dělníků. V roce 1942 byl uvězněn a po druhé světové válce z Československa nuceně vysídlen. Usídlil se Kemptenu (Allgäu), kde založil nakladatelství *Riesengebirgsverlag* a vydával vysídlelecký časopis *Riesengebirgsheimat*. V roce 1968 obdržel Spolkový kříž za zásluhy. Zamřel v roce 1981 v Kemptenu. Viz Renner Josef. [IVDE Freiburg Handbuch Heimatpresse.] [online]. [cit. 4. 9. 2022]. Dostupné z: <http://www.ivdebw.de/handbuch_heimatpresse/personen?id=711>.

529 RENNEN, Josef. 20 Jahre Heimatblatt. *Riesengebirgsheimat*. 1967, 21(3).

530 SCHOLZ, Hugo. Vater der Heimatlosen: Josef Renner 80 Jahre. *Riesengebirgsheimat*. 1972, 26(2).

sem – *Aus Rübezahls Heimat* – který vycházel od roku 1949⁵³¹ a byl určen pro bývalé obyvatele Trutnovska.⁵³² Současně převzal redakci časopisu spisovatel a žurnalista Otto Seeman⁵³³, dřívější vydavatel „sloučeného“ časopisu.⁵³⁴ Již v roce 1960 se však pozice šéfredaktora ujal opět Renner a Seeman odstoupil. Později v časopise Renner naznačoval, že mezi nimi došlo ke konfliktu, a dokonce se řešilo, že Seeman původem pocházel z Karlovarska a v Trutnově pobýval jen krátce, a zřejmě pro tuto chybějící regionální afinitu se mohl dle Rennera dopustit blíže nespecifikovaného prohrěšku, který vedl k jeho odchodu z redakce. Seeman poté údajně začal vydávat svůj vlastní časopis *Heimat und Fremde* (Domov a dálava), který je však již mimo oblast našeho zájmu.⁵³⁵ K tomu je nutné dodat, že neshody mezi různými vydavateli vysídleneckých časopisů nebo v rámci redakcí nebyly zdaleka ničím ojedinělým a jsou známé i z jiných oblastí.⁵³⁶ Josef Renner pak zůstal šéfredaktorem až do roku 1973, kdy po dohodě předal časopis Helmutovi J. Preußlerovi⁵³⁷,

531 První exempláře byly rovněž psané na stroji původně pod názvem *Riesengebirgs-Heimatbrief* (Krkonošský domovský dopis).

532 Od této chvíle nesl časopis podtitul *Heimatblatt für die ehemaligen Kreise Trautenau und Hoheneibe* (Domovský list pro bývalé obyvatele okresů Trutnov a Vrchlabí). Zároveň v něm byla také zohledňována oblast Broumovska.

533 Otto Seeman se narodil v roce 1911 v Lučinách / Hartmannsgrün na Karlovarsku. Byl novinářem, spisovatelem a vydavatelem. Od roku 1929 působil jako reportér německy psaných periodik *Neue Morgenpost* a *Prager Tagblatt*. Později pracoval v deníku *Bohemia* a jako tiskový, kulturní a knihovní referent Svazu Němců (Bund der Deutschen) ve Staré Roli / Altrohlaui. Od roku 1940 byl zaměstnán na pracovním úřadě v Trutnově / Trautenau. Po druhé světové válce vysídlen do Německa, kde založil vysídlenecký časopis *Riesengebirgs-Heimatbrief* (později *Aus Rübezahls Heimat*), který fungoval do roku 1957. Od roku 1958 působil v *Allgäuer Zeitung* (Allgäuské noviny) a mezi lety 1958–1960 byl redaktorem *Riesengebirgsheimat*. Od 60. let vydával vysídlenecký časopis *Heimat und Fremde* a mezi lety 1973–1975 se stal vedoucím *Karlsbader Zeitung* (Karlovarské noviny). Zemřel v roce 1986. Viz *Seeman Otto*. [IVDE Freiburg *Handbuch Heimatpresse*.] [online]. [cit. 4. 9. 2022].

Dostupné z: <http://www.ivdebw.de/handbuch_heimatpresse/personen?id=456>.

534 SEEMAN, Otto. Liebe Landsleute aus dem Riesengebirge. *Riesengebirgsheimat*. 1958, 13(1).

535 RENNEN, J. *Otto Seeman aus dem Riesengebirgsverlag ausgeschieden*.

536 Srov. KREISSLOVÁ, S. *Jáchymov a jeho okolí po roce 1945 optikou domovských novin Mei' Erzgebirg' (1954–1959)*.

537 Helmut Preußler se narodil v roce 1937 v Kocléřově-Vítězná (Ketzelsdorf) na Trutnovsku. Je spisovatelem a vydavatelem. V roce 1946 byl nuceně vysídlen do Bernburgu v bývalé NDR, v roce 1955 se přestěhoval do bavorského Norimberku. Profesně se soustředil na novinářskou činnost a v roce 1972 založil v Norimberku nakladatelství, později knihkupectví a tiskárnu. V roce 1973 převzal vydavatelský dohled nad periodiky vysídleneckých z Krkonos, následně z Karlových Varů, Lokte a Chebu, jakož i nad řadou dalších vysídleneckých časopisů, kalendářů a knih. Po svém odchodu do důchodu v roce 1998 vydal několik svazků poezie a divadelních projektů. V roce 2022 Preußler svou vydavatelskou činnost definitivně ukončil. Informace z regionů, na něž se zaniklé časopisy soustředily, se od této doby objevují pouze jako rubrika v Sudetoněmeckých novinách (*Sudetendeutsche Zeitung*). Viz *Preußler Helmut*. [IVDE Freiburg *Handbuch Heimatpresse*.] [online]. [cit. 4. 9. 2022]. Dostupné z: <http://www.ivdebw.de/handbuch_heimatpresse/personen?id=457>.

nakladateli, který postupně převzal a do roku 2022 vydával řadu dalších vysídleneckých periodik.⁵³⁸

Struktura a obsah krajaňského časopisu *Riesengebirgsheimat*

Sledovaný časopis se svou strukturou nikterak neliší od jiných sudetoněmeckých vysídleneckých periodik a v průběhu času v tomto ohledu neprošel výraznějšími změnami; základní rozvržení tak po celé sledované období zůstává podobné. Titulní strany jsou obvykle věnovány textům o „staré domovině“, patronátních městech, domovských setkáních nebo o výročních rituálech. Následující přední strany informují o aktuálních spolkových událostech, případně událostech týkajících se celé sudetoněmecké skupiny, nechybí ani sváteční projevy duchovních. Obvykle následují úvahy o místní historii, významných bývalých lokálních osobnostech (které však byly často politicky či spolkově aktivní od prvorepublikového po sledované období, včetně nezřídka pozitivního vztahu k nacismu) a jejich dílech, dějinách spolků či různých institucí. Od roku 1963 např. vychází rubrika *Aus Rübzahl's Lexikon* (Z Krakonošovy encyklopedie), v níž jsou slovníkovou formou představeny jednotlivé obce a regionálně významné osobnosti či stavby Krkonoš. Pozornost byla věnována také socio-kulturním specifikům daných regionů, místním tradicím, zvykům a každodennosti, zaznamenány jsou zde legendy a pověsti, pověry, říkadla a anekdoty „přenesené“ z původní „domoviny“, často psané v místním dialektu. Nechybí ani memoárové texty reflektující buď určitou významnou historickou událost, nebo každodennost ve „staré domovině“, doplněné básněmi a drobnými literárními prozaickými žánry.

Značnou část časopisu pak zabírají zprávy ze soudobého spolkového dění v tzv. místních skupinách (*Ortsgruppe*), tzn. Němců z Krkonoš v různých částech Německa, a dále zprávy z bývalých domovských okresů v Československu. Součástí této části periodika bývají též gratulace k narození a sňatku, smuteční oznámení či inzertní část pátrající po pohřešovaných osobách. Časopis uzavírají reklamy na nové nebo obnovené produkty a zboží firem založených vysídlenci a předměty upomínající na rodný kraj (pohlednice, kalendáře, knihy apod.). Později (od první poloviny 60. let) se zde objevovala propagace cestovních kanceláří a jejich nabídka organizovaných zájezdů do Československa. Součástí byly také inzeráty čtenářů, kteří hledali zaměstnání nebo partnera. Nabídky k sňatku se vyskytovaly zejména v počátečním období a odrážely tehdejší preference endogamních sňatků skupiny i z důvodu předsudků, kterými poválečná západoněmecká společnost vůči vysídlelcům trpěla.

538 KLUK, Josef. Josef Renners Werk wird fortgesetzt. *Riesengebirgsheimat*. 1973, 26(1).

Částečná specifičnost sledovaného časopisu pak souvisí s jeho regionálním zasazením. Na rozdíl od jiných vysídleneckých periodik, které se nesoustředí na horské oblasti, disponuje značnými objemy textů o životě v horských podmínkách, zejména se pak sleduje historie bývalých krkonošských lyžařských spolků a úspěchy německých lyžařů původem z Krkonoš (např. Gustl Berauer, Max Ehinger) nebo narozených již v Německu rodičům vysídlenců. To se odráží také na vizuální podobě časopisu – černobílé fotografie hor, zasněžené horské krajiny, Sněžky a krkonošských bud jsou centrálním a opakujícím se obrazovým motivem časopisu.

Funkce a význam krajaňského časopisu *Riesengebirgsheimat* pro vysídlence

Sledovaný krajaňský časopis lze tematicky rozdělit na základě časového a prostorového hlediska. Z časové perspektivy tvoří milník rok 1945, resp. 1946. Z období před rokem 1945 se texty prostorově koncentrují logicky pouze na subregiony Krkonoš osídlené německy hovořícím obyvatelstvem, tedy na „původní domovinu“. To odpovídá hlavnímu záměru těchto vysídleneckých periodik, totiž „zachovat myšlenky na domov, podávat zprávy o rodném kraji a pečovat o osobní kontakty mezi vyhnanci“.⁵³⁹ V odborné literatuře jsou proto krajaňské časopisy rovněž chápány jako médium pro truchlení, neboť mohly působit jako jakýsi druh terapie vedoucí ke zpracování traumatické zkušenosti související s nuceným vysídlením a „ztrátou domova“.⁵⁴⁰ Čtenáři se skrze ně mohli ve svých myšlenkách vracet do svého rodného regionu, autoři se skrze ně mohli literárně vyrovnávat se zármutkem.⁵⁴¹

Riesengebirgsheimat je tedy možné považovat za médium kulturní paměti německých vysídlenců z Krkonoš, prostřednictvím něhož jsou externalizovány kolektivně sdílené představy o minulosti nuceně vysídlených Němců. Jednou z funkcí této tiskoviny bylo (re)produkovat reprezentace společně prožité minulosti a osudu, vyprávět kolektivní příběh a tím vytvářet pocit jednoty a exkluzivity tohoto společenství. Svou dílčí orientací na mladší okruh čtenářstva se časopis rovněž pokoušel podílet na konstrukci transgeneračního kolektivního My. Zpřítomňována a (re)medializována je zde proto

539 NEUHOFF, H. *Die Presse der deutschen Vertriebenen Anfang 1970*, s. 155.

540 SVAŠEK, Maruška. *Gewähltes Trauma: Die Dynamik der erinnerten (wieder-)erfahrenen Emotion*. In: FENDL, Elisabeth (ed.), *Zur Ikonographie des Heimwehs: Erinnerungskultur von Heimatvertriebenen: Referate der Tagung des Johannes-Künzig-Instituts für ostdeutsche Volkskunde 4. bis 6. Juli 2001*. Freiburg: Johannes-Künzig-Institut, 2002, s. 73.

541 FASSL, Peter. *Přinos vyhnanců a utečenců ve Švábsku. Současný stav regionálněhistorického bádání*. In: KRAUSS, Marita, et al. (eds.), *Odchody a návraty: vzpomínková kultura a životní příběhy sudetských Němců v českých zemích a Bavorsku ve 20. století*. Praha: Antikomplex, 2015, s. 334.

především ta část minulosti, která podporuje a udržuje pozitivní skupinový sebeobraz.⁵⁴² Výklad česko-německých vztahů je tedy po celé sledované období především sebe-viktimizáčním narativem, který je typický pro vysídlenecký diskurz:⁵⁴³ rozpad Rakouska(-Uherska) a vznik Československa se v tomto diskurzu staly základem pro marginalizaci Němců v Československu po roce 1918, včetně událostí spojených se 4. březnem 1919, který přinesl oběti na životech také v regionu, konkrétně v Hostinném. Znevýhodňování Němců a hospodářská krize následně vedla nutně Němce v Československu k přiklonění se k Třetí říši. Jestliže se píše o období nacismu, pak jsou tito Němci pasivními aktéry tehdejšího dění a po válce se nespravedlivě stávají obětmi „vyhnání“. Zamlčování prohrěšků z minulosti odráží touhu po pozitivní sebe prezentaci a tendenci odstraňovat hrozby pro skupinovou identitu. Místo role pachatelů druhé světové války je zde vytvářen narativ obětí, v 50. a 60. letech navíc ve shodě s politikou spolkové vlády posilněný antikomunistickou rétorikou studené války, v níž vysídlení jako součást západoněmecké společnosti usilovali o sjednocenou Evropu a Německo, ergo stáli na té „správné straně“ dějin.⁵⁴⁴

Poválečná nucená migrace představovala „kataklizmatickou událost“, která postihla nejen přímé oběti, ale celé společenství sudetských Němců.⁵⁴⁵ Vamik Volkan kolektivní vzpomínku na katastrofu způsobenou etnickým konfliktem, která má transgenerační přesah, označuje za zvolené trauma (chosen trauma).⁵⁴⁶ Nástrojem a médiem ke sdílení a uchování této vzpomínky se staly krajské časopisy – vzpomínky a svědectví o období tzv. divokých odsunů přinášel např. měsíčník *Aus Rübzahl's Heimat* opakovaně v rubrice *1945 – ein Gedenken* (1945 – připomínka) už na počátku 50. let.⁵⁴⁷ Tiskoviny nuceně vysídlených Němců jsou tak produktem po katastrofě se

542 KREISSLOVÁ, S. a NOSKOVÁ, J. *Mediaální reprezentace poválečné nucené migrace Němců z českých zemí ve vysídlenecké publicistice na příkladu periodik *Aussiger Bote* a *Bruenner Heimatbote**, s. 19.

543 FRANZEN, Erik K. *Sudetendeutsche Tage als Gedenkstätten!? Die Erinnerung an NS-Diktatur und Krieg in politischen Reden von Vertretern der Sudetendeutschen Landsmannschaft 1950–1955*. In: CORNELIßEN, Christoph, et al. (eds.), *Diktatur – Krieg – Vertreibung: Erinnerungskulturen in Tschechien, der Slowakei und Deutschland seit 1945*. Essen: Klartext, 2005, s. 219.

544 SALZBORN, Samuel. *Vlast bez hranic. Zahraničněpolitické koncepty německých vysídleneckých svazů*. *Politologická revue*. 2003, 9(1), s. 91.

545 HIRSCHBERGER, Gilad. *Collective Trauma and the Social Construction of Meaning*. *Frontiers in Psychology*. 2018, 9.

546 VOLKAN, Vamik D. *Traumatized Societies and Psychological Care: Expanding the Concept of Preventive Medicine*. *Mind and Human Interaction*. 2000, 11(3), s. 180–181.

547 Např. *1945 – ein Gedenken. Riesengebirgischer Totentanz. Aus Rübzahl's Heimat*. 1951, 3(8).

nově formující kolektivity, jsou odrazem jejích představ o sobě samé, její minulosti, přítomnosti a budoucnosti.

V textech věnovaných období po roce 1945 se objevují témata existence a působení vysídlelců v „nové domovině“. *Riesengebirgsheimat* tak zdaleka neplnil „pouze“ účel zprostředkovatele informací o „staré domovině“, nýbrž se věnoval i současné situaci vysídlelců. Zvláště se sledoval zákon o vyrovnání břemen (*Lastenausgleichsgesetz*) platný od roku 1952, na jehož základě mělo dojít k odškodnění válkou postižených občanů.⁵⁴⁸ Časopis poskytoval poradenství při podávání žádostí o majetkové vyrovnání, ale i v dalších sociálních otázkách. Sledovaly se ovšem i konkrétní osudy jednotlivců, jejich vyrovnávání se s negativními důsledky poválečné nucené migrace a integrace v nové západoněmecké společnosti. V této souvislosti se v časopise v 50. letech objevovaly fotografie nově postavených domů nebo celých vybudovaných čtvrtí, které dokládaly zlepšující se podmínky vysídlelců.

Geograficky se časopis soustředil také na aktuální dění v Krkonoších. Čerpal se z různých zdrojů – často se jednalo o zprávy zůstavších Němců, nebo tzv. pozdních vysídlelců (*Spätaussiedler*), kteří referovali o stavu „domoviny“ a životě v ní. Přebíraly se také informace z československého denního tisku, v naprosté většině případů však nebyl zdroj uveden. Zvláštní žánr pak tvořily zprávy z cest, které podnikali němečtí vysídlelci do Československa ve větším měřítku od první poloviny 60. let ať už v rámci individuální, nebo organizované turistiky. Převážně šlo o „inspekční zprávy“⁵⁴⁹, které informovaly vysídlelce o stavu obcí, rodných domů, významných budov (kostel, škola) a míst (hřbitov) a životě místních obyvatel.

***Riesengebirgsheimat* jako pramen – zhodnocení přínosu časopisu pro badatelské účely**

Vysídlenecká periodika patří mezi klasická tištěná média, je proto s nimi nutno zacházet jako se specifickým druhem pramene, který nelze považovat za zrcadlo „věrně odrážející skutečnost či neutrální potrubi, jímž k nám proudí informace.“⁵⁵⁰ Zde produkovaná mediální tvorba a způsoby interpretace (minulé) reality byly ovlivňovány celou řadou faktorů. Odráží

548 *Gesetz über den Lastenausgleich*.

549 FENDL, Elisabeth. Reisen in die verlorene Vergangenheit. Überlegungen zum „Heimwehtourismus“. In: MÜNS, Heike (ed.), *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde*. Marburg: Elwert, 1998, s. 86.

550 HORÁK, Pavel. Tisk jako historický pramen. In: ČECHUROVÁ, Jana, et al. (eds.), *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, s. 343.

se v nich postojí tvůrců časopisů a vysídleneckých elit⁵⁵¹ a postojí a preference čtenářstva, které se v některých případech stávalo spouautory periodik. Primárně nám tedy krajanské časopisy přináší vhlad do kolektivní paměti vysídlenecků, jejich politiky paměti a tzv. domovské politiky a poskytují podrobné informace o spolkovém životě a kulturních aktivitách těchto bývalých obyvatel Krkonoš v Německu, což lze považovat za jejich největší přínos. Podávají rovněž zprávu o reflexích německých vysídlenecků ohledně dění v Československu / Krkonoších, tedy za „železnou oponou“.

Texty o různých obdobích dějin Krkonoš jsou nejčastěji kompilacemi, u kterých se většinou neuvádí využitě zdroje ani prameny. Signifikantní je selekce informací a prolínání se subjektivními náhledy autorů na minulost. Jde o elitami, v našem případě redaktory a stálými přispěvateli, pečlivě vybírané a posvěcené segmenty minulosti a historická fakta, která mají sloužit potřebám skupinové integrity a (re)produkce kolektivní paměti, skrze něž má docházet k prosazování skupinových požadavků vyplývajících z přítomnosti.

Etnograficky mohou být zajímavé texty pojednávající o lidové kultuře a každodennosti v Krkonoších. Zaznamenány jsou zde výroční festivity, rodinná obřadnost, stejně jako religiózní a sociální aspekty života německy hovořícího obyvatelstva v této oblasti. Vhlad do každodenního života před rokem 1945 nám umožňují i texty o dějinách jednotlivých obcí. Za hodnotné lze považovat rovněž vzpomínky pamětníků na různé historické události, především nucené vysídlení, které mohou v kombinaci s archivním materiálem přinést zajímavé poznatky a otevřít nové interpretační možnosti.

551 K tomu také PÁCKOVÁ, Ludmila. Sudetoněmecké krajanské sdružení a jeho vliv v domovském tisku šternberských Němců v 50. letech. In: ŠKERLOVÁ, Jana a VITKO, Martin (eds.), *Promýšlet Evropu dvacátého století: hybatelé dějin?* Brno: Matice moravská, 2017.

IV.

„JINÉ“ PRAMENY KRKONOŠ: REGIONÁLNÍ VÝZKUM OPTIKOU SPECIFICKÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Prvorepublikové volby do Poslanecké sněmovny v Krkonoších: vybrané aspekty volebního chování

Jiří Kohoutek

Politické dějiny První republiky patří mezi historicky poměrně dobře zdokumentovaná témata, zejména v kontextu tzv. „velkých“ dějin.⁵⁵² Obdobně byla již tomuto fenoménu věnována pozornost i v rámci politických věd. Prvorepublikové volby a střídání politických a tzv. úřednických vlád, či obecnější úvahy o prvorepublikovém politickém systému a jeho charakteristikách, patřily mezi oblasti výzkumu těchto vědních disciplín.⁵⁵³ Menší pozornost nicméně již byla věnována regionálním aspektům politických dějin.

552 Viz např. KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha: Libri, 2000; KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl druhý, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha: Libri, 2002; KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl třetí, O přežití a o život (1936–1938)*. Praha: Libri, 2003; KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad. 1., Hrad a Pětka: vnitropolitický vývoj Československa 1918–1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*. Praha: Panevropa, 1996; KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad. 2., Kdo po Masarykovi?: vnitropolitický vývoj Československa 1926–1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*. Praha: Panevropa: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1998; OLIVOVÁ, Věra. *Československé dějiny: 1918–1945*. Praha: SPN, 1966; OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 2012.

553 Viz např. BALÍK, Stanislav. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2011; BROKLOVÁ, Eva. *Československá demokracie: politický systém ČSR 1918–1938*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1992; BROKLOVÁ, Eva. *Theorie und Praxis dreier Demokratien nach dem Ersten Weltkrieg: Deutschland, Österreich und die Tschechoslowakei: Sonderdruck*. Berlin: Duncker & Humblot, 2001; BROKLOVÁ, Eva, TOMEŠ, Josef a PEHR, Michal. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008; CABADA, Ladislav a ŠANC, David. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005; BROKLOVÁ, Eva. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*. Praha: Karolinum, 1999; HARNA, Josef. *Konsenzus a kompromis: budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013; TRAPL, Miloš. *Politický systém první Československé republiky*. Ostrava: Krajský pedagogický ústav, 1990; VODIČKA, Karel a CABADA, Ladislav. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Praha: Portál, 2011.

Následující kapitola se zaměřuje na vybrané aspekty volebního chování během voleb do Poslanecké sněmovny československého prvorepublikového Národního shromáždění, tedy do dolní komory parlamentu, a to na teritoriu osmi soudních okresů, jímž v rámci projektu *Prameny Krkonoš* tento region vymezujeme. Doplňme, že pro účely voleb byly tyto soudní okresy s ohledem na svou župní příslušnost zařazeny do dvou různých volebních krajů – volebního kraje Hradec Králové (soudní okresy Hostinné, Maršov, Trutnov a Žacléř) a volebního kraje Mladá Boleslav (soudní okresy Jilemnice, Rokytnice nad Jizerou, Vrchlabí a Vysoké nad Jizerou). Zdrojem dat jsou specializované statistické prameny centrální provenience – konkrétně publikace vydávané Státním úřadem statistickým⁵⁵⁴, které nabízejí volební výsledky z let 1920, 1925, 1929 a 1935 (v podobě agregátů dat) za jednotlivé soudní okresy. Dalším zdrojem dat jsou pak údaje z výsledků sčítání obyvatelstva z let 1910, 1921 a 1930.⁵⁵⁵ Cílem kapitoly samozřejmě není (a ani nemůže být) pouze uvedení volebních výsledků jednotlivých subjektů v regionu, ale rovněž analytický přístup k vybraným aspektům volebního chování obyvatel regionu. Snaží se odpovědět na několik otázek: Zprvve, do jaké míry voliči v Krkonoších hlasovali na základě své národnostní či etnické příslušnosti? Za druhé, nakolik se lišila míra volební účasti v Krkonoších ve srovnání s hodnotami celostátními a v celých Čechách? Za třetí, jak velký byl poměr neplatných hlasů v rámci odevzdaných hlasů? Z toho totiž lze případně usuzovat na problémy, s nimiž by se obyvatelé Krkonoš museli v rámci volebního procesu vypořádat a které by snižovaly či omezovaly jejich zastoupení. Za čtvrté, jak se vyvíjelo hlasování pro německé krajně nacionalisticky orientované politické subjekty? Sekundárním cílem této kapitoly je pak snaha zjistit, jak mohou vybrané centrální statistické

554 *Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919*. Praha: Státní úřad statistický, 1922; *Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925*. Praha: Státní úřad statistický, 1926; *Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*. Praha: Státní úřad statistický; Bursík & Kohout distributor, 1930; *Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935*. Praha: Státní úřad statistický, 1936.

555 *Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. IX. Spezialortsrepertorium von Böhmen: bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910*. Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1915; *Statistická příručka království Českého*. Praha: Zemská statistická kancelář království Českého, 1913; *Seznam míst v království Českém: Sestaven na základě úředních dat k rozkazu c.k. místodržitelství*. Praha: C.k. místodržitelství, 1913; *Statistický lexikon obcí v Čechách: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*. Praha: Státní úřad statistický; Bursík & Kohout [distributor], 1924; *Statistický lexikon obcí v zemi České: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. 1, Země česká*. Praha: Orbis, 1934; *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl; Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I, Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání*. Praha: Státní úřad statistický, 1934.

prameny přispět k výzkumu regionálních politických dějin a jaké jsou naopak jejich limity. Metodologicky text vychází z běžných metod užívaných současnými politickými vědami, zejména se v daném případě bude opírat o synchronní a diachronní komparaci v kombinaci se statistickou analýzou.

Z dat posledního rakousko-uherského cenzu z roku 1910 vychází, že v Krkonoších, jak je máme v projektu definovány, žilo v roce 1910 celkem 163.223 obyvatel, z toho k německé obcovací řeči (kterou můžeme fakticky ztotožnit s německou národností) se hlásilo 119.617 obyvatel (73,28 %), k češtině pak 41.988 obyvatel (25,72 %; zbytek tvořily jiné národnosti, resp. cizinci). Data prvního československého sčítání lidu z roku 1920 pak počet obyvatel Krkonoš uvádí s hodnotou 145.496, z nichž 101.328 se hlásilo k německé národnosti (69,64 %) a 42.507 k národnosti české/československé (29,22 %). Údaje z cenzu z roku 1930 pak uvádějí počet obyvatel regionu 147.785, ze kterých se k německé národnosti hlásilo 102.107 (69,09 %) a k národnosti české 44.050 (29,81). Je tak vidět, že první světová válka přinesla významný úbytek obyvatel v celém regionu (v roce 1921 tak byly Krkonoše pouze na 89,13 % počtu obyvatel z roku 1910), přičemž ani další dekáda nebyla tento úbytek schopna nahradit. Zároveň lze v širším pohledu zaznamenat statisticky významný nárůst podílu českého etnika v rámci obyvatel regionu, a to z důvodu poklesu počtu obyvatel německé národnosti mezi léty 1910–1921.⁵⁵⁶

556 V celé kapitole zkratky označují tyto politické subjekty (politické strany, případně v rámci volebních koalic, v nichž byly dominantními účastníky): BdL – Německý svaz zemědělců a venkovských živností (Bund der Landwirte und des ländischen Gewerbes), ČSAK – Československá strana agrární a konservativní, ČSDSD – Československá sociálně demokratická strana dělnická, ČSL – Československá strana lidová, ČSND – Československá národní demokracie, ČSNS – Československá strana socialistická (národně-sociální), ČSSAKT – Československá strana socialistická a Karpatoruská strana pracujícího lidu, malozemědělců a bezzemků (trudová), ČSŽOSS – Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská, DCV – Německá křesťansko-sociální strana lidová (Deutsche Christlichsoziale Volkspartei), DDFP – Německá demokratická strana svobodomyšlná (Deutsche Demokratische Freiheitspartei), DNP – Německá národní strana (Deutsche Nationalpartei), DNSAP – Německá národně socialistická strana dělnická (Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei), DSDAP – Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR (Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik), DW20 – Německá volební pospolitost (Deutsche Wahlgemeinschaft) v roce 1920 tvořená DNP a DNSAP; DW29 – Německé volební společenství (Deutsche Wahlgemeinschaft) složené z BdL, Německého pracovního a volebního společenství a Karpatoněmecké strany; HSD – Hospodářská strana dlužníků všech stavů; KKSMSNSW – Krajinská křesťansko-sociální strana a maďarská národní strana; KSČ – Komunistická strana Československa, Liga – Liga proti vázaným kandidátním listinám; Náršj – Národní sjednocení; NOF – Národní obec fašistická; Nkom – Neodvislá strana komunistická v Československu; NSP – Národní strana práce; PaŽ – Volební sdružení polských stran a židovských stran; RSZML – Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu; SdP – Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei); SdrŽStr – Sdružené židovské strany; SMDŽRČS – Strana malorolníků, domkářů a živnostníků v republice Československé; SSČSLP – Socialistická strana československého lidu pracujícího (tzv. modráčkovci); ŽidStr – Židovská strana.

Tabulka č. 1: Výsledky sčítání lidu v Krkonoších s ohledem na národnostní složení⁵⁵⁷

Soudní okres	Census v roce	Počet obyvatel	Národnost obyvatelstva		Podíl obyvatelstva (%)	
			německá	česká	německého	českého
Vysoké nad Jizerou	1910	12.892	642	12.225	4,98	94,83
	1921	10.970	487	10.458	4,44	95,33
	1930	10.572	519	10.010	4,91	94,68
Jilemnice	1910	26.570	1.280	25.262	4,82	95,08
	1921	23.625	1.141	22.438	4,83	94,98
	1930	23.054	1.201	21.783	5,21	94,49
Rokytnice nad Jizerou	1910	9.742	8.926	756	91,62	7,76
	1921	8.060	7.023	974	87,13	12,08
	1930	8.067	6.584	1.404	81,62	17,40
Vrchlabí	1910	25.240	23.491	1.147	93,07	4,54
	1921	22.656	20.074	2.160	88,60	9,53
	1930	23.443	20.975	2.174	89,47	9,27
Hostinné	1910	20.310	19.784	408	97,41	2,01
	1921	18.695	17.197	1.280	91,99	6,85
	1930	18.940	17.116	1.589	90,37	8,39
Žacléř	1910	10.700	9.930	516	92,80	4,82
	1921	9.953	8.678	1.107	87,19	11,12
	1930	9.780	8.522	1.107	87,14	11,32

⁵⁵⁷ Zdroje: *Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. IX, Spezialortsrepertorium von Böhmen: bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910*, s. 106–108, 415–416, 457–458; *Statistický lexikon obcí v Čechách: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921*, s. 115, 121, 134, 137, 153, 166, 173, 174; *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I, Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání*, s. 4, 8, 27, 31.

Soudní okres	Census v roce	Počet obyvatel	Národnost obyvatelstva		Podíl obyvatelstva (%)	
			německá	česká	německého	českého
Maršov	1910	9.918	9.823	21	99,04	0,21
	1921	9.073	8.802	165	97,01	1,82
	1930	9.551	9.087	341	95,14	3,57
Trutnov	1910	47.851	45.741	1.653	95,59	3,45
	1921	42.464	37.926	3.925	89,31	9,24
	1930	44.378	38.103	5.642	85,86	12,71

Tabulka č. 2:558 Výsledky hlasování do Poslanecké sněmovny ve východních Krkonoších⁵⁵⁹

Strana	Soudní okres											
	Maršov				Žacléř				Trutnov			
	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1939
BdL	315	1038	nk	258	595	1.185	nk	385	3.659	5.598	nk	2.446
ČSAK	nk	2	nk	nk	nk	6	nk	nk	nk	17	nk	nk
ČSDSD	51	12	15	24	474	333	312	298	1.049	740	831	1.040
ČSL	3	7	10	6	2	6	9	8	121	195	179	177
ČSNĐ	17	10	9	nk	15	41	18	nk	445	346	238	nk
ČSNS	4	31	31	56	45	nk	90	179	626	nk	873	994
ČSSaKT	nk	nk	nk	nk	nk	54	nk	nk	nk	784	nk	nk
ČsZOSS	4	4	10	1	3	6	9	13	41	87	211	207
DCV	923	1.349	1.452	649	163	381	804	283	2.892	4.489	5.381	2.619
DDFP	67	nk	nk	nk	30	nk	nk	nk	845	nk	nk	nk
DNP	nk	1.131	572	nk	nk	292	60	nk	nk	3.825	2.044	nk
DNSAP	nk	171	197	nk	nk	449	492	nk	nk	1.505	2.112	nk
DSDAP	2.161	1.156	1.569	648	3.441	2.138	2.559	1.985	9.796	6.553	8.057	4.369
DW20	1.309	nk	nk	nk	434	nk	nk	nk	3.897	nk	nk	nk
DW29	nk	nk	1.145	nk	nk	nk	689	nk	nk	nk	5.018	nk
HSD	nk	nk	nk	21	nk	nk	nk	26	nk	nk	nk	58
KKSMSNW	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk
KSČ	nk	120	162	200	nk	597	599	418	nk	1.144	1.347	774
Liga	nk	nk	3	nk	nk	nk	4	nk	nk	nk	15	nk
NárSj	nk	nk	nk	30	nk	nk	nk	55	nk	nk	nk	406
NOF	nk	nk	nk	2	nk	nk	nk	8	nk	nk	nk	46

558 Legenda (krom zkratk stran) pro tabulky č. 2–4: nk = strana v místě v daném roce nekandidovala (strany kandidovaly vždy v celém volebním kraji); NS = německé strany

559 Zdroje: *Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919*, s. 4–5, 16–19; *Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925*, s. 4, 16–17; *Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*, s. 4, 16–17; *Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935*, s. 4, 16–17.

Strana	Soudní okres													
	Maršov					Žacléř					Trutnov			
	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1939		
Nikom	nk	1	nk	nk	nk	0	nk	nk	nk	4	nk	nk		
NSP	nk	4	nk	nk	nk	24	nk	nk	nk	61	nk	nk		
Paž	nk	nk	1	nk	nk	nk	3	nk	nk	nk	142	nk		
RSZML	3	1	3	5	5	1	3	4	55	34	45	81		
ScP	nk	nk	nk	3.790	nk	nk	nk	2.516	nk	nk	nk	15.445		
ScP-ŽStr	11	nk	nk	nk	12	nk	nk	nk	166	nk	nk	nk		
SMDŽRČS	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk		
SSČSLP	46	nk	nk	nk	27	nk	nk	nk	36	nk	nk	nk		
ŽidStr	nk	7	nk	nk	nk	7	nk	nk	188	nk	nk	nk		
Platné hlasy	4.914	5.044	5.179	5.690	5.246	5.520	5.651	6.178	23.628	25.570	26.493	28.662		
NS celkem	4.775	4.845	4.935	5.345	4.663	4.445	4.604	5.169	21.089	21.970	22.612	24.879		
NS v %	97,17	96,05	95,29	93,94	88,89	80,53	81,47	83,67	89,25	85,92	85,35	86,80		

Tabulka č. 3: Výsledky hlasování do Poslanecké sněmovny ve středních Krkonoších⁵⁶⁰

Strana	Soudní okres									
	Vrchlabí					Hostinné				
	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1935		
BdL	1.465	2.652	nk	1.084	1.557	2.353	nk	1.281		
ČSAK	nk	23	nk	nk	nk	30	kn	nk		
ČSDSD	282	469	414	429	212	192	161	161		
ČSL	31	34	32	26	27	57	54	49		
ČSND	264	202	148	nk	115	98	70	nk		
ČSNS	22	nk	268	361	35	nk	166	218		
ČSSaKT	nk	143	nk	nk	nk	101	nk	nk		
ČSŽOSS	19	37	35	56	8	17	18	18		
DCV	1.694	2.433	2.656	1.044	1.874	2.587	2.892	1.472		
DFSP	nk	nk	nk	nk	nk	0	nk	nk		
DDFP	327	nk	nk	nk	105	nk	nk	nk		
DNP	nk	1.608	1.011	nk	nk	794	367	nk		
DNSAP	nk	1.839	2.180	nk	nk	795	1.039	nk		
DSDAP	4.706	2.733	3.343	1.133	4.341	2.741	3.228	2.028		
DW20	2.913	nk	nk	nk	1.608	nk	nk	nk		
DW29	nk	nk	2.353	nk	nk	nk	1.988	nk		
HSD	nk	nk	nk	22	nk	nk	nk	34		
KKSMNSW	nk	nk	nk	171	nk	nk	nk	nk		
KSC	nk	829	1.056	855	nk	611	996	588		
Liga	nk	nk	17	nk	nk	nk	23	nk		
NárSj	nk	nk	nk	154	nk	nk	nk	103		
NOF	nk	nk	nk	28	nk	nk	nk	12		
Nkom	nk	34	nk	nk	nk	2	nk	nk		

⁵⁶⁰ Zdroje: *Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919*, s. 4–5, 16–19; *Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925*, s. 4–5, 16–19; *Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*, s. 4,5, 16–19; *Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935*, s. 4–5, 16–19.

Strana	Soudní okres											
	Vrchlabí					Hostinné						
	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1935
NSP	nk	26	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	20	nk	nk
PaŽ	nk	nk	0	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	4	nk
RSZML	44	44	64	86	57	52	68	88	nk	nk	nk	nk
SdP	nk	nk	nk	9.391	nk	nk	nk	5.949	nk	nk	nk	nk
SdrŽStr	41	nk	nk	nk	48	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk
SMDŽRČS	11	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk
SSČSLP	235	nk	nk	nk	36	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk
ŽidStr	nk	53	nk	nk	nk	51	nk	nk	nk	nk	nk	nk
Platné hlasy	12.054	13.159	13.577	14.840	10.023	10.501	11.074	12.001	10.023	10.501	11.074	12.001
NS celkem	11.105	11.265	11.543	12.823	9.485	9.270	9.514	10.730	9.485	9.270	9.514	10.730
NS v %	92,13	85,61	85,02	86,41	94,63	88,28	85,91	89,41	94,63	88,28	85,91	89,41

Tabulka č. 4: Výsledky hlasování do Poslanecké sněmovny v západních Krkonoších⁵⁶¹

Strana	Soudní okres											
	Jilemnice				Rokytnice n. J.				Vysoké n. J.			
	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1939
BdL	164	198	nk	75	682	1.194	nk	204	9	74	nk	5
ČSAK	nk	76	nk	nk	nk	13	nk	nk	nk	17	nk	nk
ČSDSD	1.355	862	1.349	1.532	201	144	177	199	937	538	723	804
ČSL	1.788	2.931	2.558	2.064	30	50	68	47	635	865	855	763
ČSND	1.512	927	1.334	nk	110	98	102	nk	755	359	549	nk
ČSNS	2.822	nk	3.164	2.582	91	nk	109	180	1.477	nk	1.738	1.437
ČSSaKT	nk	3.242	nk	nk	nk	127	nk	nk	nk	1.691	nk	nk
ČsZOSS	873	1.590	1.248	1.755	11	39	62	49	126	736	521	706
DCV	141	157	140	84	571	799	915	314	23	88	24	2
DĐFP	9	nk	nk	nk	56	nk	nk	nk	9	nk	nk	nk
DNP	nk	50	22	nk	nk	324	163	nk	nk	34	13	nk
DNSAP	nk	32	76	nk	nk	664	765	nk	nk	20	27	nk
DSDAP	231	191	234	104	1.658	720	804	248	108	51	68	22
DW20	63	nk	nk	nk	1.299	nk	nk	nk	118	nk	nk	nk
DW29	nk	nk	198	nk	nk	nk	951	nk	nk	nk	135	nk
HSD	nk	nk	nk	2	nk	nk	nk	2	nk	nk	nk	2
KKSMNSW	nk	nk	nk	9	nk	nk	nk	48	nk	nk	nk	2
KSČ	nk	608	864	1.347	nk	508	700	467	nk	423	352	718
Liga	nk	nk	229	nk	nk	nk	9	nk	nk	nk	53	nk
NárSj	nk	nk	nk	1.953	nk	nk	nk	106	nk	nk	nk	663
NOF	nk	nk	nk	131	nk	nk	nk	21	nk	nk	nk	15

⁵⁶¹ Zdroje: *Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919*, s. 5, 18–19; *Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925*, s. 5, 18–19; *Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*, s. 5, 18–19; *Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935*, s. 5, 18–19.

Strana	Soudní okres																
	Jilemnice					Rokytnice n. J.					Vysoké n. J.						
	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1935	
Nkom	nk	38	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	4	nk	nk	nk	nk	8	nk	nk
NSP	nk	214	nk	nk	nk	nk	nk	nk	nk	8	nk	nk	nk	nk	35	nk	nk
Paž	nk	nk	0	nk	nk	nk	0	nk	nk	nk	0	nk	nk	nk	nk	nk	nk
RSZML	2.183	1.942	2.009	2.099	22	30	41	35	1.372	1.456	1.315	1.209					
SdP	nk	nk	nk	379	nk	nk	nk	3.359	nk	nk	nk	234					
SdrŽStr	11	nk	nk	nk	2	nk	nk	nk	7	nk	nk	nk					
SMDŽRČS	98	nk	nk	nk	1	nk	nk	nk	89	nk	nk	nk					
SSČSLP	1.007	nk	nk	nk	65	nk	nk	nk	287	nk	nk	nk					
ŽidStr	nk	15	nk	nk	nk	16	nk	nk	10	nk	nk	nk					
Platné hlasy	12.257	13.073	13.425	14.116	4.799	4.738	4.866	5.279	5.952	6.405	6.373	6.582					
NS celkem	608	628	670	651	4.266	3.701	3.598	4.173	267	267	267	267					
NS v %	4,96	4,80	4,99	4,61	88,89	78,11	73,94	79,05	4,49	4,17	4,19	4,03					

Jak ukazují statistické demografické údaje z censů v tabulce č. 1,⁵⁶² z osmi zkoumaných soudních okresů jich bylo šest s převahou německého obyvatelstva, zatímco ve dvou soudních okresech západní části Krkonoš tvořili většinu Češi (resp. Čechoslováci) – jednalo se o soudní okresy Vysoké nad Jizerou a Jilemnice, kde podíl českého, resp. československého obyvatelstva činil přibližně 95 %. Největší podíl německého obyvatelstva pak ve zkoumaném období nacházíme v soudním okrese Maršov, kde počet etnických Čechů nepřesáhl 4% hranici. Zmiňovaný nárůst obyvatelstva české národnosti pak lze vysledovat mezi léty 1921 a 1930 zejména v soudním okrese Rokytnice nad Jizerou, méně významný byl v soudních okresech Trutnov, Hostinné a Maršov.

V tabulkách č. 2, 3 a 4 předkládáme souhrnné výsledky hlasování do Poslanecké sněmovny prvorepublikového parlamentu po jednotlivých oblastech Krkonoš, jak jsme je v projektu *Prameny Krkonoš* definovali na základě soudních okresů, a to ve všech volbách, tedy v letech 1920, 1925, 1929 a 1935. Data o hlasování jsou doplněna údaji o platných odevzdaných hlasech celkem, dále o součtu hlasů pro německé strany a o jejich poměru vůči všem odevzdaným hlasům. Kombinace demografických dat a výsledků hlasování nabízí vhodnou základnu pro analýzu volebního chování a hledání odpovědi na první stanovenou výzkumnou otázku. K volbám z let 1920 a 1925 lze vztáhnout demografická data z censu z roku 1921, zatímco k volbám v letech 1929 a 1935 můžeme přiřadit demografické údaje ze sčítání z roku 1930. Na základě toho lze obecně dovozovat, že hlasování v Krkonoších probíhalo po etnicko-kulturních liniích, když obecně platí, že poměr hlasů, který získaly německé, respektive československé strany, odpovídá zhruba poměru příslušného etnika v místě žijícího. Tedy, že Češi (či Čechoslováci) hlasovali převážně pro české (resp. československé) politické subjekty, zatímco Němci hlasovali pro politické subjekty německé. Určitou disproporcí mezi zmiňovaným poměry pak přinesl vznik a rozvoj Komunistické strany Československa (a její volební účast od roku 1925), která byla schopna díky svému inherentnímu internacionalismu odčerpávat voliče z obou národnostních táborů, českého (československého) i německého, když se její lokální volební

562 Tabulka č. 1 kombinuje údaje z censů z let 1910, 1921 a 1930. Srovnává údaje o obyvatelstvu přítomném v době sčítání. Dále porovnává národnost obyvatelstva – v roce 1910 ovšem v rámci sčítání lidu možnost hlásit se ke specifické národnosti neexistovala, byla sbírána data o obcovací řeči, v dalších dvou censech naopak již údaje o zvolené národnosti obyvatel zaznamenávány byly – pro účely analýzy národnostní podoby obyvatelstva Krkonoš tak tato data srovnáváme a zjednodušeně zařazujeme pod pojem národnost. Pro zjednodušení rovněž operujeme s konceptem české národnosti, ačkoli v letech 1921 a 1930, i z politických důvodů, byla evidována oficiálně národnost československá. Počty etnických Slováků však lze v Krkonoších považovat za zanedbatelné, resp. v rámci statistické chyby.

zisky často přibližovaly 10 % odevzdaných hlasů, a v některých volebních obvodech tuto hodnotu i překonávaly (viz např. výsledek KSČ v roce 1929 v soudním okrese Rokytnice nad Jizerou). Druhá proměnná, která může tuto disproporci napomoci objasnit, je pak samozřejmě konkrétní volební účast v daných volbách v jednotlivých soudních okresech.

Zároveň lze ve volebních výsledcích vysledovat trend v čase se snižujícího poměru hlasů pro německé politické subjekty v soudních okresech s převahou německého obyvatelstva odpovídající průběžně změně demografické struktury populace, tedy zejména nárůstu podílu obyvatel české (československé) národnosti, ovšem s výjimkou voleb v roce 1935, kdy naopak můžeme sledovat v řadě soudních okresů mírný nárůst podpory německých politických subjektů ve srovnání s volbami v roce 1929. Tento obrat v roce 1935 lze dle našeho názoru spojit se vzrůstající silou a pozicí Sudetoněmecké strany, která byla schopna aktivizovat německý elektorát a přivést ho k volbám.

Pro odpovědi na druhou a třetí výzkumnou otázku byla další data o volebním chování, zejména o volební účasti a hlasování zpracována do tabulky č. 5 níže. Je všeobecně známo, že První republika zavedla volební povinnost, čemuž v zásadě volební účast odpovídá, když její hodnoty přesahují, až na výjimky, 90% hranici. Tyto hodnoty v zásadě odpovídají hodnotám celostátním, resp. hodnotám v Čechách: V roce 1920 byla celorepubliková volební účast 89,92 % (Čechy 90,41 %), v roce 1925 – 91,35 % (Čechy 92,09 %), v roce 1929 – 91,59 % (Čechy 92,19 %) a v roce 1935 – 92,78 % (Čechy 93,15 %). Údaje o volebních výsledcích dávají nahlédnout rovněž do volební účasti dle pohlaví, přičemž ukazují, že o něco lepší volební účast měli v regionu Krkonoš muži oproti ženám, zatímco na celostátní úrovni (stejně jako na úrovni samotných Čech) nacházíme v roce 1920 drobně vyšší poměrnou volební účast žen oproti mužům (90,44 % ženy; 88,34 % muži).

Tabulka č. 5: Volební účast ve volbách v Krkonoších⁵⁶³

Soudní okres	Rok	Oprávnění voliči				Odevzdané hlasy			Platné hlasy			Volební účast		
		Celkem	mezi- roční změ- na (%)	Podíl mužů (%)	Podíl žen (%)	Celkem	Podíl mužů (%)	Podíl žen (%)	Celkem	Podíl mužů (%)	Podíl žen (%)	Celkem (%)	Podíl mužů (%)	Podíl žen (%)
Maršov	1920	5368	N	46,65	53,35	4928	47,28	52,72	4914	99,72	N	91,80	93,05	90,71
	1925	5392	0,45	46,36	53,64	5073	47,17	52,83	5047	99,49	2,71	94,08	95,72	92,67
	1929	5586	3,60	46,60	53,40	5226	47,07	52,93	5179	99,10	2,62	93,56	94,51	92,73
	1935	5975	6,96	46,34	53,66	5722	46,47	53,53	5690	99,44	9,87	95,77	96,03	95,54
	1920	5602	N	47,82	52,18	5256	48,55	51,45	5246	99,81	N	93,82	95,26	92,51
Žacléř	1925	6027	7,59	46,62	53,38	5575	46,83	53,17	5520	99,01	5,22	92,50	92,92	92,14
	1929	6144	1,94	46,81	53,19	5718	46,68	53,32	5651	98,83	2,37	93,07	92,80	93,30
	1935	6599	7,41	47,40	52,60	6194	47,90	52,10	6178	99,74	9,33	93,86	94,85	92,97
	1920	26329	N	45,57	54,43	23680	45,86	54,14	23628	99,78	N	89,94	90,52	89,45
Trutnov	1925	28243	7,27	45,51	54,49	25691	45,43	54,57	25570	99,53	8,22	90,96	90,80	91,10
	1929	29128	3,13	45,57	54,43	26743	45,92	54,08	26493	99,07	3,61	91,81	92,51	91,23
	1935	30873	5,99	46,30	53,70	28794	46,00	54,00	28662	99,54	8,19	93,27	92,66	93,79
Vrchlabí	1920	13354	N	45,36	54,64	12084	45,37	54,63	12054	99,75	N	90,49	90,49	90,49
	1925	14319	7,23	45,21	54,79	13274	45,79	54,21	13159	99,13	9,17	92,70	93,88	91,73
	1929	15007	4,80	45,69	54,31	13743	46,07	53,93	13577	98,79	3,18	91,58	92,33	90,94
	1935	16110	7,35	46,21	53,79	14959	46,51	53,49	14840	99,20	9,30	92,86	93,46	92,34
	1920	10969	N	45,13	54,87	10043	45,57	54,43	10023	99,80	N	91,56	92,46	90,81
Hostinné	1925	11426	4,17	46,25	53,75	10580	46,65	53,35	10501	99,25	4,77	92,60	93,40	91,91
	1929	12021	5,21	46,45	53,55	11209	46,79	53,21	11074	98,80	5,46	93,25	93,93	92,65
	1935	12835	6,77	47,04	52,96	12086	47,35	52,65	12001	99,30	8,37	94,16	94,80	93,60

⁵⁶³ Zdroje: *Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919*, s. 4–5; *Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925*, s. 4–5; *Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*, s. 4–5; *Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935*, s. 4–5.

Soudní okres	Rok	Oprávnění voliči			Odevzdané hlasy			Platné hlasy			Volební účast		
		Celkem	Podíl mužů (%)	Podíl žen (%)	Celkem	Podíl mužů (%)	Podíl žen (%)	Celkem	Podíl platných (%)	meziroční změna (%)	Celkem (%)	Podíl mužů (%)	Podíl žen (%)
Jilemnice	1920	13698	N 43,87	56,13	12294	43,86	56,14	12257	99,70	N	89,75	89,73	89,76
	1925	14347	4,74	45,58	13192	45,69	54,31	13073	99,10	6,66	91,95	92,17	91,76
	1929	14660	2,18	45,42	13581	45,82	54,18	13425	98,85	2,69	92,64	93,47	91,95
	1935	15318	4,49	45,74	14266	46,40	53,60	14116	98,95	5,15	93,13	94,48	92,00
	1920	5386	N	45,95	4818	45,39	54,61	4799	99,61	N	89,45	88,36	90,38
Rokytnice	1925	5324	-1,15	44,63	4807	47,06	52,94	4738	98,56	-1,27	90,29	95,20	86,33
	1929	5497	3,25	45,08	4949	45,75	54,25	4866	98,32	2,70	90,03	91,36	88,94
	1935	5724	4,13	45,95	5338	46,52	53,48	5279	98,89	8,49	93,26	94,41	92,28
	1920	6757	N	44,37	5965	43,49	56,51	5952	99,78	N	88,28	86,52	89,68
	1925	7015	3,82	45,33	6446	45,86	54,14	6405	99,36	7,61	91,89	92,96	91,00
Vysoké	1929	7033	0,26	45,90	6433	46,51	53,49	6373	99,07	-0,50	91,47	92,69	90,43
	1935	7156	1,75	45,96	6639	46,38	53,62	6582	99,14	3,28	92,78	93,62	92,06

Sesbíraná data o volební účasti nám pak rovněž umožňují i lepší vhled do demografického vývoje Krkonoš – tabulka č. 5 tak ukazuje nárůst počtu oprávněných voličů mezi jednotlivými volebními roky, který bude korelovat s celkovým demografickým vývojem regionu. Zároveň považujeme za vhodné i tato data komparovat s daty celostátními a daty za české kraje – ukazuje se tím opět specifická pozice zkoumaného regionu, který demograficky vyvíjel odlišně (pomaleji) od zbytku republiky, když celostátní nárůst počtu voličů mezi roky 1920 a 1925 byl 13,56 % (Čechy 7,20 %), mezi roky 1925 a 1929 – 4,17 % (Čechy 4,76 %), a konečně mezi roky 1929 a 1935 činil 9,46 % (Čechy 8,77 %). Krkonoše se povětšinou těmto hodnotám ani neblížily.

Samotné hlasování zřejmě nečinilo obyvatelům Krkonoš žádné zásadní problémy (stejně jako ve zbytku republiky, ostatně hlasovací procedura – volba vázané kandidátky bez možnosti jakýchkoli voličských zásahů – byla triviální), jak ukazují data věnovaná podílu platných odevzdaných hlasů. Jejich hodnoty obecně přesahují 99 %. Je možné je rovněž srovnat s údaji za celou republiku a za samotné Čechy. Podíl platných hlasů činil na úrovni celé ČSR v roce 1920 – 99,67 % (Čechy 99,69 %), v roce 1925 – 99,04 % (Čechy 99,16 %), v roce 1929 – 98,53 % (Čechy 98,67 %) a v roce 1935 – 99,04 % (Čechy 99,14 %). V převážné většině se ukazuje, že podíl platných hlasů odevzdaných obyvatel Krkonoš přesahuje, či alespoň dosahuje úroveň celostátní i úroveň Čech.

Vysledovat lze ovšem také celkový nárůst odevzdaných volebních hlasů (pro naše účely byl v tabulce č. 5 zpracován nárůst podílu platných odevzdaných hlasů v čase), který indikuje zvyšující se zájem voličů o politiku. Zejména výrazný je nárůst těchto hlasů ve volbách v roce 1935 při srovnání s hodnotami voleb v roce 1929, kdy přesahuje demografické hodnoty nárůstu počtu oprávněných voličů. Tento nárůst lze vysvětlit zejména vnitropolitickou krizí spojenou s výše zmiňovaným nástupem Sudetoněmecké strany a následnou určitou zvýšenou mírou polarizace společnosti a v důsledku toho i vyšší politické participace, včetně účasti na volbách.

Pokud jde o německé nacionalistické politické subjekty, které lze rovněž podřadit pod pojem německého negativistického politického tábora s ohledem na jejich vztah k První republice, je nejprve nutno vymezit, o které se jedná. Primárně za ně samozřejmě považujeme Německou národní stranu a Německou národně socialistickou dělnickou stranu, kandidující v roce 1920 v rámci společné formace pojmenované jako Německá volební pospolitost (*Deutsche Wahlgemeinschaft*). Po pseudo-dobrovolném rozpuštění nacionálních socialistů v roce 1933 pak značné množství členů této strany přešlo do řad Henleinovy Sudetoněmecké vlastenecké fronty, která se následně transformovala v Sudetoněmeckou stranu, a proto se budeme zabývat i tímto subjektem.

Podíl hlasů německého obyvatelstva ve prospěch nacionalistických subjektů⁵⁶⁴ se ve volbách v roce 1920 pohyboval v rozmezí od 9,31 % v soudním okresu Žacléř do 44,19 % v soudním okresu Vysoké nad Jizerou (kde – tak jako v soudním okresu Jilemnice – ovšem kvůli malým počtům Němců musíme počítat s určitým zkreslením⁵⁶⁵). V přepočtu na jeden soudní okres pak průměrná hodnota tohoto podílu činila 22,92 %. Celkový počet hlasů v celých Krkonoších pro tyto subjekty činil 11.641, což znamenalo (akceptujeme-li kontext etnicko-kulturního hlasování uvedený výše) zisk 20,69 % hlasů německého etnika, což je v souladu s průměrným podílem uvedeným výše. V dalším období se pak projevil na volebních výsledcích německých nacionalistů vývoj na celostátní politické scéně, kdy lze vysledovat v roce 1925 na úrovni okresů povětšinou setrvalý stav či mírný vzestup počtu získaných hlasů – pro německé nacionalistické strany hlasovalo 13.533 obyvatel Krkonoš, což tvořilo 24 % jejich německé populace, přičemž podíl hlasů se pohyboval v rozmezí od 13,06 % (soudní okres Jilemnice) do 30,6 % (soudní okres Vrchlabí), s průměrnou hodnotou 21,94 %. Ve volbách v roce 1929 pak nacionalistický tábor zaznamenal významné volební ztráty, když pro něj hlasovalo ve výsledku méně voličů než v roce 1920 – konkrétně 11.140 obyvatel Krkonoš, což bylo v daném období pouze 19,29 % německé populace Krkonoš. Rozmezí podílů hlasů pro nacionalistické subjekty se pak pohybovalo od 11,99 % (soudní okres Žacléř) po 27,64 % (soudní okres Vrchlabí), s průměrnou hodnotou 17,97 % na soudní okres.

Pokud jde o Sudetoněmeckou stranu, která německou nacionální agendu přebrala v rámci své snahy o politickou integraci německého obyvatelstva v ČSR, je nutno podotknout, že v tomto ohledu byla v námi zkoumaném regionu Krkonoš velmi úspěšná. Ve volbách v roce 1935 získala tato strana 41.063 hlasů (z 64.035 hlasů odevzdaných pro německé strany), tedy 64,13 % hlasů německého etnika na území Krkonoš. Z geografického hlediska se podíl hlasů, který získala, pohyboval v rozmezí od 48,67 % (soudní okres Žacléř) po 88,3 % (soudní okres Vysoké nad Jizerou), s průměrnou hodnotou v přepočtu na soudní okres činící 67,17 %. Krom hlasů nacionalistických subjektů byla schopna získat i hlasy německých aktivistických politických stran⁵⁶⁶: v průměru 62,41 % hlasů německých agrárníků⁵⁶⁷ (v rozmezí od

564 Jak již bylo uvedeno, předpokládáme nacionální ztotožnění voličů s politickými stranami, a proto ztotožňujeme hlasy odevzdané pro německé politické strany s hlasy německého etnika Krkonoš.

565 Další plauzibilní tezí může být, že německé obyvatelstvo, které v těchto okresech bylo silně minoritní, se mohlo v určitém období cítit ohroženo, a tedy hlasovat pro vyhraněné nacionalistické politické subjekty.

566 S jistou mírou simplifikace předpokládáme – v souladu s výše uvedenou úvahou o hlasování podle etnického štěpení – přeliv voličů těchto stran k SdP.

567 Ve vztahu k německé agrární straně počítáme v rámci voleb v roce 1929 hlasy pro předvolební koalici DW29, jejíž byla hlavní součástí (spolu s Karpatoněmeckou stranou a DAWG).

35,56 % v soudním okrese Hostinné do 96,3 % v soudním okrese Vysoké nad Jizerou), 59,82 % hlasů německých křesťanských sociálů (v rozmezí od 40 % v soudním okrese Jilemnice do 91,67 % v soudním okrese Vysoké nad Jizerou) a 52,82 % hlasů německých sociálních demokratů (v rozmezí od 22,43 % v soudním okrese Žacléř do 69,15 % v soudním okrese Rokytnice nad Jizerou). V soudních okresech s převahou německého etnika, kde došlo ve volbách v roce 1935 k poklesu hlasů pro KSČ (Vrchlabí, Žacléř, Hostinné, Rokytnice nad Jizerou a Trutnov), lze předpokládat, že henleinovci získali i hlasy německých voličů, kteří v předchozích volbách hlasovali pro komunisty, a to v průměru o 33,21 % v přepočtu na soudní okres, v rozmezí od 19,03 % v soudním okrese Vrchlabí do 42,54 % v soudním okrese Trutnov (v ostatních soudních okresech naopak KSČ posílila, většinou na úkor ostatních levicových stran). Zároveň, jak bylo uvedeno výše, zřejmě dokázala Sudetoněmecká strana aktivizovat německé obyvatelstvo k vyšší volební účasti.

Jak se ukazuje, statistické prameny centrální proveniencie nabízejí značné množství dat, z nichž si lze udělat plastickou představu o volebním chování obyvatel Krkonoš v období První republiky, ať již s ohledem na specifika hlasování na základě etnicity, volební účast – včetně dílčích demografických skupin – či otázky odevzdaných platných hlasů. Lze je rovněž využít pro poměrně detailní analýzu hlasování ve vztahu k vybraným politickým subjektům, jak bylo ukázáno na příkladu německých nacionalisticky orientovaných politických stran (včetně Sudetoněmecké strany v roce 1935). Zároveň tyto prameny umožňují provést srovnání zkoumaných aspektů volebního chování ve vztahu k celostátní úrovni politiky, respektive k úrovni samotných Čech. Data o volební účasti nám pak navíc nabízejí doplnění úvah o demografické struktuře regionu na úrovni soudních okresů, z něž lze extrapolovat demografické trendy a zlepšit naši představu o populační struktuře zkoumaného regionu. Naopak, pro detailnější analýzu volebního chování už je úroveň soudních okresů nevyhovující, pro přesnější lokální volební analýzu by již bylo nutno pracovat s archivními zdroji vázanými na obce či lokality (např. zápisy volebních komisí, volební výsledky na úrovni obcí, volebních okrsků apod.). Obdobně z těchto pramenů nejsme schopni analyzovat žádné další politické dění v obcích. Jsou tedy vhodné pro základní vymezení regionálních specifík a pro případné další vymezení výzkumných témat a stanovení specifických výzkumných otázek. Jejich význam tedy nelze přeceňovat, zároveň jsou však pro badatele v oblasti regionálních dějin odpovídajícími zdroji pro kontextualizaci či detailní vymezení zkoumaného tématu.

Specifika krkonošského družstevnictví na počátku dvacátých let optikou statistických pramenů

Jan Slaviček

Prvorepublikové družstevnictví, coby socio-ekonomický, ale rovněž kulturní, modernizační a s politikou více či méně propojený fenomén, se stává v poslední dekádě opět alespoň částečně předmětem výzkumu metodami moderních hospodářských a sociálních dějin.⁵⁶⁸ Zaplňuje se tak téměř dvě desetiletí dlouhá proluka po posledních publikacích, které se družstevnictví věnovaly v 90. letech 20. století.⁵⁶⁹

Vedle syntetizujících prací jsou k dispozici také díla věnovaná konkrétním družstvům. Některé z nich překračují rámec případových studií a dávají vhled

568 VEDRAL, Patrik. Západočeské konzumní družstvo (ZKD) a jeho meziválečný vývoj. *Prameny a studie*. 2018, 62; JAKUBSKÁ, Jana. Okolnosti vzniku Lesního družstva v Příbyslavi ve světle archivních pramenů. *Prameny a studie*. 2014, 54; TVRDOŇOVÁ, Daniela. Revizná činnost Ústředního družstva v Bratislavě v letech 1919–1948. In: *Prudentissimae dominae nobis honorandae...: k životnému jubileu profesorky Márie Kohútovej*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2015; KUBŮ, Eduard a ŠOUŠA, Jiří. Podnikání ve službách politické strany. Tiskařské a vydavatelské družstvo českých agrárníků Novina (1897–1938). Prameny, přístupy, interpretace. *Hospodářské dějiny = Economic history*. 2020, 35(2); JAKUBSKÁ, Jana. Životní osudy Jaroslava Bezpalce, zapomenutého tvůrce lesního družstevnictví v Čechách, na základě rozboru jeho osobního fondu. *Prameny a studie*. 2014, 54; SLAVÍČEK, Jan. *Spotřební družstvo Včela mezi podnikáním a politikou v letech 1905–1938, aneb, Pevnost proletářů v Praze*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2019; SLAVÍČEK, Jan. From Business to Central Planning: Cooperatives in Czechoslovakia in 1918–1938 and 1948–1960. *Hungarian Historical Review*. 2021, 10(3); SLAVÍČEK, Jan. Von der Nachkriegsbegeisterung zu dem Vorkriegsselfbewusstsein: Konsumgenossenschaften in den Böhmisches Ländern 1918–1938. *Prager Wirtschafts- und Sozialhistorische Mitteilungen (WISOHIM)*. 2017, 25(1); SLAVÍČEK, Jan. The cooperative policy of Comintern in Czechoslovakia and its limits: A case study of the cooperative Včela Prague. *Paginae historiae*. 2020, 28(2);

569 NĚMCOVÁ, Lidmila a PRŮCHA, Václav. *K dějinám družstevnictví ve světě a v Československu*. Praha: Vysoká škola ekonomická, Národohospodářská fakulta, 1999; NĚMCOVÁ, Lidmila (ed.), *The cooperative movement in historical perspective – its role, forms and economic, social and cultural impact: twelfth International economic history congress, Sevilla 1998: session B 13*. Prague: University of Economics, 1998; NĚMCOVÁ, Lidmila. *Výbrané kapitoly z českého družstevnictví*. Praha: Družstevní asociace ČR, 2001; SMRČKA, Ladislav, et al. *Vývoj družstevnictví na území ČSFR*. Praha: Svěpomoc, 1992.

také do fungování družstevnictví obecně. Velmi málo publikačních počínů je však zaměřeno regionálně, tedy zpracovávajících téma družstevnictví na pomyslné „střední“ úrovni.

Následující kapitola se věnuje situaci družstevnictví na počátku První republiky (tj. v letech 1919/1920) v regionu Krkonoš, resp. ve třech politických okresech – Trutnově, Jilemnici a Vrchlabí.⁵⁷⁰ Na podkladu dvou specializovaných statistických zdrojů centrální provenience⁵⁷¹ analyzuje výchozí pozici, z níž se družstva v následujících dvou dekadách v novém státu mohla dále rozvíjet. Za použití metod moderních hospodářských dějin (zejména statistické a komparativní metody) si tedy pokládá následující otázky: Zprvve, jak vůbec vypadala družstevní síť, jak byla hustá či řídká, jaké typy družstev v Krkonoších v letech 1919/1920 existovaly? Zadruhé, jak velká byla družstva počty členů a jaká byla jejich ekonomická síla (měřeno parametry výše tržeb a vkladů)? Zatřetí, jaké bylo národnostní rozložení družstev, tj. nakolik odpovídalo poměrům mezi německým a českým obyvatelstvem daného regionu? Je-li vzorek družstev daného typu dostatečný, zkoumá kapitola také rozdíly v typech družstev mezi oběma národnostmi a tyto rozdíly odůvodňuje. A konečně, začtvrté, se kapitola zaměřuje na specifika krkonošského družstevnictví, tj. analyzuje rozdíly mezi družstvy v Krkonoších a v celých Čechách.

Vedle výše určených badatelských záměrů má však kapitola ještě další cíl. Protože je informačně postavena na oficiálních centrálních statistických zdrojích, zjišťuje, nakolik mohou tyto zdroje vypovídat o krkonošském družstevnictví. Tj. táže se, co vše z těchto pramenů ještě lze zjistit a co již naopak nikoli – a v jakých jiných zdrojích je možné potřebné informace nalézt. Může tedy sloužit také jako případová studie dokumentující výpovědní limity pramenů centrální provenience pro regionální historii.

570 Geografickým ohraničením předmětu výzkumu na celé tři politické okresy se kapitola dílčím způsobem odchyluje od geografického vymezení projektu *Prameny Krkonoš*, který region definuje osmi soudními okresy, tj. bez soudního okresu Úpice. Důvodem je, že použité statistické prameny pracují s kategorií politických okresů a vyřazování soudního okresu Úpice by bylo značně komplikované a neumožnilo by adekvátní komparaci na základě tehdejší statistické metodologie. Na druhé straně jsme však přesvědčeni, že rozšíření regionu o úpický okres nemůže nijak podstatněji změnit celkové závěry výzkumu. K definici Krkonoš projektem viz *O projektu* [online]. [cit. 28. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.pramenykrkonos.eu/cs_cz/o-projektu/>.

571 *Družstva neúvěrní v republice Československé v roce 1919*. Praha: Státní úřad statistický, 1926; *Peněžní ústavy v republice Československé roku 1920*. Praha: Státní úřad statistický, 1924.

Primární sdělení pramenů – typy, síla a jednacích řeč družstev v Krkonoších v letech 1919/1920

Analýza krkonošské družstevní sítě vychází primárně z typologie, kterou používal Státní úřad statistický (a která odpovídá klasickému dobovému členění družstev obecně). Ta rozděluje družstva (nebo tehdejší terminologií také společenstva) do dvou základních kategorií: úvěrní (nebo též, zejména v pozdější literatuře, peněžní) a neúvěrní. Zatímco družstva úvěrní⁵⁷² působila na finančním trhu (přijímala vklady a poskytovala úvěry), družstva neúvěrní byla de facto servisními organizacemi, zajišťujícími svým členům služby ekonomického charakteru na principu svépomoci a kooperace. Protože se potřeby členů lišily, byla v zemích s rozvinutým družstevnictvím (kam české země nepochybně patřily) síť těchto družstev velmi různorodá. Obecně je dělíme do základních kategorií podle převažující profese členů či oboru činnosti.⁵⁷³

572 Družstva úvěrní byla dvou základních typů. Prvním z nich byly záložny (družstva typu Schulze-Delitzsch). Vznikala od 60. let 19. století, sídlila ve městech a jejich klientelou byly především středostavovské městské vrstvy. Záložny byly klíčovým hráčem v procesu české ekonomické emancipace a modernizace ve druhé polovině 19. století, významnou ekonomickou roli sehrály i v prostředí německém. Druhým typem byly raiffeisenky (kampeličky) rozvíjející se masivně od 90. let. Oproti záložnám byly výrazně menší, byly lokalizovány na venkově a jejich klientelou byly střední, ale především nižší vrstvy venkovského obyvatelstva (byť obvykle ne ti úplně nejhudší). Byly také kapitálově slabší, neboť se soustředily i na drobné, „halířové“ vklady. Vedle těchto dvou družstevních typů však existovaly další instituce s podobným určením. Byly to okresní hospodářské záložny (OHZ), které tvořily specifikum českých zemí. Vyvinuly se ze starobylé instituce kontribučních fondů a představovaly podnikatelsky nejkonzervativnější (ale tedy také pro střadatele nejjistější) finanční instituci. Členství v nich bylo vázáno na vlastnictví pozemku. Byly také objektem veřejného práva a nebyla to tedy de iure družstva. Prakticky ovšem OHZ plnily klasické role úvěrních družstev a proto je k nim v této kapitole počítáme. K jednotlivým typům podrobněji viz HÁJEK, Jan a LACINA, Vlastislav. *Od úvěrních družstev k bankovním koncernům*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999; *Okresní záložny hospodářské 1882–1932: almanach vydaný na paměť padesátiletého jejich trvání*. Praha: Svaz okresních záložen hospodářských, 1932; VENCOVSKÝ, František, et al. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, 1999.

573 Družstva zemědělská byla nejrůznějšího charakteru, od skladištních, nákupních a prodejních, přes zpracovatelská (např. mlékařská, zelinářská a ovocnářská), dobytkařská, výrobní, až po strojní a jiná. Analogicky (podle zajišťované služby) se dělila i družstva živnostenská. Velkou skupinu tvořila i družstva konzumní (spotřební), která zajišťovala pro své členy nákup (později i výrobu) levného zboží. Družstva stavební se soustředila na výstavbu bytů či spolkových domů. Pestrou paletu uzavírala družstva elektrická a dále obecně prospěšná a kapitalistická, či do jiných kategorií obtížně zařaditelná (v této kapitole pod kategorií „ostatní“). Podrobněji k tomu viz SMRČKA, L., et al. *Vývoj družstevnictví*; DVOŘÁK, Ladislav František. *Družstevnictví československé*. Praha: Ústř. jednota hosp. družstev, 1920; FEIERABEND, Ladislav Karel. *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Volary: Stehlík, 2007.

Tabulka č. 6:⁵⁷⁴ **Družstva v Krkonoších v letech 1919/1920**⁵⁷⁵ (finanční údaje⁵⁷⁶ v mil. Kč)

Typ	Družstev	Členů	Vklady	Obraty
Neúvěrní družstva				
<i>Zemědělská</i>				
Nákupní, prodejní a skladištní	2	898	.	2,56
Zpracovatelská	2	284	.	0,04
Strojní	1	19	.	0,01
Dobytkářská	5	512	.	0,06
Celkem	10	1.713	.	2,67
<i>Živnostenská</i>				
Nákupní, odbytová a skladištní	7	626	.	2,06
Výrobní a zpracovatelská	5	178	.	0,49
Celkem	12	804	.	2,55
<i>Stavební</i>				
Pro stavbu obytných domů	8	254	.	0,01
Pro stavbu spolkových domů	1	126	.	0,01
Celkem	9	380	.	0,02
<i>Konzumní</i>	47	17.689	.	19,40
<i>Kapitalistická a obecně prospěšná</i>	4	636	.	0,89
Celkem neúvěrní	82	21.222	.	25,53
Úvěrní družstva				
<i>Záložny</i>	18	3.596	34,55	.
<i>Raiffeisenky</i>	67	8.030	30,22	.
<i>OHZ</i>	3	2.458	8,23	.
Celkem úvěrní	88	14.084	73,00	.
Všechna družstva celkem	170	35.306	77,65	25,53

574 Zdroje: *Družstva neúvěrní 1919*, s. 6–7, 42–43, 56–59, 78–81, 94–99, 122–125, 128–133, 144–159, 172–183, 192–193, 198–201, 206–209, 212–213, 216–219; *Peněžní ústavy 1920*, s. 60–63, 66–67, 130–133, 136–137, 154–159.

575 U všech tabulek této kapitoly jsou pro neúvěrní družstva údaje k roku 1919, pro úvěrní družstva k roku 1920.

576 Parametry tržeb (pokladničních obrátů) a vkladů nejsou srovnatelné, protože odpovídají odlišným rolím úvěrních a neúvěrních družstev. Pochopitelně, i úvěrní družstva evidovala pokladniční obraty (veškerý pohyb peněz) a členové neúvěrních družstev mohli ukládat své úspory u většiny družstev (zejména u konzumních). Nebyly to však nejdůležitější údaje, které by umožnily charakterizovat činnost a význam daného družstva. Krom toho v přehledech jednotlivých družstev či okresů (ze kterých tato kapitola čerpá) nevykazovala úvěrní družstva obraty.

Základní kvantitativní údaje o krkonošském družstevnictví shrnuje tabulka č. 6. Již zběžný pohled odhaluje několik zjevných skutečností: **Za prvé**, celkové množství 170 družstev se dělilo přibližně rovným dílem mezi družstva neúvěrní a úvěrní. Ta první však měla přibližně o třetinu větší členskou základnu, byla tedy průměrně větší (i s ohledem na jejich lehce nižší počet). **Za druhé**, mezi neúvěrními družstvy zcela jasně dominovala konzumní, a to jak celkovým počtem, tak i – a to mnohem výrazněji – členskou základnou a výší tržeb. Živnostenských a zemědělských družstev bylo výrazně méně a byly podle počtu členů také výrazně menší. Naopak měly v přepočtu na jednoho člena výrazně vyšší obraty (tržby). To plně koresponduje s odlišnou povahou klientely těchto družstev – zatímco členy konzumních byly nezaměstnané, typicky dělnické nižší vrstvy městského obyvatelstva, zemědělská a živnostenská družstva byla zaměřena primárně na vrstvy středostavovské. Stejně je i vysvětlení nízkého počtu členů stavebních družstev. **Za třetí**, specifickému charakteru Krkonoš odpovídalo nízké zastoupení, případně i úplná absence některých družstevních typů. Konkrétně se jednalo o družstva strojní (zemědělské bylo jediné, živnostenské žádné) a živnostenská výrobní. Typické podobě krkonošského zemědělství s velkým podílem chovu dobytka odpovídalo největší zastoupení dobytkařských družstev mezi zemědělským typem. **Za čtvrté**, na první pohled překvapivě může působit nepřítomnost elektrifikačních družstev. Na druhé straně i v roce 1919 byla tato družstva stále ještě pouze v první fázi své expanze.⁵⁷⁷ Stejně tak teprve začínala masivní elektrifikace venkova, v horských oblastech navíc s určitým zpožděním. Měštům a průmyslovým podnikům pak obvykle byly k dispozici jejich vlastní elektrárny. Absence elektrických družstev je tedy opět v souladu se zvláštním charakterem Krkonoš. **Za páté**, ani v případě úvěrních družstev na první pohled nenalezeme žádné výraznější překvapení. Početně převažovala malá venkovská družstva raiffeisenského typu, která rovněž ve svých řadách soustředila více než polovinu členstva všech úvěrních družstev. Zcela v souladu s rozdíly mezi oběma typy však byly kampeličky kapitálově slabší než záložny (i když jich bylo téměř čtyřikrát více, byly u nich deponované vklady o přibližně 13 % nižší). **Za šesté**, podobně jako v případě elektrických družstev, je i u okresních hospodářských záložen jejich malý počet jen zdánlivou nesrovnalostí (mělo by jich být devět, na každý soudní okres jedna). OHZ totiž často chyběly v horských pohraničních oblastech, zejména v regionech s převažující ně-

⁵⁷⁷ Zatímco v roce 1919 bylo v Čechách 55 těchto družstev s 5.491 členem, v roce 1930 to již bylo 395 družstev sdružujících 28.785 členů. Jednalo se tedy o nárůst na přibližně pětinásobek (u členů) až sedminásobek (u počtu družstev). K tomu viz *Družstva neúvěrní 1919; Neúvěrní družstva v republice Československé v roce 1930*. Praha: Státní úřad statistický: Bursík a Kohout [distributor], 1935, s. 14–15, 18–19.

meckou populací (a pokud zde existovaly, bývaly podstatně menší a kapitálově slabší než v okresech vnitrozemských).⁵⁷⁸ Jejich nekompletní sítí tedy odpovídá dobové situaci. A konečně **za sedmé**, oněch více než 35.000 členů družstev představovalo přibližně 22 % všech v daných okresech přítomných obyvatel při sčítání lidu v roce 1921.⁵⁷⁹ Členství (podíl spojený s finančními náklady) v družstvu však obvykle držel jen jeden člen rodiny, ale výhod družstevních služeb využívala rodina celá. I při zohlednění opačně působící skutečnosti, tj. že jedna osoba mohla být – a často byla – členem více družstev (např. stavebního a konzumního či raiffeisenky a skladištního zemědělského družstva), můžeme skutečný počet do družstevnictví zapojených osob odhadnout na přibližně dvouapůlnásobek,⁵⁸⁰ tedy přes 88.000 osob (což odpovídá téměř 55 % celkové populace). Jinak řečeno, družstva byla běžnými, široce rozšířenými podnikatelskými subjekty, se kterými se tak či onak setkal (téměř) každý. Tento často opomíjený fakt (o „všudypřítomnosti“ družstev) současně odůvodňuje zařazení tohoto specifického tématu do naší publikace.

Ve třech politických okresech, které analyzuje tato kapitola, bylo při sčítání lidu v roce 1921 přítomno celkem 160.760 obyvatel. Z nich bylo 101.657 československých státních příslušníků německé a 57.381 české (československé) národnosti (zbytek tvořily jiné národnosti a cizinci). Poměr mezi Čechy a Němci byl tedy cca 1:1,77. Jednotlivé politické okresy se však značně lišily. Jednak byly z hlediska obyvatelstva různě velké, resp. okres Trutnov (76.754 přítomných obyvatel) byl téměř dvakrát větší než okres Vrchlabí (41.351 přítomných obyvatel) a Jilemnice (42.655 přítomných obyvatel). Především byl však zásadně jiný poměr obyvatel české a německé národnosti: na Jilemnicku převažovali Češi v poměru cca 3,92:1 (konkrétně 33.870 ku 8.651), na Trutnovsku v poměru 2,78:1 Němci (20.071 občanů národnosti české a 55.735 německé) a na Vrchlabsku již německý živel zcela dominoval (3.440 Čechů na 37.271 Němců, tedy poměr 1:10,83).⁵⁸¹

578 VENCOSKÝ, F., et al. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, s. 171.

579 V roce 1921 bylo ve všech devíti soudních okresech Krkonoš přítomno 160.760 obyvatel. Jsou zde zahrnuti i jiné národnosti, než česká a německá, stejně tak i cizinci. Proto se číslo liší od součtu obyvatel české a německé národnosti vázaného k poznámce pod čarou č. 581. K tomu viz *Zprávy Státního úřadu statistického Republiky československé 1922*, s. 80–83, 154–155.

580 Ke koeficientu 2,5 odhadujícímu celkový počet „uživatelů“ družstev v poměru k počtu členů dospěl autor na základě vlastního dlouhodobého výzkumu. Je však v souladu s míněním dobového předního československého družstevního experta, Františka Ladislava Dvořáka (generálního ředitele Ústřední jednoty hospodářských družstev, tedy největšího družstevního svazu v republice), který pro přelom 20. a 30. let tento koeficient odhadl na zhruba 2,65. K tomu srv. *Československá vlastivěda VI – Práce*. Praha: Masarykova akademie práce, Sfinx, Bohumil Janda, 1930, s. 26.

581 *Zprávy Státního úřadu statistického Republiky československé 1922*, s. 80–83, 154–155.

Analyzujeme-li národnostní podobu družstev v Krkonoších, musíme vycházet z dobově přijímané metody, a to jednacím řeči daného družstva. Z toho vyplývá zásadní omezení – statistika totiž nezachycuje národnost členů, natož pak těch, kdo v daném družstvu měli své vklady či realizovali tržby. Jinak řečeno, mělo-li družstvo německou jednacím řeč, počítají statistiky se všemi členy jako s „Němci“. Nebo přesněji, jednalo se o členy a tržby/vklady družstev s německou jednacím řečí, bez ohledu na národnost těchto členů. Členství jednotlivých Čechů v „německých“ družstvech (a naopak) bylo zřejmě poměrně běžné, zejména tam, kde nebylo „vlastní“ družstvo k dispozici. I hospodářský nacionalismus měl své zjevné limity a je otázkou, zda by např. český rolník vážil cestu do kampeličky vzdálené třeba 20 km, měl-li ve vsi dobře fungující německou raiffeisenku, jejíž funkcionáře navíc dobře znal (a samozřejmě vice versa). Na druhé straně je však pravděpodobné, že jednacím jazyk zhruba odrážel národnostní složení a že tedy podstatná většina členů odpovídala svou národností jednacím řeči. U movitějších členů (realizujících tedy spíše větší tržby či deponujících větší vklady) pak lze předpokládat vyšší národnostní „loajalitu“, jak dokládají četné studie o hospodářském nacionalismu z českého prostředí.⁵⁸² Použijeme-li dané kritérium jednacím řeči (a nic jiného nám nezbyvá, národnost členů družstev se obvykle nesledovala, a pokud snad i ano, bylo by prozkoumání přesného složení členstva byť i jen jednoho středně velkého družstva včetně finančních transakcí úkolem na dlouhé měsíce práce, a to ještě pouze za předpokladu, že budou potřebné údaje v pramenech družstev evidovány, a že budou samotné archivy družstev dochovány v dobrém stavu), dostáváme následující obraz družstevnictví v Krkonoších:

582 K hospodářskému nacionalismu viz zejména dvě klíčová kolektivní díla z první dekády 21. století, na nichž se podílely v rámci větších grantových projektů špičky české hospodářské a sociální historiografie: HÁJEK, Jan, JANČÍK, Drahomír a KUBŮ, Eduard. *O hospodářskou národní državu: úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích* = *For economic national possessions: reflections and studies in modern Czech and German nationalism in the Czech lands*. Praha: Karolinum, 2009; JANČÍK, D. a KUBŮ, E. (eds.), *Nacionalismus zvaný hospodářský*.

Tabulka č 7:583 Krkonošská družstva podle jednací řeči v letech 1919/1920⁵⁸⁴

Okres	DR		ČL		VK/TR		DR		ČL		VK/TR	
	Č	N	Č	N	Č	N	Č	N	Č	N	Č	N
Družstva	Trutnov						Jilemnice					
ZÁL	5	5	1.351	602	8,46	2,22	6	1	1.443	152	16,64	7,15
RAI	8	20	697	3.317	3,34	12,75	22	3	2.018	320	6,83	0,83
OHZ	0	0	0	0	0,00	0,00	1	0	1.260	0	3,23	0,00
<u>CLK Ú</u>	<u>13</u>	<u>25</u>	<u>2.048</u>	<u>3.919</u>	<u>11,80</u>	<u>14,97</u>	<u>29</u>	<u>4</u>	<u>4.721</u>	<u>472</u>	<u>26,70</u>	<u>7,98</u>
ZEM	0	5	0	1.039	0,00	2,58	1	1	33	51	0,00	0,01
ŽIV	3	5	40	640	0,25	2,13	3	0	82	0	0,06	0,00
KON	7	15	2.452	7.697	3,14	8,16	10	3	1.664	803	1,26	0,66
STA	4	2	189	104	0,01	0,01	1	1	37	24	0,00	0,00
OST	0	1	0	229	0,00	0,01	0	0	0	0	0,00	0,00
<u>CLK NÚ</u>	<u>14</u>	<u>28</u>	<u>2.681</u>	<u>9.709</u>	<u>3,40</u>	<u>12,89</u>	<u>15</u>	<u>5</u>	<u>1.816</u>	<u>878</u>	<u>1,32</u>	<u>0,67</u>
<u>Všechna</u>	<u>27</u>	<u>53</u>	<u>4.729</u>	<u>13.628</u>	<u>15,20</u>	<u>27,86</u>	<u>44</u>	<u>9</u>	<u>6.537</u>	<u>1.350</u>	<u>28,02</u>	<u>8,65</u>
	Vrchlabí						Krkonoše					
ZÁL	0	1	0	48	0,00	0,08	11	7	2.794	802	25,10	9,45
RAI	0	14	0	1.678	0,00	6,47	30	37	2.715	5.315	10,17	20,05
OHZ	0	2	0	1.198	0,00	8,23	1	2	1.260	1.198	3,23	8,23
<u>CLK Ú</u>	<u>0</u>	<u>17</u>	<u>0</u>	<u>2.924</u>	<u>0,00</u>	<u>14,78</u>	<u>42</u>	<u>46</u>	<u>6.769</u>	<u>7.315</u>	<u>38,50</u>	<u>37,73</u>
ZEM	0	3	0	590	0,00	0,08	1	9	33	1.680	0,00	2,67
ŽIV	0	1	0	42	0,00	0,11	6	6	122	682	0,31	2,24
KON	1	11	180	4.893	0,23	5,95	18	29	4.296	13.393	4,63	14,77
STA	0	1	0	36	0,00	0,00	5	4	226	164	0,01	0,01
OST	0	3	0	407	0,00	0,88	0	4	0	636	0,00	0,89
<u>CLK NÚ</u>	<u>1</u>	<u>19</u>	<u>180</u>	<u>5.968</u>	<u>0,23</u>	<u>7,02</u>	<u>30</u>	<u>52</u>	<u>4.677</u>	<u>16.555</u>	<u>4,95</u>	<u>20,58</u>
<u>Všechna</u>	<u>1</u>	<u>36</u>	<u>180</u>	<u>8.892</u>	<u>0,23</u>	<u>21,80</u>	<u>72</u>	<u>98</u>	<u>11.446</u>	<u>23.870</u>	<u>43,45</u>	<u>58,31</u>

583 Zdroje: *Peněžní ústavy 1920*, s. 60–63, 66–67, 130–133, 136–137, 154–159; *Družstva neúvěrní 1919*, s. 6–7, 42–43, 56–59, 78–81, 94–99, 122–125, 128–133, 144–159, 172–183, 192–193, 198–201, 206–209, 212–213, 216–219.

584 Legenda: DR = počet družstev, ČL = počet členů, VK/TR = výše vkladů/tržeb (mil. Kč), Č = česká, N = německá, ZÁL = záložny, RAI = raiffeisenky (kampeličky), OHZ = okresní hospodářské záložny, CLK Ú = celkem úvěrní družstva, ZEM = zemědělská družstva, ŽIV = živnostenská družstva, KON = konzumní družstva, STA = stavební družstva, OST = ostatní neúvěrní družstva, CLK NÚ = celkem neúvěrní družstva.

Tabulka č. 7 v hrubých rysech potvrzuje národnostní složení okresů – na Jilemnicku převládají družstva česká, na Trutnovsku německá, a na Vrchlabsku bylo ze všech 37 existujících družstev pouze jedno jediné české. Při bližším pohledu však narážíme na zajímavé dílčí údaje a rozdíly: V okrese Trutnov měla sice německá družstva převahu, ale oproti národnostnímu rozložení obyvatelstva (2,78:1 v německý prospěch) byl nepoměr pro česká družstva výhodnější (tj. byla relativně silnější, než by odpovídalo) jak u počtu družstev (1,96:1 pro německá družstva), tak i ve výši vkladů/tržeb (1,83:1). U počtu členů již poměr přibližně odpovídal (2,88:1). To naznačuje větší aktivitu českého obyvatelstva při zakládání družstev. Totéž dokládají čísla i v případě okresu Jilemnice, ačkoli na první pohled vypadají velmi odlišně. Zde byla sice česká převaha v počtu družstev (4,89:1) i členů (4,84:1) větší, než by odpovídalo poměru obyvatelstva (3,92:1 pro Čechy), ale u výše vkladů/obratů je tomu naopak (česká družstva jsou relativně méně silnější, v poměru 3,24:1). Tento údaj je však zkrácen mimořádně silnou a úspěšnou německou záložnou v Rokytnici, která držela téměř devět desetin všech vkladů německých družstev. Jinak řečeno, ostatní německé družstevní ústavy byly výši svých vkladů (či tržeb) zanedbatelné. V okrese Vrchlábí byla zjevná téměř totální německá dominance (36:1 v počtu družstev, 49,4:1 v počtu členů a dokonce 94,78:1 ve výši vkladů/tržeb), ještě daleko převyšující poměry mezi obyvatelstvem (10,83:1). Absence českých družstev odpovídala velmi roztroušenému charakteru místní české menšiny, kdy ve velké většině obcí dosahovalo české obyvatelstvo počtů nanejvýše v řádu nižších desítek. Jediná větší koncentrace české menšiny (1.280 lidí⁵⁸⁵) byla v samotném Vrchlábí, kde se také nacházelo jediné české družstvo.

Analyzujeme-li údaje tabulky č. 7 na úrovni všech tří okresů dohromady, na první pohled vyniká zásadní rozdíl mezi úvěrními a neúvěrními družstvy. U úvěrních družstev sledujeme překvapivě vyrovnaná čísla, s lehkou převahou v počtech družstev a členů na německé, a naopak ve výši vkladů na české straně. Naopak v případě družstev neúvěrních byla německá převaha až nečekaně vysoká (zhruba čtyřnásobná z pohledu členů či tržeb). Uvážíme-li poměr obyvatelstva, který dle sčítání v roce 1921 činil přibližně 1,77:1, zjišťujeme silnější českou pozici u úvěrních družstev a naopak výrazně slabší u družstev neúvěrních. Realitě však zřejmě spíše odpovídá poměr těch neúvěrních. Při bližším pohledu na úvěrní družstva totiž vidíme, že síla těch českých je takřka výlučně koncentrována v záložnách – a ty byly obecně na české straně podstatně silnější a více využívané (stejně tak tomu

⁵⁸⁵ *Statistický lexikon obcí v Čechách: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921.* V Praze: Státní úřad statistický: Bursík & Kohout [distributor], 1924, s. 115–116, 173–174.

bylo i u OHZ, jak jsme již viděli). U raiffeisenek již poměry vkladů (1,97:1) a členstva (1,96:1) převyšují výši poměru mezi oběma národnostmi podle počtu obyvatel v český neprospěch.

Sekundární sdělení pramenů – srovnání družstevnictví Čech a Krkonoš

Jak jsme ukázali, mohou statistické prameny centrální provenience při zkoumání Krkonoš přinést velké množství faktografických údajů o místním družstevnictví. Nazvěme tyto údaje, s jistou licencí, primárním sdělením (primárním proto, že jde o interpretaci výhradně té části údajů, které se týkají Krkonoš – byť případně s využitím dalších zdrojů při interpretaci). Kromě toho však – přidržíme-li se zvolené terminologie – obsahují i sekundární sdělení, tedy řadu údajů umožňujících srovnání družstevnictví na úrovni Krkonoš a většího územního celku, v tomto případě Čech.⁵⁸⁶ Lze tak například zjistit, nakolik odlišný byl poměr družstev českého a německého jednacního jazyka, což ukazuje tabulka č. 8.⁵⁸⁷

Tabulka č. 8:⁵⁸⁸ Srovnání poměrů mezi družstvy dle jednacích řečí (české vs. německé) v Čechách a v Krkonoších v letech 1919/1920

Družstva	Poměr družstev		Poměr členů		Poměr vkladů/tržeb	
	Čechy	KRK	Čechy	KRK	Čechy	KRK
Záložny	2,49:1	1,57:1	4,13:1	3,48:1	3,31:1	2,66:1
Raiffeisenky	2,71:1	1:1,23	1,87:1	1:1,96	1,86:1	1:1,97
OHZ	2,95:1	1:2	4,41:1	1,05:1	11,95:1	1:2,55
Zem., živn. a ostatní	3,04:1	1:2,71	2,67:1	1:19,34	3,41:1	1:18,71
Konzumní a stavební	2,31:1	1:1,43	1,42:1	1:3	1,21:1	1:3,19
Celkem	2,66:1	1:1,36	2,30:1	1:2,09	3,03:1	1:1,34

586 Komparovat údaje by bylo možné samozřejmě i s většími územími, např. českými zeměmi či celou Československou republikou. Metodologicky účelnější je to však s Čechami, protože se tím eliminují rozdíly mezi českým a moravsko-slezským družstevnictvím – jedná se například o značně jinak fungující kontribuční záložny (Morava) či kontribuční fondy (Slezsko), existující místo OHZ. Pokud bychom zahrnovali i družstevnictví Slovenska či dokonce Podkarpatské Rusi, byl by obraz již zcela rozostřený, protože zdejší poměry byly fundamentálně odlišné. Naopak srovnání s Čechami umožňuje komparaci s nejbližším smysluplným větším celkem, jehož součástí Krkonoše byly.

587 Pro následující tabulky č. 8 a 9 byly jednotlivé kategorie neúvěrných družstev spojeny do dvou velkých skupin. Důvodem je příliš malé množství družstev u některých typů, které by neumožnilo metodicky smysluplné srovnání na nacionálním základě (např. existovalo v Krkonoších jediné strojní družstvo nebo mezi zemědělskými bylo jediné české).

588 Zdroje: *Družstva neúvěrní 1919*, s. 6–7, 42–43, 56–59, 78–81, 94–99, 122–125, 128–133, 144–159, 172–183, 192–193, 198–201, 206–209, 212–213, 216–219, 418–431; *Peněžní ústavy 1920*, s. 60–63, 66–67, 130–133, 136–137, 154–159.

Srovnání celostátního a krkonošského rozdělení družstev podle jednacích řečí vykazuje naprosto pochopitelně značné rozdíly. Ten nejdůležitější, totiž krkonošská dominance německých družstev, nijak nepřekvapí. V celých Čechách měl totiž český živel nad německým zjevnou převahu, a to dokonce ještě výrazně vyšší, než by odpovídalo poměru obyvatelstva (přibližně 2,02:1589) – v tabulce jsou to pole se žlutým podbarvením. Relativně silnější (v poměru k počtu obyvatel, v absolutních číslech samozřejmě nikoli) byla německá družstva pouze ve dvou kategoriích družstev, a to u počtu členů a výše vkladů/tržeb raiffeisenek, ale především u konzumních a stavebních družstev (pole s fialovým podbarvením). V Krkonoších je poměr logicky obrácený a převahu měla družstva německá.

Z tabulky č. 8 je však možné vyčíst ještě minimálně dvě k analýze vybízející sdělení. Za prvé, výjimku z uvedené převahy německých družstev představují záložny (pole podbarvená modře). Ty byly i v Krkonoších s převahou německého obyvatelstva (1,77:1) dominantně české, a to dokonce ve velmi silné míře (zejména u počtu členů a výše vkladů), která se až tolik nelišila od průměru celých Čech. Opět to potvrzuje tezi o záložnách jako klíčovém prvku finančních aktivit českého etnika, která platila sice nejvíce ve druhé polovině 19. století, ale v jejich síle se to projevovalo plně i v období meziválečném. Druhým zjištěním je míra převahy německých družstev nad českými, která výrazně převyšovala onen poměr 1,77:1 mezi obyvatelstvem (zeleně podbarvená pole). Výjimky představoval samotný počet raiffeisenek a stavebních a konzumních družstev, jakož i členská základna OHZ, u nichž byl poměr českých vyšší než u poměru obyvatel (červeně podbarvená pole), v případě OHZ pak měla jedna česká záložna více členů než dvě německé. U počtu členů raiffeisenek, a u výše vkladů OHZ a raiffeisenek to však již neplatilo a opět zde dominoval německý prvek. Příčiny jsou zřejmě dvojí: jednak je to obecně vyšší koncentrace německých družstev (byla většinou větší a kapitálově silnější⁵⁹⁰), jednak se zjevně organizačně aktivní složky českého etnika snažily zakládat především konzumní družstva i v malých počtech (proto je těchto družstev hodně, ale s málo členy), zřejmě pro povzbuzení v nacionálním zápasu. Druhé vysvětlení však prozatím – tedy bez hlubšího výzkumu přesahujícího rozsah této kapitoly – musí zůstat v rovně plausibilní teze.

589 V době sčítání lidu bylo v roce 1921 v Čechách přítomno 6.670.582 obyvatel. Československých státních příslušníků české, resp. československé národnosti bylo 4.382.788, německé 2.173.239. Viz *Statistická příručka republiky Československé II*, s. 360, 362.

590 Tato skutečnost, tedy větší efektivita německých družstev, byla v době První republiky známa, ale pozdější literatura ji povětšinou do velké míry ignorovala. V roce 2022 vrcholí výzkumný projekt, který se zabývá mj. touto tematikou, jehož výstupy by měly být publikovány v letech 2023 nebo 2024.

Tabulka č. 9:⁵⁹¹ Průměrné velikosti členských základů a průměrné výše vkladů/tržeb družstev v Čechách a v Krkonoších v letech 1919/1920

Družstva	Počet členů na družstvo			Výše vkladů na člena (Kč)		
	české	německé	poměr	české	německé	poměr
<i>Čechy</i>						
Záložny	415	264	1,57:1	6.810	8.481	1:1,25
Raiffeisenky	87	125	1:1,44	4.323	4.341	1:1
OHZ	1.678	1.123	1,49:1	4.520	1.669	2,71:1
Zem., živn. a ostatní	137	156	1:1,14	5.894	4.617	1,28:1
Konzumní a stavební	428	699	1:1,63	1.061	1.238	1:1,17
Celkem	247	286	1:1,16	4.158	3.148	1,32:1
<i>Krkonoše</i>						
Záložny	254	115	2,22:1	8.984	11.783	1:1,31
Raiffeisenky	91	144	1:1,59	3.746	3.772	1:1,01
OHZ	1.260	599	2,10:1	2.563	6.870	1:2,68
Zem., živn. a ostatní	22	158	1:7,13	2.000	1.935	1,03:1
Konzumní a stavební	197	411	1:2,09	1.026	1.090	1:1,06
Celkem	159	244	1:1,53	3.796	2.443	1,55:1

Tabulka č. 9 srovnává průměrné velikosti družstev podle počtu členů a výše vkladů (resp. tržeb), a to jak na úrovni regionální (Krkonoše oproti Čechám), tak i jazykové (česká a německá). Tyto údaje v první řadě potvrzují výše uvedené konstatování o vyšší koncentraci německých družstev (modře podbarvená pole v horní části tabulky). Z českých družstev jsou větší jen OHZ (jak ve vkladech, tak i v členech), pouze v členské základně záložny a pouze v tržbách zemědělská, živnostenská a ostatní družstva. Zejména drtivá převaha v OHZ pak překlápí průměrné vklady/tržby na jednoho člena ve prospěch českých družstev i celorepublikově (červeně podbarvená pole v horní části tabulky). Překvapující jsou jednak průměrně vyšší vklady u německých záložny (svědčící o větší finanční síle jejich klientely), jednak vyšší tržby u již zmiňovaných českých družstev zemědělských, živnostenských a ostatních.⁵⁹²

⁵⁹¹ Zdroje: *Peněžní ústavy 1920*, s. 60-63, 66-67, 130-133, 136-137, 154-159; *Družstva neúvěrní 1919*, s. 6-7, 42-43, 56-59, 78-81, 94-99, 122-125, 128-133, 144-159, 172-183, 192-193, 198-201, 206-209, 212-213, 216-219, 418-431.

⁵⁹² Zatímco u zemědělských družstev byly tržby na člena téměř totožné (4.878 Kč u českých a 4.556 u německých družstev), u živnostenských byl již rozdíl kolem třetiny (6.932 Kč družstva česká a 4.925 Kč družstva německá) a v kategorii ostatních (kapitalistických a obecně prospěšných) již měla česká družstva průměrně téměř pětinasobně (!) obraty (19.069 Kč ku 4.083 Kč). Viz *Družstva neúvěrní 1919*.

Srovnáme-li velikosti družstev podle jednacích řečí, dostáváme v celkových obrysech opět značně předpokladatelné výsledky – i v Krkonoších jsou německá družstva stejného typu povětšinou větší než česká. Zjevná je ve většině kategorií proměna poměru velikosti ve prospěch německých družstev: tam, kde byla větší i na úrovni Čech, nepoměr narůstá (zeleně podbarvená pole dolní tabulky, obrovský je tento nárůst zejména u zemědělských, živnostenských a ostatních družstev), zatímco tam, kde byla v průměru Čech větší družstva česká, dochází k obrácení poměru (oranžově podbarvená pole dolní tabulky) nebo alespoň ke snížení tohoto nepoměru (hnědě podbarvená pole dolní tabulky). Pouze ve třech případech je vývoj poměru obrácený, tj. ve prospěch českých družstev. Jde jednak o počty členů záložen a OHZ (kde narůstá relativní český náskok – fialově podbarvená pole dolní části tabulky), jednak o obraty konzumních a stavebních družstev (kde se snižuje relativní německý náskok – žlutě podbarvená pole tabulky). U záložen jde patrně opět o důsledek jejich specifické role při ekonomické emancipaci českého národa, která se v Krkonoších, kde tvořili Češi obecně menšinu, projevila ve vyšší loajalitě k těmto institucím (tj. být členem české záložny mohlo být vnímáno i jako vyjádření vlasteneckého postoje). Podobně počet členů OHZ potvrzuje jejich větší rozšíření mezi Čechy než mezi Němci. Lepší poměr v obrazech na člena u krkonošských českých konzumních a stavebních družstev ve srovnání s průměrem celých Čech za současného stavu výzkumu vysvětlit nedokážeme (je sice zjevné, že dotyčné okresy byly podstatně více industrializované než celé Čechy, nic to ovšem neříká o velikosti českých a německých konzumních družstev, protože okresy více i méně industrializované nalezneme jak u soudních okresů s převahou českého, tak i s převahou německého etnika⁵⁹³).

Na první pohled překvapující rostoucí převaha průměrných vkladů/tržeb na jednoho člena českých družstev (celkově) v Krkonoších ve srovnání s celými Čechami je způsobena odlišnou strukturou českých a německých družstev, resp. velikostí jejich členských zakladen, jak lze dovodit ze srovnání s tabulkou č. 7: Zatímco u českých družstev bylo přes 24 % všech členů evidováno u kapitálově silných záložen a necelých 38 % naopak u v tomto smyslu slabých družstev konzumních, u německých družstev tomu bylo opačně: pouze něco přes 3 % členů bylo u záložen, zato však přes 56 % jich připadalo na konzumní družstva.

Posledním poznatkem tabulky č. 9 je výrazně menší velikost krkonošských družstev oproti zemskému průměru – v některých kategoriích byla i poloviční či ještě menší. To odpovídá charakteru roztroušenějšího osídlení Krkonoš

593 K tomu viz *Interaktivní mapa obyvatelstva 1921 – 2011* [online].

s poměrně malými sídelními jednotkami (zejména v horských oblastech). V některých případech však byla naopak krkonošská družstva větší (šrafovaná pole ve spodní části tabulky). Vyšší průměrné vklady u záložen však podporují předchozí tezi (v lokalitách s roztroušeným venkovským obyvatelstvem bylo záložen málo, soustředily se do větších obcí a stahovaly k sobě pravděpodobně i část bohatších vrstev v přilehlých vesnic – proto také měly přibližně dvojnásobek členů oproti českému průměru). Stejně tak to naznačuje i přibližně stejná průměrná členská základna německých zemědělských, živnostenských a ostatních družstev (výrazně větší byla především družstva živnostenská a ostatní, soustředěná typicky ve městech, u českých družstev je údaj zkrácen velmi malým počtem těchto družstev, která by ve výkazech uvedla počet členů). U OHZ šlo zjevně prostě o výjimku – zatímco obecně byly německé OHZ oproti českým velmi atrofované, v případě těch krkonošských tomu bylo opačně – alespoň v případě kapitálově velmi silné německé okresní hospodářské záložny v Hostinném. Za dosavadního stavu poznání však nejsme schopni uspokojivě vysvětlit větší průměrnou členskou základnu raiffeisenek (českých i německých). Jako plausibilní se jeví vysvětlení, že v horských krajích více fungovalo (i v rámci národnostního soupeření) povědomí venkovské komunity, v rámci jejíž soudržnosti bylo členství rozšířenější.

Závěrem o (ne)výpovědi centrálních statistických pramenů

Dvě velké statistické publikace centrální provenience použité při zpracování této kapitoly poskytují snad až překvapivě velké množství vypovídající údajů, na jejichž podkladu je možné zpracovat poměrně plastický a přesný obraz krkonošského družstevnictví, použijeme-li víceúrovňovou analýzu dotyčných dat. Celkově je možné družstevní síť v Krkonoších na počátku První republiky charakterizovat jako dostatečně a plnohodnotně rozvinutou (s ohledem na celkový stav družstevnictví v dané době) a odpovídající specifickému charakteru horských pohraničních oblastí. Družstva evidentně pokrývala všechny požadované oblasti svými službami, které poskytovala odhadem více než polovině veškerého místního obyvatelstva.

V zásadě platilo, že družstva v Krkonoších byla menší a kapitálově slabší než byl průměr v celých Čechách. Z národnostního hlediska měl německý živel v družstevnictví značnou převahu, výrazně větší, než by odpovídalo poměru obyvatelstva. Nepoměr mezi průměrným počtem členů na jedno družstvo a průměrnou výší vkladů či tržeb na jednoho člena se obecně v Krkonoších dále prohluboval v neprospěch českých družstev. Výjimku ze všech těchto trendů představovaly záložny. Ty totiž měly v Krkonoších větší průměrné

vklady na jednoho člena, bylo jich více (a měly také větší členskou základnu a vyšší vkladů) českých než německých, a dokonce se u nich celkově zvyšoval poměrný rozdíl ve velikosti ústavů (tj. české záložny byly oproti německým ještě poměrně větší v Krkonoších než v Čechách celkově). To vše však souviselo se specifickým (mnohem silnějším) postavením záložen, které bylo v českém prostředí zděděné z druhé poloviny 19. století, kdy byly záložny jedním z klíčových faktorů české hospodářské emancipace.

Navzdory pozoruhodné šíři poznatků, které lze z centrálních statistických zdrojů načerpat, zůstávají výpovědní možnosti těchto pramenů omezené na celkový obraz, případně na průměrné hodnoty a z nich vyplývající srovnání. Více do podrobností se však s nimi dostat nemůžeme (ostatně k tomu ani nebyly určeny). Nejistíme z nich například ani to, kde konkrétně se nacházely jednotlivé raiffeisenky (kampeličky) – máme jen jejich celková čísla podle jednotlivých okresů. Krom celkových údajů také nelze o jednotlivých družstvech zjistit nic podrobnějšího – nevidíme tedy do jejich vnitřního fungování, neznáme složení jejich členstva (věkové, genderové, národnostní atd.), rozložení vkladů (výše průměrného vkladu nehovoří např. o vyšší mediánu) apod. Nedozvíme se, kdo byli jejich funkcionáři (např. jaký byl jejich typický sociální profil a zda se to v Krkonoších nějak lišilo). Pro všechny tyto údaje je již nutná rešerše v archívních pramenech (např. v obchodních/společensstevních rejstřících příslušných krajských soudů nebo – jsou-li dochovány – ve fondech jednotlivých družstev v okresních archivech), či důkladné projití místního tisku, ve kterém družstva inzerovala, resp. jejich vlastní tištěné produkce v podobě různých jubilejních tisků nebo ročenek (ovšem s velkou otázkou, zda se podaří vůbec nějaké prameny dohledat a jak velkou budou mít vypovídací hodnotu).

Řečeno jinak, centrální statistické prameny dokáží poskytnout poměrně přesný obraz o celku (často i na úrovni jednotlivého družstva), ale nikoli již o konkrétních lidech či skupinách obyvatel s družstvy spojených. Jsou tedy vhodné pro zkoumání metodou „shora“, nikoli „zdola“. Přesto však mají i pro regionální historii význam – jsou nezbytné pro zasazení regionálních dějin do celkových dobových kontextů a do vývojových trendů. A platí to nejen o pramenech vztahujících se k tématu družstevnictví, ale analogicky i o pramenech dalších.

Volně dostupné bibliografické zdroje k dějinám Krkonoš a Podkrkonoší

Václava Horčáková

Pojem bibliografie se v posledním čtvrtstoletí zdánlivě rozplývá v postmoderním myšlenkovém prostředí a jako by ztrácel smysl i význam. Od nástupu digitalizace urazila bibliografie dlouhou a poměrně klikatou cestu hledání smyslu v nových společenských i technických podmínkách, která ještě zdaleka není ukončena. Jednoduchý svět lístkových knihovních katalogů a tištěných bibliografických soupisů jako jedinečných a nenahraditelných informací nenávratně zmizel. Tyto klasické informační zdroje musí soupeřit se zdroji přístupnými online, ať už jsou to souborné katalogy, oborové portály nebo bibliografické databáze. Nemizí zcela, ale modifikuje se jejich forma i obsah, místo objemných soupisů za vymezené období získávají převahu bibliografie, které jsou zaměřené tematicky. Roste též počet personálních bibliografií, které jsou odrazem individualismu našeho světa.⁵⁹⁴

Následující kapitola se zaměřuje na zdroje klasické i novější, z těch klasických připomínáme především ty, které jsou neprávem zapomínané a opomíjené a jejichž digitalizace a širší zpřístupnění by napomohly kontinuitě bádání o dějinách krkonošského regionu. V souladu se zaměřením projektu se budeme věnovat těm zdrojům, které jsou relevantní pro dějiny Krkonoš a Podkrkonoší ve 20. století, nelze však úplně opomíjet ani starší období. Text nemůže zachytit všechny zdroje v úplnosti, jedná se tedy pouze o výběrové navedení čtenáře k těm nejdůležitějším, s vědomím toho, že výběr má vždy svou subjektivní stránku.

594 HORČÁKOVÁ, Václava a KUBÍČEK, Jaromír. Současný stav společenskovední bibliografie v českých zemích. *Český časopis historický*. 2015, 117(3), s. 692.

Katalogy knihoven, souborné katalogy, portál Knihovny.cz

Na prvním místě je třeba jmenovat online katalogy Národní knihovny České republiky, které díky povinnému výtisku obsahují téměř veškerou literaturu vydanou k dějinám Krkonoš a Podkrkonoší na území České republiky a podstatnou část zahraniční knižní produkce.⁵⁹⁵ Uživatel však musí počítat s určitými mezerami v knižních fondech, které v zahraniční literatuře způsobila studená válka, v regionální literatuře pak špatná informovanost o povinném výtisku, jakož i finanční limity nákupu publikací. Je proto vhodné doplnit rešerši literaturou ze Souborného katalogu ČR, spravovaného též Národní knihovnou, který obsahuje údaje o dokumentech ve fondech řady dalších českých knihoven a institucí.⁵⁹⁶ Souborný katalog monografií doplňuje výběrová databáze článků v českých novinách, časopisech a sbornících, kterou Národní knihovna od roku 2012 už nevytváří, ale pouze zveřejňuje. Databáze je kolektivním dílem českých vědeckých knihoven, které v rámci kooperace posílají do společné databáze ANL to nejlepší ze svých článkových databází.⁵⁹⁷

V roce 2016 byl spuštěn portál *Knihovny.cz*, který provozuje Moravská zemská knihovna v Brně. Projekt si klade za cíl poskytnout přístup ke službám českých a moravských knihoven a prohledávat online katalogy všech zúčastněných knihoven najednou.⁵⁹⁸ Kromě výše jmenovaných katalogů je zde zastoupen i pro problematiku regionu Krkonoš významný katalog Krajské vědecké knihovny v Liberci a Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové, ale i řady menších městských knihoven regionu, například Městské knihovny Trutnov.⁵⁹⁹ Do portálu jsou postupně začleňovány i další zdroje, především oborové bibliografie a digitální knihovny, prostřednictvím Centrálního indexu i některé zahraniční zdroje. Všechny uvedené zdroje si zároveň uchovávají i vlastní webové stránky, vhodnější pro specializovanější uživatele, kteří znají přednosti jednotlivých katalogů i databází. Krajská vědecká knihovna v Liberci například spravuje výjimečný fond německojazyčné literatury,

595 *Národní knihovna České republiky* [online]. [cit. 30. 5. 2022].

Dostupné z: <<https://www.nkp.cz/>>.

596 *Souborný katalog České republiky* [online]. 2022 [cit. 30. 5. 2022].

Dostupné z: <<https://www.caslin.cz/caslin/homepage-caslin>>.

597 *ANL: Výběr článků v českých novinách, časopisech a sbornících* [online]. 2022 [cit.

30. 5. 2022]. Dostupné z: <https://aleph.nkp.cz/F/533UUNHXLLDA71K7HLJRM3HRXFSA5LBA9H71LHFK3MI5QARFF5-21987?func=file&file_name=find-b&local_base=ANL>.

598 *Knihovny.cz* [online]. 2022 [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.knihovny.cz/>>.

599 *Zapojené knihovny a zdroje. Knihovny.cz* [online]. [cit. 30. 5. 2022].

Dostupné z: <<https://www.knihovny.cz/Content/zapojene-knihovny-a-zdroje#content-zapojene%C3%A9-zdroje>>.

z velké části již digitalizovaný a veřejně dostupný.⁶⁰⁰ Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové má široký záběr české regionální literatury, která je rovněž v hojné míře volně dostupná v rámci její digitální knihovny.⁶⁰¹ Důležité, často však hůře přístupné, jsou i online katalogy regionálních muzeí, především Muzea Podkrkonoší v Trutnově⁶⁰² a Krkonošského muzea s rozsáhlým sbírkovým fondem literatury o regionu a unikátní řadou regionálních vlastivědných časopisů.⁶⁰³

Bibliografické databáze

Z bibliografických databází lze k danému tématu nejvíce vytěžit patrně z *Bibliografie dějin českých zemí*.⁶⁰⁴ Databáze navazuje na starší tištěné bibliografie vydávané od roku 1905 jako příloha Českého časopisu historického, později Historickým klubem a od 50. let Historickým ústavem Akademie věd.⁶⁰⁵ Tiskem vydané bibliografie již byly digitalizovány a jsou z větší části volně dostupné na webové stránce projektu v záložce „Média“.⁶⁰⁶ Doplnují tak databázi, která v současnosti zachycuje převážně záznamy vydané po roce 1990, starší literatura je zpracovávána jen výběrově. V současné době lze vyhledávat ve více než 500.000 záznamech, z nichž několik desítek tisíc je obohaceno o plné texty, ročně přibývá okolo 15.000 záznamů. Od června 2022 se *Bibliografie dějin Českých zemí* zapojila do výše jmenovaného portálu *Knihovny.cz*.

Výhodou databáze je široký záběr excerpovaných regionálních časopisů a sborníků. Spolupráce na projektu *Prameny Krkonoš* přinesla databázi další obohacení o historické a vlastivědné časopisy, a to i ty, které byly vydané před rokem 1990. Analytický rozpis časopisů se rozšířil například o *Opera Corcontica*,⁶⁰⁷ které se postupně z přírodovědného časopisu mění

600 *Krajská vědecká knihovna v Liberci* [online]. [cit. 30. 5. 2022].

Dostupné z: <<https://www.kvkli.cz/>>.

601 *Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové* [online]. [cit. 30. 5. 2022].

Dostupné z: <<https://www.svkhk.cz/>>.

602 *Muzeum Podkrkonoší v Trutnově. Knihovna. Online katalog* [online]. [cit. 30. 5. 2022].

Dostupné z: <<http://www.muzeumtrutnov.cz/knihovna/online-katalog/>>.

603 *Sbírký Krkonošského muzea* [online]. [cit. 30. 5. 2022].

Dostupné z: <<https://www.krnap.cz/sbirky-km/#knihovna>>.

604 *Bibliografie dějin Českých zemí: Historický ústav AV ČR* [online]. 2022 [cit. 30. 5. 2022].

Dostupné z: <<https://biblio.hiu.cas.cz/>>.

605 HORČÁKOVÁ, Václava. Bibliografie dějin Českých zemí (BDČZ). In: *Sborník Semináře o digitálních zdrojích a službách ve společenských a humanitních vědách 24. září 2015*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2015.

606 *Bibliografické ročenky. Bibliografie dějin Českých zemí: Historický ústav AV ČR* [online]. 2022 [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://biblio.hiu.cas.cz/pages/bibliograficke-rocenky>>.

607 *Opera Corcontica = Krkonošské práce*. Vrchlábí: Správa Krkonošského národního parku, 1965-. ISSN: 0139-925X.

na interdisciplinární periodikum obsahující řadu významných společensko-vědních studií. Díky svolení redakce je možné vkládat do databáze našeho projektu nejen bibliografické záznamy, ale obohacovat je i o plné texty jednotlivých prací.

Bibliografická databáze Historického ústavu je vybavena vlastním digitálním úložištěm, díky čemuž může veřejnosti poskytovat plné texty, obrázky i dokumenty. Těchto možností plně využívá další databáze Historického ústavu – *Databáze dějin všedního dne*.⁶⁰⁸ Jedná se o sbírku digitalizovaných starých pamětí, rodinných kronik, deníků a jiných životopisných vzpomínek, z nichž některé se vztahují i k regionu Krkonoš.

Bohemikální historickou bibliografii je třeba doplňovat ze zahraničních zdrojů, především z Polska a z Německa. Historickou bibliografii Polska vytváří Historický ústav Polské akademie věd v Krakově. Podobně jako česká historická bibliografie opustila systém vydávání ročních a víceletých tištěných soupisů a soustřeďuje bibliografické záznamy v online dostupné databázi.⁶⁰⁹ Vyhledávání v tomto zdroji není zcela bez problémů, databáze však směřuje k modernizaci, v jedné je i stejný software, který využívá česká historická bibliografie.

Ještě složitější je situace německé historické bibliografie, která nikdy nebyla zcela centralizovaná. Pro bohemikální prostředí nejvýznamnější bibliografie *Jahresberichte für deutsche Geschichte*,⁶¹⁰ kterou zaštiťovala Berlínsko-braniborská akademie věd, fungovala do roku 2015 jako databáze, která úspěšně nahradila tištěné soupisy. V roce 2015 bylo její pokračování ukončeno, nástupkyní se měla stát celoněmecká *Deutsche Historische Bibliographie*, kooperativní projekt, který koordinují Bavorská státní knihovna, Berlínsko-braniborská akademie věd, Institut soudobých dějin a Německé muzeum od roku 2017.⁶¹¹ Projekt je však zatím stále jen ve vývoji.

Z německých oborových bibliografií mají pro problematiku dějin Krkonoš a Podkrkonoší ve 20. století význam především fondy Herderova Institutu v Marburgu. Kromě řady dalších významných sbírek vytvářel Institut už od poloviny 90. let bibliografickou databázi k dějinám středovýchodní

608 *Databáze dějin všedního dne: Historický ústav AV ČR* [online]. 2022 [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://ddvd.kpsys.cz/>>.

609 *Bibliografia Historii Polskiej: Baza opracowywana przez Instytut Historii PAN* [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://szukaj-bibliografia.ipn.gov.pl>>.

610 *Jahresberichte für deutsche Geschichte* [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.jdg-online.de/>>.

611 *Deutsche Historische Bibliographie* [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.historicum.net/dhb/>>.

Evropy, na které spolupracovali i bibliografové z Polska, Slovenska, České republiky a řady dalších zemí.⁶¹² V současnosti je databáze modernizována a dále rozvíjena samostatně pracovníky knihovny Herderova institutu, který zachycuje systematicky historickou literaturu vydanou ve střeoevropském prostoru od roku 1994.⁶¹³ Bohatě je zde zastoupena německá vlastivědná literatura, drobné tisky i články, stejně jako literatura polská, tedy práce na českém území často jen obtížně dostupné.

Digitální knihovny

Velmi zajímavým a užitečným portálem, který kombinuje bibliografické a plnotextové přístupy je *OstDok*, specializované úložiště, které zpřístupňuje řadu důležitých materiálů v režimu otevřeného přístupu se zaměřením na interdisciplinární výzkum východní, střední a jihovýchodní Evropy.⁶¹⁴ Volně dostupných je více než 55.000 plných textů, včetně publikací *Collegia Carolina* a kompletního časopisu *Bohemia*, prací vydaných výše jmenovaným Herderovým institutem i s kompletním časopisem *Zeitschrift für Ostforschung (Ostmitteleuropaforschung)*, vše pečlivě indexované a s širokými možnostmi vyhledávání.

České digitální knihovny mají také mnoho co nabídnout, centralizované vyhledávání však mezi nabídkou není. Přehled o digitálních knihovnách, které používají systém Kramerius, což je největší část digitalizátů na území ČR, poskytuje *Registr Kramerii*, rozcestník mapující jednotlivé knihovny, jejich obsah a přístupové adresy.⁶¹⁵ Každá zapojená instituce (většinou knihovna, případně muzeum atd.) má svou vlastní instalaci aplikace Kramerius, a je proto zatím potřeba vyhledávat dokumenty přes aplikaci Kramerius v konkrétní instituci. V současnosti existuje 44 instalací Krameria v různých institucích, které zpřístupňují 983.896 dokumentů (z toho 200.660 veřejných).⁶¹⁶

Tento problém se snaží řešit Česká digitální knihovna, která by v budoucnu měla zajišťovat přístup ke všem digitálním knihovnám z jednoho místa.⁶¹⁷

612 První výsledky projektu a další plány zachycuje sborník KERSKEN, Norbert a KÖHLER, Ralf (eds.), *Bibliographien zur Geschichte Ostmitteleuropas*. Marburg: Herder-Institut, 1997.

613 *Herder-Institut: Bibliotheks- und Bibliographieportal* [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://hds.hebis.de/herder/index.php>>.

614 *OstDok. Osteuropa-Dokumente online* [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.osmikon.de/servicemenu/ueber-uns/ueber-ostdok>>.

615 *Registr Kramerii* [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://registr.digitalniknihovna.cz/>>.

616 *Ibid.*

617 Česká digitální knihovna [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.czechdigitallibrary.cz/cs/>>.

Pro projekt *Prameny Krkonoš* mají největší význam *Národní digitální knihovna* a digitální knihovna Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové, které už jsou začleněny do České digitální knihovny, digitální knihovnu Krajské vědecké knihovny v Liberci je třeba prohledat samostatně.⁶¹⁸

Regionální bibliografie

Úspěšné vyhledávání v digitální knihovně je ovšem do značné míry omezeno podle míry přípravy hledajícího, jinak řečeno, musíme už zhruba vědět, co vlastně hledáme. Nezasupitelné jsou proto bibliografie, především ty regionální. I Krkonoše mají svou obsáhlou regionální bibliografii, dnes již téměř zapomenutou, která vyšla v šesti svazcích v letech 1982–1991.⁶¹⁹ Bibliografii vydala Správa Krkonošského národního parku ve Vrchlabí a soupis je zaměřen na tvorbu a ochranu životního prostředí, tedy především na přírodovědné disciplíny, jednotlivé oddíly jsou však věnovány i politickému, kulturnímu a veřejnému životu, hospodářství, dějinám a národopisu. Zachycuje literaturu vydanou od roku 1963 na území Československa, Polska a Německa. Jedná se o první a bohužel i poslední souborné bibliografické zpracování literatury Krkonoš.

Soupis obsahuje tisíce záznamů, pečlivě setříděných, opatřených autorským rejstříkem a cenným seznamem excerptovaných časopisů. Náklad bibliografie nebyl malý, jen první svazek byl vydán ve výši jednoho tisíce výtisků. Úsilí vynaložené do distribuce bibliografie však bylo zřejmě podstatně menší než práce se sestavením soupisu, neboť v českých knihovnách ji v kompletním vydání najdeme poměrně vzácně.⁶²⁰ Dosud byly digitalizovány pouze první dva svazky bibliografie, které najdeme v Národní digitální knihovně pod licencí „Díla nedostupná na trhu“. Rozhodně by stálo za úvahu digitalizovat a zpřístupnit co nejširší veřejnosti všechny svazky Výběrové bibliografie Krkonoš, aby bylo možné plynule navázat v dalším bádání na výsledky předchozí práce.

Výběrová bibliografie Krkonoš samozřejmě nebyla jediným soupisem, který se vztahuje k danému regionu. Přehled činnosti krajských knihoven v Čechách na poli bibliografie od 60. let podává na svých stránkách Národní knihovna ČR.⁶²¹ Od 60. do počátku 90. let vydávaly krajské knihovny bibliografické ročenky, které zachycovaly knižně i časopisecky vydanou literaturu vzta-

618 *Digitální knihovna Liberec* [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://kramerius.kvkli.cz/>>.

619 BĚLOCHOVÁ, Irena a DUCHOŇOVÁ, Marie. *Výběrová bibliografie Krkonoš*, sv. 1–6. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 1982–1991.

620 Úplné vydání vlastní podle Souborného katalogu ČR pouze Národní knihovna ČR, Studijní a Vědecká knihovna v Hradci Králové a několik specializovaných knihoven.

621 *Regionální článkové databáze v ČR, regionální bibliografie* [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.nkp.cz/sluzby/clanky-bib-regionalni>>.

hující se k životu regionu. Pro Severočeský kraj vycházel soupis s názvem *Severočeský kraj v tisku*⁶²², pro Východočeský kraj bibliografie s podobnou strukturou i názvem: *Východočeský kraj v tisku*.⁶²³ Severočeská bibliografie byla digitalizována zatím jen zčásti, jednotlivé svazky jsou dostupné v Národní digitální knihovně.⁶²⁴ Východočeské ročenky byly kompletně digitalizované a jsou přístupné v digitální knihovně Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové.⁶²⁵

V první polovině 90. let knihovny postupně upustily od vydávání tištěných bibliografií a začaly vytvářet regionální databáze dostupné na internetu. Z větší části se záznamy z těchto databází shromažďují v již výše citované databázi ANL⁶²⁶, přesto stojí za prozkoumání i tyto regionální databáze, kde můžeme objevit řadu drobných, ale zajímavých a jedinečných informací. Regionální bibliografické databáze jsou v současnosti v knihovnách začleněny do jejich elektronických katalogů a jsou dobře přístupné.

Při průzkumu literatury k dějinám Krkonoš nelze opominout menší, ale velmi cenné soupisy, které zveřejňovaly tiskem ve více či méně pravidelných intervalech regionální odborné a vlastivědné časopisy. Tyto bibliografie vycházejí ze znalosti regionu i literatury o něm a jsou převážně velmi dobře promyšlené. Řadu soupisů zveřejnil vlastivědný časopis *Krkonoše – Podkrkonoší*.⁶²⁷ Velmi kvalitní bibliografické přehledy nalezneme ve sborníku pro Liberecký kraj *Fontes Nissae*⁶²⁸, a to díky pečlivé práci knihovníka a bibliografa Václava

622 *Severočeský kraj v tisku: soupis publikací a článků*. Ústí nad Labem: Státní vědecká knihovna, 1967–2001. ISSN 0862-2876. Od poloviny 90. let bibliografie vycházela na CD-ROM jako databáze s využitím tehdy v knihovnickém prostředí hojně využívaného softwaru micro CDS/ISIS. BROŽEK, Aleš. Severočeský kraj v tisku na CD-ROM. *Národní knihovna. Knihovnická revue*. 1999, (4).

623 *Východočeský kraj v tisku: soupis publikací a článků*. Hradec Králové: Státní vědecká knihovna, 1961–1990. ISSN 0507-6943; *Východní Čechy v tisku: soupis publikací a článků*. Hradec Králové: Státní vědecká knihovna, 1991–1994.

624 *Severočeský kraj v tisku* [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://ndk.cz/uuid/uuid:080f9080-4a90-11e2-abe9-005056827e51>>.

625 *Východočeský kraj v tisku* [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://kramerius.svkhk.cz/uuid/uuid:74cc3d06-be90-464e-ae43-a72a2e09145b>>; *Východní Čechy v tisku* [online]. [cit. 30. 5. 2022].

Dostupné z: <<https://kramerius.svkhk.cz/uuid/uuid:9b2dd2af-fcb8-4739-9458-20e1c456413e>>.

626 ANL: *Výběr článků v českých novinách, časopisech a sbornících* [online].

627 HOŠÁK, Ladislav. Bibliografie bibliografií k potřebě historické vlastivědy. *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 1963, 1; VÁGNEROVÁ, Věra. Historická bibliografie Podkrkonoší. Připravil studentský vědecký kroužek za redakce Věry Vágnerové. *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 1963, 1; RYŠÁNKOVÁ, Milada. Výběrová bibliografie Krkonoš a Podkrkonoší v oboru etnografie. *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 1989, 8.

628 *Fontes Nissae = Prameny Nisy: regionální historický sborník*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2000–. ISSN 1213-5097.

Kříčka, který od prvního svazku vydaného v roce 2000 sestavoval bibliografické soupisy, zpočátku k dějinám libereckého regionu, později bibliografii článků k dějinám Libereckého kraje za uplynulý rok.⁶²⁹ Tentýž autor připravil i rejstřík uvedeného časopisu za léta 2000–2018.⁶³⁰

Rejstříky regionálních časopisů již nejsou příliš obvyklé. V době, kdy stále více periodik je dostupných i digitálně, se ztrácí zájem o pracně pořádaní informací do sevřené bibliografické formy, což je do značné míry pochopitelné. Pro starší období jsou však tyto rejstříky dobrou pomůckou a velkou úsporou času pro badatele.⁶³¹

Personální bibliografie

Personální bibliografie je specifický bibliografický žánr, který ve formě soupisu zachycuje dílo významné osobnosti vědy či kultury včetně ohlasů v recenzích. Zdařilá personální bibliografie zrcadlí tvůrčí vývoj osobnosti a do jisté míry i životní osudy autora. Bývá obvykle doplněna životopisem nebo stručnějším medailonem autora. V současné době patří k nejčastěji sestavovaným a publikovaným bibliografiím, kvalita zpracování však bývá různá. Z pohledu regionální bibliografie jsou soupisy díla osobností spjatých s místními dějinami a kulturou nenahraditelné. Příkladem může být velmi zdařilá bibliografie lesnického odborníka a vlastivědného pracovníka Theodora Lokvence (1926–2013)⁶³². Publikoval knihy, studie a články nejen v oboru lesnictví, ale i botaniky a dendrologie, věnoval se i dějinám Krkonoš a Podkrkonoší, genealogii a heraldice. Vydal stovky populárně naučných článků v regionálních časopisech a sbornících i místních zpravodajích. Soupis jeho díla je příkladem skutečnosti, že pečlivě sestavená bibliografie ušetří badateli desítky hodin heuristické práce.

629 Poslední: KŘÍČEK, Václav. Výběrový soupis literatury k dějinám Libereckého kraje za rok 2017. *Fontes Nissae. Prameny Nisy*. 2018, 19(2).

630 KŘÍČEK, Václav. Bibliografie Fontes Nissae za léta 2000 až 2018. *Fontes Nissae. Prameny Nisy*. 2019, 20(2).

631 Srov. např. MÁLEK, Vlastimil. Úplná bibliografie všech doposud vydaných řádných svazků vlastivědného sborníku Krkonoše – Podkrkonoší (1/1963–8/1989). *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 2009, 9; MÁLEK, Vlastimil. Úplná bibliografie všech doposud vydaných supplement vlastivědného sborníku Krkonoše – Podkrkonoší (1/1966–8/2008). *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 2009, 9; MÁLEK, Vlastimil. Úplná bibliografie všech vydaných svazků Sborníčku Muzea Podkrkonoší v Trutnově (1/2002–6/2007). *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 2009, 9; LUSTIGOVÁ, Vladislava. Úplná bibliografie všech vydaných svazků Ročenky Státního okresního archivu v Trutnově (1/1998–5/2003–2004). *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 2009, 9.

632 SOUČEK, Jiří. Ing. Theodor Lokvenc, CSc. (1926–2013) – výběrová bibliografie. *Opera Corcontica*. 2014, 51.

Možnosti heuristiky na základě bibliografických zdrojů jsou velmi široké. S ohledem na současného uživatele byly kromě tištěných uvedeny i nejdůležitější databáze a portály volně dostupné online. Má-li z toho čtenář pocit určité rozříštěnosti těchto informačních zdrojů, je to správný dojem. Zdánlivé pohodlí, kdy putování za bibliografiemi do knihoven je nahrazeno jedním přístupem z domácího či pracovního počítače, je vyváženo nutností putovat po webových stránkách, znát přednosti a chyby různých databází i jejich limity. Trendem doby jsou v proto v současnosti portály, které, tak jako projekt *Prameny Krkonoš*,⁶³³ vedou badatele nejkratší cestou k relevantním informacím, shrnují současný stav bádání a případně i sklízí důležité informace z různých zdrojů. Plní tak v novém prostředí a novou formou část úkolů, které dříve řešily tištěné bibliografie. Ty nejspíš plně nenahradí, mohou však být inspirací pro jejich další vývoj a modernizaci.

633 *O projektu* [online].

Technologické řešení projektu Prameny Krkonoš

Petra Hoffmannová, Jiří Kocián

Počítačové technologie jsou již delší dobu neodmyslitelnou součástí výzkumu ve všech vědních oblastech, včetně historického bádání. Rozsáhlý sběr pramenů různého druhu, který historický výzkum obvykle provází, generuje potřebu digitalizovat zdroje, ale také metazdroje a vytvořit sjednocené archivy, kde lze všechny tyto informace shromáždit ve vhodné struktuře, dále s nimi pracovat a následně předat k dispozici dalším badatelům. Cílem této kapitoly je představit strukturálně-technologickou konceptualizaci a probíhající vývoj softwarového řešení navázaného na specializovanou databázi pro projekt *Prameny Krkonoš*. Jeho úkolem je shromažďovat, zaznamenávat, zpracovávat, prezentovat a analyzovat reprezentativní corcontica jakožto specifické prameny ke studiu regionálních dějin a zprostředkovat jejich lokalizování, ať už v podobě fyzické nebo digitální. Text se blíže zaměřuje především na představení jednotlivých databázových modulů a jejich propojení, reprezentujících best practices pro obdobná řešení. Dané zkušenosti se ukázaly jako produktivní nejen vzhledem ke strukturování dat, ale i navazujících procesů validace, koherence a konzistence dat. Tedy procesů, které jsou zásadní pro udržování kvality finálního produktu (resp. výsledku naší činnosti). Tyto zkušenosti byly zároveň uplatněny při vytváření výstupů v podobě interaktivních map, které také závisely na importu již existujících externích dat.

Tento krátký přehled dosavadních praktických zkušeností je určen širšímu okruhu uživatelů, badatelům z různých oborů, kteří zamýšlí realizaci obdobných projektů, a nikoliv pouze odborníkům na databázové systémy a digitální knihovny. Věříme, že sdílení informací o probíhajícím vývoji a problematických otázkách, s nimiž jsme byli konfrontováni, může technologickým „laikům“ poskytnout užitečný vhled do typologicky obdobných procesů souvisejících s vytvářením tematicky jinak zaměřených digitálních databází pramenů.

Východiska projektu

Cílem projektu *Prameny Krkonoš* bylo vytvoření databázové a webové aplikace pro ukládání dat odpovídající obecně uznávaným technologickým požadavkům v oboru, resp. se jednalo o vytvoření tematické databáze. Specifikem našeho zadání je však to, že do databáze jsou jednak ukládány bibliografické záznamy „nových“ objektů (nejrůznějších relevantních zdrojů informací), tedy ty, které mohou generovat členové týmu, uživatelé, a zároveň jsou vkládány objekty, jež nemáme „ve fondu“, ale jedná se pouze o odkazy do jiných knihovních katalogů či archivních sbírek. Účelem námi vytvářeného systému není shromáždit všechny objekty na jednom místě, ale poskytnout informace o objektech souvisejících s tématem Krkonoš, bez ohledu na jejich umístění. Z výše uvedeného důvodu tedy ve své podstatě kombinujeme funkce „bibliografické“ databáze a „digitální knihovny“. Tato kombinace je poměrně inovativní a kromě obvyklých metod vyhledávání – facety⁶³⁴, full-text – přidáváme i vyhledávání na mapě.

Systém by měl splňovat požadavky, které klademe na standardní knihovnický software, ale zároveň nabízet pracovní prostředí, které bude dostatečně přehledné a uživatelsky příjemné i pro vkladatele, kteří neprošli žádným knihovnickým školením. V tomto ohledu se bude výsledný produkt výrazně odlišovat od analogických systémů, které s participací „laiků“ na generativních aktivitách obvykle nepočítají. Systém bude po ukončení projektu sloužit běžným uživatelům se zájmem o historii Krkonoš k vyhledávání informací o objektech (a případnému vkládání informací o objektech nových), které se tohoto regionu týkají. Vkládání do databáze tedy musí být pokud možno jednoduché, přehledné a intuitivní, a vkládaná data minimalistická, pokud se týká povinných údajů, ale zároveň musí předmětné objekty dostatečně popisovat. Primárně jde o ukládání metadat (zjednodušeně vzato bibliografických údajů), ale zároveň potřebujeme tyto záznamy propojovat s dalšími digitálními objekty.

V úvodní fázi realizace projektu jsme celý proces vývoje konceptualizovali do tří vzájemně propojených rovin – ideové (základní), funkcionální a periferní. V ideové rovině se jednalo o dimenzi samotné „databáze“, tedy jádra programu, na něž jsou přímo navázány všechny další funkce, které bez něj nemohou být implementovány (tzv. core). V praxi to znamená vytváření databáze, jejíž podstatou je generování a parametrizace digitálních objektů, jichž je hned několik kategorií. Systém v důsledku generuje specializované sady „tabulek“ obsahujících údaje o objektech, druhově rozlišených podle

634 Faceta je kategorie či charakteristika, pomocí které popisujeme dokument. Každá faceta charakterizuje dokument z jiného hlediska (jazyk, čas, místo, hmota apod.).

jednotlivých typů objektů a anotací. Veškerá komplexní činnost databázového systému však zůstává běžnému uživateli obvykle poměrně nepřístupná, nedisponuje dostatečně zjednodušeným a uchopitelným jazykem.

Cílem naší práce proto bylo vytvořit rozhraní pro vkládání, editaci a vyhledávání informací o objektech, které zprostředkuje laikům i složitější operace. Výše uvedenou rovinou funkcionální je myšlen „interface“, tj. soubor jednotlivých elementárních funkcí, které zprostředkovávají realizaci cílů ideové roviny (tj. UX, *user experience*⁶³⁵). Konkrétně, vytváříme operaionalizační nástroje přímo napojené na „jádro“. Např. metadata⁶³⁶ vkládáme prostřednictvím formuláře ve webovém rozhraní, který zrcadlí struktury metadat, poskytuje uživateli našeptávač, instrukce k vyplnění a reflexi podobnosti s již existujícími objekty a další.

A konečně periferní rovinu, kterou je míněn „povrch“ systému, představují konkrétní detaily softwarového designu jednotlivých elementárních funkcí, jejich sub-funkce, grafický design (tj. UX–UI, *user experience – user interface*⁶³⁷). Jako konkrétní příklady lze uvést např. organizaci a systematiku prostředí k zadávání jednotlivých údajů, jeho grafický design, spuštění modulu našeptávače při psaní, na základě algoritmů podobnosti generovaná nápověda zobrazující se v kontextovém drop-down menu, reprezentace pravděpodobné shody / správnosti prostřednictvím barevné symboliky a jiné.

Realizace návrhu

Do řešení projektu jsme původně vstupovali s myšlenkou vytvořit vlastní systém od základu. Důvodem byla především idea vzájemné provázanosti

635 User Experience (v překladu uživatelský prožitek) je v oblasti IT obecně chápán jako sada technik, metod a pravidel, které lze využít při návrhu konkrétního uživatelského prostředí, webových stránek či aplikací. Jedná se o „souhrn“ všeho, co uživatel vidí, s čím se potýká, když stránku navštíví, včetně toho, jak se ke stránce dostane přes prohlížeč. Tento pojem v sobě zahrnuje jak uživatelskou „přívětivost“ (tj. to, jak se se stránkou pracuje, jak dobře se zde požadované informace hledají, zda stránka obsahuje i systém nápověd či chatbota) tak i strukturu stránky a její obsah.

636 Metadata (odvozeno z řeckého meta = mezi, za + latinského data = to, co je dáno) jsou zjednodušeně řečeno data o datech. Dle terminologického slovníku Národní knihovny jsou metadata: „Strukturovaná data, která nesou informace o primárních datech.“ Viz CELBOVÁ, Ludmila. *Metadata* [online]. [Praha]: Národní knihovna ČR, [cit. 24. 6. 2022]. Dostupné z: <http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000543&local_base=KTD>.

637 User Interface (uživatelské rozhraní) je zjednodušeně řečeno cokoliv, s čím může uživatel interagovat při používání digitálního produktu nebo služby. To zahrnuje vše od obrazovek a dotykových obrazovek, klávesnic, zvuků a dokonce i světél. Návrh uživatelského rozhraní (UI) je proces, který konstruktéři používají k tvorbě rozhraní v softwaru nebo počítačem řízených zařízeních se zaměřením na vzhled nebo styl. Viz DUSTIN, Elfriede, RASHKA, Jeff a MCDIARMID, Douglas. *Quality web systems: performance, security, and usability*. Boston: Addison Wesley, 2022.

rejstříků⁶³⁸, tj. vyjádření poměrně komplikovaných vztahů mezi různými typy těchto souborů tematických údajů o objektech (jmennými, geografickými a věcnými). Navíc jsme na základě podrobné analýzy stávajících knihovnických a repozitářových systémů dospěli ke zjištění, že existující open-source systémy (repozitáře) jsou pro náš účel příliš „těsné“ – tedy nadesignované až příliš přesně pro typologické potřeby databází, pro něž byly konceptualizovány. S ohledem na to, jaká data potřebujeme v našem projektu do systému ukládat, a jakým způsobem, se hned v úvodní analýze projevila nutnost zohlednit pro vkládání a strukturování bibliografických dat o objektech jak normy knihovnické, tak i normy muzejnické či archivářské. Zároveň jsme při hledání vhodného databázového řešení naráželi na fakt, že některé systémy, zejména repozitářové, jsou pro naše účely naopak velmi robustní (orientované až příliš univerzálně, především na prosté uchování dat) a neumožňují zachycovat vztahy mezi bibliografickými údaji o objektech a jejich vazby na rejstříková hesla. V řadě dalších případů hovořila proti existujícím řešením jistá rigidnost rejstříků a nemožnost jejich přizpůsobení pro potřeby projektu.

V čem náš projekt z řady dalších v podstatné míře vybočuje je i cíl vytvoření map, na které bychom promítali jednak informace o dané lokaci, jednak informace o pramenech, které jsou na daném místě dostupné. Mapové zdroje a uložená data zároveň v projektu nachází i další, analytické využití, jak pojednává tento příspěvek dále. Potřebovali jsme tedy nástroj, který by umožňoval napojení map a vybraná data na frontendu⁶³⁹ na mapy promítat. Žádný z dostupných systémů takovýmito možnostmi nedisponoval.

Významným faktorem, který taktéž hovořil proti použití existujících řešení z oblasti knihovnických systémů, byla ta skutečnost, že většina těchto systémů je vytvořena pro profesionální knihovníky, kteří vládou oborovou terminologií, znalostí bibliografických norem a chápou strukturu vkládaných dat a jejich vazby na rejstříkové či externí vazby. Bohužel pro běžného uživatele je práce s takovým systémem, byť by to bylo po zaškolení, velmi těžkopádná a neintuitivní. Jak již bylo uvedeno, náš systém si klade za cíl tyto bariéry odstranit, zajistit pro uživatele co nejjednodušší a co nejintuitivnější vkládání údajů o objektech, doplněné nápovědami a nejrůznějšími

638 Rejstřík neboli index. V tomto případě je myšlen uspořádaný seznam osobních jmen, jmen korporací, geografických entit a rejstřík věcný, tj. rejstřík obecných termínů. Tyto rejstříky slouží k bližší identifikaci popisovaného „objektu“ a k vyhledávání na základě podobných charakteristik dokumentu.

639 Frontend označuje v IT technologii, které jsou pro uživatele „viditelné“ (na rozdíl od backendu, tj. technologií, které nejsou pro běžného uživatele „viditelné“, definujících chování systému). Frontend definuje (resp. vytváří) vizuální podobu webu či aplikace, tj. to, jak v internetovém prohlížeči konkrétní web či webová stránka vypadá.

„našeptávači“, a to i bez profesionálních znalostí či zkušeností. Navíc veškeré knihovní systémy jsou ve své podstatě „balíčkem“ modulů (katalogizace, akvizice, správa seriálů, výpůjční služby...), z nichž naprostou většinu pro účely našeho projektu nepotřebujeme a ani nevyužijeme.

Od původní myšlenky vytvoření vlastního systému jsme byli po několika měsících řešení projektu nuceni ustoupit. Vytvoření vlastního jádra se ukázalo jako natolik komplikované a implementačně náročné, že by vyžadovalo několikanásobně delší termín řešení, než měl projekt k dispozici. Ač tedy původní ideou bylo vytvoření systému od základu, museli jsme se právě z důvodu implementační náročnosti vrátit k možnosti využití některé ze stávajících řešení, které bude mít optimální parametry z hlediska zohlednění všech námi požadovaných parametrů a bude umožňovat systém upravit či přizpůsobit. Znovu jsme se tedy vrátili k původní řešerši stávajících řešení, ovšem s tím záměrem, že open-source software⁶⁴⁰ využijeme pouze jako základ pro jádro systému, resp. jako databázi, kam se budou vkládat informace o objektech a vytvářet rejstříky, a veškeré původně navržené nadstavby se s databází propojí prostřednictvím API.⁶⁴¹

Již během analýzy systémů před zahájením řešení projektu jsme se soustředili především na dva nejrozšířenější open-source systémy – repozitářové řešení DSpace⁶⁴² a knihovní systém Invenio⁶⁴³, se kterými měli již členové týmu *Prameny Krkonoš* předchozí zkušenost. V případě DSpace se jedná o poměrně propracovaný systém, který disponuje nástroji pro ukládání typologicky různých druhů dokumentů, přičemž je možno využít velkého počtu již předdefinovaných metadatových sad (jak pro popisná metadata, tak pro technická metadata). Tento systém naneštěstí neumožňuje jednoduše pracovat s rejstříkovými hesly a řešit provazby mezi nimi. DSpace

640 Vzhledem k tomu, že i software je autorským dílem, je třeba v této oblasti řešit autorská práva. V oblasti IT však není aplikován autorský zákon. Veškerý software je tedy publikován a distribuován prostřednictvím licencí, tj. souborů pravidel pro jeho použití a distribuci. Open-source software je software, který byl publikován pod licencí typu open-source. Open-source licence je typem licencí, které jsou určeny k podpoře sdílení počítačového softwaru. Tento typ licence jasně definuje Open Source Initiative (OSI): *The Open Source Definition (Annotated)* [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://opensource.org/docs/definition.php>>. Další informace k licencování software také GUNDERLOY, Mike. *Z kodéra vývojářem: nástroje a techniky pro opravdové programátory*. Brno: Computer Press, 2007.

641 *Application Programming Interface* je rozhraní, které umožňuje vzájemně komunikovat různým aplikacím a systémům. Díky tomu není třeba existující nástroje napevno integrovat do nově vznikajícího prostředí. Viz HLAVENKA, Jiří, HOLČÍK, Tomáš a BARÁNEK, Tomáš. *Výkladový slovník výpočetní techniky a komunikací*. Praha: Computer Press, 1997.

642 Repozitářové řešení s otevřeným kódem pro školy a neziskové instituce. Viz *DSpace.cz* [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://www.dspace.cz/?lang=cs>>.

643 *Invenio* [online]. [cit. 29. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://inveniosoftware.org/>>.

používá například Univerzita Karlova jako univerzitní repozitář. Ústav formální a aplikované lingvistiky používá jako digitální úložiště infrastruktury LINDAT/CLARIAH-CZ⁶⁴⁴, které je postaveno na výrazně modifikované platformě DSpace a poskytuje technické zázemí institucím nebo výzkumným pracovníkům, kteří chtějí sdílet své nástroje a údaje používané pro výzkum v lingvistice nebo souvisejících oblastech výzkumu. Bohužel případná další modifikace, vzhledem k výše uvedené skutečnosti, že DSpace neumožňuje nastavení propojení s rejstříkovými hesly, v podobě, kterou bychom pro náš účel potřebovali, by byla implementačně náročná. V úvahu je třeba brát také to, že DSpace nesprávně pracuje s duplicitami záznamů a hůře pracuje s protokolem Z39.50⁶⁴⁵. DSpace je spíše vhodný pro budování institucionální repozitářů.

Druhý analyzovaný nástroj, systém Invenio, je čistě knihovní povahy – v tomto ohledu je jedním z mála svého druhu, který je distribuován jako open-source nástroj. Tento systém umí poměrně dobře definovat vztahy jak mezi rejstříkovými hesly navzájem, tak i mezi rejstříkovými hesly a bibliografickými záznamy. Jeho zásadní slabinou však zůstává, že je vhodný spíše pro zpracování konvenčních typů objektů (z hlediska typologie dokumentů), jako jsou knihy, periodika, audiovizuální dokumenty, ale velmi špatně se přizpůsobuje k popisu objektů z oblasti archivnictví a muzejnictví.

Při analýze jsme dospěli ke zjištění, že většina dostupných systémů také neumožňuje „ohýbat“ pravidla pro popis objektů, tedy kde a jaké parametry bude náš popis aplikovat, což je v našem případě nevyhnutelné. Požadavek přizpůsobitelnosti struktury záznamu byl pro nás klíčový. V tomto směru představoval jedinou výjimku odpovídající těmto nárokům knihovní systém KOHA⁶⁴⁶. Byť v úvodní analytické fázi projektu nepatřil mezi favority, nová verze, která v mezichase vznikla, se v danou chvíli jevila jako aktuálně optimální, a to zejména z hlediska existence nástrojů pro přizpůsobení systému. Pozitivní zkušenosti s tímto systémem měla i naše kolegyně Kateřina Brožová, vedoucí týmu zodpovědného za nastavení a plnění projektové databáze.

KOHA je knihovní systém, je tedy jako jiné taktéž jakýmsi balíčkem modulů pro práci knihoven. Jeho nespornou výhodou je, že se jedná o systém cloudový. Není tedy na rozdíl od většiny obdobných systémů nutno cokoli lokálně insta-

644 LINDAT/CLARIAH-CZ [online]. [cit. 22. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://lindat.mff.cuni.cz/>>.

645 Vyhledávací databázový protokol, který specifikuje komunikaci mezi klientem a serverem a dovoluje klientovi žádat server o prohledání databáze a identifikaci záznamů, které odpovídají zadaným kritériím. Protokol zajišťuje pouze technologii přenosu těchto záznamů a jejich zobrazení. Protokol je hojně využíván v knihovních systémech.

646 Více informací o české komunitě KOHA viz *Koha – česká komunita* [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://www.koha.cz/>>.

lovat, lze ho plně přizpůsobit k ovládnání pomocí webového prohlížeče, a to jak pro správu systému, tak pro koncového uživatele pro vkládání a editaci údajů o objektech. KOHA má navíc širokou podporu mezinárodní uživatelské komunity. Uživatelské rozhraní je nastavitelné a přizpůsobitelné a bylo přeloženo do mnoha jazyků – včetně české lokalizace. Navíc používá na frontendu, tedy na straně uživatelského rozhraní, vyhledávače jako Zebra nebo ElasticSearch⁶⁴⁷ a umožňuje vkládání šablon JavaScriptu⁶⁴⁸ a CSS⁶⁴⁹.

Pro účely našeho projektu jsme se tedy rozhodli použít systém KOHA jako „databázovou“ technologii, kam budou vkládána data o objektech a rejstříková hesla, a to vzhledem k tomu, že tento systém poskytuje dostatečný prostor pro přizpůsobení a taktéž nabízí možnost souběžného zavádění různých standardů datového formátu. Umožňuje také poměrně jednoduché napojení dalších nadstaveb (zásuvných modulů) prostřednictvím API. Jedná se o nejrozličnější nástroje, jako jsou možnosti vyhledávání (další vyhledávací nástroje kromě standardních metod, iterace dotazů prostřednictvím grafických nástrojů, možnost vyhledávání prostřednictvím map, hlasové vyhledávání apod.) a/nebo využití modulů založených na umělé inteligenci, jako je strojový překlad a zodpovězení otázek (na základě jazykových modelů upravených především z LINDAT/CLARIAH). Vzhledem k výše uvedeným parametrům bylo tedy možné systém KOHA využít pro vkládání, ukládání a zpracování dat. Výstupní formát záznamů v této fázi nebylo třeba řešit, neboť jednotlivé záznamy objektů jsou ukládány do přesně definované (relační) struktury, kterou je možno na výstupu modifikovat do požadovaného tvaru.

Struktura systému KOHA⁶⁵⁰

Jako každý knihovní systém, i KOHA disponuje možností v rámci vnitřní struktury databáze vymezit dvě samostatné části pro ukládání informací o objektech – bibliografické záznamy a rejstříky, přičemž obě části obsahují vzájemné vazby mezi vkládanými objekty. V rámci obou částí je každý z objektů reprezentován specifickým souborem (popisných) metadat. Každé

647 Jedná se o open-source fulltextový vyhledávač vyznačující se vysokou rychlostí vyhledávání, díky němuž je například možné na webových stránkách používat filtry a výsledky vyhledávání zobrazovat v reálném čase. Tento nástroj podporuje vícejazyčné vyhledávání a umožňuje používat vyhledávání na základě podobnosti. Je vyvíjený v Javě a komunikovat s ním lze pomocí webového rozhraní.

648 Skriptovací jazyk, určený pro tvorbu dynamických webů (zejména na straně klienta, tj. v prohlížeči).

649 Kaskádové styly (Cascading Style Sheets; CSS) je „jazyk“ pro popis způsobu zobrazení elementů na webových stránkách napsaných v jazycích HTML, XHTML nebo XML.

650 V této části textu odkazujeme na databázi, kterou vytvořil tým historiků pod metodickým vedením knihovní specialistky PhDr. Kateřiny Brožové: BROŽOVÁ, Kateřina, et al. *Prameny Krkonoš: Veřejná specializovaná databáze*.

pole obsahující proměnné, které dohromady tvoří tato metadata, obsahuje údaj o jeho parametrech, typu dat (text / číslo / odkaz na jiný index / výběr z předem určené nabídky hodnot), informaci o tom, zda je toto pole při vyplňování povinné, informaci o opakovatelnosti polí (tedy zda je možné právě těchto údajů vložit více, například více autorů) a disponuje nástroji pro možnost kontroly duplicitních záznamů (tedy zda neexistuje ten samý záznam v databázi vícekrát) a validaci vkládaných dat (zda odpovídají požadovaným parametrům). V tomto směru nabízí již základní „balíček“ modulů KOHA i některé mírně pokročilé funkcionality, které by za jiných okolností bylo třeba vytvářet zcela od základu, neboť představují obecně přijímané nároky na systémy obdobné databázi *Prameny Krkonoš*.

Jak již bylo uvedeno v úvodu, typologie zahrnutých pramenů zásadně ovlivňuje metodiku tvorby záznamů pro tematickou databázi. V rámci analýzy parametrů vkládaných objektů byla ve všech případech vytvořena unikátní metadatová sada pro popis jednotlivých typů zdrojů v rámci databáze, která reflektuje nároky odborníků z oblastí historie, knihovnictví, muzejnictví a archivnictví na způsob a rozsah jejich popisu v databázi. Byla jasně konkretizována úroveň a hloubka (tedy povinná míra detailnosti) zpracování pro jednotlivé typy dokumentů, stanovena jasná struktura záznamů a byly vytvořeny šablony pro popis jednotlivých typů dokumentů. Celkem bylo týmem Kateřiny Brožové navrženo 11 šablon pro různé typy dokumentů – od těch konvenčních, jako jsou knihy, až po šablony pro archivní fondy.

Co se týče návrhu typologie a struktury rejstříkových hesel, byla vyjádřena nutnost vytvořit metodiku pro tvorbu jak běžných autoritních⁶⁵¹, tj. ověřených, obecně platných a mimo naši výslednou databázi uplatnitelných hesel (jmenných či věcných), tak i metodiku pro tvorbu autoritních záznamů, které jsou pro náš projekt specifické – konkrétně tedy modifikovat „běžnou“ geografickou autoritu a vytvořit návrh pro tvorbu autoritních záznamů pro jednotlivá sčítání lidí. V posledně jmenovaném případě konkrétně tak, aby heslo zachycovalo proměnu jednotlivých sídelních jednotek v desetiletých časových řezech, které vycházejí z importovaných cenzů. V tomto ohledu se projekt odrazil od metodiky INTERPI⁶⁵², která definuje, jaká metadata se mají ukládat pro jaký typ objektů, v jakém rozsahu a v jaké podobě.

651 Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) definuje autoritní záznam jako: „Ověřený a standardizovaný soubor autorizovaných a variantních forem údajů o osobě, rodině, korporaci, dílu, vyjádření, provedení, jednotce nebo tématu.“ BUŘILOVÁ, Marcela. *Autoritní záznam* [online]. [Praha]: Národní knihovna ČR, [cit. 24. 6. 2022]. Dostupné z: <https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001231&local_base=KTD>.

652 BALÍKOVÁ, Marie, et al. *Interoperabilita v paměťových institucích: INTERPI*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2015.

Metodika definuje sady metadat i pro nestandardní typy dokumentů a také podrobně zpracovává sady metadat pro klíčová slova popisného rejstříku. Rejstříky hesel, organizované podle jejich kategorií, představují v obdobných projektech povětšinou tu nejnáročnější část práce na systematicce a struktuře metadat. Zároveň má však jejich tvorba zcela klíčovou přidanou hodnotu pro koncového uživatele, který se pak může orientovat při vyhledávání relevantních pramenů i pomocí jejich obsahu, nikoli pouze pomocí údajů o původu pramene. V řadě digitálních archivů je pak paradoxně tento užitečný nástroj rozvinut nedostatečně, např. využívá externí sady popisných dat, nikoliv vlastní, generované specializovaně pro popis vlastních tematicky shromážděných objektů (případně chybí úplně).

Mapové výstupy

Vzhledem k tomu, že hlavním cílem projektu bylo vytvořit funkční webovou aplikaci, která propojí sesbíraná data s funkčními mapovými podklady tak, aby bylo možné zobrazovat sesbíraná data přímo na daných mapových podkladech, byl použit geografický informační systém ArcGIS od firmy Esri, resp. aplikace ArcGIS online⁶⁵³. Původní sesbíraná data jsou uložena do systému KOHA a propojena s jednotlivými mapami v ArcGIS online. V praxi existuje několik různých způsobů propojení databáze s GIS nástroji do výsledné webové aplikace. Původním záměrem komunikace mezi datovou vrstvou a vrstvou spravující mapové podklady bylo přímé napojení na databázi s tím, že by se data generovala automaticky při každém zobrazení webové stránky. Vzhledem k náročnosti na přípravu dat bylo rozhodnuto, že se jednotlivá data budou stahovat manuálně z databáze KOHA (ve formátu csv), upravovat a do aplikace ArcGIS online se budou nahrávat taktéž manuálně. Další zpracování bude následně probíhat výhradně v aplikaci ArcGIS online. S webovou stránkou jsou data provázána pomocí JavaScriptu⁶⁵⁴. Drobné úpravy, filtrování, práci s moduly či zobrazení map přímo z ArcGIS aplikace bylo tedy řešeno pomocí API a JavaScriptu.

Prvním z mapových výstupů je interaktivní mapa *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonoš ve 20. století*⁶⁵⁵. Tato mapa zobrazuje proměny územně-správní struktury sídelních lokalit, změny v počtu obyvatelstva a v národnostní struktuře na území Krkonoš. Vizualizuje údaje ze sčítání lidu v daném období ve 13 časových řezech (cca po desetiletích), přičemž rok 1910 a rok

653 Cloudový systém pro tvorbu a sdílení interaktivních map. Více info viz *ArcGIS Online* [online]. Dostupné z: <<https://www.esri.com/en-us/arcgis/products/arcgis-online/overview>>.

654 ArcGIS online nabízí API v různých programátorských jazycích. Jedním z nich je právě JavaScript.

655 NOVÁKOVÁ, T., et al. *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonoš ve 20. století* [online].

2021 slouží jako referenční vrstvy. Každá mapa umožňuje srovnání se současnou administrativní strukturou.

Co se týče mapových podkladů, bylo využito několik pramenů, jako unikátní lze uvést mapy Stablního katastru⁶⁵⁶. Konkrétně se jednalo o Císařské otisky stablního katastru z poloviny 19. století⁶⁵⁷, které sice sahají mimo projektem vymezené období, nicméně slouží v interaktivní mapě jako referenční vrstva. Podkladové mapy Stablního katastru bylo však nutno ještě před implementací do interaktivní mapy spojit. Zdrojové mapy, které jsme od ČÚZK obdrželi, byly digitalizovány po jednotlivých listech. Vzhledem k tomu, že původní mapové listy byly ručně kreslené a byly vytvářeny separátně pro každou sídelní jednotku, vykazovaly menší či větší nepřesnosti a odchylky, ať již v měřítku, přesnosti či v použité metodice. Na některých mapových listech se také rozcházela barevnost a legendy k mapě. Jedním z dalších problémů bylo, že některé části katastrů nebyly na mapách zakresleny vůbec. Mapy tedy bylo třeba upravit a správně sesadit. U některých map jsme museli použít i metodu triangulace⁶⁵⁸.

Pro každé sčítání v každé lokalitě byl vytvořen v systému KOHA jeden záznam – s uvedením názvu a roku sčítání, názvem územně-správního celku a jeho zaznamenaným statutem v daném roce a kódem řádku, na kterém se nachází ve zdrojové tabulce, do níž probíhal prvotní sběr v terénu. Dále jsou v každém záznamu pro daný celek zaznamenány všechny nadřazené územně-správní jednotky až na úroveň státu, ve vybraných letech příslušnost ke katastrálnímu území a základní sídelní jednotce, alternativní/variantní názvy (pokud se vyskytují v censu), rozloha lokality (pokud se vyskytuje v censu) a demografická data. Mezi záznamy existují provazby na vyšší či nižší sídelní jednotku. Skrze ty je poté možné například zobrazit výčet všech lokalit, které byly v daném roce součástí např. jednoho okresu či jedné základní sídelní jednotky, nebo které se rozkládaly na stejném katastrálním území. Krom toho jsou v každém záznamu – z důvodu zachycení hierarchie – i oficiální kódy ČSÚ, kódy soudních okresů a kódy řádků ze zdrojové

656 Základní mapové soubory jsou k dispozici na *Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK: Císařské otisky Stablního katastru, Originální mapy Stablního katastru, Indikační skizzy Stablního katastru* [online]. Dostupné z: <<https://ags.cuzk.cz/archiv/>>.

657 Výsledné zčelené mapové listy je uloženy v digitálním archivu ČÚZK: *Archiv. Zeměměřický úřad* [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://ags.cuzk.cz/archiv/>>.

658 Metoda triangulace je matematickou metodou zjišťování souřadnic a vzdáleností. U map se používá pro správné zakreslení objektu. V našem případě jsme ji využili pro správné napojení mapových listů, resp. zjištění správné orientace mapového listu (tj. natočení mapového listu). Mapy jsme triangulovali na podkladě současných map. Referenčním bodem pro triangulaci byly „statické“ budovy, tj. budovy, jejichž pozice se v historii neměnily. V našem případě jsme triangulaci prováděli na základě pozice kostelů (resp. rohů kostelů).

tabulky (databáze) umožňující zobrazení daných sídelních lokalit na mapě. Vzhledem k tomu, že každá sídelní lokalita v této interaktivní mapě je vymezena pomocí GPS souřadnic, je možno na současně vrstvě zobrazit i již zaniklá místa a vizualizovat jejich polohu. Jako současná mapová vrstva je použit mapový portál mapy.cz (s interaktivním vyhledáváním) a Základní mapa ČR⁶⁵⁹.

Druhým výstupem tohoto typu je mapa *Významné ekonomické subjekty a dopravní infrastruktura Krkonoš ve 20. století*⁶⁶⁰. Tato interaktivní mapa prezentuje ekonomické subjekty na území Krkonoš. Jedná se především o podniky sekundárního sektoru (průmyslové podniky); zemědělské podniky (velkostatky, zbytkové statky, jednotná zemědělská družstva, československé státní statky a strojní a traktorové stanice); podniky ve službách (bez pošt či hotelů, penzionů a bud, železničních stanic atp.); finanční instituce (pobočky bank, úvěrní družstva atp.); výrobní družstev a komunálních podniků (nikoli však jejich prodejny).

Veškeré údaje je možno zobrazovat ve čtyřech časových řezech: 20. léta (resp. roky 1918–1921), druhá polovina 30. let, 50. léta a konečně 80. léta 20. století. Pro každý podnik byl v systému KOHA vytvořen záznam, který obsahuje základní informace o daném subjektu vycházející z výzkumu projektového týmu. Mapa je doplněna vizualizací klíčové dopravní infrastruktury na území Krkonoš. Dopravní infrastruktura se omezuje na železnice a tři kategorie silnic. Informace o infrastruktuře jsou přejaty z dobových (turistických) map.

Software (interface)

Vzhledem k tomu, že cílem projektu *Prameny Krkonoš* bylo vytvoření softwaru, který umožňuje shromažďovat, centralizovat a digitalizovat data o historii Krkonoš z různých zdrojů a od různých přispěvatelů a sjednocovat, zpřehledňovat a vizualizovat je, klademe zvláštní důraz především na vývoj a implementaci frontendu. Tím je myšleno takové pracovní prostředí pro zpracování informací o objektech, tj. vkládání, úpravy a prohlížení, které bude založené na nejmodernějších webových, databázových a datových technologiích, zaručí rychlost, udržitelnost a srozumitelnost, a které v sobě zahrnuje i jednotné vyhledávací rozhraní. Tyto faktory jsou zcela klíčové, vzhledem k tomu, že projekt *Prameny Krkonoš* má do jisté míry komunit-

659 *Mapový portál Zeměměřičského úřadu ČÚZK, Základní mapa 1:10000* [online]. [cit. 10. 9. 2022]. Dostupné z: <<https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/>>.

660 SLAVÍČEK, Jan, et al. *Významné ekonomické subjekty a dopravní infrastruktura Krkonoš ve 20. století* [online]. 2022 [cit. 9. 12. 2022]. Dostupné z: <<http://quest.ms.mff.cuni.cz/prak/modules/ArcGis/NMAP2/>>.

ní rozměr – jak již bylo zmíněno, chce tyto nástroje zprostředkovat i pro běžné uživatele se zájmem o historii Krkonoš.

V tomto směru je třeba vytvořit API pro „komunikaci“ mezi frontendem a samotnou databází (postavené na modifikovaném systému KOHA). Je tedy třeba vytvořit intuitivnější pracovní prostor, který bude uživateli data prezentovat srozumitelně, poskytovat podporu a systém nápověd, aby proces vyhledávání nebyl zbytečně složitý a aby byl uživatel systémem veden.

V rámci frontendu je implementován pokročilý nástroj pro vyhledávání. Inovativnost softwaru spočívá mimo jiné právě ve vytvoření vyhledávacího rozhraní se zapojením metod umělé inteligence. Cílem bylo vytvoření intuitivního grafického vyhledávání, zapojení metod multijazyčného vyhledávání⁶⁶¹ či question answeringu⁶⁶². Pochopitelně jsou implementovány i obvyklé metody vyhledávání dle autora, názvu objektu, místa, kde se zdroj nachází, typu dokumentu, času (za využití časové osy), ale i vyhledávání ve full-textu a vyhledávání prostřednictvím prohlížení rejstříků či přímo vyhledávání v nich.

Software je dále obohacen open-source nástroji, které jsou dostupné v rámci LINDAT/CLARIAHu, konkrétně se jedná o LINDAT Translation Service⁶⁶³ a NameTag2⁶⁶⁴. Translator jako poměrně přesný překladač by měl sloužit zejména k překladům abstraktů a vyhledávacích výrazů; usnadní tak práci v prostředí databáze, která má převážně bilingvní obsah (české a německé prameny jsou zastoupeny ve většinové míře). NameTag2 je nástroj pro strojové odhalování přítomnosti jmenných entit, tzn. automatickou identifikaci jmen osob, míst, organizací apod. v textu. Usnadní tak vzdálené čtení abstraktů vztahujících se k jednotlivým objektům (popisy pramenů vytvořené či importované do databáze týmem historiků projektu *Prameny Krkonoš*), které poslouží doplňkovému vyhledávání.

Z důvodu udržování trendu ve vývoji uživatelských rozhraní je celý interface naprogramován za použití jedné z aktuálně nejmodernějších technologií,

661 Vyhledávání informací ve více jazycích zároveň.

662 Question answering (QA; v překladu zodpovídání dotazů) je disciplínou počítačové vědy, která kombinuje oblasti jako je vyhledávání informací a zpracování přirozeného jazyka (NLP; Natural language processing). Tato disciplína se zaměřuje na budování (vyhledávacích) systému, které automaticky uživateli zodpovídají dotazy v přirozeném jazyce. BOSCH, Antal a BOUMA, Gosse. *Interactive Multi-modal Question-Answering*. Berlin – Heidelberg: Springer 2011.

663 POPEL, Martin, VARIŠ, Dušan a KOŠARKO, Ondřej. *LINDAT Translation service* [online]. Institute of Formal and Applied Linguistics (ÚFAL), Faculty of Mathematics and Physics, Charles University, [cit. 4. 10. 2022]. Dostupné z: <<http://hdl.handle.net/11234/1-2922>>.

664 STRAKOVÁ, Jana. *NameTag 2* [online]. Institute of Formal and Applied Linguistics (ÚFAL), Faculty of Mathematics and Physics, Charles University, [cit. 4. 10. 2022]. Dostupné z: <<http://hdl.handle.net/11234/1-3633>>.

technologie React⁶⁶⁵. Tato technologie umožňuje dynamickou odezvu systému v reálném čase. Každá proměna ve vyhledávacím profilu je do výsledků vyhledávání okamžitě promítána. Uživatel tak má možnost v reálném čase své uživatelské dotazy zužovat či jinak upřesňovat. Prostředí frontendu je vyvíjeno s ohledem na aktuální trendy v oblasti vyhledávání informací. Současným trendem je maximální uživatelská přívětivost a intuitivnost, dále pak možnost customizace uživatelského rozhraní. Celý frontend byl vyvíjen s ohledem na koncového uživatele.

Vkládání dat bude probíhat po krocích (resp. po blocích údajů), aby se uživateli-vkládateli nezobrazovala celá maska (formulář) záznamu najednou, tedy stejný princip jako u vyhledávání. Umožní to také, aby se na obrazovce díky menšímu množství údajů dostalo prostoru pro nápovědu a pro funkci kontroly duplicit. Přístup do vkládacího modulu bude možný pouze po přihlášení do systému, počítáme v tomto ohledu s více úrovněmi přístupových práv po dokončení projektu. Ve vkládacím modulu budou ke každému objektu vkládána zároveň (popisná) metadata, obsahová data ve formě rejstříkových hesel a abstrakty. V tomto ohledu bude využito napojení na již zmíněné rejstříky (osob, korporací, událost / objektů / výtvorů, geografický rejstřík a rejstříku obecných pojmů), to vše pouze metodou výběru z uzavřeného seznamu existujících a ověřených autoritativních záznamů.

Vývoj technické infrastruktury projektu *Prameny Krkonoš* si kladl za cíl přinést takové pracovní prostředí, které by bylo odborně relevantní vzhledem k podobě vznikající databáze a zároveň dokázalo zpřístupnit výstupy projektu v elegantní podobě co nejširšímu okruhu koncových uživatelů. Projekt evaluoval v počáteční fázi různé alternativy řešení, aby se nakonec uchýlil k využití existující open-source databázové infrastruktury KOHA v kombinaci s dynamickým webovým rozhraním a podrobným interaktivním zobrazením geografických dat na mapách. Po implementaci navrhované databázové struktury do prostředí KOHA se podařilo úspěšně vytvořit a implementovat metodiku zpracování a převodu místopisu z „plochých“ dat do podoby, která je prezentována na interaktivních mapách.

V další fázi došlo k napojení koncových modulů na databázi, toto spojení reprezentuje podstatu fungování webového interface. Dynamicky řešené vyhledávací rozhraní umožňuje rychlé, pohodlné a srozumitelné prezentované vyhledávání digitálních objektů (pramenů) prostřednictvím popisných

⁶⁶⁵ React (také známý jako React.js či ReactJS) je JavaScriptová knihovna pro tvorbu uživatelského rozhraní. Viz *React – A JavaScript library for building user interfaces* [online]. [cit. 4. 10. 2022]. Dostupné z: <<https://reactjs.org/>>.

a obsahových dat současně. Díky tomu, že jsou využité technologie *state-of-the-art*, které poskytují koncovému uživateli okamžitou a viditelnou zpětnou vazbu, dochází k optimálnímu zkrácení pomyslné cesty, kterou musí uživatel urazit od první iterace vyhledávání k sadě zdrojů, kterou v závěru skutečně použije. Software jsme také obohatili o open source nástroje využívající metody strojového učení při zpracování přirozeného jazyka (dostupné v rámci infrastruktury LINDAT/CLARIAH), které přinášejí další zvýšenou efektivitu vyhledávacích nástrojů.

Tímto způsobem dosahujeme podoby technického řešení, která je výjimečně komplexní a současně jednoduše aplikovatelná na další analogické případy vyvíjených databázových systémů. Postihuje všechny významné aspekty současných trendů řešení databázových systémů a zároveň klade přístupnost pro koncového uživatele jako jednu ze svých hlavních priorit.

Metodologie převodu tabulek Místopisu do databáze Prameny Krkonos

Kamila Brožová, Kateřina Brožová

Mezi výstupy projektu NAKI *Prameny Krkonos* patří mj. dvě specializované mapy s odborným obsahem⁶⁶⁶ a výsledek *Prameny Krkonos: veřejná specializovaná databáze*⁶⁶⁷ zahrnující pramenné zdroje k dějinám nejvyššího českého pohoří. Jedním z cílů projektu je rovněž propojení těchto výstupů tak, aby bylo možné vybrané údaje z databáze zobrazovat na specializovaných mapách a naopak, zajistit vstup ze specializovaných map do databáze a možnost vyhledávání v ní. Následující kapitola představuje postup, kterým byla do této databáze převáděna data potřebná pro tvorbu výstupu specializované mapy *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonos ve 20. století*⁶⁶⁸ (v dalším textu této kapitoly rovněž nazýváno „Místopis“). Tato data byla z pramenů získána výzkumným týmem projektu a předběžně uložena v podobě pracovních tabulek ve formátu.xls. Tyto údaje bylo následně nutno převést do konkrétního databázového formátu. Pro tento účel byl použit knihovnický systém KOHA, který dokáže vhodně zachytit hierarchickou komplexitu správního dělení i její proměnu v čase.

Systém KOHA je v projektu využíván zejména pro veřejnou specializovanou databázi pramenných zdrojů o Krkonosích ve 20. století.⁶⁶⁹ Díky uzpůsobení knihovnického systému pro potřeby zadávání dat ze specializovaných map jsou všechny informace pro uživatele konsolidované do jednoho databázového katalogu. V systému KOHA byly pro účely map vytvářeny dva druhy

666 NOVÁKOVÁ, T., et al. *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonos ve 20. století* [online]; SLAVÍČEK, J., et al. *Významné ekonomické subjekty a dopravní infrastruktura Krkonos ve 20. století* [online].

667 BROŽOVÁ, K., et al. *Prameny Krkonos: Veřejná specializovaná databáze*.

668 NOVÁKOVÁ, T., et al. *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonos ve 20. století* [online].

669 BROŽOVÁ, K., et al. *Prameny Krkonos: Veřejná specializovaná databáze*.

rejstříkových záznamů (použity upravené šablony Sčítání/akce a Geografický název, viz níže) a jeden druh záznamu bibliografického (vytvořena nová šablona Rozcestník, viz níže). Celkem bylo zadáno přes 10.000 záznamů, které zahrnují údaje z 16 různých sběrů dat – 9 standardních censů (1910–2021) a 6 sběrů z let 1939–1949, údaje o variantních názvech a zdrojích jejich uvedení, pomocné rejstříkové údaje a shrnující údaje o jednotlivých lokalitách. Práce na převodu dat zahrnovaly pozměňování a vytváření katalogizačních šablon, výběr použitých polí (dle standardu MARC21) a samotné zadávání dat do databáze.⁶⁷⁰

Pracovní tabulky jako zdroj pro databázi

Z původních zdrojů, tj. lexikonů a jiných publikací schraňujících data ze sčítání lidu za sledované období (20. století) byla extrahována: a. správná struktura obcí a jejich podřazených celků a b. demografická data za obce spadající do projektem sledovaného území (soudní okresy Hostinné, Maršov, Vrchlabí, Trutnov, Jilemnice, Vysoké, Rokytnice, Trutnov).

Tato data byla uspořádána do tabulek tak, aby se v každém řádku tabulky nacházel právě jeden územně-správní celek. Ve sloupcích tabulky pak byla zanesena všechna data, která se o daném celku dala vypovědět – hierarchické zařazení, příslušnost ke katastrálnímu území a demografická data. Sloupce byly uspořádány ve skupinách dle jednotlivých censů. Dále byly v tabulce pro každý řádek (tj. každý celek) uvedeny v samostatné skupině sloupců všechny variantní názvy, které byly pro daný celek zaznamenány či pod jakými byl celek znám (dle expertízy projektového týmu historiků, dále též „obsahový tým“) a zdroje, ve kterém byl daný název uveden.

Databázová struktura pro zapisování těchto dat vznikala paralelně se vznikem a vyplňováním těchto tabulek a byla upravována v průběhu zadávání tak, aby odpovídala potřebám obsahového týmu. Hlavními prioritami při vývoji šablon bylo převedení dat uložených v tabulkách (v MS Excel) do veřejně dostupné databáze, maximální využití funkcí databázového systému KOHA pro zachycení propojení jednotlivých hierarchic-

670 Z účelu této kapitoly, kterým je popis převážně tvůrčího postupu při vytváření databáze a převodu záznamů (dat), není text doplněn standardním širokým poznámkovým aparátem. Obecně práce čerpala především z těchto zdrojů a inspirací: BALÍKOVÁ, M., et al. *Interoperabilita v paměťových institucích: INTERPI*; BALÍKOVÁ, Marie, et al. *Metodika tvorby znalostního modelu INTERPI* [online]. 2015 [cit. 7. 7. 2022]. Dostupné z: <<http://www.nusl.cz/ntk/nusl-253543>>; *Koha 21.11 Manual (en)* [online]. *Koha Community*, 2021 [cit. 16. 9. 2022]. Dostupné z: <<https://koha-community.org/manual/21.11/en/html/>>; *MARC 21 Format for Bibliographic Data* [online]. [Washington, D. C.]: Library of Congress 2022 [cit. 7. 7. 2022]. Dostupné z: <<https://www.loc.gov/marc/bibliographic/>>; WANNER, Michal. *Základní pravidla pro zpracování archiválií*. Praha: Odbor archivní správy a spisové služby MV, 2015.

ky uspořádaných celků a dalších vazeb pomocí odkazů a standardizací zápisu údajů poskytnout datové podklady pro vytvoření map jako hlavní formy prezentace dat připravených obsahovým týmem.

Rejstříkový záznam Sčítání/akce

Jak bylo již zmíněno, data z tabulek byla tříděna do tří druhů záznamů – rejstříkové záznamy typu Akce (nově Sčítání/akce) byly použity pro zapisování jednotlivých censů sbíraných v daných lokalitách – pro každé sčítání proběhlé v každé lokalitě byl vytvořen jeden záznam, definován názvem a rokem sčítání, názvem územně-správního celku a jeho zaznamenaným statutem v daném roce a kódem řádku, na kterém se nachází ve zdrojové tabulce.

Dále jsou v každém záznamu pro daný celek zaznamenány všechny nadřazené územně-správní jednotky až na úroveň státu, ve vybraných letech příslušnost ke katastrálnímu území a základní sídelní jednotce, německý název (pokud se vyskytuje v censu), rozloha lokality (pokud se vyskytuje v censu) a demografická data. Plný výčet použitých polí pro šablonu Sčítání/akce je následující:

Pole		Název	Obsah
042	a	Kód řádku	Kód řádku v tabulce, ze kterého záznam čerpá
043	b	Kód soudního okresu	Kód soudního okresu, ke kterému lokalita přísluše- la v r. 1946 (též označuje která tabulka byla zdro- jem dat v záznamu)
086	a	Kód ČSÚ	Zaznamenáván pro obce v záznamech sčítání od roku 1980 včetně
111	a	Název akce nebo sčítání	Název censu
111	c	Místo konání akce	Název lokality
111	v	Formální zpřesnění	Status
111	x	Všeobecné zpřesnění	Kód řádku v tabulce, ze kterého záznam čerpá
111	y	Chronologické zpřes- nění	Rok sběru censu
111	z	Geografické zpřesnění	Německý název (pokud je uveden ve zdroji)
511	a	Název akce nebo sčítání	Název censu
511	c	Místo konání akce	Název nadřazené správní jednotky
511	i	Informace o vztahu	Typ hierarchického vztahu
511	x	Všeobecné zpřesnění	Kód řádku nadřazené správní jednotky
511	y	Chronologické zpřes- nění	Rok sběru censu
511	z	Geografické zpřesnění	Německý název nadřazené správní jednotky
511	k	Dopočítávané pole	Indikátor automaticky vytvořeného pole (pro vyšší úroveň hierarchie)
551	a	Geografický název	Název odkazovaného celku
551	i	Příslušnost	Typ vztahu k danému celku
551	v	Formální zpřesnění	Status (druh celku)
551	y	Chronologické zpřes- nění	Doba existence celku
551	4	Kód ČSÚ	Zaznamenáván pro základní sídelní jednotky od roku 1980 včetně a pro katastrální území v roce 2021
551	g	Další různé informace	Číslo dílu ZSJ, pokud potřeba
667	a	Neveřejná poznámka	V případě potřeby
670	a	Citace	Citace zdroje dat
670	b	Typ nalezeného údaje	Druhy údajů v záznamu
670	u	Jedinečný identifikátor zdroje	Prolink na záznam o zdrojovém dokumentu v bib- liografickém katalogu
913	a	Typ statistického údaje	O jaký typ údaje se jedná
913	b	Hodnota statistického údaje	Číselná hodnota
914	a	Referenční počet obyva- tel z roku 2011	Pouze pro účely záznamů sčítání 2021 – typ údaje
914	b	Počet obyvatel 2011	Pouze pro účely záznamů sčítání 2021 – hodnota

Právě pole 5XX, tzv. pole odkazová, umožňují v databázi interaktivní propojení mezi jednotlivými záznamy. Zde je možno díky použití pole 511 propojit záznamy ze sčítání podřazených jednotek se záznamy jednotek v hierarchii nadřazených (po úroveň obce) a pomocí pole 551 propojit záznamy s názvovými hesly. Skrze ty je potom možné například zobrazit výčet všech lokalit, které byly v daném roce součástí jednoho okresu nebo základní sídelní jednotky, či které se rozkládaly na stejném katastrálním území.

V záznamu si můžeme všimnout několika polí obsahujících kódy. Tyto jsou dvou druhů – oficiální kódy ČSÚ, které jsou součástí záznamů především pro účely plošného zobrazení daných lokalit (obcí, katastrálních území a základních sídelních jednotek) na mapě, ale mohou případně sloužit i jako další identifikátor lokality. Kódy soudních okresů a řádků byly vytvořeny pro účely převodu tabulek do databáze zejména s přihlédnutím ke změnám, které v tabulkách probíhaly po dobu zadávání. Kód okresu byl tudíž použit pro snadnou orientaci v tom, ze které tabulky byla data brána, a kód řádku sloužil k jednoznačné identifikaci (stejnomených) lokalit jak v databázi, tak v tabulce.

		sčítání lidu 1930		1									
	čj	nj	čj	nj	čj	nj	čj	nj	čj	nj	čj	nj	čj
	status	status	status	status	status	status	status	status	status	status	status	status	status
	obec	obec	osada	osada	osada	osada	část osady/samota	část osady/samota	část osady/samota	část osady/samota	část osady/samota	kú	kú
3			Hled' sebe	4	5	Siehdichfür						Dolní Rokytnice	6
R021													

rozloha																			
ha	domy	celkem	nj	cj	jiné	cizinci	soudní okres	okres	kraj	země	stát	pozn.							
	12	7	45	8	40	9	2	10	0	11	12	13	14	15	16				
							Rokytnice nad Jizerou	Jilemnice	"	Čechy	Českoslo- vensko	Dolní Rokytnice							

¹ Sčítání lidu 1930

¹ Sčítání lidu 1930 ² Hledsebe osada ³ R021 1930 ⁴ ⁵ Siehdichfür (Sčítání/akce)

Počet záznamů používajících tuto autoritu: ¹

Preferovaný tvar: Sčítání lidu 1930 Hledsebe osada R021 1930 Siehdichfür

Viz též:

- nadřazená obec: Sčítání lidu 1930 Rokytnice nad Jizerou obec R010 1930 Rochlitz an der Iser
- k soudnímu okresu: Rokytnice nad Jizerou soudní okres ¹³ 1910-1938
- k okresu: Jilemnice okres 1910-1939 ¹⁴
- k zemi: Země Česká země 1921-1930 ¹⁵
- ke státu: Československá republika stát 1921-1939 ¹⁶
- ke katastrálnímu území: Dolní Rokytnice katastrální území 1930 ⁶

913 ## - DEMOGRAFICKÁ DATA

- Typ statistického údaje: domy ⁷
- Hodnota statistického údaje: 12

913 ## - DEMOGRAFICKÁ DATA

- Typ statistického údaje: přítomné obyvatelstvo
- Hodnota statistického údaje: 45 ⁸

913 ## - DEMOGRAFICKÁ DATA

- Typ statistického údaje: národnost německá
- Hodnota statistického údaje: 40 ⁹

913 ## - DEMOGRAFICKÁ DATA

- Typ statistického údaje: národnost česká
- Hodnota statistického údaje: 2 ¹⁰

913 ## - DEMOGRAFICKÁ DATA

- Typ statistického údaje: národnost jiné
- Hodnota statistického údaje: 0 ¹¹

913 ## - DEMOGRAFICKÁ DATA

- Typ statistického údaje: cizozemci
- Hodnota statistického údaje: 3 ¹²

Vyobrazení č. 2. Záznam stejného sčítání v jedné lokalitě ve zdrojové tabulce (na protější straně) a v katalogu databáze (výpis dat v MARC formátu vpravo). Údaje jsou označeny čísly tak, aby bylo patrné, že převod neznamenal ztrátu žádných informací uvedených ve zdrojovém dokumentu.

Geografický název

Druh rejstříkového záznamu Geografický název byl využíván při převodu dvěma způsoby. Zprvce to bylo zanesení geografických entit, pro které nebyly vedeny záznamy sčítání, do databáze. Takovými entitami byly katastrální území, základní sídelní jednotky, obce a části obcí mimo zabíranou oblast a všechny územně-správní útvary nadřazené obci. Pro tyto lokality byl vytvářen relativně minimální záznam obsahující název lokality, případný cizojazyčný ekvivalent, status a dobu existence dané lokality. Použitá pole v této šabloně jsou:

Pole		Název	Obsah
043	b	Kód geografické oblasti	Soudní okres, ve kterém se lokalita nachází
151	a	Geografický název	Název lokality
151	v	Formální zpřesnění	Status
151	y	Chronologické zpřesnění	Doba existence
451	a	Odkaz viz geografický název	Německý ekvivalent

Vytváření rejstříkových hesel pro tyto entity a propojení pomocí pole 551 v záznamech typu Sčítání/akce umožňuje vyhledat v autoritním rejstříku všechny lokality, které se k nim pojí (leží na jejich území) a pro něž evidujeme sčítací data, viz obrázky níže.

Základní	Podrobný
<p>↳ Velké Svatoňovice</p> <h2>Velké Svatoňovice obec 1980 (Geografický název/Místopis)</h2> <p>Tato autorita není použita v žádném záznamu.</p> <p>Preferovaný tvar: Velké Svatoňovice obec 1980</p>	

<p>Sčítání/akce: Sčítání lidu 1980 Markoušovice část obce T046 1980 podívejte se také na: Velké Svatoňovice obec 1980 (k obci) Trutnov soudní okres 1945-1948 (k soudnímu okresu) Trutnov okres 1961-2003 (k okresu) Východočeský kraj kraj 1960-1989 (ke kraji) Československá socialistická republika stát 1961-1989 (ke státu)</p>	Podrobnosti	Sčítání/akce	1 záznamů
<p>Sčítání/akce: Sčítání lidu 1980 Markoušovice základní sídelní jednotka T045 1980 podívejte se také na: Sčítání lidu 1980 Markoušovice část obce T046 1980 (část nadřazené obce) Velké Svatoňovice obec 1980 (k obci)</p>	Podrobnosti	Sčítání/akce	1 záznamů

Vyobrazení č. 3: Rejstříkový záznam obce mimo záběr projektu, tj. ležící mimo sledované soudní okresy (nahore) a ukázka z výsledku hledání autorit, ve kterých tato obec figuruje, tj. lokality, které historicky byly součástí sledovaných soudních okresů a nyní připadají pod obec mimo ně (dole).

Druhým typem záznamu v rejstříku Geografický název je záznam variantních názvů lokality. Tyto záznamy byly vytvářeny pro lokality ve sledovaném území a obsahují jejich preferovaný název, preferovaný status (zde se opět uplatňuje expertíza obsahové sekce projektu) a příslušnost k obci jako definující charakteristiky. Převod variantních názvů z podkladových tabulek představoval oříšek vzhledem k nejednotnému používání zkratk. Bylo nutné vytvořit 96 modifikačních šablon, aby každý použitý zdroj měl právě jeden název. Dále záznam obsahuje výčet názvů, kterých lokalita nabývala po dobu sledovaného období, jejich dataci a zdroj, ve kterém byl daný název nalezen. Všechny variantní (tj. jiné, než preferované) názvy jsou uvedeny jako odkazované. Záznamy také obsahují GPS souřadnice lokality. Pole použitá pro tyto záznamy jsou:

Pole		Název	Obsah
034	f	GPS N	GPS souřadnice
034	e	GPS E	GPS souřadnice
043	b	Lokální kód geografické oblasti	Kód soudního okresu, ke kterému lokalita příslušela v r. 1946 (též označuje která tabulka byla zdrojem dat v záznamu)
043	a	Kód geografické oblasti	Název soudního okresu
042	a	Kód řádku	Kód řádku v tabulce, ze kterého záznam čerpá
151	a	Geografický název	Preferovaný název lokality
151	v	Formální zpřesnění	Preferovaný status lokality
151	x	Všeobecné zpřesnění	Kód řádku v tabulce, ze kterého záznam čerpá
151	z	Geografické zpřesnění	Příslušnost k obci
751	a	Geografický název	Preferovaný německý název
751	i	Informace o vztahu	Druh názvu
451	a	Geografický název	Variantní název
451	i	Typ variantního názvu	O jaký typ názvu se jedná (úřední, zvykový apod.)
451	g	Další různé informace	Zkrácený název zdroje
670	a	Zdroj	Název zdroje
670	u	URL	URL záznamu o zdroji v databázi

Použití odkazovaných názvů umožňuje úspěšné vyhledávání pomocí kteréhokoliv z variantních názvů lokality. Rejstříkový záznam navíc zprostředkovává přehledné zobrazení všech možných názvů pro danou lokalitu bez nutnosti zobrazování jednotlivých záznamů sčítání.

Adamov část obce T009 Trutnov (Geografický název/Místopis)

Počet záznamů používajících tuto autoritu: 1

Preferovaný tvar: Adamov část obce T009 Trutnov

Další varianty:

- současný úřední název: Adamov (ČSÚ - RSOB 2021)
- poslední úřední, písemně ukotvený název: Adamov (ČSÚ - RSOB 2021)
- poslední úřední, písemně ukotvený německý název: Adamsthal (Lexikon 1934)
- zvykový název: Adamov (Autorská expertiza)
- oikonymum: Adamov (Základní mapa)

Popis

[Registr sčítacích obvodů a budov, 2021 \(3554\)](#)

[Statistický lexikon obcí v zemi České, 1934 \(122\)](#)

[Základní mapa ČR \(5648\)](#)

Vyobrazení č. 4: Rejstříkový záznam variantních názvů lokality Adamov.

Bibliografický záznam Rozcestník

Rozcestníkový záznam využívá pouze pro tyto účely vytvořenou šablonu bibliografického záznamu. Pro každý řádek byl vytvořen právě jeden záznam, a jak již jeho název napovídá, obsahuje odkazy na všechny informace, které se k danému řádku, tedy dané lokalitě, vztahují.

Krom odkazů na již zmíněná rejstříková hesla, obsahuje rozcestníkový záznam GPS souřadnice a adresu tohoto bodu, variantní a cizojazyčné názvy lokality, odkaz na seznam lokalit se společným preferovaným názvem, statusy, jichž lokalita nabyla v roce 2021, preferovaný status, pomocný historický status a dobu úřední existence. V rozcestníku se pro každou lokalitu scházejí všechny informace, které o daném místě máme, ať už ve formě odkazu na rejstříkové záznamy nebo ve formě informací vlastních právě tomuto bibliografickému záznamu.

Pro tyto záznamy byla použita pole:

Pole		Název	Obsah
034	e	GPS E	GPS souřadnice
034	f	GPS N	GPS souřadnice
042	a	Kód řádku	Kód řádku ve zdrojové tabulce
043	a	Soudní okres	Název soudního okresu, ve kterém se lokalita nacházela
043	b	Lokální kód geografické oblasti	Kód soudního okresu, ke kterému lokalita příslušela v r. 1946 (též označuje která tabulka byla zdrojem dat v záznamu)
086	a	Tematický kód PK	Tematický kód PK
087	a	Zařadit do současné vrstvy	Údaj pro mapové zpracování – hodnota ano/ne
087	z	Existuje úředně	Údaj pro mapové zpracování – hodnota ano/ne – jedná se o existenci v r. 2021
242	a	Cizojazyčný ekvivalent	Preferovaný název v cizím jazyce
242	y	Jazyk	Jazyk, ve kterém název je (nj, pl)
245	a	Název	Preferovaný název lokality
245	h	Status	Preferovaný status lokality
245	k	Kód řádku	Kód řádku ve zdrojové tabulce
245	n	Nalézá se	Vztah k nadřazené jednotce
245	p	Současná obec	Název obce
245	f	Časový rozsah	Nepoužívá se
245	g	Část	Vztah k části
245	s	Část obce	Název části obce
246	a	Variantní název	Variantní názvy lokality
264	c	Doba úřední existence	(Od) kdy lokalita existovala
270	a	Adresa	Adresa (významového středu) lokality
270	b	Obec	Adresa – obec, ve které se lokalita nachází
490	a	Název	Název společný pro více lokalit
655	a	Detailní popis formy	Forma „popisy lokalit“
611	a	Název akce	Název sčítání provedeného v lokalitě
611	c	Místo konání akce	Název lokality v čase sčítání
611	v	Formální zpřesnění	Status lokality v čase sčítání
611	x	Všeobecné zpřesnění	Kód řádku ve zdrojové tabulce
611	y	Chronologické zpřesnění	Rok, ve kterém sčítání bylo provedeno
611	z	Geografické zpřesnění	Německý název lokality v čase sčítání
650	a	Klíčová slova	„Místopis“ pro všechny záznamy
650	x	Všeobecné zpřesnění	„Geograficko-správní data“
650	y	Chronologické zpřesnění	20. století

Pole		Název	Obsah
651	a	Název	Preferovaný název lokality/název katastrálního území
651	e	Vztah	Vztah mezi lokalitou a KÚ
651	g	Další různé informace	Použito pro popis odkazovaného záznamu – „Informace o názvu“
651	v	Formální zpřesnění	Status katastrální území
651	x	Všeobecné zpřesnění	Kód řádku ve zdrojové tabulce
651	y	Chronologické zpřesnění	Rok ke kterému se KÚ vztahuje
651	z	Geografické zpřesnění	Preferovaný německý název
653	a	Status	Status, jenž lokalita nabývá/nabývala
653	y	Rok	V jakém roce/letech nabývala tohoto statusu
653	i	Informace o statusu	Možné další informace
787	t	Název	Název spojované lokality – pro spojení rozcestníkových záznamů
787	i	Příslušnost	Druh vazby
787	o	Kód řádku	Kód odkazovaného řádku

Jak je patrné, rozcestníkový záznam je poměrně objemný a některé informace v něm obsažené jsou pouze pro účely buďto mapy anebo databáze, pro uživatele jsou tudíž nedůležité. Rozcestník má být především vstupní branou k datům pro každou lokalitu, tudíž jeho základní zobrazení neobsahuje veškerá data, která v záznamu jsou. Detailní zobrazení s veškerými informacemi uživatel najde pod záložkou „MARC“, kde jsou informace zobrazeny spolu s názvy jejich příslušných polí tak, aby informace byly uživateli prezentovány co nejsrozumitelněji.

Výhledově by součástí rozcestníkového záznamu měl být také stručný popis lokality a její historie, pročež bude použito pole 520a „Abstrakt/Popis“. Předpokládáme, že rozcestníkový záznam bude odkazován v mapovém výstupu a uživatelé budou moci skrz mapu přecházet do databáze a taktéž že rozcestníkové záznamy budou obohaceny o odkaz na zobrazení lokality na mapě (dosud funguje přes mapy.cz). Na podzim 2022 záznam v rozcestníku vypadal následovně:

Přední Labská¹ část obce² V053³ v obci⁴ Špindlerův Mlýn⁵

Společný název: [Přední Labská](#) **6**

Další název: [Ochsengraben](#) | [Přední Labská](#) | [Přední Labská](#) | [Přední Labská](#) | [Volský Důl](#) | [Volský Důl](#) | [Wolskj Příklad](#) (Volský Příklad) **7**

Cizojazyčný název: [Ochsengraben](#); [Wolskj Příklad](#) **8**

Předmětová hesla: [geograficko-správní data -- místopis -- 20. století](#) **9**

Místopisné zařazení: [Přední Labská -- část obce -- V053 -- Špindlerův Mlýn](#)

[Informace o názvu](#) **10** | [Přední Labská -- katastrální území -- 2021](#) **10**

Sčítání: **11**

- [Sčítání lidu 1910 Ochsengraben -- obec -- V053 -- 1910](#)
- [Sčítání lidu 1921 Volský Důl -- obec -- V053 -- 1921 -- Ochsengraben](#)
- [Sčítání lidu 1930 Volský Důl -- obec -- V053 -- 1930 -- Ochsengraben](#)
- [Sčítání lidu 1939 Ochsengraben -- obec -- V053 -- 1939](#)
- [Soupis obyvatel 1946 Volský Důl -- obec -- V053 -- 1946](#)
- [Archivní soupisy 1946-1949 Volský Důl -- obec -- V053 -- 1946](#)
- [Soupis obyvatel 1947/1948 Volský Důl -- obec -- V053 -- 1948](#)
- [Soupis obyvatel 1947/1949 Volský Důl -- obec -- V053 -- 1949](#)
- [Sčítání lidu 1950 Přední Labská -- osada -- V053 -- 1950](#)
- [Sčítání lidu 1961 Přední Labská -- část obce -- V053 -- 1961](#)
- [Sčítání lidu 1970 Přední Labská -- část obce -- V053 -- 1970](#)
- [Sčítání lidu 1980 Přední Labská -- část obce -- V053 -- 1980](#)
- [Sčítání lidu 1991 Přední Labská -- část obce -- V053 -- 1991](#)
- [Sčítání lidu 2021 Přední Labská -- část obce -- V053 -- 2021](#)

Statusy 2021: [katastrální území -- 2021](#) | [část obce s katastrálním územím -- 2021](#) | [část obce -- 1950--2021](#) | [historická obec -- 1890--1949](#) **12**

Forma: [popisy lokalit](#) **13**

[Zobrazit na mapě](#) **14**

Typ jednotky: Místopis

Vyobrazení č. 5: Základní zobrazení rozcestníkového záznamu. Poskytuje informaci o preferovaném názvu (1), statusu (2), kódu řádku (3), názvu (5) a statusu (4) nadřazené entity, odkaz na lokality se stejným preferovaným názvem (6), variantní názvy (7), cizojazyčné názvy (8), odkazy do rejstříku Klíčových slov (9), odkazy do rejstříku Geografický název (10), odkazy do rejstříku Sčítání/akce (11), statusy lokality (12), odkaz do rejstříku Žánr/ Forma (13) a nakonec odkaz pro zobrazení daného místa na mapě (14).

Zadávání dat

Vzhledem ke komplikované povaze zdrojových tabulek bylo třeba většinu dat do databáze přepsat ručně. Rejstříkové záznamy tudíž vznikaly v etapách v závislosti na postupu kompletace jednotlivých sekcí tabulky. Zpravidla byla práce rozdělena dle jednotlivých censů pro zadávání záznamů do rejstříku Sčítání/akce a dle jednotlivých okresů pro zadávání záznamů typu variantní název. Geografické entity byly vytvářeny v průběhu zadávání záznamů sčítání tak, aby bylo pro každý záznam možné zaznamenat celou hierarchii od jednotek menších než část obce, až po stát, ve kterém se nachází.

Rozcestníkové záznamy byly vytvářeny až po dokončení převodu dat o sčítáních a názvech, mohly tedy čerpat z již strukturovaných a kódovaných dat v databázi. Jejich zadávání tedy využívalo cílených exportů z databáze a jejich ručního doplnění o údaje, které vyžadovaly specifickou interpretaci údajů ve zdrojových tabulkách.

Exporty z hotových záznamů byly také používány jako nástroj pro kontrolu kvality a přesnosti převodu. Srovnáváním exportovaných záznamů tak byly odhaleny chyby, které jsou při ručním zadávání nevyhnutelné – překlepy, zdvojené záznamy či chybějící údaje.

Díky převodu dat do specializované veřejné databáze *Prameny Krkonoš* je možné nejen snazší dohledání souvisejících dat (např. pro jiné sčítání lidu), ale především vznikly přehledné a strukturované záznamy o správně-historickém a demografickém vývoji každé jednotlivé lokality (obce, části obce, samoty atd.), k níž byly k dispozici potřebné údaje. V databázi je tedy možné nalézt proměny zařazení těchto lokalit do různých územně správních celků, změny jejich územně-správního statusu, případně záznamy o jejich zániku. Databáze dále obsahuje vybraná data ze sčítání lidu, především počty obyvatel, jejich národnostní složení, a dále počty domů a rozlohu lokalit. V neposlední řadě pak databáze obsahuje také všechny známé alternativní názvy daných lokalit (dvojazyčně – česky i německy) a umožňuje podle nich tyto lokality dohledat. Většina těchto funkcionalit je pak přehledně zobrazovaná na specializované mapě s odborným obsahem *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonoš ve 20. století* (viz poznámka pod čarou č. 39). Postup prací při zadávání a převodu dat tedy slouží jako případová studie a je replikovatelný v případném dalším aplikovaném výzkumu podobného druhu.

Sběr a zpracování mikrohistorických dat pro databázi *Archa Krkonoš*

Jan Ivanov

Následující kapitola představuje databázi *Archa Krkonoš*, kterou vytváří zapsaný ústav Paměť Krkonoš z Horního Maršova. Databáze soustřeďuje informace o jednotlivých staveních v Krkonoších, jejich historických proměnách, obyvatelích atp. Kapitola na několika příkladech demonstruje možnosti využití a vyhledání záznamů v databázi. Především však analyzuje prameny, které jsou pro tvorbu databáze využívány a nastiňuje metodiku jejich vytěžování. Může být tedy podkladem pro komparativní analýzu s jinými, obdobně zaměřenými specializovanými databázemi, jakož i příkladem dobré praxe.

Paměť Krkonoš a Archa Krkonoš

Zapsaný ústav Paměť Krkonoš sídlící v Horním Maršově vznikl v roce 2014 jako nestátní nezisková instituce, jejímž hlavním posláním a cílem je zachrana, zachování, zpracování a zpřístupnění dokumentů a děl týkajících se regionu Krkonoše. Ústav pro tento účel využívá řady projektů, jako je *Badatelna Krkonoš*, tedy online prostředí pro komunikaci se zájemci o historii Krkonoš, nebo projekt *DNA Krkonoš* mapující interaktivní cestou původ současných obyvatel nejvyšších českých hor.

Jako hlavní nástroj poslání Paměti Krkonoš však slouží webová aplikace *Archa Krkonoš*. Ta má ambici zpřístupnit a v datové podobě zachránit pro budoucí generace (proto jméno Archa) záznamy o tisících objektů a desetitisících osob, v digitální obrazové části desetitisíce fotografií a dalších dokumentů z území Krkonoš a nejbližšího podhůří.⁶⁷¹ V současné době se tým Paměti Krkonoš soustředí na zpracování materiálů vztahujících se k regionu východních Krkonoš v rozsahu bývalého soudního okresu Mar-

⁶⁷¹ *Archa Krkonoš* [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/>>.

šov.⁶⁷² Ústav má však ambice zabývat se v dalších etapách ostatními částmi Krkonoš, včetně polské strany.

Webovou databází *Archa Krkonoš* tvoří dva vzájemně propojené datové modely. První je popisný a druhý obrazový. Základním prvkem rozsáhlé sítě je karta (např. osoby, domu, fotografie, lokality, události, autora nebo sbírky fotografií či dokumentů). Databáze podobná Wikipedii umožňuje propojování prvků, tedy přiřazení několika fotografií k jedné osobě, řady lidí k jednomu domu, několika domů k jedné lokalitě, dotčených osob a domů ke konkrétní události a podobně. Popisná část databáze propojuje především lidi a domy s číslem popisným, včetně domů zaniklých a osob zemřelých (těch je v databázi logicky většina). Jednotlivé druhy karet představuje následující text na několika příkladech.

Základní strukturální jednotkou databáze je historická obec, a to i v případě, že je dnes její katastr součástí jiného sídla. Například horské město Pec pod Sněžkou se skládá z dříve samostatných obcí Velká Úpa I. díl, II. díl a III. díl (neboli původní Pec). Každá historická obec má také přiřazeno své katastrální území. V budoucnu mohou karty obce obsahovat i údaje o počtu obyvatel v různé době,⁶⁷³ odkaz („proklik“) do seznamu rychtářů a starostů, přehled spolků a další zpracované informace. K obci jsou z obrazové databáze přiřazeny fotografie, pohlednice a další dokumenty jako mapy, historické územní plány, dobové prospekty apod. Pro strukturu databáze je zásadní číslování domů. V oblasti východních Krkonoš je specifické, že od doby, kdy bylo zavedeno povinné číslování domů reformou císařovny Marie Terezie v roce 1771, došlo v řadě obcí ve východních Krkonoších k několika přečíslováním. Některá z nich, jako například to z roku 1805, se týkalo většího území (například celého tehdejšího panství Maršov), jiná jsou specifická pouze pro danou obec, či pro svazek několika sousedních obcí (jako Velká Úpa I a Velká Úpa II). Důvody pro přečíslování byly především orientační (například z důvodu dynamické změny počtu domů a jejich umístění v dané lokalitě, nebo sjednocení či naopak rozdělení číslování více tehdejších obcí). Pec má tak již třetí a Velká Úpa dokonce čtvrté číslování. Rekonstrukce všech čísel popisných včetně zaniklých domů zabrala mnoho let práce a v současné době (listopad 2022) vydává ústav Paměť Krkonoš

672 Jde tedy především o obce Maršov I–IV, Svoboda nad Úpou, Horní a Dolní Albeřice, Horní a Dolní Lysečiny, Černá Hora, Suchý Důl, Temný Důl, Velká Úpa I–II, Pec pod Sněžkou, Horní a Dolní Malá Úpa a Sklenářovice.

673 Demografická data pro 20. století přináší výstup projektu *Prameny Krkonoš* NOVÁKOVÁ, T., et al. *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonoš ve 20. století* [online]. O jeho tvorbě pojednávají kapitoly autorských dvojic Kateřina Brožová – Kamila Brožová a Petra Hoffmannová – Jiří Kocián v tomto svazku.

historický adresář východních Krkonoš s uvedením přehledu všech čísel domů od prvního číslování v roce 1771 až dosud.⁶⁷⁴ V databázi *Archa Krkonoš* je přehled čísel u každé historické obce. Pec je například uvedená společně s Velkou Úpou, protože číslování z let 1771–1805 a druhé trvající mezi lety 1805 a 1877 jsou společná. Jako příklad lze uvést dominantní objekt na Peckém náměstí – Hospodu Na Peci. Významný dům, doložený už v roce 1644, měl po roce 1771 první číslo 170, současný hostinec z roku 1792 získal při přečíslování roku 1805 druhé číslo 265 a stejný dům má od roku 1877 dodnes č. p. 142.⁶⁷⁵

Lokalita je částí historické obce s užívaným nebo pracovně přiděleným místním jménem, a to jak českým, tak původním německým (např. Růžový Důl – Stumpengrund). V obci s pojmenovanými ulicemi je ulice zároveň lokalitou. V případě stejného jména lokalit v různých obcích nebo lokalit zasahujících do více obcí je za jménem lokality zkratka obce, např. Zimní strana HA, Zimní strana SD, Zimní strana VU1 pro totožný název v obcích Horní Albeřice, Suchý Důl a Velká Úpa I. Území lokalit je vyznačeno v interaktivní mapě. Obec Pec jsme rozdělili na 30 historických lokalit s osídlením. Patří sem i zaniklé osady, třeba Steinerovy domky, původně v Zeleném dole v Peci, dnes zarostlé lesem. Po staletí tu na loukách stály tři chalupy. K lokalitám jsou přiřazena i místa bez osídlení, na kterých nejsou objekty s číslem popisným. Například Památník obětem Krkonoš v Modrém sedle je přiřazený k Bílé louce, Šilhavého kříž ke Studničním domkům. Osada Růžový důl začíná u dnešní dolní stanice lanovky na Sněžku a končí Boudou Pod Studničnou. Dnes tu stojí čtrnáct domů, patří sem i pět již zaniklých chalup a několik objektů bez čísla jako třeba opuštěná sloupová trafostanice u staré lanovky nebo dřevěný kříž nedaleko hájovny č. p. 122.⁶⁷⁶

Objekt (např. dům) spolu s obcí a lokalitou určuje především číslo popisné. Zbořené domy jsou uvedené podle čísla platného v době zániku, parcelní číslo stavby je současné. Uvedená jsou všechna zjištěná jména domu. Současný majitel je zjištěný ve veřejně přístupné evidenci nemovitostí. Přehled historických majitelů vychází z citovaných zdrojů (např. z pozemkové knihy, sčítacích operátů, skici stabilního katastru či staršího Josefinského katastru, viz níže). Mezi základní informace patří také typ, výška a popis

674 KLIMEŠ, Pavel, et al. *Historický adresář východních Krkonoš*. Horní Maršov Paměť Krkonoš, 2022.

675 *Obec Pec – Petzer* [online]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/obce/1-pec-petzer/>>; *Pec č. p. 142 Hospoda Na Peci* [online]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/objekty/170-pec-cp-142-hospoda-na-peci/>>.

676 *Lokalita Růžový Důl – Stumpengrund* [online]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/lokality/1-ruzovy-dul-stumpengrund/>>.

současného domu včetně architektonického hodnocení prováděného krajinným ekologem Pavlem Klimešem. Přes odkaz na kartu osoby jsou zřejmí další obyvatelé z rodiny majitele. K objektu se z obrazové databáze přiřazují dokumenty, především dobové i současné fotografie, stavební plány, výřez z katastrální mapy 1841, prospekty, suvenýry s tématem domu, dobové účetní doklady atd. Například z karty Boudy Pod Studničnou, Pec č. p. 120, můžeme vybrat informaci, že první chalupu tehdejšího čísla 464 na parcele č. 164 postavil kolem roku 1830 Jeremias Mitlöhner, narozený roku 1770. Jeho pravnuke Franz Mitlöhner, narozený roku 1878, zřídil před rokem 1914 dům s obytným polopatrem, ke kterému roku 1929 přistavěl třípodlažní pension. Nejprve se jmenoval Rauschenbach, později Skimitlöhner a po válce Pod Studničnou. Franz Mitlöhner zde zavedl výrobu proslulých lyží značky Riesenhein. První poválečný národní správce, kolář Josef Frühauf (*1907), sem přišel 29. září 1945 ze Šumavy. Následuje přehled správců, například rodina Doulíkových, která dnes vlastní někdejší pension Stefana Mitlöhnera (*1882) v osadě Zelený Potok.⁶⁷⁷

Do databáze patří lidé, kteří se v dohledatelné době narodili, žili nebo působili v Krkonoších. Přednostně jsou evidovány historické, tedy nežijící postavy. Vlastní kartu mohou mít v souladu s GDPR i žijící osoby. Vedle příjmení a křestního jména (nebo křestních jmen) je hlavním údajem datum a specificky rok narození. Další popis osoby obsahuje příslušnost k rodu (u tradičních krkonošských rodin jako je např. rod Mitlöhner), přezdívkou, místo narození, datum a místo úmrtí, příchod a odchod z území, místo působení v území (což mohlo být i více domů), profese a pozici v zaměstnání. Uvedena je i spolková příslušnost, třeba hasičský sbor, horská služba apod. V poznámce nalezneme formou volného textu uvedený stručný životopis dané osoby včetně výpisu přímých předků v mužské linii, informace o sňatku či odchodu z oblasti (například v rámci nuceného vysídlení). Propojení s dalšími generacemi je zajištěno uvedením odkazu na rodiče, manželku a děti. Editací příbuzných osob vzniká rozrod daného rodu. Například Stefan Mitlöhner se narodil 8. června 1882 v dnes již zaniklé chalupě č. p. 121 v Růžovém dole. Jeho předky jsme s jistotou dohledali až po Christiana Mitlöhnera (*1663). Stefan měl s manželkou Annou Zinnecker (*1884) syna Bruna Mitlöhnera (*1912) a dcery Friedu (*1914), Marii (*1917) a Martu (*1920). Vedle profese stavitele, hospodáře a provozovatele pensionu Pec č. p. 174 Stefan rád provázel hosty po horách, jak dokládá fotografie ze zpracovaného rodinného archivu.⁶⁷⁸

677 Pec č. p. 120 Bouda pod Studničnou [online].

Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/osoby/13-mitlohner-stefan-1882/>>.

678 Mitlöhner Stefan *1882 [online].

Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/osoby/13-mitlohner-stefan-1882/>>.

Kartu má rovněž každé digitálně zpracované obrazové dílo, tedy fotografie, pohlednice, diapozitiv, skleněný negativ, mapa, stavební plán či jiný dokument, ke kterému má Paměť Krkonoš autorská práva. Karta je zařazena do sbírky, rodinného archivu nebo autorského souboru, odkud dílo pochází. Karta díla obsahuje název, autorství, původ, datum vzniku i získání a případný komentář. Pro *Archu Krkonoš* byla zpracována již řada fotografických sbírek různých původců. Mezi prvními se jednalo například o fotografické dílo Wenzela Pfohla (*1882), fotografa z Vrchlabí a Špindlerova Mlýna.⁶⁷⁹ Tisíce položek kvalitních fotografií, pohlednic a dokumentů pochází z bohatého archivu Veselého výletu (Pavla Klimeše). Ten je základem Archy Krkonoš. K němu přibývají postupně další sbírky z rodinných alb i pozůstalostí nebo vzniklé činností různých institucí. Zapomínat nesmíme ani na autorské fondy.

Vizuálně zajímavým tématem jsou události vázané na konkrétní místa. Například povodeň z 29. na 30. července 1897 způsobila dosud největší v Krkonoších doloženou katastrofu. V kartě události jsou v obci Pec popsány zasažené domy, vyjmenované oběti propojené s jejich osobními kartami. Následky povodně dokumentovali především fotografové Emil Joffé z Janských Lázní a Adolf Lehmann z Trutnova. Vedle zachycených škod jsou na fotografiích vidět místa do té doby nefotografovaná.⁶⁸⁰ Mezi událostmi můžeme mimo různé přírodní a jiné tragédie (povodně, havárie letadla, nehoda autobusu) nalézt různé stavební akce (stavba silnic, plynovodů, rekonstrukce domů), oslavy (výročí kostela, návštěva kosmonautů), či dokumentace z různých lidských činností (cyklistické závody).

Kartu organizace mají všechny zájmové, profesní, výrobní a obchodní, jakož i politické organizace, dále úřady, školy a další. Karty jsou přiřazeny k obci a jsou propojeny s konkrétními osobami, objekty a událostmi. Nejvíce obrazových děl se vztahuje k hasičům (např. hasičům z Horních Lysečín v roce 1932),⁶⁸¹ sportovním spolkům, horské službě, školám, obcím, lesní správě a výrobním firmám.

Poslední kategorií karet v databázi Archa Krkonoš je karta autora. Autor obrazového díla má ke své kartě přiřazena všechna vložená díla, čímž vzniká jeho digitální galerie s množstvím od několika málo po tisíce položek.

679 *Pfohl Wenzel *1882* [online].

Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/autori/2-pfohl-wenzel-1882/>>.

680 *Pec Povodeň 1897* [online].

Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/udalosti/1-pec-povoden-1897/>>.

681 *HL hasiči* [online]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/organizace/16-hl-hasici/>>.

Pramenná základna databáze Archa Krkonoš

Informace obsažené v jednotlivých kartách databáze Archa Krkonoš pocházejí z různých zdrojů: od písemných pramenů, přes ústní sdělení až po fotografické a obrazové prameny. Základ pramenů pro vývoj databáze můžeme rozdělit do čtyř větších celků. První tvoří fotografická sbírka Pavla Klimeše. Na ni jsou navázány fotografické přírůstky (dnes vedené jako sbírka Paměti Krkonoš) ze soukromých sbírek rodin, které alespoň část svého života spojily s Krkonošemi, a z místních institucí a podniků (různých svazů, spolků, úřadů atd.). Zajímavé písemné či mapové prameny se dají najít na obecních a městských úřadech (různé plány a dokumenty spojené se stavebním řízením). Poslední, a rozhodně ne nejméně důležitou skupinu tvoří archivní prameny, uložené především ve Státním okresním archivu (SOKA) v Trutnově, Státním oblastním archivu (SOA) v Hradci Králové (dříve SOA Žámsrk) a v Národním archivu (NA) v Praze.

První část fotografických pramenů tvoří sbírka pohlednic Pavla Klimeše (sbírka Veselý výlet). Vedle ní disponuje Paměť Krkonoš elektronickými kopiemi sbírky Jörga Ackermanna, německého sběratele pohlednic s tematikou Krkonoš z Drážďan. Mezi využívanými fotografiemi nalezneme směs pohledů od kabinetek ze 60. let 19. století po současné pohlednice. K dispozici máme pohlednice z produkce místních fotografických ateliérů jako byl Josef Jeschke nebo Johann Bönsch (ten fotil především turistické boudy v rukou vlastní rodiny, např. Luční boudu), ale i od fotografů působících primárně mimo oblast Krkonoš (například Franz Pietschmann ze slezského Landeshutu, dnes Walbrzychu). Podle pohlednic jednoho místa z různých časových období lze určit proměnu krkonošských obcí, lokalit či jednotlivých domů v průběhu času. Můžeme podle nich pozorovat stavebně historický vývoj jednotlivých domů (např. vznik, zánik, přístavby, přestavby, proměnu architektonických prvků atd.). Z pohlednic je rovněž možné vypožorovat proměny krajinného rázu hor. Je potřeba mít však na zřeteli fakt, že doba vzniku pohlednice (resp. podkladového obrazového materiálu) se může lišit od doby jejího vydání (například po druhé světové válce vycházely často pohlednice s českými popisky podle předloh pořízených ještě německými fotografy během války – jeden motiv tedy může být na pohlednici s německými popisky z roku 1944 i s českými z roku 1946). Taktéž je třeba mít na paměti častou stylizaci pohledu a retušování nevhodných prvků.

Další kategorií námi využívaných fotografických pramenů jsou fotografie osobní povahy. Pochází především ze soukromých sbírek osob, které měly s oblastí východních Krkonoš spojenou část svého života, nebo života svých blízkých či předků. Rodinné či obecní sbírky získáváme zpravidla v ucelených souborech (např. celá fotoalba), a archivujeme je formou digitálních kopií

(scan z originálu), které zařazujeme do sbírky Paměti Krkonoš.⁶⁸² Fotografie získáváme od původních německých krkonošských rodin žijících v oblasti před rokem 1945 i od pozdějších českých dosídlenců. Do této kategorie lze řadit i foto turistů či amatérských fotografů, kteří na horách fotili pro osobní či služební účely. Získáváme tak směs fotografií od portrétů osob z fotografických ateliérů, přes domácí fotografie lidských činností a běžného života (scény typu rodina před chalupou, osoby na lyžích, či výjevy ze zemědělské práce na záhumenku), až po fotografie krkonošské krajiny pocházející od místních i turistů. Do této kategorie pramenů lze řadit také fotografie vzniklé pro účely různých spolků či institucí. Typické jsou například sbírky sboru dobrovolných hasičů, pěveckých sborů, turistických sdružení, ale i například fotografie z akcí pořádaných veřejnými orgány a politickými uskupeními (například fotografie objednané obecními úřady z vítání občánků či stylizace vojáků, četníků a finančních strážců).

S fotografickými prameny je také spojeno rozpoznávání různých lokalit, objektů či osob na fotografii. Určování místa či staveb lze dosáhnout komparací s dalšími fotografiemi, popřípadě prací s kartografickými prameny (ať již jde o starší turistické mapy či mapy katastrální, např. originální vyobrazení stabilního katastru). Náročnější je rozpoznávání jednotlivých osob. Jejich určení provádíme předně na základě orálně-historického pohovoru s původci materiálů, ale i s žijícími rodinnými příslušníky, sousedy či přáteli (popřípadě jejich potomky). Po určení osoby na několika fotografiích pak dokážeme komparací materiálů detekovat danou osobu i na dalších fotografiích (dokonce i na fotografiích původně od odlišných původců, neboť rodinné a společenské vztahy v rámci Krkonoš byly velmi propojené).

Neméně zajímavé jsou materiály, které pocházely z činnosti krkonošských obcí. Větší část těchto materiálů je již uložena v SOKA v Trutnově v archivech obcí a měst.⁶⁸³ Část materiálů z let 1918–1945 a především pak z období po druhé světové válce se však stále nachází v rukou příslušných úřadů a neprošla dodnes skartačním řízením. Jako příklad můžeme zmínit Městský úřad Pec pod Sněžkou, mezi jehož spisy nalezneme dokumenty ze stavebních řízení z období První republiky i z 50. a 60. let 20. století. Zajímavé jsou jak stavební plány domů, k jejichž výstavbě či přestavbě došlo, tak spisová

682 Část fotokopii soukromých sbírek, která byla získána před rokem 2019, byla umístěna do sbírky Pavla Klimeše (sbírka Veselý výlet).

683 Např. SOKA Trutnov, f. Archiv města Svoboda nad Úpou (1648–1945); SOKA Trutnov, f. Archiv obce Pec pod Sněžkou (1830–1945); SOKA Trutnov, f. Archiv obce Velká Úpa I (1783–1945); SOKA Trutnov, f. Archiv obce Velká Úpa II (1826–1939); SOKA Trutnov, f. Archiv obce Horní Malá Úpa (1921–1940); SOKA Trutnov, f. Archiv obce Horní Albeřice (1841–1923); SOKA Trutnov, f. Archiv obce Dolní Albeřice (1864–1932); SOKA Trutnov, f. Archiv obce Černá Hora (1923–1944); SOKA Trutnov, f. Archiv obce Temný Důl (1877–1942).

agenda ohledně udělení stavebního povolení a kolaudace. Významné jsou především protokoly ze stavebních a kolaudačních řízení. Některé materiály se při slučování obcí ve druhé polovině 20. století rovněž poztrácely. Takto například došlo k rozebrání a zničení materiálů po obecním úřadu v Maršově II. Díky uvědoměným občanům se část těchto dokumentů zachránila a následně dostala do sbírky Paměti Krkonoš. Mezi zachráněnými dokumenty jsou například protokoly o odvodech k základní vojenské službě z období od 70. let 19. století po rok 1945 nebo soupis obyvatel (známý pod německým názvem Mannschaftsbuch) pro obec Maršov II z doby přelomu 19. a 20. století.⁶⁸⁴

A konečně využívá databáze *Archa Krkonoš* také archivní prameny. Na začátek je třeba zdůraznit, že neustále dochází k dalším rešerším v dostupných veřejných archivech (NA Praha, SOA Hradec Králové – pobočka Zámorsk, SOKA Trutnov) a k rozšiřování archivní základny pro účely databáze *Archa Krkonoš* i pro další projekty ústavu Paměť Krkonoš. V současné době (podzim 2022) dochází k rešerši fondu Okresní soud Maršov, z něhož procházíme agendu pozemkových knih pro obec Temný Důl.⁶⁸⁵

Nejdůležitějšími archivními prameny, které používáme zejména pro vytváření záznamů o obyvatelích Krkonoš (zejména pro genealogický výzkum krkonošských rodů), jsou matriky uložené ve Sběrce matrik Východočeského kraje v SOA Hradec Králové (pobočka Zámorsk). Pro výzkum východních Krkonoš jsou stěžejní matriky pocházející z činnosti římskokatolických farností Maršov, Velká Úpa, Malá Úpa, Svoboda nad Úpou a Mladé Buky (poslední jmenovaná zejména pro zaniklou obec Sklenářovice). Informace doplňujeme o výtahy z civilních matrik Okresního úřadu Trutnov a stavovských matrik pro obce Velká Úpa, Dolní Albeřice, Horní Maršov, Svoboda nad Úpou apod. (stavovské matriky pokrývají období po přičlenění k Německu v r. 1938).⁶⁸⁶ Pracujeme však rovněž s údaji z dalších matrik, především z farních úřadů římskokatolické církve různých obcí po celé původní Habsburské monarchii. Dohledáváme, odkud do oblasti soudního okresu Maršov přišly osoby, jež zde vstoupily do manželství či se zde z různých důvodů usadily, nebo kam naopak z oblasti odešli členové tradičních místních

684 Soukromá sbírka Paměť Krkonoš, f. Městský úřad Pec pod Sněžkou; Soukromá sbírka Paměť Krkonoš, f. Stavební dokumentace pro obec Velká Úpa III (po r. 1945 Pec pod Sněžkou); Soukromá sbírka Paměť Krkonoš, f. Archiv obce Maršov II.

685 SOKA Trutnov, f. Okresní soud Maršov (1850–1945), u.č. 390, 407, 416–420.

686 SOA Hradec Králové, pobočka Zámorsk, f. Sběrka matrik Východočeského kraje (1587–1949), ř. k. farní úřad Maršov, ř. k. farní úřad Velká Úpa, ř. k. farní úřad Malá Úpa, ř. k. farní úřad Svoboda nad Úpou, ř. k. farní úřad Mladé Buky, okresní úřad Trutnov, stavovský úřad Horní Maršov, stavovský úřad Velká Úpa, stavovský úřad Dolní Albeřice, stavovský úřad Svoboda nad Úpou.

rodin. Jako příklad může sloužit německý rod Dix, typický pro Velkou Úpu a Pec, jehož jeden člen, Franz Dix, vnuk mlynáře Ignaze Dixe z Vavřincova Dolu ve Velké Úpě I, odešel kolem roku 1840 za prací na Novopacko do obce Štikov. Jeho potomci se následně počeštili.⁶⁸⁷ Pro tyto účely vyhledáváme nejen v matrikách uložených v pobočce královéhradeckého oblastního archivu v Zámrsku, ale také v jiných oblastních archivech (nejčastěji SOA Litoměřice, ale často také Praha či Třeboň) a v rakousko-německé databázi římskokatolických matrik *Matricula*,⁶⁸⁸ kde se nacházejí matriky farností z území celého dnešního Rakouska. Nápomocné jsou také webové stránky mormonské církve Family Search.⁶⁸⁹

Jak již bylo řečeno, matriky používáme především pro genealogický výzkum krkonošských rodin. V současné době máme zpracováno několik větších či menších rodů z Velké i Malé Úpy a z Maršova jako Dix, Tasler, Mohorn, Kneifel, Sagasser, Ruse nebo Missberger. Snažíme se tyto rodiny dohledat na časové ose co nejdále do minulosti. Limitováni jsme torzovitostí matrik farnosti Maršov (až do roku 1784 společné pro celé úpské údolí na území panství Maršov). Nejstarší matrika celkem standardně začíná rokem 1644 (tedy na základě protireformačních změn v pobělohorských Čechách), ovšem po jejím konci roku 1672 nenavazuje matrika následující (ztratila se zřejmě během povodně roku 1897). Následně se dochovaly pouze matriky pro léta 1683–1685 a 1689–1691. Souvislé matriční knihy pak máme po roce 1718. Od té doby jsme schopni souvisle rodiny zkoumat. K výzkumu staršího období si musíme pomoci dalšími prameny jako jsou pozemkové knihy (souvislé pouze pro Albeřice a Lysečiny) nebo soupis poddaných panství Maršov z roku 1727.⁶⁹⁰ Další svízel působí zákonná povinnost uložit matriku do příslušného oblastního archivu až po uplynutí stoleté lhůty po skončení dané matriky (takto například na obecním úřadě v Horním Maršově nalezneme matriku zemřelých farnosti Velká Úpa, která končí rokem 1944, začíná však již rokem 1888). Tyto matriky jsou pak zpravidla nepřístupné pro badatele mimo dotčených rodin. Je tedy opětovně nutno využít další prameny, stejně jako orální historii a dokumenty, které máme k dispozici, spolu s fotografiemi od pamětníků a jejich potomků.

Z matrik se snažíme dohledat nejen dobu narození, sňatku či úmrtí, ale také údaje o povolání, křtu, příčině úmrtí, původu rodičů či o svědcích a kmo-

687 *Dix Franz *1809* [online]. [cit. 7. 12. 2022].

Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/osoby/516-dix-franz-1809/>>.

688 *Databáze Matricula Online* [online]. [cit. 7. 12. 2022].

Dostupné z: <<https://data.matricula-online.eu/cs/>>.

689 *Family Search* [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z <<https://www.familysearch.org/en/>>.

690 SOA Hradec Králové, pobočka Zámrsk, f. Velkostatek Maršov (1563–1946), inv. č. 119, 126–130.

trech. Důležité jsou také domy, ve kterých daná rodina žila. Jejich přesné určení dokážeme z matrik vyčíst v souvislosti se zavedením povinného číslování domů roku 1771 (je třeba však stále brát zřetel na výše uvedená přečíslování domů a dle historického adresáře určit dnešní číslo popisné). Dostáváme tak souhrnný údaj o životě dané osoby, jejích předcích a potomcích, povolání, bydlišti (popř. o migraci mezi několika bydlišti), ale také o síti jejích sociálních kontaktů (tento údaj dokážeme vyčíst právě z údajů o svědcích a kmotrech). Pozor je nicméně třeba dát zejména na chybovost v uvedených údajích (stávalo se, že kněz zapsal chybně např. číslo domu či povolání svědka, ale i jméno dané osoby).

Vhodným řešením je tak kombinovat matriční informace s dalšími údaji z doplňujících pramenů. Mezi ně patří na prvním místě již zmíněné soupisy poddaných, soupisy obyvatel a soupisy duší. Jde o tři podobné typy dokumentů, které měly za cíl evidovat obyvatelstvo dané oblasti či obce podle jednotlivých domů a rodin. Liší se zejména svým původcem. V případě soupisu poddaných vedla seznamy vrchnost. Na maršovském panství (podobná situace byla ale na většině řádně spravovaných držav v Čechách) jej vedla souhrnně pro celou oblast s rozdělením podle obcí. Dochovány však máme, na rozdíl třeba od schwarzenberských držav v jižních Čechách, pouze dva kompletní soupisy z let 1727 a 1772. U druhého jmenovaného máme již uveden údaj o domě, v němž daná rodina žila, u prvního jmenovaného z logických důvodů toto umístění chybí (jedná se období před číslováním domů). Mimo tyto dva soupisy se dochoval také torzovitý soupis poddaných z roku 1828. Ten je použitelný pro celý Maršov (části I–IV), Temný Důl, Černou Horu a část Velké Úpy I. Maršovské soupisy jsou uloženy ve fondu Velkostatek Maršov v SOA Hradec Králové, pobočka Zámorsk.⁶⁹¹ Pro náš výzkum používáme také soupisy poddaných panství Vlčice, pod které spadaly například město Svoboda a ves Sklenářovice. Ty se dochovaly z let 1726, 1733, 1734 a 1745, tedy z doby, kdy panství patřilo rodu Schwarzenbergů a jsou umístěny ve Státním oblastním archivu v Třeboni.⁶⁹²

Soupis obyvatel si vedl příslušný obecní nebo okresní úřad, popřípadě jiná samosprávná či státní instituce. V našem případě máme zatím k dispozici především již zmíněný soupis obyvatel obce Maršov II z přelomu 19. a 20. století.⁶⁹³

Soupisy duší vedly příslušné církevní úřady, především pak farnosti. V našem případě jde o římskokatolické farní úřady v Maršově, Velké Úpě a Malé Úpě.

691 Ibid., inv. č. 119, 121–122.

692 SOA Třeboň, f. Cizí statky Třeboň (1207–1869), sig. II 331–5r, kart. 167.

693 Soukromá sbírka Paměť Krkonoš, f. Archiv obce Maršov II, Mannschaftsbuch.

V případě prvních dvou jmenovaných obcí jsou soupisy uloženy v SOkA Trutnov, soupisy farnosti Malá Úpa z let 1860 a 1900 se dostaly do sbírky Paměti Krkonoš z rukou Hanse Wimmera, Němce pocházejícího právě z Malé Úpy. Soupisy duší pro Velkou Úpu pocházejí z druhé poloviny 19. století a jsou vedeny zvláště pro každou část Velké Úpy (tedy pro Velkou Úpu I, Velkou Úpu II a Velkou Úpu III-Pec). K dispozici máme také edici soupisu poddaných farnosti Velká Úpa (pro Velkou Úpu I a Velkou Úpu II) z první poloviny 20. století sestavenou profesorem Helmutem Kneifelem, který pocházel z Velké Úpy II. Z farního úřadu Maršov máme k dispozici soupisy duší pro Maršov I–IV, Horní a Dolní Lysečiny, Horní a Dolní Albeřice, Rýchory, Suchý Důl a Temný Důl. Ty jsou na rozdíl od velkoupských soupisů duší podrobnější: mimo údaje o osobách žijících v daném domě je uvedena i kolonka o jejich rodičích (u dospělého manželského páru v čele rodiny). Soupisy duší i soupisy poddaných jsou v průběhu času doplňovány o další údaje, jako je úmrtí, narození dalšího potomka či kam se daný člen rodiny odstěhoval. Všechny tři soupisy jsou taktéž použitelné při zjišťování přechíslování domů.⁶⁹⁴

Druhou významnou pomůckou k matričnímu výzkumu jsou sčítací operáty. Ty se pro jednotlivé obce bývalého soudního okresu Maršov nacházejí (ovšem pouze částečně) v SOkA Trutnov. Jedná se o sčítací operáty z let 1900, 1910 a 1921. Mladší operáty, tj. od roku 1931 jsou uloženy v NA Praha (a do budoucna je máme v plánu rovněž vytěžit). Sčítací operáty vytvářela státní správa jako nástroj pro periodické (desetileté) sčítání lidu. Vedle je podle jednotlivých domů a bytových jednotek. Mimo údajů o datu a místu narození či zaměstnání je podstatnou informací uvedené množství chovaných hospodářských zvířat. To umožňuje rekonstruovat velikost dotyčného horského hospodářství. Je třeba však brát na zřetel, že sčítací operáty často vykazují značnou chybovost (nepřesná bývají zvláště data narození).

Jako další pomůcku používáme dochované pozemkové knihy. Jedná se o zdroj informací o změně majitelů i o hodnotě nemovitostí v dané době. Vedle matrik jde o nejstarší prameny, které slouží k identifikaci domů před rokem 1771 (tj. před prvním číslováním domů). Pozemkové knihy se dochovaly pouze výběrově (nejlépe dochované jsou pro Albeřice a Lysečiny, vůbec se nedochovaly pro Malou Úpu a Maršov). Starší knihy z 18. století jsou uloženy ve fondu Velkostatku Maršov, mladší knihy pro 19. století byly z fondu vyjmuty a uloženy do sbírky Pozemkové knihy okresního soudu Maršov (v současné době jsou opět vedeny pod fondem Velkostatek Maršov).⁶⁹⁵

694 SOkA Trutnov, f. Farní úřad Velká Úpa (1778–1952), soupisy duší VU I-III; SOkA Trutnov, f. Farní úřad Maršov (1716–1972), kn. 1–10.

695 SOA Hradec Králové, pobočka Zámorsk, f. Velkostatek Maršov, inv. j. 126–131, 1992–1999.

Důležitým zdrojem informací jsou historické mapy. Hlavním zdrojem pro zpracování webové databáze *Archa Krkonoš* jsou pro nás katastrální mapy, hlavně pak stabilní katastr, jenž byl pro oblast Trutnovska vyměřen roku 1841. Pro výzkum používáme nejčastěji tzv. indikační skici, v nichž kromě parcelního čísla budov a pozemků nalezneme rovněž údaje o tehdejších číslech domů a o majitelích pozemků. Mimo tyto skici používáme také císařské otisky, které nám umožní přesně stanovit podobu daných obcí a lokalit k roku 1841. Dále čerpáme z originálních map stabilního katastru, v nichž vidíme změnu v pozemcích i přestavby domů v období po roce 1841, a dále z katastrálních map evidenčních, ve kterých lze pozorovat změny po roce 1886. Dobrým pomocníkem pro práci se stabilním katastrem je digitální webová databáze Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního.⁶⁹⁶ Využíváme rovněž mapy vojenského mapování. Stav krajiny a osídlení před průmyslovou revolucí v době barokní lze vysledovat z tzv. Josefského mapování (neboli I. vojenského mapování) z let 1764–1768, které bylo rektifikováno v letech 1780–1783. Nejpoužívanějším vojenským mapováním je tzv. Františkovo (neboli II. vojenské mapování) z let 1836–1852, jehož vzniku předcházela vojenská triangulace, která sloužila jako geodetický základ. Toto mapování pojmenované po císaři Františku I. je oproti I. vojenskému mapování přesnější. III. vojenské mapování (tzv. Františko-Josefovské mapování) vzniklo v letech 1877–1880 a vycházelo z katastrálních map stabilního katastru. Všechny tři mapování nalezneme na maďarsko-rakouském mapovém portálu Arcanum (dříve Mapire).⁶⁹⁷

Cílem výzkumu projektu *Archa Krkonoš* a motivací pro zveřejnění údajů o jednotlivých obcích, lokalitách, domech i lidech je zprostředkování těchto informací laické veřejnosti, jakož i rekonstrukce ztracené „paměti“ vysídlených a vykořeněných hor. Účelem je vytvořit databázi, která bude mapovat přeměnu hor a jejich významu v průběhu dějin, a to od jejich prvního osídlení ve středověku (potažmo v 16. století, co se týče horských oblastí) až po dnešní dobu. Analogicky je možné podobné databáze vytvářet i pro jiné hory s perspektivou komparativních studií. Otevírá se rovněž cesta k využití velkého množství nashromážděných údajů k dalšímu výzkumu (např. v oblasti historické demografie).

696 *Archiv. Zeměměřičský úřad* [online].

697 *Arcanum maps* [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://maps.arcanum.com/>>.

Závěr

Jan Slavíček, Jiří Kohoutek

Svébytná povaha Krkonoš má za následek, že badatelské poznávání jejich historie je ve své komplexnosti obtížné, a to i pro období tak zdánlivě oplývající pramennou základnou, jako je 20. století. Naše publikace neměla ambici osvětlit veškeré aspekty krkonošských dějin v tomto období. Zaměřila se místo toho na vybraná témata, která představuje pod zorným úhlem různých badatelských přístupů a s využitím velké šíře informačních zdrojů (pramenů) jak českých, tak i německých⁶⁹⁸, centrální, regionální i lokální provenience, jejichž původci byly oficiální instituce stejně jako nejrůznější spolky a soukromé osoby.

Tato kniha odráží šest badatelských cílů, respektujících Krkonoše jako svébytný region a otevírajících prostor pro specifické náhledy i pro použití širokého spektra informačních zdrojů a jejich interpretaci. V prvé řadě se jedná o propojení „velké“, centrálními institucemi nesené historiografie, a regionálních dějin, podle našeho názoru neprávem často označovaných jako „malé“. Hned několik kapitol totiž toto označení vyvrací a prokazuje nezbytnost používání pramenů jak centrální, tak i regionální provenience. Kapitola Jiřího Loudy prokázala logiku hlubokého provázání územně-správního členění regionu s jeho historickým, staletí trvajícím vývojem. Členění na Západní, Střední a Východní Krkonoše, které zhruba reflektovaly hranice tří politických okresů, totiž organicky navazovalo na postupný vývoj osídlení rozvíjejícího se podél tří říčních údolí a respektujícího tak klíčové geografické poměry. Stav, kdy toto členění v současné době opětovně respektuje i aktuální územně správní struktura, lze hodnotit jako pozitivní návrat (po opuštění nedostatečně vhodného uspořádání z roku 1960) k tradičnímu, a zejména funkčnímu

698 Jsme si vědomi, že prameny z některých německých institucí v naší publikaci nebyly využity. Týká se to zejména fondů či knihoven *Bayerisches Hauptstaatsarchiv* a *Collegia Carolina* v Mnichově, *Institut für Auslandsbeziehungen* ve Stuttgartu nebo *Dokumentationszentrum Flucht, Vertreibung, Versöhnung* v Berlíně. Je to dáno omezeným rozsahem témat řešených touto knihou. Prameny alespoň z některých těchto zdrojů jsou nicméně součástí výsledné specializované veřejné databáze *Prameny Krkonoš*, která v rámci našeho projektu vznikla. Byly též využity ve výstavě *Opevněná krajina* a jejím katalogu. Srv. NOVÁKOVÁ, T., et al. *Opevněná krajina: lidé ve východních Krkonoších 1938: kritický katalog k výstavě*; BROŽOVÁ, K., et al. *Prameny Krkonoš: Veřejná specializovaná databáze*.

řešení, jak ostatně důkladně prokázaly kapitoly Daniely Coganové a Pavla Zahradníka. Kapitola Václavy Horčákové pro změnu poukázala na potřebu kombinovat využití centrálních i regionálních bibliografií. Jan Ivanov pak ve své kapitole prezentoval vynikající projekt postavený právě na propojení detailní znalosti regionu, profesionálního využití archivních pramenů a jejich kombinaci s informačními zdroji nejrůznější provenience, od pozůstatostí a rozhovorů až k fotografickým sbírkám atd. Naopak, kapitoly Jiřího Kohoutka a Jana Slavíčka názorně demonstrovaly, že i na základě pramenů výlučně centrální provenience lze vyvozovat nosné, byť dílčí závěry o dějinách specifického regionu.

Druhým badatelským záměrem publikace bylo poukázat na nejrůznější souvislosti komplikované národnostní situace v regionu a často vyhocených vztahů mezi oběma hlavními etniky, tedy Čechy a Němci. Reflektována byla především skutečnost, že poměr těchto dvou národností byl v Krkonoších lokálně velmi různorodý. Vedle šesti dominantně německých soudních okresů (Trutnov, Maršov, Hostinné, Vrchlabí, Rokytnice nad Jizerou a Žacléř) převládalo ve dvou dalších (Vysoké nad Jizerou a Jilemnicí) naopak drtivě české etnikum. To se samozřejmě projevovalo například na volebních výsledcích, jak ukazuje kapitola Jiřího Kohoutka. Ovlivněna byla rovněž územně-správní struktura, když si z nacionálních důvodů české etnikum vynutilo již v roce 1876 vznik nového soudního okresu Vysoké nad Jizerou. Jak doložila ve svém textu Daniela Coganová, byl tento okres neorganicky vzniklým umělým útvarem, jehož základní identitu tvořilo právě české nacionální hledisko. Tomáš Pánek ve své stati pro změnu názorně ukázal, jak se nacionální soupeření promítalo do regionální historiografie obou etnik, přičemž na obou stranách docházelo k většinou neúspěšným pokusům přizpůsobit fakta a jejich interpretaci požadované ideologicko-nacionální šabloně. Ke cti vědy pak jistě slouží, že na největší „výstřelky“ v tomto smyslu upozornili často i kolegové stejné národnosti. Jan Slavíček prokázal, že nacionální členění se zrcadlilo i v ekonomické sféře, když nejvýznamnější hranici mezi družstvy v Krkonoších představuje jejich rozlišení na základě české a německé jednacích řeči (stejně tomu ovšem bylo i ve zbytku českých zemí).

Za třetí se naše publikace snažila zohlednit specifický charakter Krkonoš, který je determinován jejich geomorfologickou strukturou a umístěním v rámci státu (pohraniční pohoří). Současně se však jedná o nejvyšší pohoří v českých zemích, což pochopitelně ovlivňovalo vývoj a podobu jejich sídelní struktury, ekonomiky, dopravní sítě, stejně jako jejich územně-správního uspořádání (viz výše o kapitole Jiřího Loudy). Databáze *Archa Krkonoš*, kterou ve své kapitole představil Jan Ivanov, může sloužit jako detailní podklad syntetizujících analýz sídelního vývoje jednotlivých lokalit, neboť ukazuje

proměny majetkoprávních vztahů až na úroveň jednotlivých budov (kdo je vlastnil, jaké na nich proběhly stavební úpravy apod.). Mapování osudů významných krkonošských rodin/rodů přispívá k pochopení mobility krkonošského obyvatelstva, a to jak geografické (odkud se kdo stěhoval a kam), tak i sociální. Místní ekonomika, především významné podniky, byla výkladní skříní jednotlivých obcí Krkonoš, což na příkladu Trutnova demonstrovala Jana Mezerová ve své komparativní analýze velkých vlastivědných publikací. Jak ukázal Tomáš Korbel, o místních řemeslech a ekonomice obcí lze mnohé nalézt v krajanských archivech. Jan Slavíček ve své kapitole pojednal o struktuře, typologii, národnostním a geografickém rozvrstvení družstev v Krkonoších v prvních letech Československé republiky. Družstva byla nepřehlédnutelnou součástí regionální ekonomiky, přičemž je zjevné, že se dokázala velmi pružně přizpůsobovat požadavkům trhu, což dokazuje široké spektrum družstevních typů vázané na lokální specifika regionu (např. nadprůměrné množství družstev dobytkařského typu mezi družstvy zemědělskými). Jedno z nejdůležitějších využití výše uvedených specifík Krkonoš představuje rozvoj cestovního ruchu a sportu. Marek Krejčí poukázal na svébytnou podobu tohoto fenoménu, a to v podobě literární kolonie v meziválečném Harrachově, kterou tvořily pražské intelektuální elity, zejména z okruhu právnických profesí. Příslušnost k literární kolonii zjevně tvořila součást sociálního kapitálu a mohla přispět k profesnímu a sociálnímu vzestupu. Kapitola Tomasz Przerwy přinesla vhled do rozvoje lyžování v Krkonoších (v rámci této publikace výjimečně i na severní straně hor). To bylo spojeno do velké míry se vznikem a působením na tuto aktivitu zaměřených spolků, které vydávaly své časopisy. V nich se objevovaly nejen novinky a zprávy o sportovních výsledcích, ale projevovalo se zde rovněž nacionální soupeření.

Čtvrtým badatelským záměrem naší publikace byla reflexe celé řady diskontinuit historického vývoje regionu Krkonoš. Vynecháme-li v tuto chvíli tu nejvýznamnější, tj. nucené vysídlení německého obyvatelstva (které bude zmíněno níže), byla klíčovou sérií událostí vnitropolitická proměna druhé poloviny 30. let 20. století nesená nacionalistickou radikalizací a státním negativismem německého etnika, které ovšem primárně reagovalo na nástup a mocenský vzestup nacismu v Německu. To se samozřejmě projevilo ve volebních výsledcích, jak ukázal ve své kapitole Jiří Kohoutek. Ten ovšem poukázal nikoliv pouze na vzestup SdP v roce 1935, ale analyzoval rovněž volební chování krkonošského obyvatelstva ve všech čtyřech meziválečných parlamentních volbách. Doložil, že hlasování z drtivé části respektovalo nacionální linie, a teprve poté reflektovalo ideologické hledisko (tedy zda volit např. sociální demokraty či agrárníky). Zjevná je rovněž poměr-

ně silná pozice německých krajně nacionalistických politických subjektů v průběhu celého meziválečného období. Text Marka Krejčího reflektoval negativní důsledky celé série diskontinuit v letech 1938–1948, jež se staly osudnými harrachovské literární kolonii, neboť část jejich příslušníků zahynula v koncentračních táborech či v odboji. Přeživší pak postihla zásadní změna jejich sociálního statusu i společenského postavení po roce 1948. Zcela specifický v rámci příslušníků této kolonie je pak osud Emila Háchy. Reflexe významných dějinných diskontinuit se rovněž stávala součástí re/konstruované kolektivní paměti a udržované regionální identity vysídlenců po roce 1945, jež se spolu s (iluzorní) nadějí na návrat stávaly integrujícím prvkem sudetských Němců. Ve svých kapitolách to doložili Sandra Kreisslová a Stanislav Holubec. Názorně to demonstuje vyobrazení různých vlajek na vrcholu Sněžky v různých obdobích, zmiňované právě v kapitole druhého jmenovaného.

Nejvýznamnějším přeryvem byly nepochybně události druhé světové války (s předehrou v podobě odtržení drtivé části krkonošského území na podzim 1938), které ve svém důsledku vedly nejenom k lidským a ekonomickým ztrátám, ale především k následnému nucenému vysídlení německého obyvatelstva po roce 1945. Historická paměť, která se váže k těmto událostem, tvoří patrně nejcitlivější bod česko-německých vztahů. Obě strany si totiž na roky 1945–1946 uchovávají jiné, pod odlišným prizmatem uložené (a reprodukované!), vzpomínky. O tom svědčí již zdánlivá banalita týkající se samotného jejich pojmenování. Zatímco Československo používalo po desetiletí standardně název „odsun“, na německé straně byl systematicky používán termín „vyhnání“ („Vertreibung“). Nejedná se přitom o pouhou sémantiku, odlišné pojmy totiž v sobě zahrnují odlišný obsah a souvislosti. „Odsun“ implikuje dobře zorganizovaný, v zásadě pokojný proces provedený podle plánu, při kterém vše běželo, jak má, a případné výstřelky byly spíše ojedinělé. „Vyhnání“ naproti tomu naznačuje zcela odlišnou realitu – násilí, protiprávní postup, zvlí a svévoli, doprovázené pochopitelně řádově vyšším množstvím i závažností excesů, resp. případně přímo cíleným terorem. Ostatně velmi podobně je tomu i v překladu termínu „odsun“ – zatímco československá/česká strana užívala obvykle hodnotově neutrální „Transfer“, německá strana preferovala „Abschub“, mající již konotaci vynuceného pohybu. Není úkolem této publikace poskytovat rozřešení tohoto sporu, ostatně velkou roli v něm sehrála již Česko-německá komise historiků v 90. letech 20. století a v posledních dekádách rovněž moderní historiografie na obou stranách hranic. Poznamenejme pouze na okraj, že nucené vysídlení pochopitelně skutečně doprovázela velká řada násilností a zločinů. Nelze je nijak omluvit. Přesto je nezbytné vsadit tyto události do historického kontextu vývoje posledních

deseti let před nimi, tedy jinak nepopíratelného podílu velké části československých Němců na rozbití státu, a v neposlední řadě zkušeností šesti let druhé světové války. Dějiny nebývají jednoduché a jen málokdy proti sobě staví jednoznačně a plně odlišitelné padouchy a hrdiny.

Jestliže nucené vysídlení vedlo na československé straně v poválečných dekádách ke snaze minulost Němců v českých zemích co nejvíce marginalizovat a démonizovat, na straně nuceně vysídlených vedlo ke vzniku nového fenoménu, tzv. krajanství. Tito původní obyvatelé ČSR se snažili držet pohromadě, udržovat svoji původní kulturu (samozřejmě s nevyhnutelnými zkresleními) a budovat a udržovat svoji kolektivní paměť, často vázanou na původní identitu jak regionální (např. krkonošskou), tak i lokální (např. vrchlabskou). Tato kolektivní paměť byla pronikavě odlišná a ve velké části kontradiktorní vůči svému protějšku na československé straně. V naší publikaci se tohoto tématu dotýká několik kapitol. Tomáš Pánek analyzoval ve svém textu obrazy krkonošských dějin v historiografiích českých a (sude-to)německých v letech 1918–1948. Názorně ukazuje nejen odlišné záměry (na německé straně zdůrazňování „civilizačního“ přínosu při osidlování hor; na straně české pak snahu zviditelnit a často zveličít přítomnost a aktivitu českého elementu v Krkonoších), ale rovněž podmínky, které limitovaly jednu či druhou stranu v jejich úsilí – např. čeští badatelé neměli v meziválečném období přístup do vrchlabského muzea a jeho sbírek. V některých případech pak docházelo ke zcela záměrným reinterpretacím dějin na základě neudržitelných vědeckých (či „vědeckých“) závěrů, často vedeným politickými zájmy. Jak již bylo zmíněno, slouží ke cti oboru, že největším excesům se postavili sami badatelé ze stejné etnické skupiny. Kapitola Jana Ivanova ilustrovala možnosti recipročního využití pramenů osobní povahy vysídlenecké provenience (vzpomínky, rozhovory, paměti apod.) k obohacení tematicky zaměřené databáze *Archa Krkonoš* a naopak možnost její instrumentalizace krajany. Přehled Václavy Horčákové přinesl mimo jiné informace o vybraných veřejných bibliografických databázích na německé straně, které mohou výrazně usnadnit orientaci v rozsáhlé německojazyčné historiografické produkci.

Kromě výše uvedených jsou v naší publikaci tématu krajanů věnovány specificky tři kapitoly. První z nich, z pera Tomáše Korbela, přinesla důkladnou rešerši a analýzu obsahu archivu Krkonošského muzea v Marktobedorfu. Ve sbírkách této instituce je možné dohledat množství pramenů k lidové kultuře, dějinám všednodennosti či vlastivědnému bádání předválečného období. K dispozici je však také množství materiálu spojeného s formováním a udržováním místní krajaňské komunity a do jisté míry i s re/konstrukcí její kolektivní identity a historické paměti. Toto poslední téma ve svém

textu cíleně adresovala Sandra Kreisslová, která analyzuje časopis *Riesengebirgsheimat*. Konstatovala nejen jeho přínos k poznání všednodennosti, zvyků a lidové kultury krkonošských Němců, ale rovněž neocenitelný příspěvek k detailní regionální vlastivědě postavené na znalostech získaných *in situ*, samozřejmě s výhradou, že k těmto zdrojům je nutno přistupovat velmi obezřetně, neboť míra zkreslení v nich bývá poměrně vysoká. Především však její kapitola ukázala, jak se časopis vyvíjel pod vlivem měnících se očekávání svého publika, čemuž se redakce úspěšně přizpůsobovala. Časopis pak autorka přímo charakterizovala jako nositele sdíleného kolektivního traumatu a vzpomínání na něj. Stanislav Holubec ve své kapitole řešil komplikované udržování původní identity vysídlenců (nyní obyvatel jiného státu), její obohacování o nové faktory (především sdílené trauma „vyhnání“) a postupné přetváření do identity svým způsobem nové, a to vše za současného udržování vzpomínek na „starou domovinu“ a probíhajících pokusů získat informace o jejím současném stavu. Že byli vysídlenci, kteří se dostali na návštěvu do socialistického Československa, velmi kritičtí, není třeba zvláště zdůrazňovat. Na druhé straně je však třeba uznat, že celá řada jejich konkrétních poznatků byla velmi trefná.

Posledním badatelským cílem naší práce bylo poukázat na velmi široké spektrum informačních zdrojů (tj. v širším slova smyslu pramenů) relevantních pro dějiny Krkonoš ve 20. století a jejich výzkum. V jednotlivých kapitolách se autorský tým snažil poukázat nejen na prameny typické, tj. nejčastěji používané, ale rovněž (a v některých případech především) na ty upozaděné, méně využívané či v klasickém historiografickém výzkumu do značné míry netypické. Z jednotlivých kapitol pak vyplývá nejen přehled těchto pramenů, ale rovněž jejich interpretační možnosti a limity, včetně případných skrytých nástrah provázejících jejich vytěžování. Tři texty tvořící první oddíl knihy tedy využívají nejen příručky nejružnějšího typu či samotné právní předpisy, ale demonstrují rovněž užití starších kartografických pramenů. Jiří Louda poukazuje na problémy při jejich komparaci. Oba další autoři (Pavel Zahradník i Daniela Coganová) názorně ukazují výpovědní hodnotu inventárních pomůcek (resp. úvodů k nim). Tyto často podceňované zdroje, i v dnešní době nezřídka hůře dostupné, jsou vytvářeny správci archivních fondů, a mnohdy obsahují velmi validní syntetizující analýzy.

V dalším oddílu knihy, *Spolu, vedle sebe a proti sobě: Němci a Češi na jižní straně Krkonoš*, analyzují autoři literární produkci především z meziválečného období. Jana Mezerová provedla komparativní analýzu tří velkých vlastivědných publikací, které byly svého druhu „výkladní skříň“ daných měst a jejich identit. Logicky mezi nimi existovaly značné rozdíly vyplývající

z odlišné geografické polohy, skladby místní ekonomiky apod. Především je však zapotřebí do jisté míry filtrovat informace v těchto publikacích obsažené, neboť je vytvářeli nadšení lokálpatrioti, kteří měli přirozenou tendenci (ať už vědomě či podvědomě) kvality svého města zveličovat, zatímco jeho nedostatky nezřídka upozadovali. Krom toho je také zjevné, že úroveň jednotlivých textů ve zkoumaných vlastivědných publikacích kolísá.

Tomáš Pánek se zabýval krkonošskou regionální historiografickou produkcí českého a německého etnika. Poukázal při tom na skutečnost, že i v případě autorů s nesporným znalostním a vzdělanostním fundamentem docházelo často k produkci textů pod prizmatem nacionálně-ideologického pojetí dané problematiky. Výsledkem pak mohly být v lepším případě selekce používaných zdrojů a informací, v případě horším pak i záměrné zkreslení či vysloveně zavádějící závěry. Tomasz Przerwa ve své kapitole o rozvoji lyžování v Krkonoších provedl obsahovou analýzu několika regionálních německy psaných turistických a sportovních časopisů. Prokázal, že i do nově se rozvíjejícího a popularitu získávajícího odvětví se výrazně propisovaly nacionální spory, a to často až do té míry, že informace o druhém etniku byly marginalizovány, či případně zcela vynechávány. Časopisy byly úzce provázány se spolkovou činností a reflektují tak do značné míry stav i (ne)úspěchy daných spolků. Mohou být tedy kromě svého primárního zacílení rovněž cenným pramenem k bádání o spolkové historii. Analýza Marka Krejčího na případové studii harrachovské literární kolonie komplementárně využila archivní zdroje, krásnou literaturu, ego-dokumenty, jakož i osobní vzpomínky, a demonstrovala tak možnosti využití těchto pramenů.

Ve třetím oddílu nazvaném *Starý domov v nové vlasti: budování a udržování kolektivní identity krkonošských vysídlenců* dvojice textů od Sandry Kreisslové a Stanislava Holubce analyzovala poválečný krajanský tisk (tj. časopisy nuceně vysídlených do SRN) jako specifický pramen pojednávající o uchování kolektivní identity. Obě tyto kapitoly však demonstrují, že se rovněž jednalo o vytváření identity nové, jakož i o dílčí reinterpretace identit původních. Krajanské časopisy jsou samozřejmě vysoce tendenční, zabarvené nacionální ideologií a obsahově instrumentalizované pro potřeby komunity svého obcenstva (ostatně jejich přispěvateli bývali lidé, kteří byli aktivní již před válkou, přičemž ve druhé polovině 30. let se řada, ne-li většina z nich přiklonila k Henleinovi a nacismu). Je tedy nezbytné přistupovat k nim s krajní obezřetností. Na druhé straně ovšem oba autoři dokázali, že se jedná o mimořádný zdroj specifických detailních informací, a zejména o jedinečný pramen ke zkoumání vysídlenecké (vyhnanecké) identity.

Tomáš Korbel provedl zevrubnou rešerši v archivu Krkonošského muzea v bavorském Marktoberdorfu. Deskriptivní část jeho textu je vynikajícím odrazovým můstkem pro další badatele. Kapitola však obsahuje rovněž analýzu materiálů v předmětném archivu deponovaných. Jako obvykle se ukazuje, že tyto materiály odrážejí dobu svého vzniku. Především je však důležité, že původcem fondu nebyla veřejnoprávní instituce, ale de facto spolek povahy soukromoprávní. Archiv tak reflektuje jednotlivé aktivity tohoto spolku a jejich proměny v čase, a to ještě v závislosti na dochovaném množství zdrojů.

V posledním oddílu naší monografie, který využití specifických pramenů tematizuje, přinesly kapitoly Jiřího Kohoutka a Jana Slavička případové studie opřené o prameny centrální provenience. Konkrétně se jedná o statistické zdroje, v jednom případě k výsledkům parlamentních voleb, ve druhém k problematice družstevnictví. Oba autoři ukázali, že tyto zdroje lze využít i pro regionálně zaměřenou analýzu. Zjevnou výhodou je oficiální charakter používaných pramenů, což s sebou přináší použití jednotné, a hlavně zcela transparentně deklarované metodiky jejich vzniku, stejně jako obecnou dostupnost. Současné však oba texty poukázaly na limity tohoto druhu statistických pramenů: jednak nízké „rozlišení“, když nejnižší úrovní analýzy jsou soudní okresy, jednak tyto prameny pochopitelně naprosto opomíjejí regionální specifika (což je důsledek právě oné jednotné metodiky). To druhé je však zároveň nepopíratelnou výhodou, neboť se tím zabraňuje deformacím ať již v důsledku sympatií nebo antipatií, či v důsledku nedostatečného zasazení do širších kontextuálních rámců (kognitivní zkreslení). Jinak řečeno, tyto prameny jsou vhodné pro komparaci regionu s celkem a z ní vyplývající analýzu; méně vhodné (či dokonce nevhodné) jsou pro poznání hlubších souvislostí regionálních specifík.

Poslední čtyři texty jsou věnovány v historickém výzkumu často opomíjenému tématu – specializovaným databázím. Jedná se přitom o informační zdroje, které obsahují takřka nepřehledné množství často velmi detailních a jinde nedostupných informací. Tyto informace jsou navíc systematicky tříděny a uspořádány, což umožňuje badatelům vyhledávat celé jejich soubory, a to i ve vzájemných vazbách. Kapitola Václavy Horčákové přinesla přehled hlavních veřejně dostupných bibliografických databází, přičemž u některých z nich je pravděpodobné, že povědomí běžných badatelů o nich bude velmi limitované. Zároveň je zjevné, že ačkoliv tyto databáze vznikaly s použitím obdobných metodik, existují mezi nimi podstatné rozdíly, které mohou jejich vytěžování komplikovat. Jan Ivanov představil případovou studii jedné konkrétní databáze. Tu vytváří a provozuje v regionu působící spolek. Z toho logicky vyplývají její silné stránky: schopnost zachytit informace na

vysoce detailní úrovni při zapojení vynikající znalosti regionálního i lokálního kontextu. Současně však tato kapitola v obecné rovině podkryla klíčový problém takovýchto projektů, kterým je jejich udržitelnost. Vzhledem k tomu, že nejsou provozovány oficiálními, na stát (či samosprávu) napojenými institucemi, reálně hrozí nebezpečí ukončení jejich činnosti a z toho plynoucí riziko ztráty uchovávaných dat. Schopnost daný projekt udržet a rozvíjet je totiž odvislá od životaschopnosti spolku, na který je napojen. Dotyčné databáze se to pravděpodobně netýká, obecně je to však rizikem podobných projektů. Dvě závěrečné kapitoly autorských dvojic Kateřina Brožová – Kamila Brožová a Petra Hoffmannová – Jiří Kocián ilustrovaly technické postupy při převádění dat získaných aplikovaným historickým výzkumem do strukturované podoby veřejné specializované databáze, resp. na ní navázaného softwarového řešení. Představily zároveň část obtíží, které se v rámci těchto procesů objevují (např. problém sladění dat získaných jednotlivými výzkumníky do jednotného formátu) a mohou tedy sloužit jako příklady dobré praxe při překonávání těchto překážek.

Naši publikaci uzavíráme – zdánlivě paradoxně – velmi podobně, jako jsme v roce 2021 uváděli kritický katalog k naší projektové výstavě *Opevněná krajina*⁶⁹⁹. Navzdory našemu pokroku v bádání stále čelíme paradoxu výzkumu 20. století. Tedy období, k němuž máme dochováno takřka nepřeborné množství pramenů a o němž v obecné rovině do velké míry známe odpovědi na základní otázky *co? kdy? kde? proč?* a *jak?* se odehrávalo. Zaměříme-li však náš výzkum detailněji a do regionů, naše jistota odpovědí na tyto otázky slábně. Naše poznání se zamlžuje, a přestože stále nepochybně známe celkový obraz dějin, řada detailů se vytrácí, obrysy se rozostřují a některé specifické poznatky vázané na region nám unikají, v některých případech dokonce nenávratně mizí. Věříme však, že naše kniha obraz krkonošských dějin 20. století alespoň dílčím způsobem opět projasňuje a kontury historického poznání zpřesňuje.

Za autorský tým

Jiří Kohoutek a Jan Slavíček

699 NOVÁKOVÁ, T., et al. *Opevněná krajina: lidé ve východních Krkonoších 1938: kritický katalog k výstavě*, s. 7.

Zusammenfassung

Die vorliegende Monographie⁷⁰⁰ unseres Autorenteam besafst sich mit ausgewählten Aspekten der Geschichte des Riesengebirges im 20. Jahrhundert, einer Zeit, in der die Region grundlegende demografische, wirtschaftliche, soziale, politische und andere Veränderungen durchmachte. Das Riesengebirge als spezifische Region (u. a. als Grenzregion, höchstes Gebirge der böhmischen Länder, Gebiet mit komplizierter ethnischer Struktur und wichtiges Erholungsgebiet) hat in der Belletristik schon immer eine große Rolle gespielt. Es gibt aber deutlich weniger historische Fachtexte, die sich mit ihrer Geschichte befassen. Insbesondere die auf modernen Methoden der Geschichtswissenschaft basierende Forschung ist noch relativ selten. Große synthetische Werke, die sich mit der Geschichte der böhmischen Länder befassen, berühren das Riesengebirge meist nur am Rande. Einen großen Teil der vorhandenen Buchproduktion zum Thema hat das Autorenteam des Projekts „Riesengebirgsquellen“ (*Prameny Krkonoš*) bereits in seiner früheren Publikation „Befestigte Landschaft“ (*Opevněná krajina*) ausgewertet. Aus Gründen der Übersichtlichkeit verweisen wir daher auf diese Veröffentlichung.⁷⁰¹

Der einzigartige Charakter des Riesengebirges hat zur Folge, dass die Erforschung seiner Geschichte in ihrer Komplexität schwierig ist, selbst für eine scheinbar so quellenreiche Zeit wie das 20. Jahrhundert. Diese Publikation ist kein allumfassendes Kompendium des historischen Wissens über die Region Riesengebirge und hat auch nicht den Anspruch, ein solches zu sein. Es handelt sich, zumindest größtenteils, nicht um ein synthetisches Erhebungswerk. Stattdessen konzentriert sie sich auf ausgewählte Themen, die sie aus dem Blickwinkel verschiedener Forschungsansätze und unter Verwendung eines breiten Spektrums von Informationsquellen sowohl tschechischer als auch deutscher, zentraler, regionaler und lokaler Provenienz darstellt, die sowohl von offiziellen Institutionen als auch

700 Das Buch ist mit Unterstützung des Programms zur Unterstützung der angewandten Forschung und Entwicklung der nationalen und kulturellen Identität für die Jahre 2016 bis 2022 [Program na podporu národní a kulturní identity, NAKI II], im Rahmen des Projekts Nr. DG20P02OVV010 *Riesengebirgsquellen. Systementwicklung der Erfassung, Bearbeitung und Vorstellung von Quellen, die sich mit der Geschichte und Kultur des Riesengebirges befassen sowie deren Nutzung in der Forschung und dem Bildungswesen* [*Prameny Krkonoš. Vývoj systému evidence, zpracování a prezentace pramenů k historii a kultuře Krkonoš a jeho využití ve výzkumu a edukaci*] erschienen.

701 NOVÁKOVÁ, T., et al. *Opevněná krajina: lidé ve východních Krkonoších 1938: kritický katalog k výstavě*. [Befestigte Landschaft: Menschen im östlichen Riesengebirge 1938: kritischer Katalog zur Ausstellung.], S. 7–21.

von verschiedenen Vereinen und Privatpersonen stammen. Die einzelnen Kapitel sind daher in gewisser Weise als Fallstudien konzipiert. Im Gegensatz zu Veröffentlichungen in Form von Sammelbänden sind sie jedoch durch einen einheitlichen Ansatz verbunden, der sich auf die Quellen und die Möglichkeiten ihrer Nutzung konzentriert. Mit anderen Worten: Wir glauben, dass die Schlussfolgerungen zu den Teilbereichen allgemein gültig sind für andere, ähnliche Forschungsthemen, auch wenn sie sich natürlich in kleinen Details unterscheiden können. Es ist davon auszugehen, dass analoge Quellen und Möglichkeiten ihrer Nutzung auch für die Erforschung anderer Regionen zur Verfügung stehen und die methodischen Schlussfolgerungen unserer Arbeit somit weitgehend übertragbar sind. Die Bestätigung dieser These ist somit eine Herausforderung für weitere, auch vergleichende, Forschungsarbeiten.

Unser Buch spiegelt **sechs Forschungsansätze** wider, die das Riesengebirge als einzigartige Region respektieren und Raum für spezifische Einsichten und für die Nutzung einer breiten Palette von Informationsquellen und deren Interpretation eröffnen. Diese Forschungsziele sind in ihrer Mehrzahl auch die Ausgangspunkte für das gesamte wissenschaftliche Projekt, in dessen Rahmen diese Veröffentlichung entstanden ist.

Erstens: die Ambitionen unserer Monographie bestehen darin, die Welt der so genannten „großen“ Geschichte mit der so genannten „kleinen“, regionalen Geschichte zu verbinden. Diese beiden Welten kooperieren in der modernen tschechischen Historiographie nur selten. Die Gründe dafür liegen auf der Hand – es geht in erster Linie um die unterschiedliche methodische Ausstattung und die daraus resultierenden unterschiedlichen Forschungsschwerpunkte. Die „große“ Forschung, die von zentralen Einrichtungen durchgeführt wird, ist in der Lage, einen breiten Kontext zu schaffen, und verfügt über die modernsten methodischen Instrumente sowie über die Anregungen und Schlussfolgerungen der zeitgenössischen Weltwissenschaft. Regionalhistoriker hingegen verfügen über eine ausgezeichnete Detailkenntnis der regionalen Besonderheiten und des lokalen Kontextes, der auf dieser Detailkenntnis beruht. Beiden Ansätzen mangelt es jedoch in der Regel genau an den Stärken des jeweils anderen – dem Regionalhistoriker/-Enthusiasten, dessen Lebensunterhalt in der Regel nicht auf wissenschaftlicher Forschung per se beruht, fehlen oft die Möglichkeiten einer zentralen Spitzeneinrichtung und der damit verbundene Zugang zu einem breiten Spektrum an Forschungsmöglichkeiten. Umgekehrt kann ein Mitarbeiter einer solchen zentralen Institution kaum ein so detailliertes ortsspezifisches Wissen erlangen wie ein Regionalhistoriker.

Unserer Meinung nach wird die Regionalgeschichte zu Unrecht als „klein“ bezeichnet. In mehreren Kapiteln unserer Publikation wird diese Bezeichnung widerlegt und die Notwendigkeit der Verwendung von Quellen sowohl zentraler als auch regionaler Herkunft nachgewiesen. Das Kapitel von Jiří Louda (*Vymezení a členění regionu Krkonoš / Definition und Aufteilung des Riesengebirges*) zeigt die Logik der tiefen Verflechtung der territorial-administrativen Aufteilung der Region mit ihrer historischen, jahrhundertelangen Entwicklung. Die Einteilung in das westliche, mittlere und östliche Riesengebirge, die in etwa die Grenzen der drei politischen Bezirke widerspiegelte, war organisch mit der allmählichen Entwicklung der Siedlungen entlang der drei Flusstäler verbunden und berücksichtigte somit die wichtigsten geografischen Bedingungen. Die Tatsache, dass diese Aufteilung nun wieder von der aktuellen territorial-administrativen Struktur respektiert wird, kann als eine positive Rückkehr (nach der Aufgabe der nicht ganz angemessenen Regelung von 1960) zu einer traditionellen und vor allem funktionalen Lösung gewertet werden, wie die Kapitel von Daniela Coganová (*Správní a územní vývoj západních Krkonoš / Administrative und territoriale Entwicklung des westlichen Riesengebirges*) und Pavel Zahradník (*Správní a územní vývoj středních a východních Krkonoš / Administrative und territoriale Entwicklung des mittleren und östlichen Riesengebirges*) ausführlich zeigen. Das Kapitel von Václava Horčáková (*Volně dostupné bibliografické zdroje k dějinám Krkonoš a Podkrkonoší / Frei verfügbare bibliografische Ressourcen zur Geschichte des Riesengebirges und des Riesengebirgs-Vorlandes*) weist auf die Notwendigkeit hin, die Nutzung von zentralen und regionalen Bibliografien zu kombinieren. Jan Ivanov (*Sběr a zpracování mikrohistorických dat pro databázi Archa Krkonoš / Sammeln und Aufbereitung mikrohistorischer Daten für die Datenbank Arche des Riesengebirges*) stellt in seinem Kapitel die Arche des Riesengebirges vor – ein hervorragendes Projekt, das auf der Kombination von detaillierten Kenntnissen der Region und der professionellen Nutzung von Archivquellen und deren Kombination mit Informationsquellen unterschiedlicher Provenienz beruht, von Überlieferungen und Interviews bis hin zu Fotosammlungen usw. Andererseits zeigen die Kapitel von Jiří Kohoutek (*Prvorepublikové volby do Poslanecké sněmovny v Krkonoších: vybrané aspekty volebního chování / Die Wahlen zur Abgeordnetenversammlung in der Ersten Republik im Riesengebirge: Ausgewählte Aspekte des Wahlverhaltens*) und Jan Slavíček (*Specifika krkonošského družstevnictví na počátku dvacátých let optikou statistických pramenů / Die Besonderheiten des Genossenschaftswesens im Riesengebirge zu Beginn der 1920er Jahre im Lichte statistischer Quellen*), dass es auch auf der Grundlage von Quellen ausschließlich zentraler Provenienz möglich ist,

gültige, wenn auch partielle Schlussfolgerungen über die Geschichte einer bestimmten Region zu ziehen.

Der zweite Ausgangspunkt unserer Überlegungen ist die Tatsache, dass das Riesengebirge eine Region mit einer sehr komplizierten ethnischen Struktur ist. Die Komplexität der gegenseitigen Beziehungen wurde noch dadurch verschärft, dass die ethnische Mehrheitsgruppe, die Tschechen, seit langem eine Minderheit im Riesengebirge waren, während die ethnische Minderheit in der Republik, die Deutschen⁷⁰², die Mehrheit in der Region waren. Aber auch dies war nicht ganz richtig, und bei näherer Betrachtung wurde die Situation noch verwirrender – in den Gerichtsbezirken Hochstadt an der Iser (Vysoké nad Jizerou) und Starkenbach (Jilemnice) hatten die Tschechen im Gegenteil eine deutliche Mehrheit (1921 etwa 20:1). Das Bild der nationalen Mehrheit oder Minderheit im Riesengebirge änderte sich also mit dem verwendeten Maßstab. Die Minderheit wurde zu einer regionalen Mehrheit, nur um die Situation an einigen Orten mit einer höheren Auflösung wieder umzukehren. Langfristige Spannungen eskalierten natürlich, vor allem in Krisenzeiten oder bei großen historischen Umwälzungen, wie bei der Gründung der Tschechoslowakei oder der internationalen politischen Krise von 1938, die im Münchner Abkommen, der anschließenden Auflösung der Republik und, nach ihrer Wiederherstellung, der „endgültigen“ Lösung der gegenseitigen interethnischen Beziehungen aus einer Machtposition in Form von Zwangsabschiebungen⁷⁰³ der deutschen Bevölkerung gipfelte.

Das Thema der nationalen Rivalität zieht sich natürlich wie ein roter Faden durch unsere Publikation. Sie hat sich zum Beispiel im Wahlverhalten niedergeschlagen, wie das Kapitel von Jiří Kohoutek zeigt. Auch die territorial-administrative Struktur wurde beeinflusst, da die tschechische Volksgrup-

702 Die Begriffe „Sudetendeutsche“ und „sudetendeutsch“ haben in der Geschichtswissenschaft keinen allgemein anerkannten Inhalt. Sie haben erhebliche Kontroversen ausgelöst, weil sie von den Nazis und der mit ihnen verbündeten Propaganda massenhaft instrumentalisiert wurden. Andererseits wird der Begriff heute, vor allem in der deutschen Literatur, für die deutsche Volksgruppe verwendet, die in den tschechischen Ländern lebte. In dieser Monographie verwenden wir die Begriffe „Sudetendeutsche“ und „sudetendeutsch“ ausschließlich für ehemalige tschechoslowakische Deutsche, die nach 1945 zwangsumgesiedelt wurden. Für die Zeit vor diesem Jahr verwenden wir die Bezeichnungen „tschechische Deutsche“, „Deutsche aus den böhmischen Ländern/in den böhmischen Ländern“. In der adjektivischen Form verwenden wir die Formulierung „deutsch“. Wenn wir uns auf Deutsche außerhalb der Tschechoslowakei beziehen, ist dies im Text angegeben.

703 In unserer Publikation verwenden wir den Begriff „Zwangsaussiedlung“, der auf einem zumindest teilweisen Konsens beruht, und zwar in Varianten „international nicht anerkannt“ (d. h. vor der Potsdamer Konferenz stattfindend, in tschechischen/tschechoslowakischen Veröffentlichungen früher als „wilde Zwangsabschiebung“ bezeichnet) und „international anerkannt“ (d. h. nach der Potsdamer Konferenz stattfindend, früher auch als „organisierte Zwangsabschiebung“ bezeichnet).

pe bereits 1876 aus nationalistischen Gründen die Schaffung eines neuen Gerichtsbezirks Hochstadt an der Iser (Vysoké nad Jizerou) erzwang. Wie Daniela Coganová in ihrem Text zeigt, war dieser Bezirk ein anorganisch entstandenes künstliches Gebilde, dessen Grundidentität durch den tschechischen nationalistischen Aspekt geprägt war. Tomáš Pánek zeigt in seinem Artikel (*Krkonošské dějiny mezi českou a (sudeto)německou regionální historiografií (1918–1948) / Riesengebirgs-geschichte zwischen tschechischer und (sudeten)deutscher regionaler Historiographie (1918–1948)*), wie sich die nationale Rivalität in der regionalen Historiographie beider Volksgruppen widerspiegelte, mit meist erfolglosen Versuchen auf beiden Seiten, Fakten und deren Interpretation an die gewünschte ideologisch-nationale Schablone anzupassen. Zur Ehre der Wissenschaft dient dann, dass die größten „Auswüchse“ in diesem Sinne oft von Kollegen der gleichen Nationalität aufgezeigt wurden. Jan Slavíček zeigt dann, dass sich die nationale Teilung auch im wirtschaftlichen Bereich widerspiegelte, als die wichtigste Grenze zwischen den Genossenschaften im Riesengebirge die Unterscheidung zwischen der tschechischen und der deutschen Verhandlungssprache war (dasselbe galt natürlich auch für die übrigen böhmischen Länder).

Der dritte Forschungsansatzpunkt berücksichtigt den spezifischen Charakter des Riesengebirges, der durch seine geomorphologische Struktur und seine Lage innerhalb des Staates (Grenzgebirge) geprägt wird. Gleichzeitig ist es aber das einzige Gebirge in den böhmischen Ländern, was natürlich die Entwicklung und Form der Siedlungsstruktur, der Wirtschaft, des Verkehrsnetzes sowie der territorialen und administrativen Organisation beeinflusst hat (siehe oben das Kapitel von Jiří Louda). Die Datenbank „Arche des Riesengebirges“ (*Archa Krkonoš*), die Jan Ivanov in seinem Kapitel vorstellt, kann als detaillierte Grundlage für synthetisierende Analysen der Siedlungsentwicklung einzelner Ortschaften dienen, da sie die Veränderungen der Eigentumsverhältnisse bis auf die Ebene der einzelnen Gebäude aufzeigt (wem sie gehörten, welche baulichen Veränderungen an ihnen vorgenommen wurden usw.). Die Kartierung des Schicksals bedeutender Riesengebirgsfamilien trägt zum Verständnis der Mobilität der Riesengebirgsbevölkerung bei, sowohl in geografischer (wer zog von wo nach wo) als auch in sozialer Hinsicht. Die lokale Wirtschaft, insbesondere die wichtigen Unternehmen, war das Aushängeschild der einzelnen Gemeinden des Riesengebirges, was am Beispiel von Trautenau (Trutnov) Jana Mezerová in ihrem Kapitel über den Vergleich der großen heimatkundlichen Publikationen (*Natura versus Cultura: Obraz horské krajiny ve vlastivědné produkci (sudeto)německého obyvatelstva Krkonoš a Jizerských hor // Natura versus Cultura: Das Bild der Gebirgslandschaft in der heimatkundlichen Produktion der (sudeten)deut-*

schen Bevölkerung des Riesengebirges und des Isergebirges) demonstriert. Wie Tomáš Korbel (*Archiv Krkonošského muzea v bavorském Marktoberdorfu a možnosti jeho využití při výzkumu Krkonoš / Das Archiv des Riesengebirgsmuseums in Marktoberdorf, Bayern, und die Möglichkeiten seiner Nutzung für die Riesengebirgsforschung*) zeigt, ist in den regionalen Archiven viel über das lokale Handwerk und die Wirtschaft der Gemeinden zu finden. Das Kapitel von Jan Slaviček befasst sich mit der Struktur, der Typologie, der nationalen und geografischen Verteilung der Genossenschaften im Riesengebirge in den Anfangsjahren der Tschechoslowakischen Republik. Genossenschaften waren ein unverzichtbarer Bestandteil der regionalen Wirtschaft, und es ist klar, dass sie sich sehr flexibel an die Marktanforderungen anpassen konnten, was durch die breite Palette von Genossenschaftstypen belegt wird, die mit den lokalen Besonderheiten der Region verbunden sind (z. B. die überdurchschnittlich hohe Anzahl von Viehzuchtgenossenschaften unter den landwirtschaftlichen Genossenschaften).

Eine der wichtigsten Nutzungen der oben genannten Spezifika des Riesengebirges war die Entwicklung von Tourismus und Sport. Marek Krejčí (*Harrachov jako předválečné letovisko pražských českých intelektuálů / Harrachsdorf als Vorkriegserholungsort der tschechischen Intellektuellen aus Prag*) weist auf eine besondere Form dieses Phänomens in Form einer literarischen Kolonie in Harrachsdorf (Harrachov) der Zwischenkriegszeit hin, die aus der intellektuellen Elite Prags, insbesondere aus dem Bereich der Anwaltschaft, bestand. Die Zugehörigkeit zur literarischen Kolonie war eindeutig Teil des sozialen Kapitals und konnte zum beruflichen und sozialen Aufstieg beitragen. Das Kapitel von Tomasz Przerwa (*Německé turistické a sportovní časopisy jako zdroj informací o lyžování v Krkonoších do konce druhé světové války / Deutsche Touristik- und Sportzeitschriften als Informationsquelle für den Skisport im Riesengebirge bis zum Ende des Zweiten Weltkriegs*) gibt einen Einblick in die Entwicklung des Skisports im Riesengebirge (in dieser Publikation ausnahmsweise auch auf der Nordseite des Gebirges). Dies hing weitgehend mit der Gründung und Tätigkeit von Verbänden zusammen, die sich auf diese Tätigkeit konzentrierten und eigene Zeitschriften herausgaben. In diesen Zeitschriften erschienen nicht nur Nachrichten und Berichte über sportliche Erfolge, sondern es wurden auch nationale Rivalitäten zum Ausdruck gebracht.

Das vierte Forschungsvorhaben unserer Publikation ist die Reflexion über eine Reihe von Diskontinuitäten in der historischen Entwicklung der Region Riesengebirge. Sieht man in diesem Moment von dem wichtigsten Ereignis ab, nämlich der Zwangsabschiebung der deutschen Bevölkerung (die im Folgenden aufgeführt wird), so war die wichtigste Reihe von Ereig-

nissen die innenpolitische Umgestaltung in der zweiten Hälfte der 1930er Jahre des 20. Jhs., die von der nationalistischen Radikalisierung und dem Staatsnegativismus der deutschen Volksgruppe getragen wurde, die jedoch in erster Linie auf den Aufstieg des Nationalsozialismus in Deutschland reagierte. Dies spiegelte sich natürlich in den Wahlergebnissen wider, wie Jiří Kohoutek in seinem Kapitel zeigt. Er bezieht sich aber nicht nur auf den Aufstieg der SdP im Jahre 1935, sondern analysiert auch das Wahlverhalten der Riesengebirgler bei allen vier Parlamentswahlen der Zwischenkriegszeit. Er zeigt, dass sich die Bevölkerung bei der Stimmabgabe überwiegend an die nationalen Grenzen hielt und erst dann den ideologischen Aspekt berücksichtigte (d. h. ob sie z. B. für die Sozialdemokraten oder die Agrarier stimmte). Offensichtlich ist auch die relativ starke Stellung der deutschen ultranationalistischen politischen Gruppierungen in der Zwischenkriegszeit. Marek Krejčí's Text spiegelt die negativen Folgen einer Reihe von Unterbrechungen in den Jahren 1938–1948 wider, die für die literarische Harrachsdorfer Kolonie fatal waren, da einige ihrer Mitglieder in Konzentrationslagern oder im Widerstand umkamen. Die Überlebenden erlebten dann nach 1948 einen grundlegenden Wandel ihres sozialen Status und ihrer Stellung. Für die Mitglieder der Kolonie war dann etwas ganz Spezifisches das tragische Schicksal von Emil Hácha. Die Reflexion bedeutender historischer Diskontinuitäten wurde auch Teil des rekonstruierten kollektiven Gedächtnisses und der aufrechterhaltenen regionalen Identität der Aussiedler nach 1945, die zusammen mit der (illusorischen) Hoffnung auf Rückkehr zu einem integrierenden Element der Sudetendeutschen wurde. In ihren Kapiteln demonstrieren dies Sandra Kreisslová (*Krajanský tisk německých vysídlenců z Krkonoš po roce 1945 / Die Heimatpresse der deutschen Heimatvertriebenen aus dem Riesengebirge nach 1945*) und Stanislav Holubec (*Chlad SRN a teplo domoviny. Aktivita vysídlenců z Krkonoš a jejich reflexe ztracené vlasti v 50. letech v archivu Krkonošského muzea v Marktoberdorfu a na stránkách krajanského tisku / Die Kälte der BRD und die Wärme der Heimat. Die Aktivitäten der Aussiedler aus dem Riesengebirge und ihre Reflexion über ihre verlorene Heimat in den 1950er Jahren in den Archiven des Riesengebirgsmuseums in Marktoberdorf und in der Heimatpresse*). Dies wird deutlich durch die Darstellung verschiedener Fahnen auf dem Gipfel der Schneekoppe (Sněžka) in verschiedenen Epochen, erwähnt im Kapitel des Zweitgenannten. Insgesamt wurde das Riesengebirge tatsächlich zu einem Spiegel der „großen“ Geschichte, wobei dieser Spiegel im übertragenen Sinne in einigen Fällen Risse, Abnutzungserscheinungen oder sogar Ausbeulungen aufweist und das vermittelte Bild der Geschichte daher in gewisser Weise verschwommen, fragmentiert oder anderweitig verzerrt sein kann, sei es absichtlich oder unabsichtlich.

Der bedeutendste Einschnitt waren zweifellos die Ereignisse des Zweiten Weltkriegs (mit einem Vorspiel in Form der Sezession des überwiegenden Teils des Riesengebirges im Herbst 1938), die nicht nur menschliche und wirtschaftliche Verluste, sondern vor allem die anschließende Zwangsumsiedlung der deutschen Bevölkerung nach 1945 zur Folge hatten. **Der fünfte Forschungsaspekt** unseres Buches spiegelt eine grundlegende Störung eines wesentlichen Teils des historischen Gedächtnisses wider, dessen Träger die sich hier über Jahrhunderte niedergelassene ursprüngliche Bevölkerung war. Schließlich ist das historische Gedächtnis selbst, das mit diesen Ereignissen verbunden ist, wahrscheinlich der neuralgischste Punkt der tschechisch-deutschen Beziehungen. Beide Seiten haben unterschiedliche Erinnerungen an die Jahre 1945–1946, die unter einem anderen Prisma gespeichert (und wiedergegeben!) werden. Das zeigt sich schon an der scheinbaren Banalität ihrer Benennung. Während die Tschechoslowakei jahrzehntelang den Standardbegriff „Transfer“ [„odsun“] verwendete, wurde auf deutscher Seite systematisch der Begriff „Vertreibung“ [vyhnání] verwendet. Dies ist nicht nur eine Frage der Semantik, da unterschiedliche Begriffe unterschiedliche Inhalte und Zusammenhänge implizieren. „Transfer“ stellt den Eindruck eines gut organisierten, im Grunde friedlichen Prozesses dar, der nach einem Plan ablief, bei dem alles nach Plan verlief und es nur vereinzelt zu Ausschreitungen kam. „Vertreibung“ hingegen deutet auf eine ganz andere Realität hin: Gewalt, illegale Handlungen, Willkür und Beliebigkeit, natürlich begleitet von einer um ein Vielfaches höheren Anzahl und Schwere von Exzessen oder gar gezieltem Terror. Die Übersetzung des Begriffs „odsun“ ist sehr ähnlich problematisch – während die tschechoslowakische Seite in der Regel den wertneutralen Begriff „Transfer“ verwendete, bevorzugte die deutsche Seite den Begriff „Abschub“, der bereits die Konnotation einer erzwungenen Bewegung hat. Es ist nicht die Aufgabe dieser Publikation, eine Lösung für diesen Streit zu finden; eine wichtige Rolle dabei haben die tschechisch-deutsche Historikerkommission bereits in den 1990er Jahren und in den letzten Jahrzehnten die moderne Historiographie auf beiden Seiten der Grenze gespielt. Es sei nur am Rande erwähnt, dass die Zwangsaussiedlung natürlich mit viel Gewalt und Kriminalität zusammenhing. Sie können auf keine Weise entschuldigt werden. Es ist dennoch notwendig, diese Ereignisse in den historischen Kontext der Entwicklungen der letzten zehn Jahre vor ihnen zu stellen, d.h. die ansonsten unbestreitbare Beteiligung eines großen Teils der tschechoslowakischen Deutschen an der Auflösung des Staates und nicht zuletzt die Erfahrungen der sechs Jahre des Zweiten Weltkriegs. Die Geschichte ist nicht einfach und lässt selten klar und deutlich unterscheidbare Bösewichte und Helden gegeneinander antreten.

Falls die Abschiebung in den Nachkriegsjahrzehnten auf tschechoslowakischer Seite zu dem Versuch führte, die Vergangenheit der Deutschen in den böhmischen Ländern so weit wie möglich zu marginalisieren und zu dämonisieren, so führte sie auf der Seite der Aussiedler zur Entstehung eines neuen Phänomens, des so genannten „Landsmannschaftstums“. Diese deutschen Ureinwohner der Tschechoslowakei versuchten zusammenzuhalten, ihre ursprüngliche Kultur zu bewahren (natürlich mit unvermeidlichen Verzerrungen) und ein kollektives Gedächtnis aufzubauen und zu bewahren, das oft mit ihrer ursprünglichen Identität verbunden war, sowohl regional (z.B. Riesengebirge) als auch lokal (z.B. Hohenebel/Vrchlabí). Dieses kollektive Gedächtnis unterschied sich grundlegend von dem auf der tschechoslowakischen Seite und widersprach ihm erheblich. In unserer Publikation befassen sich mit diesem Thema mehrere Kapitel. Tomáš Pánek analysiert in seinem Text die Geschichtsbilder des Riesengebirges in der tschechischen und (sudeten)deutschen Historiographie zwischen 1918 und 1948. Er erläutert nicht nur die unterschiedlichen Absichten (auf deutscher Seite die Betonung des „zivilisatorischen“ Beitrags bei der Besiedlung des Gebirges, auf tschechischer Seite der Versuch, die Anwesenheit und Aktivität des tschechischen Elements im Riesengebirge sichtbar zu machen und oft zu übertreiben), sondern auch die Bedingungen, die die eine oder andere Seite in ihren Bemühungen einschränkten – zum Beispiel hatten tschechische Forscher in der Zwischenkriegszeit keinen Zugang zum Museum in Hohenebel / Vrchlabí und seinen Sammlungen. In einigen Fällen kam es zu ganz bewussten Umdeutungen der Geschichte auf der Grundlage unhaltbarer wissenschaftlicher (oder „wissenschaftlicher“) Schlussfolgerungen, die oft von politischen Interessen geleitet waren. Wie bereits erwähnt, kommt es dem Fachgebiet zugute, dass die größten Exzesse von Forschern der gleichen ethnischen Gruppe widerlegt wurden. Das Kapitel von Jan Ivanov illustriert die Möglichkeiten der wechselseitigen Nutzung von Quellen persönlichen Charakters (Erinnerungen, Interviews, Memoiren usw.) zur Bereicherung der thematisch orientierten Datenbank „Arche des Riesengebirges“ und umgekehrt die Möglichkeiten ihrer Instrumentalisierung durch Landsleute. Die Übersicht von Václava Horčáková bietet u.a. Informationen zu ausgewählten öffentlichen bibliographischen Datenbanken auf deutscher Seite, welche die Orientierung in der umfangreichen deutschsprachigen historiographischen Produktion erheblich erleichtern können.

Zudem sind in unserer Publikation drei Kapitel speziell dem Thema „Aussiedler“ gewidmet. Die erste, verfasst von Tomáš Korběl, präsentiert eine gründliche Recherche und Analyse des Inhalts des Archivs des Riesengebirgsmuseums in Marktoberdorf. In den Sammlungen dieser Institution finden sich

zahlreiche Quellen zur Volkskultur, zur Geschichte des Alltagslebens und zur Hauswirtschaftsgeschichte der Vorkriegszeit. Es gibt jedoch auch eine Reihe von Materialien, die sich auf die Bildung und Erhaltung der lokalen Kommunität der Landsleute und in gewissem Maße auf die Re/Konstruktion ihrer kollektiven Identität und ihres historischen Gedächtnisses beziehen. Auf dieses letzte Thema geht Sandra Kreisslová, welche die Zeitschrift *Riesengebirgsheimat* analysiert, in ihrem Text besonders ein. Sie hebt nicht nur ihren Beitrag zur Kenntnis des Alltagslebens, der Bräuche und der Volkskultur der Riesengebirgsdeutschen hervor, sondern auch ihren unschätzbaren Beitrag zu einer detaillierten regionalen Heimatkunde, die auf in situ erworbenen Kenntnissen beruht, wobei diese Quellen natürlich mit großer Vorsicht zu behandeln sind, da der Grad der Verzerrung in ihnen in der Regel recht hoch ist. Vor allem aber zeigt sie, wie sich die Zeitschrift unter dem Einfluss der sich wandelnden Erwartungen ihres Publikums entwickelt hat, an die sich das Redaktionsteam erfolgreich angepasst hat. Die Autorin charakterisiert die Zeitschrift dann direkt als Träger für ein gemeinsames kollektives Trauma und eine gemeinsame Erinnerung. Stanislav Holubec befasst sich in seinem Kapitel mit der komplizierten Aufrechterhaltung der ursprünglichen Identität der Umsiedler (die jetzt in einem anderen Land leben), ihrer Anreicherung mit neuen Faktoren (insbesondere dem gemeinsamen Trauma der Vertreibung) und ihrer allmählichen Umwandlung in eine Art neue Identität, während gleichzeitig die Erinnerungen an die „alte Heimat“ aufrechterhalten werden und immer wieder versucht wird, Informationen über deren aktuellen Zustand zu erhalten. Dass die Aussiedler, die in die sozialistische Tschechoslowakei kamen, sehr kritisch waren, muss nicht besonders betont werden. Andererseits muss anerkannt werden, dass eine Reihe ihrer konkreten Feststellungen sehr zutreffend war.

Um dieses Thema abzuschließen, lassen Sie uns anmerken, dass die Bemühungen, historische Gedächtnisse zu schaffen und umzugestalten, auf beiden Seiten auch zu Versuchen geführt haben, Ereignisse auf unterschiedliche Weise zu (re)interpretieren, in einigen Fällen zu dekonstruieren und auf neue, andere und zielgerichtete Weise zu rekonstruieren. Die Versuche, Schnittpunkte und gemeinsame Interpretationen zu finden, oder die Rekonstruktion und Wiederbelebung des historischen Gedächtnisses, sind mit den letzten Jahrzehnten verbunden und stehen im Zusammenhang mit der Straffung der tschechisch-deutschen Beziehungen seit den 1990er Jahren.⁷⁰⁴

704 Übrigens wurde die Verfälschung des historischen Gedächtnisses häufig von der physischen Zerstörung oder Beschädigung der Quellen des historischen Wissens begleitet. Einer der Ambitionen des Projekts *Riesengebirgsquellen/Prameny Krkonoš* ist es, zur Wiederherstellung von Informationen über diese Informationsquellen beizutragen.

Der letzte, **sechste Forschungsansatzpunkt** unserer Arbeit besteht darin, ein sehr breites Spektrum an Informationsquellen (d.h. im weiteren Sinne des Wortes Quellen) aufzuzeigen, die für die Geschichte des Riesengebirges im 20. Jahrhundert und deren Erforschung relevant sind. In den einzelnen Kapiteln versucht das Autorenteam, nicht nur die typischen, d.h. die am häufigsten verwendeten Quellen aufzuzeigen, sondern auch (und in einigen Fällen besonders) die in der klassischen Geschichtsforschung vernachlässigten, weniger genutzten oder weitgehend untypischen. Oft handelt es sich dabei um Quellen, in denen wir in den überwiegenden Fällen nicht auf die Idee kämen, nach Informationen über das Riesengebirge zu suchen.⁷⁰⁵ Die einzelnen Kapitel geben dann nicht nur einen Überblick über diese Quellen, sondern auch über ihre Interpretationsmöglichkeiten und -grenzen, inklusive möglicher versteckter Fallstricke bei ihrer Nutzung. Die drei Texte, die den ersten Teil des Buches (*Od panství k okresům: územně-správní proměny Krkonoš/Vom Gut zum Bezirk: Territoriale und administrative Veränderungen im Riesengebirge*) bilden, verwenden daher nicht nur Handbücher verschiedener Art oder gesetzliche Regelungen selbst, sondern zeigen auch die Verwendung älterer kartografischer Quellen. Jiří Louda weist auf die Probleme bei diesem Vergleich hin. Die beiden anderen Autoren (Pavel Zahradník und Daniela Coganová) illustrieren den Zeugniswert von archivarischen Inventaren (oder Einführungen in diese). Diese oft unterbewerteten Quellen, die auch heute nicht selten schwerer zu finden sind, werden von Archivaren erstellt und enthalten oft sehr valide synthetisierende Analysen.

Im nächsten Abschnitt des Buches, *Spolu, vedle sebe a proti sobě: Němci a Češi na jižní straně Krkonoš/Miteinander, nebeneinander und gegeneinander: Deutsche und Tschechen auf der Südseite des Riesengebirges* analysieren die Autoren die literarische Produktion, vor allem aus der Zwischenkriegszeit. Jana Mezerová führt eine komparative Analyse von drei großen heimatkundlichen Publikationen durch, die eine Art „Schaufenster“ der Städte und ihrer Identitäten waren. Logischerweise gab es erhebliche Unterschiede zwischen ihnen, die sich aus der unterschiedlichen geografischen Lage, der Zusammensetzung der lokalen Wirtschaft usw. ergaben. Vor allem aber muss man die in diesen Publikationen enthaltenen Informationen bis zu einem gewissen Grad filtern, da sie von enthusiastischen Lokalpatrioten verfasst wurden, die (bewusst oder unbewusst) dazu neigten, die Qualitäten ihrer Stadt zu übertreiben, während sie ihre Schwächen oft bagatelli-

⁷⁰⁵ Für eine Analyse ihrer Zeugnismöglichkeiten, Interpretationsschwierigkeiten, Schwächen und Stärken siehe NOVÁKOVÁ, T., et al. *Opevněná krajina: lidé ve východních Krkonoších 1938: kritický katalog k výstavě*, S. 7–21.

sierten. Außerdem wird deutlich, dass die Qualität einzelner Texte in den untersuchten heimatkundlichen Publikationen schwankt.

Tomáš Pánek beschäftigt sich mit der regionalen historiographischen Produktion der tschechischen und deutschen Volksgruppe im Riesengebirge. Wie bereits erwähnt, weist er auf die Tatsache hin, dass selbst bei Autoren mit unbestreitbaren Kenntnissen und Bildungsvoraussetzungen die Texte häufig unter dem Prisma einer national-ideologischen Auffassung eines bestimmten Themas verfasst wurden. Das Ergebnis könnte dann bestenfalls eine Auswahl der verwendeten Quellen und Informationen sein, schlimmstenfalls aber auch bewusste Verzerrungen oder ausdrücklich irreführende Schlussfolgerungen. Tomasz Przerwa führt in seinem Kapitel über die Entwicklung des Skisports im Riesengebirge eine Inhaltsanalyse mehrerer regionaler deutschsprachiger Tourismus- und Sportzeitschriften durch. Er belegt, dass selbst in einem sich neu entwickelnden und an Popularität gewinnenden Bereich nationalistische Auseinandersetzungen stark miteinander verflochten waren, oft in einem Ausmaß, dass Informationen über die andere ethnische Gruppe an den Rand gedrängt oder sogar ganz weggelassen wurden. Die Zeitschriften waren eng mit den Aktivitäten der Verbände verbunden und spiegelten somit in hohem Maße den Status und die (Miss-)Erfolge der jeweiligen Verbände wider. Sie können daher neben ihrem primären Zweck auch eine wertvolle Quelle für die Erforschung der Geschichte von Vereinigungen sein. Mark Krejčí's Analyse des Fallbeispiels der literarischen Kolonie Harrachsdorf/Harrachov nutzt ergänzend archivalische Quellen, schöne Literatur, Ego-Dokumente sowie persönliche Erinnerungen, um die Möglichkeiten der Nutzung dieser Quellen zu demonstrieren.

Im dritten Abschnitt mit dem Titel *Starý domov v nové vlasti: budování a udržování kolektivní identity krkonošských vysídlenců / Altes Zuhause in einer neuen Heimat: Aufbau und Pflege der kollektiven Identität der Aussiedler aus dem Riesengebirge* wird in zwei Texten von Sandra Kreisslová und Stanislav Holubec die Heimatpresse (d. h. die Zeitschriften der nach Deutschland Zwangsausgesiedelten) als spezifische Quelle für die Erhaltung der kollektiven Identität analysiert. Diese beiden Kapitel demonstrieren jedoch, dass es auch um die Herstellung neuer Identitäten sowie um die teilweise Neuinterpretation der ursprünglichen Identitäten ging. Die Zeitschriften der Landsmannschaft sind natürlich stark tendenziös, von nationalistischer Ideologie geprägt und inhaltlich auf die Bedürfnisse der Zielgruppe zugeschnitten (in der Tat handelte es sich bei den Autoren meist um Personen, die bereits vor dem Krieg aktiv waren, wobei manche, wenn nicht die meisten von ihnen in der zweiten Hälfte der 1930er Jahre auf der Seite Henleins und des Nationalsozialismus standen). Es ist daher

notwendig, sie mit äußerster Vorsicht zu behandeln. Andererseits zeigen beide Autoren, dass sie eine außergewöhnliche Quelle für spezifische Detailinformationen und insbesondere eine einzigartige Quelle für die Untersuchung der Identität von Aussiedlern (Vertriebenen) sind.

Tomáš Korbel recherchiert gründlich in den Archiven des Riesengebirgsmuseums in Marktoberdorf, Bayern. Der deskriptive Teil seines Textes ist ein hervorragendes Sprungbrett für andere Forscher. Das Kapitel enthält aber auch eine Analyse der in dem betreffenden Archiv hinterlegten Materialien. Wie immer zeigt sich, dass diese Materialien die Zeit ihrer Entstehung widerspiegeln. Von Bedeutung ist jedoch vor allem, dass es sich bei dem Initiator des Fonds nicht um eine öffentliche Institution, sondern de facto um einen privatrechtlichen Verein handelt. Das Archiv reflektiert somit die einzelnen Aktivitäten dieses Vereins und deren Veränderungen im Laufe der Zeit, in Abhängigkeit von der Menge der überlieferten Quellen.

Im abschließenden vierten Teil unserer Monographie (*„Jiné“ prameny Krkonoš: Regionální výzkum optikou specifických informačních zdrojů / „Andere“ Quellen des Riesengebirges: Regionalforschung durch die Optik spezifischer Informationsquellen*), der sich mit der Nutzung spezifischer Quellen befasst, werden in den Kapiteln von Jiří Kohoutek und Jan Slavíček Fallstudien anhand von Quellen zentraler Provenienz vorgestellt. Konkret handelt es sich um statistische Quellen, im einen Fall zu den Ergebnissen der Parlamentswahlen, im anderen zur Frage der Genossenschaften. Beide Autoren zeigen, dass diese Quellen auch für regional orientierte Analysen genutzt werden können. Der offensichtliche Vorteil ist der amtliche Charakter der verwendeten Quellen, der die Verwendung einer einheitlichen und vor allem völlig transparenten Methodik für ihre Erstellung sowie ihre allgemeine Verfügbarkeit mit sich bringt. Gleichzeitig wird aber in beiden Texten auf die Grenzen dieser Art von statistischen Quellen hingewiesen: erstens auf ihre geringe „Auflösung“, da die unterste Ebene der Datensammlung (und damit der Analyse) die Gerichtsbezirke sind, und zweitens lassen diese Quellen verständlicherweise regionale Spezifika völlig unbeachtet (was eine Folge der einheitlichen Methodik ist). Letzteres ist jedoch auch ein unbestreitbarer Vorteil, denn es vermeidet Verzerrungen, sei es aufgrund von Sympathie oder Antipathie oder aufgrund einer mangelnden Einbettung in einen breiteren kontextuellen Rahmen (kognitive Verzerrung). Mit anderen Worten: Diese Quellen eignen sich für den Vergleich der Region mit dem Ganzen und die daraus resultierende Analyse; sie sind weniger geeignet (oder sogar ungeeignet), um den tieferen Kontext der regionalen Spezifika zu verstehen.

Die letzten vier Texte sind einem Thema gewidmet, das in der historischen Forschung oft vernachlässigt wird: spezialisierte Datenbanken. Dabei handelt es sich um Informationsquellen, die eine Vielzahl von oft sehr detaillierten Informationen enthalten, die anderswo nicht verfügbar sind. Darüber hinaus sind diese Informationen systematisch sortiert und organisiert, so dass Forscher ganze Informationssammlungen absuchen können, auch im Verhältnis zueinander. Das Kapitel von Václava Horčáková gibt einen Überblick über die wichtigsten öffentlich zugänglichen bibliografischen Datenbanken, wobei einige davon allgemeinen Forschern nur selten bekannt sein dürften. Gleichzeitig ist klar, dass diese Datenbanken zwar nach ähnlichen Methoden erstellt wurden, aber deutliche Unterschiede zwischen ihnen bestehen, die ihre Nutzung komplizieren können. Jan Ivanov stellt eine Fallstudie zu einer bestimmten Datenbank vor (Archa Krkonoš / Arche des Riesengebirges). Sie wurde von einem in der Region tätigen Verein aufgebaut und betrieben. Daraus ergeben sich logischerweise ihre Stärken: die Fähigkeit, Informationen auf einer sehr detaillierten Ebene zu erfassen und gleichzeitig eine hervorragende Kenntnis des regionalen und lokalen Kontextes zu nutzen. Gleichzeitig wird in diesem Kapitel aber auch ganz allgemein das Schlüsselproblem solcher Projekte sichtbar, nämlich ihre Nachhaltigkeit. Da sie nicht von offiziellen, staatlichen (oder kommunalen) Einrichtungen betrieben werden, besteht die reale Gefahr, dass sie ihren Betrieb einstellen und damit auch die gespeicherten Daten verloren gehen. Die Fähigkeit, ein Projekt aufrechtzuerhalten und weiterzuentwickeln, hängt von der Lebensfähigkeit der Gemeinschaft ab, mit der es verbunden ist. Es ist wahrscheinlich nicht der Fall von Arche des Riesengebirges, aber allgemein droht das ständig. Die beiden abschließenden Kapitel der Autoren Kateřina Brožová – Kamila Brožová (*Metodologie převodu tabulek Místopisu do databáze Prameny Krkonoš / Methodik der Umwandlung der Místopis-Tabellen in die Datenbank Riesengebirgsquellen*) und Petra Hoffmannová – Jiří Kocián (*Technologické řešení projektu Prameny Krkonoš / Technologische Lösung des Projekts Riesengebirgsquellen*) illustrieren die technischen Verfahren der Umwandlung von durch angewandte historische Forschung gewonnenen Daten in die strukturierte Form einer öffentlichen Fachdatenbank bzw. einer damit verbundenen Softwarelösung. Sie stellen auch einige der Schwierigkeiten vor, die bei diesen Prozessen auftreten (z. B. das Problem, die von einzelnen Forschern gewonnenen Daten in ein einheitliches Format zu bringen) und können somit als Beispiele für bewährte Praxis bei der Überwindung dieser Hindernisse eingesetzt werden.

Bei der Zusammenfassung der Ergebnisse unserer Forschung schließen wir unsere Publikation – scheinbar paradoxerweise – auf eine sehr ähnliche Weise ab, wie wir den kritischen Katalog für unsere Projektausstellung „Befestigte Landschaft“ vorgestellt haben.⁷⁰⁶ Trotz unserer Fortschritte in der Forschung sind wir immer noch mit dem Paradox der Forschung des 20. Jahrhunderts konfrontiert. Einen Zeitraum also, für den wir eine fast unendliche Menge an Quellen haben und über den wir im Allgemeinen die wichtigsten Fragen weitgehend beantworten können: *was? wann? wo? warum?* und *wie?* stattfand. Wenn wir unsere Forschung jedoch genauer und regionaler ausrichten, nimmt unsere Gewissheit über die Antworten auf diese Fragen ab. Unser Wissen schwimmt, und obwohl wir das Gesamtbild der Geschichte noch zweifellos kennen, verblassen viele Details, die Umrisse verschwimmen, und manches spezifische, an eine Region gebundene Wissen entgeht uns, in manchen Fällen verschwindet es sogar unwiderruflich. Wir glauben jedoch, dass unser Buch das Bild der Geschichte des Riesengebirges im 20. Jahrhundert zumindest teilweise klärt und die Konturen des historischen Wissens präzisiert.

Im Namen des Autorenteam der Publikation

Jan Slavíček und Jiří Kohoutek

Übersetzt ins Deutsche von: Marcela Paulů

⁷⁰⁶ Ibid., S. 7.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny

- Archiv Riesengebirgsmuseum, Marktoberdorf, neuspoř. fondy.
Archiv Riesengebirgsmuseum, Marktoberdorf, fond Schneekoppe Stiftung von Robert Böhnsch von ehemaligen Keilbouden/Klínové boudy.
Archiv Národního muzea, fond HOBZEK Josef (1897–1989).
Soukromá sbírka Jaroslavy Krejčové, Pozůstalost Jaroslava Krejčího.
Soukromá sbírka Paměť Krkonoš, fond Archiv obce Maršov II.
Soukromá sbírka Paměť Krkonoš, fond Městský úřad Pec pod Sněžkou.
Soukromá sbírka Paměť Krkonoš, fond Stavební dokumentace pro obec Velká Úpa III (po r. 1945 Pec pod Sněžkou).
Státní oblastní archiv Třeboň, fond Cizí statky Třeboň (1207–1869).
Státní oblastní archiv Hradec Králové, pobočka Zámorsk, fond Sběrka matrik Východočeského kraje (1587–1949).
Státní oblastní archiv Hradec Králové, pobočka Zámorsk, fond Velkostatek Maršov (1563–1946).
Státní okresní archiv Semily, fond Archiv města Vysoké nad Jizerou (1660–1945).
Státní okresní archiv Semily, fond Archiv obce Harrachov (1720–1945).
Státní okresní archiv Semily, fond Okresní národní výbor Jilemnice (1945–1960).
Státní okresní archiv Semily, fond Okresní národní výbor Semily (1945–1990).
Státní okresní archiv Semily, fond Okresní úřad Jilemnice (1855–1942).
Státní okresní archiv Semily, fond Okresní úřad Semily (1850–1945).
Státní okresní archiv Semily, fond Sběrka map a plánů (1790–1999), neuspoř. fond.
Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv města Svoboda nad Úpou (1648–1945).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv obce Černá Hora (1923–1944).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv obce Dolní Albeřice (1864–1932).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv obce Horní Albeřice (1841–1923).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv obce Horní Malá Úpa (1921–1940).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv obce Pec pod Sněžkou (1830–1945).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv obce Temný Důl (1877–1942).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv obce Velká Úpa I (1783–1945).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Archiv obce Velká Úpa II (1826–1939).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Farní úřad Maršov (1716–1972).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Farní úřad Velká Úpa (1778–1952).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Okresní národní výbor Trutnov (1945–1990).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Okresní národní výbor Vrchlabí (1945–1960).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Okresní soud Maršov (1850–1945).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Okresní úřad Trutnov I (1850–1945).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Okresní úřad Trutnov II (1990–2002).
Státní okresní archiv Trutnov, fond Ústav pro studium Krkonoš Trutnov (1948–1949).

Audiovizuální sbírky

Krkonošské muzeum Správy KRNP Vrchlabí, fotografická podsběrka, inv. č. Ng 394–401.

Právní normy

- Císařské nařízení č. 295/1849 Ř. z. z 26. června 1849 o základech nové organizace správy.*
Decret presidenta republiky č. 121/1945 Sb. ze dne 27. října 1945, o územní organizaci správy, vykonávané národními výbory.
Gesetz über den Aufbau der Verwaltung im Reichsgau Sudetenland („Sudetengaugesetz“)
vom 14. April 1939

Gesetz über den Lastenausgleich.
Gesetz über die Gliederung der sudetendeutschen Gebiete vom 25. März 1939.
Místodržitel'ská vyhláška č. 199/1849 Z. z. z 29. prosince 1849 o ustanovení nových úřadů politických v korunní zemi České.
Nařízení vlády č. 475/1990 Sb. ze dne 2. listopadu 1990, kterým se určují pověřené obecní úřady.
Nařízení ministerstva vnitra a spravedlnosti č. 57/1855 Ř. z. (resp. č. 19/1855 Z. z.) z 28. března 1855 o zahájení činnosti okresních úřadů v Čechách
Nařízení ministerstva vnitra, práv a financí č. 274/1854 Ř. z. z 9. října 1854 o nové politické a soudní organizaci Království českého
Nařízení ministra spravedlnosti č. 8/1949 Sb. ze dne 19. ledna 1949, jímž se stanoví počátek účinnosti zákona o zlidovění soudnictví a zákona o územní organizaci krajských a okresních soudů.
Nařízení ministra spravedlnosti č. 41/1960 Sb. ze dne 11. dubna 1960, o sídlech a obvodech lidových soudů a sídlech a obvodech krajských soudů.
Nařízení ministra vnitra č. 185/1942 Sb. z. a n. ze dne 26. května 1942 o nové úpravě obvodů a sídel okresních úřadů.
Nařízení vydané od ministeria práv č. 14/1876 Ř. z. z 1. února 1876 o tom, že se zřizuje nový soud okresní ve Vysokém.
Nejvyšší ustanovení č. 10/1853 Ř. z. z 25. ledna 1853 o zřízení a úřední působnosti okresních úřadů, krajských úřadů, místodržitelství a soudních úřadů
Směrnice ministerstva vnitra č. 6/1945 Ú. l. pro národní výbory místní a okresní, schválené vládou republiky Československé dne 19. května 1945.
Ústavní dekret presidenta republiky ze dne 4. prosince 1944 č. 18 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění.
Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ze dne 16. prosince 1992, Ústava České republiky.
Ústavní zákon č. 12/1954 Sb. ze dne 3. března 1954, o národních výborech.
Ústavní zákon č. 35/1960 Sb. ze dne 9. dubna 1960, o změně ústavního zákona o volbách do Národního shromáždění a o volbách do Slovenské národní rady a ústavního zákona o národních výborech.
Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky.
Ústavní zákon č. 347/1997 Sb. ze dne 3. prosince 1997, o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.
Verordnung des Ministeriums des Innern R. G. Bl. Nr. 115/1868 vom 31 Juli 1868, betreffend die Uebertragung von Statthaltereigeschäften im Namen des Statthalters für Tirol und Vorarlberg auf den in Trient bleibend zu bestellenden Statthaltereirath I. Classe.
Vládní nařízení č. 71/1960 Sb. ze dne 10. června 1960, o rozšíření pravomoci a odpovědnosti národních výborů a o uspořádání a činnosti jejich orgánů.
Vládní nařízení č. 174/1928 Sb. z. a n. ze dne 27. října 1928, jímž se v zemi České a Moravskoslezské určují obvody a sídla okresních úřadů a některá města se zvláštním statutem podrobují všeobecně platným obecním zřízením.
Vládní nařízení č. 4/1945 Sb. ze dne 5. května 1945, o volbě a pravomoci národních výborů.
Vládní nařízení č. 23/1954 Sb. ze dne 7. května 1945, o organizaci výkonných orgánů národních výborů.
Vyhlášení c. k. místodržícího pro Čechy č. 35/1876 z. z. k. Č. ze dne 14. března 1876, jež se týká změn v obvodu hejtmanství okresních v Semilech a Jilemnici, které se staly zřízením nového okresního soudu ve Vysokém.
Vyhlášení c. k. místodržitele pro Čechy č. 12/1879 z. z. k. Č. ze dne 10. února 1879, týkající se obcí v Čechách, jímž bylo průběhem roku 1878 povoleno, aby byly rozloučeny.
Vyhlášení císař. král. místodržitele pro Čechy č. 7/1881 z. z. k. Č. ze dne 30. ledna 1881, týkající se rozloučení obcí v Čechách, průběhem roku 1880 povolených.
Vyhlášení presidia c. kr. českého vrchního zemského soudu č. 34/1876 z. z. k. Č. ze dne 6. února 1876, ohledně zřízení okresního soudu ve Vysokém.
Vyhláška Ministerstva vnitra č. 388/2002 Sb. ze dne 15. srpna 2002, o stanovení správních obvodů obcí s pověřenými obecními úřady a správních obvodů obcí s rozšířenou působností.

- Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n. ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého.
- Zákon č. 13/1954 Sb. ze dne 3. března 1954, o národních výborech.
- Zákon č. 14/1954 Sb. ze dne 3. března 1954, o volbách do národních výborů.
- Zákon č. 36/1960 Sb. ze dne 9. dubna 1960, o územním členění státu.
- Zákon č. 44/1868 Ř. z. ze dne 19. května 1868 o zřízení politických úřadů správních v královstvích Českém, Dalmatském, Haličském a Vladimířském s vojvodstvím Osvětimským a Zátorským a s velkovojvodstvím Krakovským, v arciknižetstvích Rakouském pod Enží a nad Enží, ve vojvodstvích Salcburském, Štyrském, Korutanském, Krajinském, Bukovinském, v markrabství Moravském, ve vojvodstvích Horno- a Dolnoslezském, v knížecím hrabství Tyrolském a v zemi Vorarlberské, v markrabství Istrianském, v knížecím hrabství Gorickém a Gradištském a v městě i okršku Trstském.
- Zákon č. 54/1876 z. z. k. Č. daný dne 16. dubna 1876 pro království České, v příčině vyloučení některých obcí z obvodu okresních zastupitelstev Rokytnického, Semilského a Železnobrodského a spojením jich v jeden zvláštní obvod zastupitelský se sídlem zastupitelstva okresního ve Vysokém
- Zákon č. 65/1960 Sb. ze dne 25. května 1960, o národních výborech.
- Zákon č. 125/1927 Sb. z. a n. ze dne 14. července 1927, o organizaci politické správy.
- Zákon č. 126/1920 Sb. z. a n. ze dne 29. února 1920, o organizaci politické správy.
- Zákon č. 147/2000 Sb. ze dne 16. května 2000, o okresních úřadech.
- Zákon č. 153/1919 Sb. z. a n. z. 20. března 1919, jenž se týče oddělení správy finanční od správy politické.
- Zákon č. 280/1948 Sb. ze dne 21. prosince 1948, o krajském zřízení.
- Zákon č. 314/2002 Sb. ze dne 13. června 2000, o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a stanovení obcí s rozšířenou působností.
- Zákon č. 320/2002 Sb. ze dne 13. června 2002, o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů.
- Zákon č. 425/1990 Sb. ze dne 9. října 1990, o okresních úřadech, úpravě jejich působnosti a o některých dalších opatřeních s tím souvisejících.
- Zweite Verordnung über die Anwendung des Strafrechts aus Anlaß der Wiedervereinigung der sudetendeutschen Gebiete mit dem Deutschen Reich vom 14. April 1939.*

Knižní publikace

- 120 Jahre Riesengebirgsverein 1880–2000; gestern, heute, morgen; Jubiläumsschrift.*
Düsseldorf: Riesengebirgsverein, 1999.
- 125 Jahre Riesengebirgsverein. Traditionen bewahren, Zukunft gestalten.*
Riesengebirgsverein, 2005.
- Amtliches deutsches Ortsbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren: herausgegeben vom Reichsprotektor in Böhmen und Mähren.* Prag: Selbstverlag des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren, 1940.
- Československá vlastivěda VI – Práce.* Praha: Masarykova akademie práce, Sfinx, Bohumil Janda, 1930.
- Darstellung der mit allerhöchster Entschliessung ddo. 4. August 1849 genehmigten politischen Eintheilung des Kronlandes Böhmen.* Prag: K.k. Hofbuchdruckerei von Gottlieb Haase Söhne, 1849.
- Die Gemeinden des Reichsgaues Sudetenland: ausführliche amtliche Ergebnisse der Volks-, Berufs- und Betriebszählung vom 17. Mai 1939 für jede einzelne Gemeinde: nach dem Gebietsstand vom 1. Juli 1941.* Warnsdorf: Ed. Strache, 1941.
- Dokumentation der Heimatsammlungen von Flüchtlingen, Vertriebenen und Aussiedlern in Niedersachsen.* Oldenburg: Isensee Verlag, 2012, ISBN 978-3-89995-898-0.
- Družstva neuvěrní v republice Československé v roce 1919.* Praha: Státní úřad statistický, 1926.
- Erinnerungsblätter aus Kriegesnot für Oberprausnitz.* Oberprausnitz: 1923.
- Gablonz a. N.* Berlin-Friedenau: Deutscher Kommunalverlag, 1930.
- Jahrbuch der deutschen Wintersportverein 1930.* Reichenberg: 1930.
- Neuvěrní družstva v republice Československé v roce 1930.* Praha: Státní úřad statistický: Bursík a Kohout [distributor], 1935.

- Okresní záložny hospodářské 1882–1932: almanach vydaný na paměť padesátiletého jejich trvání.* Praha: Svaz okresních záložen hospodářských, 1932.
- Peněžní ústavy v republice Československé roku 1920.* Praha: Státní úřad statistický, 1924.
- Příruční kniha o soudním a politickém rozvrhu korunní země České: kteréžto prvejší nejvyšším rozhodnutím dne 26. června 1849, druhé pak nejl. rozhodnutím 4. srpna 1849 schváleno jest.* Praha: Synové Bohumila Haase, 1850.
- Regionální dějiny v dějepisném vyučování na českých a slovenských školách: sborník z konference konané 23.–24. listopadu 2005.* Ústí nad Labem: Filozofická fakulta UJEP, 2006, ISBN 80-7044-843-1.
- Regionální periodika, pramen poznání místní historie a kultury: sborník referátů z konference k výročí 80 let založení – 15 let obnovení vlastivědného sborníku Pod Zelenou horou: 27. – 28. března 2012 v Přešticích.* Nepomuk–Přeštice: Kulturní a informační centrum Nepomuk – Kulturní a komunitní centrum Přeštice, 2012, ISBN 978-80-260-3264-9.
- Reichenberg.* Berlin-Friedenau: Deutscher Kommunalverlag, 1929.
- Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I, Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání.* Praha: Státní úřad statistický, 1934.
- Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl.* Praha: Státní úřad statistický, 1924.
- Seznam míst v království Českém: Sestaven na základě úředních dat k rozkazu c.k. místodržitelství.* Praha: C.k. místodržitelství, 1913.
- Seznam obcí v republice Československé. Díl I, Seznam obcí v zemích českých podle správního rozdělení z 1. února 1949.* Praha: St. úřad statist., 1949.
- Special-Orts-Repertorium von Böhmen = Podrobný seznam míst v Čechách: Neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890.* Wien: Alfred Hölder, 1893.
- Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder. IX, Spezialortsrepertorium von Böhmen: bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910.* Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1915.
- Statistická příručka království Českého.* Praha: Zemská statistická kancelář království Českého, 1913.
- Statistická příručka republiky Československé II.* Praha: 1925.
- Statistický lexikon obcí Republiky Československé 1955: podle správního rozdělení 1. ledna 1955, sčítání lidu, domů a bytů 1. března 1950.* Praha: Státní úřad statistický a min. vnitra, 1955.
- Statistický lexikon obcí v Čechách: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921.* Praha: Státní úřad statistický: Bursík & Kohout [distributor], 1924.
- Statistický lexikon obcí v Čechách: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.: vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921.* Praha: Státní úřad statistický: Bursík & Kohout [distributor], 1924.
- Statistický lexikon obcí v zemi České: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.* Praha: Orbis, 1934.
- Statistický lexikon obcí v zemi České: úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař. 1, Země česká.* Praha: Orbis, 1934.
- Trautenau und das sudetendeutsche Riesengebirge mit Hohenelbe und Arnau a. E.* Berlin-Friedenau: Deutscher Kommunal-Verlag, 1930.
- Unsere Heimat, Erinnerungsschrift zum 80jährigen Bestehen des Riesen- und Isergebirgsvereins.* Köln: Riesengebirgsverein, 1960.
- Verkehrsbüchlein Schreiberhau 1938.* Schreiberhau: 1938.
- Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919.* Praha: Státní úřad statistický, 1922.
- Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935.* Praha: Státní úřad statistický, 1936.

- Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925.* Praha: Státní úřad statistický, 1926.
- Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929.* Praha: Státní úřad statistický: Bursík & Kohout distributor, 1930.
- Wybór źródeł do historii Jeleniej Góry w latach 1945–1990, cz. 1: Lata 1945–1975.* Jelenia Góra Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze, 2020.
- Zmizelé Sudety = Das verschwundene Sudetenland.* Praha: Antikomplex, z.s., 2015, ISBN 978-80-906198-1-4.
- Zpráva o činnosti místního odboru Národní jednoty Severočeské pro Nový svět a okolí za léta 1905–1930.* Nový Svět: Národní Jednota Severočeská, 1930.
- Zprávy Státního úřadu statistického Republiky československé.* Praha: Státní úřad statistický, 1932.
- Zprávy Státního úřadu statistického Republiky československé.* Praha: Státní úřad statistický, 1922.
- ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl 2, svazek 1, Duben–srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování.* Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, ISBN 978-80-86057-71-2.
- ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl I., Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici.* Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, ISBN 978-80-86057-67-5.
- ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 3, Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování.* Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, ISBN 978-80-86057-68-2.
- ARBURG, Adrian von, et al. (eds.), *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. [4 svazky.]* Praha – Mnichov: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Collegium Carolinum, 2009–2011.
- ARBURG, Adrian von, et al. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl II, sv. 2, Srpen/září až prosinec 1945.* Praha – Mnichov: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Collegium Carolinum, 2009.
- BALCAROVÁ, Jitka. *„Jeden za všechny, všichni za jednoho!“. Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity“.* Praha: Karolinum, 2013, ISBN 978-80-246-2234-7.
- BALCAROVÁ, Jitka. *„Práce šlechtí!“. sudetoněmecká dobrovolná pracovní služba v meziválečném Československu.* Praha Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2021, ISBN 978-80-246-4681-7.
- BALÍK, Stanislav. *Politický systém českých zemí 1848–1989.* Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2011, ISBN 978-80-210-5438-7.
- BALÍKOVÁ, Marie, et al. *Interoperabilita v paměťových institucích: INTERPI.* Praha: Národní knihovna České republiky, 2015, ISBN 978-80-7050-658-5.
- BALZER, Anton. *Das Riesengebirge, nebst einigen Gegenden von Adersbach, in vier und zwanzig Prospecten auf einer Reihe entworfen und in Kupfer geazet und gemahlt.* Prag: 1794.
- BAUSINGER, Hermann, BRAUN, Markus a SCHWEDT, Herbert (eds.), *Neue Siedlungen: volkskundlich-soziologische Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts Tübingen.* Stuttgart: W. Kohlhammer, 1959.
- BĚLOCHOVÁ, Irena a DUCHOŇOVÁ, Marie. *Výběrová bibliografie Krkonoš, sv. 1–6.* Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 1982–1991.
- BOSCH, Antal a BOUMA, Gosse. *Interactive Multi-modal Question-Answering.* Berlin – Heidelberg: Springer 2011, ISBN 3-642-17525-2.
- BREITFELDER, Miroslav. *Německá říše zasahuje: úřady, spolky, instituce a čeští Němci: 1918–1938.* Plzeň: Západočeská univerzita, 2021, ISBN 978-80-261-1005-7.
- BRETHOLZ, Bertold. *Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306).* München – Leipzig: Duncker und Humblot, 1912.
- BROKLOVÁ, Eva. *Československá demokracie: politický systém ČSR 1918–1938.* Praha: Sociologické nakladatelství, 1992, ISBN 80-901059-6-3.
- BROKLOVÁ, Eva. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938.* Praha: Karolinum, 1999, ISBN 80-7184-760-7.

- BROKLOVÁ, Eva. *Theorie und Praxis dreier Demokratien nach dem Ersten Weltkrieg: Deutschland, Österreich und die Tschechoslowakei: Sonderdruck*. Berlin: Duncker & Humblot, 2001.
- BROKLOVÁ, Eva, TOMEŠ, Josef a PEHR, Michal. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008, ISBN 978-80-86495-47-7.
- BURDA, Tomáš. *Historické hranice a proces polarizace prostoru v Česku*. Praha: Nakladatelství P3K, s. r. o., 2016, ISBN 978-80-87343-63-0.
- CABADA, Ladislav a ŠANČ, David. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, ISBN 80-86898-50-4.
- ČECHÁK, Vladimír. *Vývoj veřejné správy v Československu a České republice (1945–2004)*. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2004, ISBN 80-86754-22-7.
- DANDOVÁ, Marta a CHLÍBCOVÁ, Milada. *Karel Čapek: přijatá korespondence*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2000, ISBN 80-7106-368-1.
- DEJMEK, Jindřich, et al. *Československo: dějiny státu*. Praha Libri, 2018, ISBN 978-80-7277-572-9.
- DEMUTH, Josef. *Der politische Bezirk Trautenau: Gerichtsbezirke: Trautenau, Marschendorf, Schatzlar und Eipel*. Trautenau: Verlag des Trautenauer Bezirkslehrer-Vereins, 1901.
- DEMUTH, Josef. *Der politische Bezirk Trautenau, Gerichtsbezirke: trautenau, Marschendorf, Schatzlar und Eipel*. Trautenau: Trautenauer Bezirkslehrerverein, 1901.
- DONIG, Natalia, FLEGEL, Silke a SCHOLL-SCHNEIDER, Sarah (eds.), *Heimat als Erfahrung und Entwurf*. Münster: LIT, 2009, ISBN 978-3-643-10146-4.
- DUSTIN, Elfriede, RASHKA, Jeff a MCDIARMID, Douglas. *Quality web systems: performance, security, and usability*. Boston: Addison Wesley, 2022, ISBN 0201719363.
- DVOŘÁK, Ladislav František. *Družstevnictví československé*. Praha: Ústř. jednota hosp. družstev, 1920.
- DZIEDZIC, Marcin. *Austriackie (Niemieckie) Towarzystwo Karkonoskie 1880–1945*. Wałbrzych: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiusa, 2009, ISBN 978-83-88425-14-1.
- EISLER, Cornelia. *Verwaltete Erinnerung – symbolische Politik: die Heimatsammlungen der deutschen Flüchtlinge, Vertriebenen und Aussiedler*. München: De Gruyter, 2015, ISBN 978-3-11-041004-4.
- ETTELT, Adolf. *Der politische Bezirk Trautenau. Ein Beitrag zum erdkundlichen Unterrichte für das 3. Schuljahr*. Trautenau: Selbstverlag des Verfassers, 1871.
- FALKNER, Gerd. *Skier für die Front*. Planegg: Deutscher Skiverband, 2004, ISBN 3-00-012956-1.
- FEIERABEND, Ladislav Karel. *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Volary: Stehlik, 2007, ISBN 978-80-86913-03-2.
- FENDL, Elisabeth. *Aufbaugeschichten: eine Biographie der Vertriebenengemeinde Neutraubling*. Marburg: Elwert, 2006, ISBN 978-3-7708-1299-8.
- FENDL, Elisabeth (ed.), *Der Sudetendeutsche Tag: zur demonstrativen Festkultur von Heimatvertriebenen*. Münster: Waxmann, 2019, ISBN 978-3-8309-4081-4
- FINK, Wolfgang (ed.), *Heimat Hohenelbe: Geschichte und Geschichten*. Marktobderdorf: Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge e.V., 2007.
- FLÉGL, Emil. *Průvodce Vrchlabím*. Vrchlabí: 1947.
- FLOUSEK, Jiří. *Krkonoše: příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007, ISBN 978-80-7340-104-7.
- FRANK, Tibor a HADLER, Frank (eds.), *Disputed Territories and Shared Pasts: Overlapping National Histories in Modern Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2010, ISBN 9780230500082.
- FREDE, Ulrike. *„Unvergessene Heimat“ Schlesien: eine exemplarische Untersuchung des ostdeutschen Heimatbuchs als Medium und Quelle spezifischer Erinnerungskultur*. Marburg: Elwert, 2004, ISBN 3-7708-1268-9.
- FUKSA, Ivan, et al. *Vojenská historie Krkonoš v letech 1918–1945*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2019, ISBN 978-80-7535-110-4.
- FUSS, Franz. *Versuch einer Topografischen Beschreibung des Riesengebirges, mit physikalischen anmerkungen*. Dresden 1788.

- GLASSHEIM, Eagle a POSKOČILOVÁ, Eva. *Očista československého pohraničí: migrace, životní prostředí a zdraví v bývalých Sudetech*. Praha: Academia, 2019, ISBN 978-80-200-3045-0.
- GOTTSTEIN, Walter. *Das Rauschen. Eine Familiengeschichte aus dem Riesengebirge*. Marktoberdorf: 1971.
- GROH, Heinz Johannes. *Authentische Erlebnisse eines Sensitiven*. Selbstv. d. Verfassers, 1998.
- GUNDERLOY, Mike. *Z kodéra vývojářem: nástroje a techniky pro opravdové programátory*. Brno: Computer Press, 2007, ISBN 978-80-251-1517-6.
- HÁJEK, Jan, JANČÍK, Drahomír a KUBŮ, Eduard. *O hospodářskou národní državu: úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích = For economic national possessions: reflections and studies in modern Czech and German nationalism in the Czech lands*. Praha: Karolinum, 2009, ISBN 978-80-246-1391-8.
- HÁJEK, Jan a LACINA, Vlastislav. *Od úvěrných družstev k bankovním concernům*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999, ISBN 978-80-85268-93-5.
- HARNA, Josef. *Konsenzus a kompromis: budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, ISBN 978-80-7286-209-2.
- HEERDEGEN, Manfred. *Heimat verloren – Zuhause gewonnen. Dokumentation über die Ansiedlung von Flüchtlingen und Vertriebenen im Ostallgäu*. Marktoberdorf: Landkreis Ostallgäu, 1995.
- HEINZEL, Erwin. *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch. 10. Heft, Der Bezirk Trautenau*. Trutnov: Společnost česko-německého porozumění, 2000, ISBN 80-902643-2-8.
- HEMMERLE, Rudolf. *Heimat im Buch: sudetendeutsche Heimatbücher, Ortsmonographien, Karten, Heimatzeitungen, Heimatzeitschriften, Jahrbücher und Kalender nach 1945; eine Bibliographie*. 1996, ISBN 3-930626-07-1.
- HEMMERLE, Rudolf. *Sudetenland Lexikon: Geografie – Geschichte – Kultur*. Augsburg: Bechtermünz, 1996, ISBN 3-86047-187-2.
- HLAVENKA, Jiří, HOLČÍK, Tomáš a BARÁNEK, Tomáš. *Výkladový slovník výpočetní techniky a komunikací*. Praha: Computer Press, 1997, ISBN 80-7226-023-5.
- HLEDIKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, ISBN 80-7106-709-1.
- HÖHNE, Alfred (ed.), *Hirschberg im Riesengebirge. Ein Heimatbuch*. Groß-Denkte/Wolfenbüttel: Rock, 1953.
- HOPP, Gerhard. *Machtfaktor auch ohne Machtbasis?: die Sudetendeutsche Landsmannschaft und die CSU*. Wiesbaden: VS-Verl., 2010, ISBN 978-3-531-17559-1.
- HOSER, Josef Karel Eduard. *Das Riesengebirge in einer statistisch-topographischen und pittoresken Uebersicht. I. Theil*. Wien: J. Geistinger, 1803.
- HOSER, Josef Karel Eduard. *Das Riesengebirge in einer statistisch-topographischen und pittoresken Uebersicht. II. Theil*. Wien: J. Geistinger, 1804.
- HÜBL, Karl. *Bauerntum und Landbau der Sudetendeutschen*. München: Sudetendeutsches Landvolk in der Ackermann-Gemeinde, 1963.
- HYTREK-HRYCIUK, Joanna. *„Rosjanie nadchodzą!“ Ludność niemiecka a żołnierze Armii Radzieckiej (Czerwonej) na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948*. Wrocław: IPN, 2013.
- JANÁK, Jan. *Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu. Sv. 1, Období 1848–1918: Učební texty vysokých škol*. Praha: SPN: Universita J. E. Purkyně, 1965.
- JANČÍK, Drahomír a KUBŮ, Eduard (eds.), *Nacionalismus zvaný hospodářský: střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859–1945)*. Praha: Dokořán, 2011, ISBN 978-80-7363-351-6.
- JELÍNEK, Hanuš. *Harrachovské elegie*. Praha: Literární odbor Umělecké besedy: Kruh českých spisovatelů, 1936.
- JELÍNEK, Hanuš. *Zahučaly lesy: kniha vzpomínek*. Praha: František Borový, 1947.
- JIRASEK, Franz Josef. *Volks- und Heimatkunde des politischen Bezirkes Hohenebel und der deutschen Gemeinden der im Westen angrenzenden Gerichtsbezirke Neupakau und Starkenbach*. Hohenebel: Verlag des Ausschusses der Heimatkunde, 1907.
- JIRÁSEK, Zdeněk a ŠŮLA, Jaroslav. *Velká peněžní loupež v Československu 1953, aneb, 50:1*. Praha: Svítání, 1992, ISBN 978-80-900238-9-5.

- JÜRGEN, Frank a HENNECKEL, Werner. *Landhaus Wehnert: Erinnerung und Gegenwart in Wertheim am Main*. Norderstedt: BoD – Books on Demand, 2019, ISBN 978-3-7494-8773-8.
- JURENA, Jan. *Soumrak nad českým Podkrkonošim: německá okupace Novopacka a Jilemnicka v roce 1938*. Dvůr Králové nad Labem: Ve Fortprint vydala Jednota Československé obce legionářské v Mladé Boleslavi, 2013, ISBN 978-80-86011-55-4.
- JUST, Antonín. *Patnáct vítězných let na Trutnovsku 1945–1960*. Trutnov: Vlastivědné muzeum, 1960.
- KÁBOVÁ, Hana. *Josef Vítězslav Šimák: Jeho život a dílo se zvláštním zřetelem k historické vlastivědě*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny, 2013, ISBN 978-80-904446-9-0.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl druhý, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha: Libri, 2002, ISBN 80-7277-030-6.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha: Libri, 2000, ISBN 80-7277-027-6.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl třetí, O přežití a o život (1936–1938)*. Praha: Libri, 2003, ISBN 80-7277-119-1.
- KAWERAU, M. *Meine Erlebnisse in Hirschberg/Riesengebirge, Januar 1945 bis Mai 1946*. Siegen: J.G. Herder-Bibliothek Siegerland, 1990.
- KERSKEN, Norbert a KÖHLER, Ralf (eds.). *Bibliographien zur Geschichte Ostmitteleuropas*. Marburg: Herder-Institut, 1997, ISBN 3-87969-262-9.
- KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad. 1., Hrad a Pětka: vnitropolitický vývoj Československa 1918–1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*. Praha: Panevropa, 1996, ISBN 80-85846-06-3.
- KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad. 2., Kdo po Masarykovi?: vnitropolitický vývoj Československa 1926–1935 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*. Praha: Panevropa: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1998, ISBN 80-86130-02-9.
- KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII., 1918–1929*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2000, ISBN 80-7185-328-3.
- KLIMEŠ, Pavel, et al. *Historický adresář východních Krkonoš*. Horní Maršov: Paměť Krkonoš, 2022.
- KLUG, Alois. *Im schönsten Wiesengrunde*. Kempten: 1971.
- KOBER, Oskar. *Erinnerungen eines alten Hohenelbers*. Marktobendorf: [nedat.].
- KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. Brno: Host, 2011, ISBN 978-80-7294-414-9.
- KRAUSS, Marita, et al. *Odhody a návraty: vzpomínková kultura a životní příběhy sudetských Němců v českých zemích a Bavorsku ve 20. století*. Praha: Antikomplex, ISBN 978-80-904421-9-1.
- KREISSLOVÁ, Sandra. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců: na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, ISBN 978-80-7308-484-4.
- KUBŮ, Eduard a PÁTEK, Jaroslav. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha: Karolinum, 2000, ISBN 978-80-7184-716-8.
- KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010, ISBN 978-80-87284-12-4.
- KUKLÍK, Jan a PETRÁŠ, René. *Minorities and law in Czechoslovakia, 1918–1992*. Praha: Karolinum, 2017, ISBN 978-80-246-3583-5.
- KULHÁNEK, Otto. *Zlatá kniha lyžování: z dějin československého a světového lyžařství*. Praha: Olympia, 1989.
- LÁŠEK, Radan. *Krkonoše v roce 1938: armáda a opevnění*. Praha: Codyprint, 2015, ISBN 978-80-903892-3-6.
- LAUBE, Josef. *Naše Podkrkonoší*. Praha: Národní jednota severočeská, 1938.
- LAUER, Otto. *Harachsdorf im Riesengebirge – Chronik. Unvergessene Heimat*. Schwäbisch-Gmünd: 1982.
- LAUFFER, Hans Bernhard. *Rüberzahls letztes Gedicht. Das Lied einer Landschaft*. Bielefeld – Leipzig: 1938.

- LEHMANN, Albrecht. *Im Fremden ungewollt zuhaus: Flüchtlinge und Vertriebene in Westdeutschland 1945–1990*. München: Beck, 1991, ISBN 3-406-35298-7.
- LEŚNIEWSKA, Dorota. *Kolonizacja niemiecka i na prawie niemieckim w średniowiecznych Czechach i na Morawach w świetle historiografii = German Colonization and Colonization on the German Law in the Medieval Bohemia and Moravia in the Light of Historiography*. Poznań – Marburg: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk – Instytut Herdera w Marburgu, 2004, ISBN 3-87969-312-9; 83-7063-402-8.
- LESSENTHIN, Berthold. *Das Riesengebirge im Winter*. Breslau: Schlesische Buchdruckerei, 1901.
- LIPPÉRT, Julius. *Beiträge zur Geschichte Böhmen's. Abtheilung III, Orts-Geschichten. Band I, Geschichte der Stadt Trautenau*. Prag – Leipzig: Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen: In Commission der J.G. Calve'schen k.k. Universitätsbuchhandlung – In Commission bei F.A. Brockhaus, 1863.
- LOKVENC, Theodor. *Toulky krkonošskou minulostí*. Hradec Králové: Kruh, 1977.
- LOUDA, Jiří a SEVERÝNOVÁ, Petra. *Kryštof Gendorf*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2015, ISBN 978-80-7535-009-1.
- MAREK, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960: likvidace živnostníků, řemesníků a obchodníků v českých zemích*. Brno: Doplněk, 2006, ISBN 978-80-7239-200-1.
- MAZURSKI, Krzysztof Radosław. *Historia turystyki sudeckiej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Wierchy“ Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej PTTK, 2012, ISBN 978-83-62473-13-7.
- MÜHLBERGER, Josef. *Dějiny německé literatury v Čechách 1900–1939*. V Ústí nad Labem: Albis international, 2006, ISBN 80-86971-11-2.
- MÜLLER, Erhard. *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch, 7. Heft. Die Ortsnamen des ehemaligen Bezirkes Starkenbach*. Reichenberg: Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung und Sudetendeutscher Verlag Franz Kraus, 1939.
- MÜLLER, Erhard, GIERACH, Erich a SCHWARZ, Ernst. *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch, 5. Heft, Die Ortsnamen des Bezirkes Hoheneibe*. Reichenberg: 1938.
- MÜLLER, Theodor Fridrich. *Ortsbuch Hermannseifen mit den Ortsteilen Johannesgunst, Leopold und Theresiental*. Marktoberdorf: Heimatkreises Hoheneibe/Riesengebirge e.V., 2008.
- MUSIL, František, FELCMAN, Ondřej a ČECHURA, Jaroslav. *Dějiny východních Čech: v pravěku a středověku (do roku 1526)*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009, ISBN 978-80-7422-003-6.
- NĚMCOVÁ, Lidmila (ed.). *The cooperative movement in historical perspective – its role, forms and economic, social and cultural impact: twelfth International economic history congress, Sevilla 1998: session B 13*. Prague: University of Economics, 1998, ISBN 978-80-7079-141-7; 978-80-7079-729-7.
- NĚMCOVÁ, Lidmila. *Vybrané kapitoly z českého družstevnictví*. Praha: Družstevní asociace ČR, 2001, ISBN 978-80-238-7912-4.
- NĚMCOVÁ, Lidmila a PRŮCHA, Václav. *K dějinám družstevnictví ve světě a v Československu*. Praha: Vysoká škola ekonomická, Národohospodářská fakulta, 1999, ISBN 978-80-7079-887-4.
- NOVÁKOVÁ, Tamara, et al. *Opevněná krajina: lidé ve východních Krkonoších 1938: kritický katalog k výstavě*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2021, ISBN 978-80-7286-387-7.
- OBERRKROME, Willi. *Volks-geschichte: Methodische Innovation und völkische Ideologisierung in der deutschen Geschichtswissenschaft 1918–1945*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993, ISBN 3-525-35764-8.
- OLIVOVÁ, Věra. *Československé dějiny: 1918–1945*. Praha: SPN, 1966.
- OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 2012, ISBN 978-80-86107-63-9.
- ORŁOWICZ, Mieczysław. *Moje wspomnienia turystyczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970.
- PELC, Martin. *Umění putovat: dějiny německých turistických spolků v českých zemích*. Brno: Matice moravská, 2009, ISBN 978-80-86488-64-6.
- PEROUTKOVÁ, Michaela. *Vyhánění: jeho obraz v české a německé literatuře a ve vzpomínkách*. Praha: Libri, 2008, ISBN 978-80-7277-345-9.

- PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor (eds.), *Bezčasí: Československo v letech 1972–1977*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, ISBN 978-80-88292-24-1.
- PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor (eds.), *Jaro '68 a nástup normalizace: Československo v letech 1968–1971*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, ISBN 978-80-87912-99-7.
- PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor (eds.), *Předjaří: Československo 1963–1967*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016, ISBN 978-80-87912-45-4.
- PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor (eds.), *Znormalizováno: Československo v letech 1978–1985*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, ISBN 978-80-88292-75-3.
- PFOHL, Friedrich a KOBER, Gerhard. *Die bevölkerungspolitische Lage im Gerichtsbezirke Rochlitz/Riesengebirge vor der Befreiung im Jahre 1938*. Rochlitz: 1938.
- POLEDNIK, Heinz. *Stolze Erinnerungen: die Geschichte des Wintersportes in den Sudetenländern*. Marktobendorf: Heimatkreis Hohenelbe e.V., 1970.
- POSER, Hans. *Geographische Studien über den Fremdenverkehr im Riesengebirge: Ein Beitrag zur geographischen Betrachtung des Fremdenverkehrs*. Göttingen Vandenhoeck & Ruprecht, 1939.
- PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl*. Brno: Doplněk, 2004, ISBN 978-80-7239-147-9.
- PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 2. díl*. Brno: Doplněk, 2009, ISBN 978-80-7239-228-5.
- PRZERWA, Tomasz. *Między łękiem a zachwytem. Sporty zimowe w śląskich Sudetach i ich znaczenie dla regionu (do 1945 r.)*. Wrocław: Atut, 2012.
- PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011, ISBN 978-80-87271-31-5.
- RAIS, Karel Václav. *O ztraceném ševci: horský obraz*. Praha: Unie, 1920.
- RAMEŠ, Václav. *Trh bez přívlastků, nebo ekonomickou demokracií?: spory o podobu vlastnické transformace v porevolučním Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2021, ISBN 978-80-7285-258-1.
- REIHL, Walter. *Noch Buben aber schon Soldaten. Erinnerungen eines ehemaligen Unteroffizierschülers der Luftwaffe*. München: 2008.
- REICHLING, Gerhard. *Die deutschen Vertriebenen in Zahlen. Teil I, Umsiedler, Verschleppte, Vertriebene, Aussiedler, 1940–1985*. Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1986, ISBN 3-88557-046-7.
- REICHLING, Gerhard. *Die deutschen Vertriebenen in Zahlen. Teil II, 40 Jahre Eingliederung in der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 1989, ISBN 3-88557-065-3.
- RENNER, Josef (ed.), *Heimatland – Riesengebirge und Braunauer Ländchen – Riesengebirgs-Bilderbuch – Ein Bildbuch aus der unvergeßlichen Heimat – Blaue Berge, grüne Täler...! Kempten/Allgäu: Riesengebirgsverlag M. Renner; [1950]*.
- RENNER, Josef (ed.), *Heimatland Riesengebirge – Ein Heimatbuch aus dem unvergeßlichen Reiche Rübzahl. Kempten/Allgäu: Riesengebirgsverlag M. Renner, 1959*.
- ROKOSKÝ, Jaroslav a SVOBODA, Libor. *Kolektivizace v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013, ISBN 978-80-87211-96-0.
- ROTTER, Guido. *Blätter zur Erinnerung an die 300-jährige Bestandes-Feier der Wiesenbaude im Riesengebirge im Weinmond 1923*. Hohenelbe: 1923.
- SEDLÁČEK, August, et al. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl pátý, Podkrkonoší*. Praha: Argo, 1995, ISBN 80-85794-50-0.
- SEKYRA, Marek a SIMM, Otokar. *Jizerské květy: antologie německy píšících autorů z Jablonecka a Semilska: (19. století a 1. polovina 20. století) = Iserblumen: Anthologie deutschsprachiger Autoren aus der Umgebung von Gablonz an der Neiße (Jablonec nad Nisou) und Semil (Semily): (19. Jahrhundert und 1. Hälfte des 20. Jahrhunderts)*. Liberec: Krajská vědecká knihovna, 2011, ISBN 978-80-85874-61-7.
- SHELLE, Karel. *Vývoj české veřejné správy*. Ostrava: Key Publishing, 2008, ISBN 978-80-87071-92-2.
- SCHIER, Bruno. *Guido Rotter (1860–1940): Schöpfer der Deutschen Studenten- und Schülerherbergen*. München: Bogen, 1961.

- SCHNEIDER, Karl. *Die Geschichte der Deutschen Ostböhmens. 1. Band, Von der ältesten Zeit bis zum Beginn der Hussitenstürme*. Reichenberg: Franz Kraus, 1924.
- SCHÖBEL, Franz a MENZEL, Beda. *Gotteshäuser der Heimat: ein Heimatbuch des Riesengebirges und Braunauer Ländchens*. Kempten: Renner, 1970.
- SCHOLZ, Stefan. *Vertriebenen-Denkmler: Topographie einer deutschen Erinnerungslandschaft*. Paderborn: Schöningh, 2015, ISBN 978-3-506-77264-0.
- SCHOLZ, Stefan, RÖGER, Maren a NIVEN, Bill. *Die Erinnerung an Flucht und Vertreibung: Ein Handbuch der Medien und Praktiken*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2015.
- SLAVÍČEK, Jan. *Spotřební družstvo Včela mezi podnikáním a politikou v letech 1905–1938, aneb, Pevnost proletářů v Praze*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2019, ISBN 978-80-88018-26-1.
- SLAVÍK, Stanislav. *Harrachov na dobových pohlednicích = Harrachsdorf auf historischen Ansichtskarten*. Jilemnice: Gentiana, 2001, ISBN 80-86527-03-4.
- SMRČKA, Ladislav, et al. *Vývoj družstevnictví na území ČSFR*. Praha: Svěpomoc, 1992, ISBN 978-80-7063-068-6.
- STICKLER, Matthias. „Ostdeutsch heißt Gesamtdeutsch“: *Organisation, Selbstverständnis und heimatpolitische Zielsetzungen der deutschen Vertriebenenverbände: 1949–1972*. Düsseldorf: Droste, 2004, ISBN 978-3-7700-1896-3.
- STORM, Ruth. *Ich schrieb es auf: Das letzte Schreiberhauer Jahr*. München: 1961.
- STREIT, J. *Zwanzig Jahre Deutsche Volksbindung in Gablonz a. N.* Gablonz a. N.: Emil Böhme, 1939.
- ŠÝKORA, Bohuslav. *Krконоšský národní park*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1983.
- ŠIMÁK, Josef Vitězslav. *České dějiny. Dílu I. část 5, Středověká kolonisace v zemích českých*. Praha: 1938.
- ŠIMÁK, Josef Vitězslav. *Středověká kolonisace v zemích českých*. Praha: Jan Laichter, 1938.
- ŠMILAUER, Vladimír. *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Praha: 1960.
- ŠPIRITOVÁ, Alexandra. *Slovník představitelů státní správy v Čechách v letech 1850–1918*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1993.
- ŠTEMBERK, Jan. *Fenomén cestovního ruchu: možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu*. Pelhřimov: Nová tiskárna ve spolupráci s Vysokou školou obchodní v Praze, 2009, ISBN 978-80-7415-021-0.
- ŠTEMBERK, Jan, JAKUBEC, Ivan a ŠALANDA, Bohuslav. *Automobilismus a česká společnost*. Praha: Univerzita Karlova, 2020, ISBN 978-80-246-4757-9.
- ŠTORCH-MARIEN, Otakar. *Sladko je žít: paměti nakladatele Aventina I*. Praha: Československý spisovatel, 1966.
- ŠŤOVÍČEK, Jan. *Počátky české turistiky na Liberecku*. Liberec: Česká beseda, 1990.
- ŠVEJNAR, Jan. *Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě*. Praha: Academia, 1997, ISBN 80-200-0568-4.
- TRAPL, Miloš. *Politický systém první Československé republiky*. Ostrava: Krajský pedagogický ústav, 1990, ISBN 80-900158-7-5.
- URBAN, Jiří. *Kolektivizace venkova v Horním Polabí: od fenoménů k aktérům a jejich motivacím*. Praha Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016, ISBN 978-80-246-3615-3.
- VENCOVSKÝ, František, et al. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, 1999, ISBN 80-7265-030-0.
- VOBORNÍK, Jan. *Fr. V. Jeřábek: obraz životopisně-literární*. Praha: Loutkář, spol. s r. o. v Chocni, 1923.
- VODIČKA, Karel a CABADA, Ladislav. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-893-7.
- VOJTÍŠEK, Václav. *Když jiní mlčeli: Feuilletony a stati z let 1938–1940*. Praha: Vilímek, 1945.
- VÝBORNÁ, Milena, HAVRÁNEK, Jan a KUČERA, Karel. *Disertace pražské university 1882–1945. II., [Německá universita]*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965.
- WANNER, Michal. *Základní pravidla pro zpracování archiválií*. Praha: Odbor archivní správy a spisové služby MV, 2015, ISBN 978-80-86466-78-1.

- WEISS, Otto, EICHMANN, Christian a ANDĚL, Tomáš. *Die alte Heimat Arnau an der Elbe im Riesengebirge*. Marktoberdorf: Heimatkreis Hoheneibe/Riesengebirge, 2004.
- WENGER, Tobias. „Volkstumskampf“ ohne Ende?: sudetendeutsche Organisationen, 1945–1955. Frankfurt am Main: Lang, 2008, ISBN 978-3-631-57104-0.
- Universität, Oldenburg, 2005, 2008, ISBN 978-3-631-57104-0.
- ŽÍDEK, Libor. *From central planning to the market: the transformation of the Czech economy 1989–2004*. Budapest; New York: CEU press, 2017, ISBN 978-963-386-180-6.

Kapitoly v knihách

- Aus der Satzungen des wiedergegründeten RGV. In: *Unsere Heimat, Erinnerungsschrift zum 80jährigen Bestehen des Riesen- und Isergebirgsvereins*. Köln: Riesengebirgsverein, 1960, s. 13–15.
- Dein Heimatverband: Riesengebirgskreis Trautenuau. In: *Aus Rübezahls Heimat. Riesengebirgs Jahrbuch, für das Jahr 1955*. Oberhausen: 1954, s. 109.
- BARTOŠ, Miloslav. Nejstarší obrazová mapa Krkonoš. In: BARTOŠ, Miloslav, et al. (eds.), *Nejstarší obrazová mapa Krkonoš*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2012, ISSN 978-80-86418-92-6, s. 4–29.
- BARTOŠ, Miloslav. O vlastivědném pracovníkovi Emilu Fléglvi (1902–1977). In: HORÁK, Václav (ed.), *Historiografie Trutnovska*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, 2008, ISSN 978-80-903741-2-6, s. 213–221.
- BEER, Hans. Vom Start des RGV im Westen. In: *Unsere Heimat, Erinnerungsschrift zum 80jährigen Bestehen des Riesen- und Isergebirgsvereins*. Köln: Riesengebirgsverein, 1960, s. 76–84.
- BEER, Mathias. Patenschaften. In: SCHOLZ, Stefan, et al. (eds.), *Die Erinnerung an Flucht und Vertreibung: Ein Handbuch der Medien und Praktiken*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2015, s. 329–344.
- ČEJCHAN, Václav. Vývoj veřejné správy po roce 1848. In: VOLF, Miloslav a HAAS, Antonín (eds.), *Archivní příručka: sborník přednášek o archivní praxi*. Praha: Českosl. archivní společnost, 1948, s. 115–133.
- DUCHÁČEK, Milan. Deset tezí k (dis)kontinuitě československé etnografie před rokem 1945. In: WOITSCH, Jiří a JÜNOVÁ MACKOVÁ, Adéla (eds.), *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2016, ISSN 978-80-88081-10-4, s. 37–70.
- FASSL, Peter. Prínos vyhnanců a utečenců ve Švábsku. Současný stav regionálněhistorického bádání. In: KRAUSS, Marita, et al. (eds.), *Odchody a návraty: vzpomínková kultura a životní příběhy sudetských Němců v českých zemích a Bavorsku ve 20. století*. Praha: Antikomplex, 2015, ISSN 978-80-904421-9-1, s. 328–349.
- FENDL, Elisabeth. Reisen in die verlorene Vergangenheit. Überlegungen zum „Heimwehtourismus“. In: MÜNS, Heike (ed.), *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde*. Marburg: Elwert, 1998, ISSN 3770811127, s. 85–100.
- FIEDLER, Günter. Krkonoše na mapách. In: FLOUSEK, Jiří (ed.), *Krkonoše: příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007, ISSN 978-80-7340-104-7, s. 39–46.
- FIEDLER, Günter. Vlastivědné časopisy se vztahem k Trutnovsku vydávané v Německu v letech 1945–2007. In: HORÁK, Václav (ed.), *Historiografie Trutnovska*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, 2008, ISSN 978-80-903741-2-6, s. 81–86.
- FISCHER, Karl Wilhelm. Die Entwicklung und Tätigkeit des deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hoheneibe). In: SCHNEIDER, Karl (ed.), *Das Riesengebirge und sein Vorland*. Wien: Eduard Stepan, 1924, s. 115 s., 112 l. obr. příloh.
- FRANZEN, Erik K. Sudetendeutsche Tage als Gedenkstätten!? Die Erinnerung an NS-Diktatur und Krieg in politischen Reden von Vertretern der Sudetendeutschen Landsmannschaft 1950–1955. In: CORNELIßEN, Christoph, et al. (eds.), *Diktatur – Krieg – Vertreibung: Erinnerungskulturen in Tschechien, der Slowakei und Deutschland seit 1945*. Essen: Klartext, 2005, ISSN 3-89861-430-1, s. 197–219.
- HACKMANN, Jörg. Volks- und Kulturbodenkonzeptionen in der deutschen Ostforschung und ihre Wirkungen auf die sudetendeutsche Landeshistorie. In: NEUMÜLLER, Michael

- (ed.), *Die böhmischen Länder in der deutschen Geschichtsschreibung seit dem Jahre 1848: Vorträge des 2. Aussiger Kolloquiums des Instituts für slawisch-germanische Forschung der J. E. Purkyně-Universität in Aussig und des Archivs der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik in Prag vom 20. bis 21. April 1995. Teil I.* Ústí nad Labem: Albis International, 1996, ISSN 80-901761-6-X, s. 49–73.
- HÁJEK, Jan. Regionální finanční elity – institucionální rovnost, koexistence či kooperace? Modely vzájemného vztahu představitelů lokálních peněžních ústavů na příkladech z Benešovska. In: KUBŮ, Eduard a ŠOUŠA, Jiří (eds.), *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*. Praha Dokořán, 2008, ISSN 978-80-7363-227-4, s. 56–75.
- HORÁK, Pavel. Tisk jako historický pramen. In: ČECHUROVÁ, Jana, et al. (eds.), *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, ISSN 978-80-7422-309-9, s. 343–359.
- HORČÁKOVÁ, Václava. Bibliografie dějin Českých zemí (BDČZ). In: *Sborník Semináře o digitálních zdrojích a službách ve společenských a humanitních vědách 24. září 2015*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2015, ISSN 978-80-904571-9-5, s. 26–29.
- CHODĚJOVSKÁ, Eva. Vrchnostenská, krajská a církevní správa ve východních Čechách v raném novověku. In: CHODĚJOVSKÁ, Eva, et al. (eds.), *Krajina v rukou barokního člověka: lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech*. Josefov: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově, 2020, ISSN 978-80-88226-23-9, s. 321–327.
- JANČÍK, Drahomír. Od jedné ekonomické reformy v Československu na práh reformy druhé aneb Od krize ke krizi. In: PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor (eds.), *Československo v letech 1954–1962*. Praha: stav pro studium totalitních režimů, 2015, ISSN 978-80-87912-24-9, s. 234–250.
- KASCHUBA, Wolfgang. Die Fußreise. Von der Arbeitswanderung zur Bürgerlichen Bildungsbewegung. In: HERMANN, BAUSINGER, et al. (eds.), *Reisekultur von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*. München: C. H. Beck, 1991.
- KASTEN, Tilman. Heimatzeitschriften im Kontext der „Vertriebenenpresse“. In: KASTEN, Tilman a FENDL, Elisabeth (eds.), *Heimatzeitschriften: Funktionen, Netzwerke, Quellenwert*. 2017, ISSN 978-3830937746, s. 9–38.
- KOČÁREK, Eduard. Lázeňství. In: FLOUSEK, Jiří, et al. (eds.), *Krkonoše – příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007.
- KREISSLOVÁ, Sandra. Jáchymov a jeho okolí po roce 1945 optikou domovských novin Mei' Erzgebirg' (1954–1959). In: PINEROVÁ, Klára (ed.), *Jáchymov. Jevišťe bouřlivého století*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, ISSN 978-80-87912-98-0, s. 301–312.
- KRÖHL, W. Vom Skilauf im Riesengebirge. In: *Ski-Chronik Jahrbuch Mitteleuropäischen Skiverbandes*. 1913, s. 50–57.
- KUNSKÝ, Josef. Zeměpisné vymezení Krkonoš. In: FANTA, Josef (ed.), *Příroda Krkonošského národního parku*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1969, s. 11–14.
- LOZOVÍUK, Petr. Dějiny německy psaného národopisu v Čechách. Úvod do problematiky. In: UHEREK, Zdeněk, et al. (eds.), *Kultura – společnost – tradice: Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie. II*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2006, ISSN 80-85010-82-8, s. 13–52.
- MUCHA, Ludvík. Z vývoje mapového obrazu Krkonoš. In: ŠYKORA, Bohuslav (ed.), *Krkonošský národní park*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1983.
- MÜLLER, Erhard. Versunkenes Deutschland in der Starkenbacher und Hochstädter Landschaft. In: OBERDORFFER, Kurt, et al. (eds.), *Wissenschaft im Volkstumskampf: Festschrift Erich Gierrach zu seinem 60. Geburtstag überreicht von Freunden, Schülern und Fachgenossen*. Reichenberg: 1941, s. viii, 490 stran.
- PACKOVÁ, Ludmila. Sudetoněmecké krajanské sdružení a jeho vliv v domovském tisku šternberských Němců v 50. letech. In: ŠKERLOVÁ, Jana a VITKO, Martin (eds.), *Promyšlet Evropu dvacátého století: hybatelé dějin?* Brno: Matice moravská, 2017, ISSN 978-80-87709-20-7, s. 257–273.

- PÁNEK, Tomáš. Historická etnicita geopoliticky sporných oblastí Sudet a jižního Slovenska jako problém české a slovenské historiografie ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století. In: DUCHÁČEK, Milan a BÍLKOVÁ, Jitka (eds.), *Václav Chaloupecký a generace roku 1914: Otazníky české a slovenské historiografie v éře první republiky*. Liberec – Praha – Turnov: 2018, s. 143–180.
- PENCK, Albrecht. Deutscher Volks- und Kulturboden. In: LOESCH, Karl Christian von, et al. (eds.), *Volk unter Völkern*. Breslau: Hirt, 1925, s. 62–73.
- PICHLER, Hans, GOTTSTEIN, Werner a VATTER, Lutz. Ist mir Gut und schlecht gegangen... Ein Rückblick auf die Jahre 1915–1985. In: JIRASEK, Franz Josef (ed.), *Volks- und Heimatkunde des politischen Bezirkes Hohenelbe*. Marktoberdorf: Heimatkreis Hohenelbe, 1986.
- PILOUS, Vlastimil. Geografické vymezení. In: FLOUSEK, Jiří (ed.), *Krkonoše: příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007, ISSN 978-80-7340-104-7, s. 13.
- REIL, Roman. Panství na Trutnovsku do roku 1848 v rozsahu okresu Trutnov k 31. 12. 2002. In: FIEDLER, Günter (ed.), *Trutnov*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, 2004, ISSN 80-7286-047-X.
- ROUBÍK, František. K počátkům mapování Krkonoš. In: *Sborník Československé společnosti zeměpisné 71(2)*. Praha: Československá společnost zeměpisná, 1966, s. 153–167.
- RYCHLÍK, Jan. Pozemková reforma v českých zemích v letech 1945–1948. In: *Zemědělství na rozcestí 1945–1948. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 22.–23. 9. 1998*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1998, s. 7–22.
- ŘEPA, Milan. The Czechs, Germans and Sudetenland. Historiographical Dispute in the „Heart of Europe“. In: FRANK, Tibor a HADLER, Frank (eds.), *Disputed Territories and Shared Pasts: Overlapping National Histories in Modern Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2011, s. 303–328.
- SCHNEIDER, Karl. Das Geistesleben der Deutschen Ostböhmens. In: *Jahrbuch des Riesengebirgsvereines*. Hohenelbe: Landesgruppe Sudetengau e. V., 1939/1940.
- SCHNEIDER, Karl. Das Riesengebirgsmuseum in Hohenelbe. In: SCHNEIDER, Karl (ed.), *Das Riesengebirge und sein Vorland*. Wien: Eduard Stepan, 1924, s. 115 s., 112 l. obr. příloh.
- SCHNEIDER, Karl. Erlebtes und Erinnerungen an den Sommer 1945 (meinem Sohn Hans). In: FINK, Wolfgang (ed.), *Wie ein Wind vom Riesengebirge: Professor Karl Schneider und Hohenelbe*. Marktoberdorf: Heimatkreis Hohenelbe, 2003, s. 10–45.
- SCHREUER, Uwe Hans. Die Vertreibung aus dem Paradies: Eine autobiografische Skizze aus meiner Kindheit. In: FINK, Wolfgang (ed.), *Heimat Hohenelbe; Geschichte und Geschichten*. Marktoberdorf: Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge e.V., 2007.
- SIEGERT, Hans Ulrich. Die grossen RGVer. In: *Unsere Heimat, Erinnerungsschrift zum 80jährigen Bestehen des Riesen- und Isergebirgsvereines*. Köln: Riesengebirgsverein, 1960.
- STICKLER, Matthias. Vertriebenenpresse. In: SCHOLZ, Stefan, et al. (eds.), *Die Erinnerung an Flucht und Vertreibung: Ein Handbuch der Medien und Praktiken*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2015, s. 420–431.
- SVAŠEK, Maruška. Gewälthas Trauma: Die Dynamik der erinnerten (wieder-)erfahrenen Emotion. In: FENDL, Elisabeth (ed.), *Zur Ikonographie des Heimwehs: Erinnerungskultur von Heimatvertriebenen: Referate der Tagung des Johannes-Künzig-Instituts für ostdeutsche Volkskunde 4. bis 6. Juli 2001*. Freiburg: Johannes-Künzig-Institut, 2002, ISSN 3931905446, s. 55–78.
- ŠTEMBERK, Jan. Czechoslovakia as the Tourist Destination between 1918 and 1938. In: *Prague Papers on the History of International Relations*. Praha: Institute of World History, 2008, ISSN 978-80-7308-354-3, s. 355–374.
- TVRDOŇOVÁ, Daniela. Revízná činnost Ústředného družstva v Bratislave v rokoch 1919–1948. In: *Prudentissimae dominae nobis honorandae: k životnému jubileu profesorky Márie Kohútovej*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2015, s. 554–577.
- WAIC, Marek. Der Skibund der Tschechoslowakischen Republik und der Hauptverband der deutschen Wintersportvereine. In: WAIC, Marek (ed.), *Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu = Die Deutschen und Tschechen in der Welt des Turnens und des Sports*. Praha: Karolinum, 2004, ISSN 80-246-0768-9, s. 539–559.

- WITCZAK, Romuald. Okoliczności Wysziedlenia Niemców z Jeleniej Góry w latach 1945–1947. In: *Rocznik Jeleniogórski*. Jelenia Góra: Towarzystwo Przyjaciół Jeleniej Góry 2007, s. 167–178.
- WOLF, Vladimír. Nástin historie dějepisectví Trutnovska 20. století. In: HORÁK, Václav (ed.), *Historiografie Trutnovska*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, 2008, ISSN 978-80-903741-2-6, s. 11–32.
- WOLF, Vladimír. Několik významných toponomastiků Trutnovska 20. století. In: HORÁK, Václav (ed.), *Historiografie Trutnovska*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, 2008, ISSN 978-80-903741-2-6, s. 45–52.
- WOLF, Vladimír. Zapomenutý projekt trutnovského Ústavu pro studium Krkonoší 1948–1949. In: *Sborník příspěvků k 85. narozeninám Antonína Justa*. Trutnov: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově – Státní okresní archiv v Trutnově, 2006, ISSN 80-902709-5-6, s. 175–181.

Odborné články

- Československo-polská spolupráce v Krkonoších. *Horské prameny*. 1945/1946, 2.
- „Horským pramenům“ na cestu do 2. ročníku. *Horské prameny*. 1945/1946, 2.
- Probuzenecká literatura v Krkonoších. *Horské prameny*. 1937, 1.
- „Riesengebirgsverein“. *Horské prameny*. 1937, 1.
- Úvodem do III. ročníku. *Horské prameny*. 1947/1948, 3.
- BROŽEK, Aleš. Severočeský kraj v tisku na CD-ROM. *Národní knihovna. Knihovnická revue*. 1999, (4), s. 206–207.
- ČERMÁKOVÁ, A. Pronikání německého živilu do české obce. (Památky zapomínaných vlastenců v letech 1870–1900). *Horské prameny*. 1937, 1.
- ČÍLA, Antonín Mikuláš. Český člověk v Podkrkonoší. *Horské prameny*. 1937, 1.
- DVOŘÁK, Jaromír. Úvodem. *Krkonoše – Podkrkonoší*. 1963, 1.
- FAEHNDRICH, Jutta. Erinnerungskultur und Umgang mit Vertreibung in Heimatbüchern deutschsprachiger Vertriebener. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 2003, 52(2), s. 191–229.
- FLÉGL, Emil. František JÍLEK-OBERPFCALCER, Jak žili naši otcové. Mezi písmáky pod Krkonošemi. Vrchlabí 1946. *Horské prameny*. 1947/1948, 3.
- FLÉGL, Emil. Krkonoše – živé pouto česko-polského přátelství. *Horské prameny*. 1948/1949, 4.
- FLÉGL, Emil. Krkonošské museum, archiv a knihovna ve Vrchlabí. *Horské prameny*. 1945/1946, 2.
- FLÉGL, Emil. Krkonošské museum, archiv a knihovna ve Vrchlabí. *Horské prameny*. 1947/1948, 3.
- FLÉGL, Emil. Polské Slezsko v knihách a budování. *Horské prameny*. 1947/1948, 3.
- FLÉGL, Emil. Sociologický výzkum pohraničí. *Horské prameny*. 1937/1938, 1.
- FLÉGL, Emil. Vrchlabsko opět české. *Horské prameny*. 1947/1948, 3.
- FRAJDL, Jiří. Rok 1918 v severovýchodních Čechách. *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 1969, 4, s. 58–72.
- FÜGNER URBÁŠKOVÁ, Dana a JIRÁSEK, Zdeněk. Pohled odsunutých Němců na jejich bývalou domovinu – Trutnovsko. *Krkonoše – Podkrkonoší. Vlastivědný sborník*. 2020, 24(1), s. 49–70.
- FUTTERA, Ladislav. „Podívejte se na západ, tam jsou Němci a za nimi Tataři!“ Krkonošská literatura mezi Čechy, Němci, romantismem a realismem. *Dějiny a současnost*. 2021, 43(8), s. 13–16.
- GERSTNER, Miloš. Obrázky z dějin Vrchlabí. *Horské prameny*. 1948/1949, 4, s. 40–45, 90–93, 151–155.
- GERSTNER, Miloš. Obrázky z dějin Vrchlabí. *Horské prameny*. 1947/1948, 3, s. 7–9, 30, 41–44, 65–69, 109–112, 123–125, 155–157.
- HIRSCHBERGER, Gilad. Collective Trauma and the Social Construction of Meaning. *Frontiers in Psychology*. 2018, 9.
- HOLUB, Ota. Obsazení Trutnovska československou armádou a její posláni v letech 1918–1921. *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 1966, 2, s. 25–39.
- HOLUBEC, Stanislav. „Na bitevní čáře.“: Česko-německé zápasy o Krkonoše 1890–1938. *Moderní dějiny: časopis pro dějiny 19. a 20. století = Modern History. Journal for the History of the 19th and 20th Century*. 2017, 25(2), s. 1–37.

- HOLUBEC, Stanislav a MOČÍČKOVÁ, Jitka. Zobrazování česko-německé národnostní hranice na mapách v období cca 1820–1940. *Historická geografie*. 2020, 46(2), s. 283–340.
- HORČÁKOVÁ, Václava a KUBÍČEK, Jaromír. Současný stav společenskovední bibliografie v českých zemích. *Český časopis historický*. 2015, 117(3), s. 666–694.
- HOSÁK, Ladislav. Bibliografie bibliografií k potřebě historické vlastivědy. *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 1963, 1, s. 163–183.
- HOSÁK, Ladislav. Úkoly regionálního dějepisectví v Podkrkonoší pro starší období feudalismu. *Krkonoše – Podkrkonoší*. 1963, 1.
- JAKUBEC, Ivan a ŠTEMBERK, Jan. Vývoj cestovního ruchu v českých zemích v meziválečném období. *Cestování včera a dnes: Tourism yesterday and today. Revue pro průvodce a pracovníky cestovního ruchu*. 2007, 4(3), s. 56–75.
- JAKUBSKÁ, Jana. Okolnosti vzniku Lesního družstva v Příbyslavi ve světle archivních pramenů. *Prameny a studie*. 2014, 54, s. 259–275.
- JAKUBSKÁ, Jana. Životní osudy Jaroslava Bezpalce, zapomenutého tvůrce lesního družstevnictví v Čechách, na základě rozboru jeho osobního fondu. *Prameny a studie*. 2014, 54, s. 204–228.
- K., F Emil FLÉGL, Průvodce Vrchlabím, Vrchlabí 1947. *Horské prameny*. 1947/1948, 3, s. 15–16.
- KALHOUS, Rudolf. Trutnovsko v dějinách. *Horské prameny*. 1947/1948, 3.
- KALISTOVÁ, Jitka a WOLF, Vladimír. Počátky města Trutnova. *Krkonoše – Podkrkonoší*. 1963, 3, 1, s. 24–42.
- KNORPP, Barbara. Heimat Museums and Notions of Home. *Journal of Museum Ethnography*. 2009, (22), s. 9–21.
- KRBAL, Josef. „Horské prameny“ do dvouletky. *Horské prameny*. 1945/1946, 2.
- KREISSLOVÁ, Sandra a NOSKOVÁ, Jana. Mediální reprezentace poválečné nucené migrace Němců z českých zemí ve vysídlenecké publicistice na příkladu periodik *Aussiger Bote* a *Bruenner Heimatbote*. *Národopisná revue*. 2021, 31(1), s. 19–41.
- KŘÍČEK, Václav. Bibliografie Fontes Nissae za léta 2000 až 2018. *Fontes Nissae. Prameny Nisy*. 2019, 20(2), s. 55–99.
- KŘÍČEK, Václav. Výběrový soupis literatury k dějinám Libereckého kraje za rok 2017. *Fontes Nissae. Prameny Nisy*. 2018, 19(2), s. 122–129.
- KUBÁT, Miroslav. První lyžaři v Krkonoších. *Krkonoše: časopis Správy Krkonošského Národního Parku*. 1968, 1(1), s. 3–8.
- KUBŮ, Eduard a ŠOUŠA, Jiří. Podnikání ve službách politické strany. Tiskařské a vydavatelské družstvo českých agrárníků *Novina* (1897–1938). *Prameny, přístupy, interpretace. Hospodářské dějiny = Economic history*. 2020, 35(2), s. 141–183.
- LUSTIGOVÁ, Vladislava. Úplná bibliografie všech vydaných svazků Ročenky Státního okresního archivu v Trutnově (1/1998–5/2003–2004). *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 2009, 9, s. 437–441.
- MÁLEK, Vlastimil. Úplná bibliografie všech doposud vydaných řádných svazků vlastivědného sborníku *Krkonoše – Podkrkonoší* (1/1963–8/1989). *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 2009, 9, s. 411–422.
- MÁLEK, Vlastimil. Úplná bibliografie všech doposud vydaných supplement vlastivědného sborníku *Krkonoše – Podkrkonoší* (1/1966–8/2008). *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 2009, 9, s. 423–428.
- MÁLEK, Vlastimil. Úplná bibliografie všech vydaných svazků Sborníčku Muzea Podkrkonoší v Trutnově (1/2002–6/2007). *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 2009, 9, s. 429–435.
- MAURER-HORN, Susanne. Die Landesregierung für Deutschböhmen und das Selbstbestimmungsrecht 1918/1919. *Bohemia: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*. 1997, 38(1), s. 37–55.
- MELKESOVÁ, Miroslava. Církevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů. *Historická demografie*. 2008, 32, s. 5–56.
- NEUHOF, Hans. Die Presse der deutschen Vertriebenen Anfang 1970. *AWR Bulletin: Vierteljahresschrift für Flüchtlingsfragen*. 1970, 8(17), s. 153–175.

- PÁNEK, Tomáš. Kompenzace obrazů dějin vyprodukovaných „rivalizující“ historiografi. Případ českého a sudetoněmeckého dějepiscectví v letech 1938–1945. *Dějiny – teorie – kritika*. 2015, 12(2), s. 253–287.
- PINWINKLER, Alexander. „Hier war die große Kulturgrenze, die die deutschen Soldaten nur zu deutlich fühlten...“ Albrecht Penck (1858–1945) und die deutsche „Volks- und Kulturbodenforschung“. *Österreich in Geschichte und Literatur*. 2011, 55(2), s. 180–191.
- PROCHÁZKA, Jaroslav. Nové názvosloví v Krkonoších. *Horské prameny*. 1947/1948, 3.
- PROCHÁZKA, Jaroslav. Původní česká jména osad na Trutnovsku. *Trutnovsko. Sborník vlastivědných prací a zpráv Okresního musea a Vlastivědného kroužku v Trutnově*. 1958, 1 (prosinec 1958).
- R. Prof. Dr. Karl Schneider. Zu seinem 60. Geburtstag am 22. August 1939. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1939, 59.
- RYŠÁNKOVÁ, Milada. Výběrová bibliografie Krkonoš a Podkrkonoší v oboru etnografie. *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 1989, 8, s. 157–175.
- SALZBORN, Samuel. Vlast bez hranic. Zahraničněpolitické koncepty německých vysídleleckých svazů. *Politologická revue*. 2003, 9(1), s. 89–99.
- SLAVÍČEK, Jan. The cooperative policy of Comintern in Czechoslovakia and its limits: A case study of the cooperative Včela Prague. *Paginae historiae*. 2020, 28(2), s. 257–271.
- SLAVÍČEK, Jan. From Business to Central Planning: Cooperatives in Czechoslovakia in 1918–1938 and 1948–1960. *Hungarian Historical Review*. 2021, 10(3), s. 423–443.
- SLAVÍČEK, Jan. Von der Nachkriegsbegeisterung zu dem Vorkriegsselbstbewusstsein: Konsumgenossenschaften in den Böhmisches Ländern 1918–1938. *Prager Wirtschafts- und Sozialhistorische Mitteilungen (WISOHIM)*. 2017, 25(1), s. 59–71.
- SOUČEK, Jiří. Ing. Theodor Lokvenc, CSc. (1926–2013) – výběrová bibliografie. *Opera Corcontica*. 2014, 51, s. 221–234.
- SZCZEPAŃSKI, E. Towarzystwo Karkonoskie (1880–1945). *Śląski Labirynt Krajoznawczy*. (1), s. 75–86.
- ŠABACKÝ, Josef. Český ráz Trutnova v XVII. století. (Několik dokladů z přírůstků městského archivu v Trutnově). *Horské prameny*. 1948/1949, 4.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav. Dvě knihy o osídlení Šumavy. *Český časopis historický*. 1937, 43(1), s. 100–112.
- ŠOUKAL, Jiří. Univerzitní profesori na letním bytě v první polovině 20. století. *Historická geografie*. 2018, 44(2), s. 195–216.
- ŠTEMBERK, Jan. Cestovní ruch a česká společnost na přelomu 19. a 20. století. *Historická sociologie*. 2013, 5(1), s. 75–88.
- ŠVEC, Jiří. Specifické rysy minulosti Muzea Německého krkonošského spolku ve Vrchlabí. *Opera Corcontica*. 1985, 22, s. 153–169.
- TOMEK, Prokop. Akce Krkonoše: československé vojenské souvislosti polské krize. *Historie a vojenství: časopis Vojenského historického ústavu*. 2017, 66(3), s. 4–19.
- VÁGNEROVÁ, Věra. Historická bibliografie Podkrkonoší. Připravil studentský vědecký kroužek za redakce Věry Vágnerové. *Krkonoše – Podkrkonoší: vlastivědný sborník*. 1963, 1, s. 184–202.
- VEDRAL, Patrik. Západočeské konzumní družstvo (ZKD) a jeho meziválečný vývoj. *Prameny a studie*. 2018, 62, s. 37–76.
- VOLKAN, Vamik D. Traumatized Societies and Psychological Care: Expanding the Concept of Preventive Medicine. *Mind and Human Interaction*. 2000, 11(3), s. 177–194.
- WIATER, Przemysław. Początki narciarstwa w Karkonoszach i Górach Izerskich. *Rocznik Jeleniogórski*. 2008, 40, s. 129–149.
- WOLF, Ondřej. Kolonizace, weichbild a počátky manských tvrzí na Trutnovsku. *Archeologické rozhledy*. 2004, 56(3), s. 561–590.
- WOLF, Vladimír. Hospodářské poměry na nejhořejším Labi do konce 14. století. *Krkonoše – Podkrkonoší*. 1967, 3, s. 46–54.
- WOLF, Vladimír. Vrchlabské proboštství v dějinách kraje na nejhořejším Labi. *Krkonoše – Podkrkonoší*. 1970, 5, s. 18–27.

Elektronické knihy a příručky

Koha 21.11 Manual (en) [online]. Koha Community, 2021 [cit. 16. 9. 2022]. Dostupné z: <<https://koha-community.org/manual/21.11/en/html/>>.

MARC 21 Format for Bibliographic Data [online]. [Washington, D. C.]: Library of Congress 2022 [cit. 7. 7. 2022]. Dostupné z: <<https://www.loc.gov/marc/bibliographic/>>.

BALÍKOVÁ, Marie, et al. *Metodika tvorby znalostního modelu INTERPI* [online]. 2015. Dostupné z: <<http://www.nusl.cz/ntk/nusl-253543>>.

Inventáře k archivním fondům

BARTÁK, Jaroslav a NAVRÁTIL, Ivo. *Okresní úřad Jilemnice (1803) 1855–1942 (1954)*, Inventář SOKA Semily, Bystrá nad Jizerou 1989.

KAFKA, Jan. *Okresní národní výbor Trutnov (1945–1990)* Inventář SOKA Trutnov, Trutnov 2005.

LETOCHA, Josef. *Úřad zemského rady (Landrát) Trutnov, 1938–1945*, Inventář SOKA Trutnov, Trutnov 1961.

LETOCHA, Josef. *Úřad zemského rady (Landrát) Vrchlabí, 1938–1945*, Inventář SOKA Trutnov, Trutnov 1961.

NAVRÁTIL, Ivo. *Okresní soud Vysoké nad Jizerou (1824) 1876–1949 (1952)*, Inventář SOKA Semily, Semily 2011.

RÁZEK, Miroslav. *Okresní úřad Vrchlabí*, Inventář SOKA Trutnov, Trutnov 1960.

ZAHRADNÍK, Pavel. *Okresní úřad Trutnov I (1815) 1850–1938 (1956)*, Inventář SOKA Trutnov, Trutnov 2018.

ZAHRADNÍK, Pavel a VAŇKOVÁ, Věra. *Okresní národní výbor Vrchlabí (1918) 1945–1960 (1970)*, Inventář SOKA Trutnov, Trutnov 2008.

Rukopisy

GOLDBERG, Emil. *Schreckliches und unvergeßliches der Familie Feistauer*, 2002.

HANKA, Paulina. *Den Tod meines Mamas*, 1990.

HOLLMANN, Emanuel. *Die Besiedlung des Bezirkes Hohenelbe* 1938.

LORENZ, Alfred. *Vom Riesengebirge zum Rhein. Der lange, mühsame Weg einer getrennten Vertriebenenfamilie von 1945 – 1949*, 1983.

RENNER, Josef. *Heimatbrief*, 1947.

THAM, Gustav. *Gedenkbuch. Gemeindeamt Mohren*, ARCHIV RIESENGBIRGSMUSEUM, Marktoberdorf.

Kvalifikační práce

JANOVEC, Jakub. *Německé obyvatelstvo na Trutnovsku a jeho vysídlení v letech 1945–1948*.

Diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2014.

MEZEROVÁ, Jana. *Identita českých Němců ve vlastivědách horního Poníší*. Dizertační práce.

Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, 2020.

REIL, Roman. *Správní vývoj okresu Trutnov po roce 1848*. Bakalářská práce. Olomouc:

Univerzita Palackého, 2001.

Periodické publikace

Das Riesengebirge in Wort und Bild: Fachblatt für die Gesamtkunde des Riesengebirges und der Angrenzenden Gebiete. Marschendorf: E. R. Petrak.

Der Eissport (Deutscher Wintersport): Amtliche Zeitschrift des Deutschen Eislauf-Verbandes. 1922–1936.

Der Wanderer im Riesengebirge. 1881–1943.

Deutscher Wintersport: Amtliches Organ des Deutschen Eislauf-Verbandes 1901–1917.

Fontes Nissae = Prameny Nisy: regionální historický sborník. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2000. ISSN 1213-5097.

Heimatbrief des Riesengebirgs-Osten. 1948–1949.

Horské prameny. 1937/1938, 1945/1946, 1947/1948, 1948/1949, 1–4.

Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgs-Vereines (Sitz Hohenelbe).

Jahrbuch des Hauptverbandes der deutschen Wintersportvereine in der Tschechoslowakischen Republik. Gablonz a.N. Jablonec n.Nisou.; Hauptverband der dtsh. Wintersportvereine.

- Krkonoše. *Vlastivědný sborník Českého podhoří*. 1937/1938–1939/1941, 1–2.
Nachrichtenblatt d. Deutschen Eislauf-Verbandes: Amtliches Organ des Deutschen Eislauf-Verbandes. 1918–1922.
- Opera Corcontica = Krkonošské práce*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 1965–. ISSN: 0139-925X.
- Sektion Breslau des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins* 1924–1938.
Severočeský kraj v tisku: soupis publikací a článků. Ústí nad Labem: Státní vědecká knihovna, 1967–2001. ISSN 0862-2876.
- Schlesische Sportwoche*. 1929–1933.
Schlesische Turnzeitung. 1924–1930.
Schlesischer Wintersport. 1924–.
- Ski-Chronik Jahrbuch Mitteleuropäischen Skiverbandes*. 1909–1913.
Ski-Sport: Amtliches Organ des Fachamtes Skilauf im Deutschen Reichsbund für Leibesübungen. 1935–1943.
- Trutnovsko. Sborník vlastivědných prací a zpráv Okresního musea a Vlastivědného kroužku v Trutnově*. Trutnov, 1958–1960, 1–2.
- Völkischer Beobachter*
Východní Čechy v tisku: soupis publikací a článků. Hradec Králové: Státní vědecká knihovna, 1991–1994.
- Východočeský kraj v tisku: soupis publikací a článků*. Hradec Králové: Státní vědecká knihovna, 1961–1990. ISSN 0507-6943.
- Zprávy Okresního vlastivědného musea a vlastivědného kroužku Domu osvěty v Trutnově*. Trutnov, 1956–1958, 1–3.
- Zweig Breslau des Deutschen Alpenvereins* 1938–1944.

Novinové a časopisecké články

- 20 Jahre Kampf um unsere Bergheimat. *Völkischer Beobachter*.
- 75 Jahre Riesengebirgsverein. *Riesengebirgsheimat*. 1955, 10(4), s. 6.
- 1945 – ein Gedenken. Riesengebirgischer Totentanz. *Aus Rübezahls Heimat*. 1951, 3(8), s. 6–7.
- Acht Jahre heimliche Kulturarbeit. *Riesengebirgsheimat*. 1955, 8(3), s. 5.
- Anschreibung des Schneeschuhläuferverbandes. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1904, (2), s. 13.
- Aus dem Tätigkeitsbericht des Schneeschuhläufer-Verbandes „Riesengebirge“. *Der II. Schneeschuh-Wettlauf in Schreiberhau*. 1905, (3), s. 43–44.
- Aus den Ski-Gauen: Sudetenland. *Ski-Sport*. 1938, (5), s. 113.
- Aus den Skibereichen: Bereich 4 (Schlesien). *Ski-Sport*. 1940, (2), s. 21.
- Aus den Verhandlungen des Hauptvorstandes. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1907, (1), s. 10.
- Aus der lieben alten Heimat. *Riesengebirgs-Heimatsdienst, Weihnachts-Heimatbrief*. 1949, s. 5.
- Aus der lieben Heimat. *Riesengebirgsheimat*. 1960, 14(4), s. 111.
- Bensheim – die Patenstadt Arnaus. *Riesengebirgsheimat*. 1961, 15(9), s. 290.
- Breslau. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1940, (4), s. 27.
- Bundestreffen der Riesengebirgler aus dem Gerichtsbezirk Arnau in der Patenstadt Bensheim, an 7. und 8. September 1963. *Riesengebirgsheimat*. 1963, 17(8), s. 263.
- Das Fachamt meldet. *Ski-Sport*. 1940, (2), s. 21.
- Der Hauptverband der deutschen Wintersportvereine. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1925, (12), s. 255–256.
- Der Hauptverband der deutschen Wintersportvereine. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1924, (12), s. 10.
- Der Hauptverband der Deutschen Wintersportvereine in der Tschechoslowakei. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1934, (11), s. 188.
- Der Hauptverband der Deutschen Wintersportvereine in der Tschechoslowakei. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1928, (12), s. 185–186.
- Der Hauptverband der Deutschen Wintersportvereine in der Tschechoslowakei. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1930, (1), s. 13.
- Der II. Schneeschuh-Wettlauf in Schreiberhau. *Der II. Schneeschuh-Wettlauf in Schreiberhau*. 1905, (3), s. 41–42.

- Der Wintersport. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1907, (12), s. 192.
- Die Seilschwebbahn. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1940, (8), s. 79.
- Die Schneesicherheit der Schreiberhauer Himmelsgrundschanze. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1931, (2), s. 31–32.
- Die Schwebbahn auf den Schwarzen Berg. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1928, (9), s. 138.
- Die Schwebbahn im Dienste der Tschechisierung. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1931, (2), s. 26.
- Die tschechoslowakische Olympia-Ausscheidungskämpfe. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1936, (2), s. 31.
- Ein Riesengebirgeler besuchte seine Heimat. *Riesengebirgsheimat*. 1954, 8(2), s. 13.
- Eine elektrische Hochschwebbahn. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1926, (10), s. 176.
- Eine neue Sprungschanze bei Harrachsdorf. *Schlesischer Wintersport*. 1930, (4), s. [10].
- Eine Riesen-Sprungschanze. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1934, (11), s. 188.
- Erfolge sudetendeutscher Skiläufer. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1927, (3), s. 47.
- Es gehen noch Deutsche in tschechische Bauden. *Schlesischer Wintersport*. 1934, (10), s. 138.
- Für den vom tschechoslowakischen Eisenbahnministerium beabsichtigten Bau einer Personen-Schwebbahn von Oberhainichen auf den Jeschken. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1930, (6), s. 114.
- Grenzübergangsverkehr im Regierungsbezirk Liegnitz. *Schlesischer Wintersport*. 1933, (5), s. 59.
- Grenzverkehr. *Schlesischer Wintersport*. 1924, (2), s. 3–4.
- Grossdeutscher Wandertag 1939. *Völkischer Beobachter*.
- Heimatliche Stunden in Nürnberg. *Riesengebirgsheimat*. 1958, 11(3), s. 66.
- Hermanitz. *Riesengebirgsheimat*. 1956, 10(2), s. 14.
- II. Verbandslauf des Schneeschuhläufer-Verbandes im Riesengebirge. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1904, (12), s. 188.
- Internationale Skiwettkämpfe in Johanniskbad. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1925, (3), s. 51.
- Mitgliederstand des RGV am 1. 10. 1962. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1962/1963, (Winter 1962/1963), s. 4.
- Mitteilungen des Heimatkreises Hohenelbe. *Riesengebirgsheimat*. 1955, 10(12), s. 5.
- Přiloha Riesengebirgsheimatbuch für das Jahr 1956. *Aus Rübezahls Heimat*. 1955, s. 115.
- Přiloha Vom deutschen Skilauf in Böhmen. *Schlesischer Wintersport*. č. 1 z 1. 11. 1924, s. 10; č. 7 ze 13. 12. 1924, s. 5; č. 9 z 31. 12. 1924, s. 6; č. 10 z 10. 1. 1925, s. 7; č. 11 ze 17. 1. 1925, s. 5; č. 12 z 24. 1. 1925, s. 6; č. 13 z 31. 1. 1925, s. 5–6; č. 14 ze 7. 2. 1925, s. 5–6; č. 15 ze 14. 2. 1925, s. 5; č. 3 z 20. 11. 1925, s. 7; č. 5 ze 4. 12. 1925, s. 6–7; č. 6 z 11. 12. 1925, s. 8; č. 8 z 24. 12. 1925, s. 7; č. 13 z 29. 1. 1926, s. 8–9; č. 16 z 19. 2. 1926, s. 6; č. 19 z 12. 3. 1926, s. 6; č. 1 z 12. 11. 1926, s. 9; č. 3 z 26. 11. 1926, s. 5; č. 11 z 12. 1. 1927, s. 5; č. 14 z 11. 2. 1927, s. 6–7.
- Selbstbestimmungsrecht nicht nur für Afrikaner. *Riesengebirgsheimat*. 1960, 14(8), s. 275.
- Separatismus wäre Selbstmord! *Riesengebirgsheimat*. 1958, 11(6), s. 153.
- Schneeschuh-Verein Windsbraut-Schreiberhau. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1908, (2), s. 32.
- Schneeschuhsport. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1906, (12), s. 191–192.
- Schneeschuhwettkäufen im Riesengebirge. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1901, (4), s. 61.
- Schreiberhau. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1906, (12), s. 192.
- Schreiberhau i. R. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1905, (1), s. 13.
- Ski-Kurs. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1908, (2), s. 32.
- Skimeister der Tschechoslowakischen Republik w Starkenbach. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1938, (3), s. 45.
- Sprungschanze im Mummeltal bei Harrachsdorf. *Schlesischer Wintersport*. 1930, (2), s. [10].
- Verein deutsche Ski-Läufer in Hohenelbe. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1903, (4), s. 63.
- Vom Wintersport im benachbarten Böhmen. *Schlesischer Wintersport*. č. 1 z 18. 11. 1930, s. [13]; č. 2 z 5. 12. 1930, s. [10]; č. 4 z 20. 12. 1930, s. [10]; č. 6 z 10. 1. 1931, s. [12]; č. 10 ze 7. 2. 1931, s. [12]; č. 13 z 28. 2. 1931, s. [8].
- Von Deutschen Skilauf in Böhmen. *Schlesischer Wintersport*. 1926, (3), s. 5.
- Vor neuen Aufgaben. *Riesengebirgsheimat*. 1953, 6(2), s. 1.
- Wintersportplatz Schreiberhau. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1908, (2), s. 32.

- XI. Internationaler 50 Klm. Ski-Dauerlauf in Schreiberhau. *Schlesischer Wintersport*. 1931, (13), s. [9].
- XI. Internationaler 50 Klm. Ski-Dauerlauf in Schreiberhau. *Schlesischer Wintersport*. 1931, (15), s. [1-2].
- AUBIN, Gustav. Zur Geschichte der Leinenweberei im Riesengebirge. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1924, 13, s. 1-18.
- BLASCHKA, Anton. Karl SCHNEIDER, Die Geschichte der Deutschen Ostböhmens. 1. Band. Von der ältesten Zeit bis zum Beginn der Hussitenstürme, Reichenberg 1924. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1925, 14, s. 203-204.
- CETL, Max. Die Tschechische Markierungen im Riesengebirge. *Schlesischer Wintersport*. 1924, (2), s. 2-3.
- DYKOVÁ, Zdenka. Na hranicích. *Národní listy*, 14. 9. 1933, s. 1-2.
- FALGE, L. Heimatkries Trautenau – unsere „Riesengebirgsstube“. *Riesengebirgsheimat*. 1981, 35(1), s. 6.
- FISCHER, Karl Wilhelm. Die Kulturarbeit des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe). *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1930, 19.
- GOLDAMMER, Karl. Die neue Wiesenbaude auf der Kahlrückenalpe. *Bunzlauer Heimatzeitung*. 2(19), s. 13.
- GRUHN, H. Die Anfänge des Skilaufes im Riesen- und Isergebirge. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1932, (2), s. 19-22.
- HEINZEL, Erwin. Die Ortsnamen Trautenau, Altstadt, Trautenbach. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1935, 24, s. 33-36.
- IGITUS. Zeitgemäß! *Schlesischer Wintersport*. 1928, (8), s. 1-2.
- K[RUSCHE], G. Sommerlicher-winterlicher Rückblick auf den Skiwinter 1938/39. *Ski-Sport*. 1939, (22), s. 482-483.
- KLUG, Josef. Josef Renners Werk wird fortgesetzt. *Riesengebirgsheimat*. 1973, 26(1), s. 2.
- KOSCH, A. Warum ins Isergebirge zum Skilaufen? *Schlesischer Wintersport*. 1933, (18), s. 205-206.
- KRUSCHE, G. Das haben wir nicht verstanden, denn wir sind Deutsche! *Ski-Sport*. 1938, (1), s. 14.
- KRUSCHE, G. Der Sudeten-Befreiungslauf. *Ski-Sport*. 1939, (7), s. 159.
- KRUSCHE, G. Der sudetendeutsche Skilauf – ein völkisches Bollwerk. *Ski-Sport*. 1938, (1), s. 3-5.
- KRUSCHE, G. Hochlandsieg beim Sudeten-Befreiungslauf. *Ski-Sport*. 1940, (6), s. 94.
- KRUSCHE, G. Tschechische Olympia-Springer in Schreiberhau. *Ski-Sport*. 1936, (9), s. 8.
- LAUER, Otto. Wo leben die Harrachsdorfer, Neuwelter und Seifenbacher? *Riesengebirgsheimat*. 1960, 13(6), s. 178.
- LESSENTHIN, Berthold. Schneeschuhläufer-Verband Riesengebirge. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1903, (2), s. 27.
- LUKETCH, Anna. Die Sagenwelt des Riesengebirges und ihre Grundlagen. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1921, 10, s. 5-10.
- LUTHER, C. J. Schneebrücken des Sudetenskilafes. *Ski-Sport*. 1941, (6), s. 85-86.
- MOHR, W. Mit Skiern in Rübezahls Reich. *Schlesischer Wintersport*. 1927, (20), s. 1-2.
- MÜLLER, Erhard. Die Besiedlungsgeschichte des Hohenelber Bezirkes. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1938, 27, s. 12-29.
- OHNEDORFLER, Josef. Wir grüssen den Heimkehr von Karl Erben. *Riesengebirgsheimat*. 1956, 9(2), s. 13.
- P. S. Zu Tal. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1929, (1), s. 6-7.
- PARTSCH, J. Die Schneedecke als Bahn des Verkehrs. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1891, (5), s. 6-11.
- PLEHAN, Ch. Mit dem Sonderzuge ins Isergebirge. *Schlesischer Wintersport*. 1927, (9), s. 1-2.
- PROHASEL, [G.]. Die Frage der Gründung von Skiabteilungen im Riesengebirge. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1932, (9), s. 157-158.
- RENNER, Josef. 20 Jahre Heimatblatt. *Riesengebirgsheimat*. 1967, 21(3), s. 76.

- RENNER, Josef. Otto Seeman aus dem Riesengebirgsverlag ausgeschieden. *Riesengebirgsheimat*. 1960, 15(7), s. 215.
- RENNER, Josef. Wie schaut es in der alten Heimat aus? *Heimatbrief, Kempten*. 1. 12. 1948, s. 4.
- ROTTER, Guido. Tätigkeit des Vereins deutscher Skiläufer in Hohenelbe für das Vereinsjahr 1900/1901. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1901, (6), s. 96.
- ROTTER, Guido. Tätigkeit des Vereins deutscher Skiläufer in Hohenelbe für das Vereinsjahr 1901/1902. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1902, (7), s. 108–109.
- ROTTER, Guido. Tätigkeit des Vereins deutscher Skiläufer in Hohenelbe für das Vereinsjahr 1902/1903. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1903, (5), s. 70–71.
- ROTTER, Guido. [Zpráva o činnosti Německého krkonošského spolku]. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1923, 12.
- ROTTER, Guido. [Zpráva o činnosti Německého krkonošského spolku]. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1921, 10.
- SEEMAN, Otto. Liebe Landsleute aus dem Riesengebirge. *Riesengebirgsheimat*. 1958, 13(1), s. 17.
- SENECIO. Die Grenze! *Schlesischer Wintersport*. 1933, (12), s. 157–158.
- SCHMID, Anton. „Marktoberdorf“ – Patenschaftsstadt für die freie Bergstadt und für den Bezirk Hohenelbe. *Riesengebirgsheimat*. 1957, 12(9), s. 1.
- SCHNEIDER, Karl. Museumsbericht für die Jahre 1917–1937. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1937, 26.
- SCHNEIDER, Karl. [nenadepsaná zpráva o činnosti vrchlabského muzea]. *Jahrbuch des Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1919, 8.
- SCHNEIDER, Karl. [Zpráva o činnosti muzea]. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1927, 16.
- SCHNEIDER, Karl. [Zpráva o činnosti muzea]. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1920, 9.
- SCHNEIDER, Karl. [Zpráva o činnosti muzea]. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1935, 24.
- SCHNEIDER, Karl. [Zpráva o činnosti muzea]. *Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe)*. 1923, 12.
- SCHNEIDER, Karl a SCHOLZ, Oskar. Bericht. *Jahrbuch des Riesengebirgsvereines. Landesgruppe Sudetengau e. V. Hohenelbe*. 1939/1940, 28.
- SCHOLZ, Hugo. Vater der Heimatlosen: Josef Renner 80 Jahre. *Riesengebirgsheimat*. 1972, 26(2), s. 45.
- SYROWATKA, Josef. Ein Weg zu Gustav Leutelt. *Jahrbuch des deutschen Gebirgsvereine für das Jeschken- u. Isergebirge* 1931, 41, s. 5-17.
- TIPPELT, Alois. Der Koppenplan im bunten Flaggenbild. *Aus Rübzahl's Heimat*. říjen 1956, s. 18.
- TIPPELT, Alois. Eine Grenze, die versteinerte. *Riesengebirgsheimat*. 1953, 6(10), s. 6.
- VORWERG, Oskar. Aus dem Tätigkeitsbericht des Vereins deutscher Skiläufer in Hohenelbe für das Vereinsjahr 1903/1904. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1904, (9), s. 158.
- VORWERG, Oskar. Die erste Schneeschuhfahrt über die Schneekoppe. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1893, (12), s. 145–149.
- VORWERG, Oskar. Die zweite Schneeschuhfahrt über die Schneekoppe. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1894, (11), s. 135–136.
- VORWERG, Oskar. Schneeschuhlaufen. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1896, (12), s. 158–159.
- VORWERG, Oskar. Zum Schneeschuhsport. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1893, (3), s. 33–35.
- VORWERG, Oskar. Zum Schneeschuhsport. *Der Wanderer im Riesengebirge*. 1891, (11), s. 133–135.
- WINTER, Karl. Es ist so weit. Das Riesengebirgsmuseum in der Patenstadt Marktoberdorf entsteht. *Riesengebirgsheimat*. 1960, 15(8), s. 234.

Online databáze

BROŽOVÁ, Kateřina, et al. Prameny Krkonoš: Veřejná specializovaná databáze. Praha: Historický ústav AV ČR, 2022. Dostupné z: <<https://katalog.koha.pramenykrkonos.cz/>>.

Internetové zdroje

- ANL: Výběr článků v českých novinách, časopisech a sbornících [online]. 2022 [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <https://aleph.nkp.cz/F/533UUNHXLLDA7IK7HLJRM3HRXFSASLBA9H7ILHFK3MI5QARFF5-21987?func=file&file_name=find-b&local_base=ANL>.
- Arcanum maps [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://maps.arcanum.com/>>.
- ArcGIS Online [online]. Dostupné z: <<https://www.esri.com/en-us/arcgis/products/arcgis-online/overview>>.
- Archa Krkonoš [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/>>.
- Archiv Zeměměřičký úřad [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://ags.cuzk.cz/archiv/>>.
- Archivní mapový portál Zeměměřického úřadu ČÚZK: Císařské otisky Stabilního katastru, Originální mapy Stabilního katastru, Indikační skizzy Stabilního katastru [online]. Dostupné z: <<https://ags.cuzk.cz/archiv/>>.
- Bibliografia Historii Polskiej: Baza opracowywana przez Instytut Historii PAN [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://szukaj-bibliografia.ipn.gov.pl>>.
- Bibliografické ročenky. Bibliografie dějin Českých zemí: Historický ústav AV ČR [online]. 2022 [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://biblio.hiu.cas.cz/pages/bibliograficke-rocenky>>.
- Bibliografie dějin Českých zemí: Historický ústav AV ČR [online]. 2022 [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://biblio.hiu.cas.cz/>>.
- Česká digitální knihovna [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.czechdigitallibrary.cz/cs/>>.
- Databáze dějin všedního dne: Historický ústav AV ČR [online]. 2022 [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://ddvd.kpsys.cz/>>.
- Databáze Matricula Online [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://data.matricula-online.eu/cs/>>.
- Der Wanderer [online]. 2021. Dostupné z: <<https://www.riesengebirgsverein.de/der-wanderer/2021/>>.
- Deutsche Historische Bibliographie [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.historicum.net/dhb/>>.
- Die Geschichte des Schlesischen Gebirgsboten [online]. [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <http://www.ak-landeshut.de/?page_id=6572>.
- Die Guido Rotter-Jugendherberge auf Burg Hohenberg [online]. [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <<http://www.sdj-geschichte.de/Struktur/H-Hae-La/b-Haeuser/ub-Hohenberg/Guido-Rotter.htm>>.
- Digitální knihovna Liberec [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://kramerius.kvkli.cz/>>.
- Dix Franz *1809 [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/osoby/516-dix-franz-1809/>>.
- DSpace.cz [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://www.dspace.cz/?lang=cs>>.
- Family Search [online]. Dostupné z <<https://www.familysearch.org/en/>>.
- Heimatkreis Hoheneibe/Riesengebirge e. V. [online]. Dostupné z: <<https://www.hoheneibe.de/>>.
- Heimatkreis Trautenau [online]. Dostupné z: <<http://www.trautenau.de/>>.
- Herder-Institut: Bibliotheks- und Bibliographieportal [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://hds.hebis.de/herder/index.php>>.
- HL hasiči [online]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/organizace/16-hl-hasici/>>.
- Interaktivní mapa obyvatelstva 1921 – 2011 [online]. [cit. 10. 2. 2022]. Dostupné z: <<https://www.historickygis.cz/aplikace/mapa.html>>.
- Invenio [online]. [cit. 29. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://inveniosoftware.org/>>.
- Jahresberichte für deutsche Geschichte [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.jdg-online.de/>>.
- Karl Kerl [online]. [cit. 8. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://www.archiweb.cz/karl-kerl>>.
- Knihovny.cz [online]. 2022 [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.knihovny.cz/>>.
- Koha – česká komunita [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://www.koha.cz/>>.
- Krajská vědecká knihovna v Liberci [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.kvkli.cz/>>.
- LINDAT/CLARIAH-CZ [online]. [cit. 22. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://lindat.mff.cuni.cz/>>.

Literaturverzeichnis [online]. 2001 [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <<http://riesengebirgler.de/gebirge/literatur/liter.htm>>.

Lokalita Růžový Důl – Stumpengrund [online]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/lokality/1-ruzovy-dul-stumpengrund/>>.

Mapový portál Zeměměřičského úřadu ČÚZK, Základní mapa 1:10000 [online]. [cit. 10. 9. 2022]. Dostupné z: <<https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/>>.

*Mitlöchner Stefan *1882* [online]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/osoby/13-mitlohner-stefan-1882/>>.

Muzeum Pokrkonoší v Trutnově. Knihovna. Online katalog [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<http://www.muzeumtrutnov.cz/knihovna/online-katalog/>>.

Národní knihovna České republiky [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.nkp.cz/>>.

O projektu [online]. [cit. 28. 2. 2022]. Dostupné z: <https://www.pramenykrkonos.eu/cs_cz/o-projektu/>.

Obec Pec – Petzer [online]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/obce/1-pec-petzer/>>.

Online-Handbuch Heimatpresse: Periodika der Deutschen in und aus dem östlichen Europa [online]. Institut für Volkskunde der Deutschen des östlichen Europa, [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.ivdebw.de/bibliothek_und_archive/handbuch_heimatpresse>.

The Open Source Definition (Annotated) [online]. [cit. 7. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://opensource.org/docs/definition.php>>.

OstDok. Osteuropa-Dokumente online [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.osmikon.de/servicemenu/ueber-uns/ueber-ostdok>>.

Pec č. p. 120 Bouda pod Studničnou [online]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/osoby/13-mitlohner-stefan-1882/>>.

Pec č. p. 142 Hospoda Na Peci [online]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/objekty/170-pec-cp-142-hospoda-na-peci/>>.

Pec Povodeň 1897 [online]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/udalosti/1-pec-povoden-1897/>>.

*Pfohl Wenzel *1882* [online]. Dostupné z: <<https://archakrkonos.cz/autori/2-pfohl-wenzel-1882/>>.

Preußler Helmut. [IVDE Freiburg Handbuch Heimatpresse.] [online]. [cit. 4. 9. 2022]. Dostupné z: <http://www.ivdebw.de/handbuch_heimatpresse/personen?id=457>.

React – A JavaScript library for building user interfaces [online]. [cit. 4. 10. 2022]. Dostupné z: <<https://reactjs.org/>>.

Regionální článkové databáze v ČR, regionální bibliografie [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.nkp.cz/sluzby/clanky-bib-regionalni>>.

Registř Krameriů [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://registrdigitalniknihovna.cz/>>.

Renner Josef. [IVDE Freiburg Handbuch Heimatpresse.] [online]. [cit. 4. 9. 2022]. Dostupné z: <http://www.ivdebw.de/handbuch_heimatpresse/personen?id=711>.

Riesengebirgslied [online]. 2007 [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=lFRnDHDkKQ4>>.

Riesengebirgstube [online]. [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <http://riesengebirgler.de/gebirge/Heimat/Heimatstube_1.htm>.

Satzung (auszugsweise) [online]. Heimatkreis Hoheneibe, [cit. 22. 10. 2021]. Dostupné z: <<https://www.hoheneibe.de/hoheneibe/heimatkreis-hoheneibe/satzung/>>.

Sbírky Krkonošského muzea [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.krnep.cz/sbirky-km/#knihovna>>.

Seeman Otto. [IVDE Freiburg Handbuch Heimatpresse.] [online]. [cit. 4. 9. 2022]. Dostupné z: <http://www.ivdebw.de/handbuch_heimatpresse/personen?id=456>.

Severočeský kraj v tisku [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://ndk.cz/uuid/080f9080-4a90-11e2-abe9-005056827e51>>.

Souborný katalog České republiky [online]. 2022 [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.caslin.cz/caslin/homepage-caslin>>.

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.svkhk.cz/>>.

- Verein: *Geschichte der Patenschaft zwischen unserem Verein und der Stadt Würzburg* [online]. Dostupné z: <http://www.trautenau.de/tr_verein_geschichte_der_patenschaft_mit_stadt_wuerzburg.htm>.
- Východní Čechy v tisku [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://kramerius.svkhk.cz/uuid/uuid:9b2dd2af-fcb8-4739-9458-20e1c456413e>>.
- Východočeský kraj v tisku [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://kramerius.svkhk.cz/uuid/uuid:74cc3d06-be90-464e-ae43-a72a2e09145b>>.
- Wanderer im Riesengebirge [online]. [cit. 8. 12. 2022]. Dostupné z: <<https://jbc.jelenia-gora.pl/dlibra/results?q=wanderer+im+riesengebirge&action=SimpleSearchAction&type=-6&p=2;%20https://www.difmoe.eu/d/periodical/uuid:9ec5605c-cd29-4f5f-b22e-358f68a5a7e8>>.
- Zapojené knihovny a zdroje. *Knihovny.cz* [online]. [cit. 30. 5. 2022]. Dostupné z: <<https://www.knihovny.cz/Content/zapojene-knihovny-a-zdroje#content-zapojen%C3%A9-zdroje>>.
- BUŘILOVÁ, Marcela. *Autoritní záznam* [online]. [Praha]: Národní knihovna ČR, [cit. 24. 6. 2022]. Dostupné z: <https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001231&local_base=KTD>.
- CELBOVÁ, Ludmila. *Metadata* [online]. [Praha]: Národní knihovna ČR, [cit. 24. 6. 2022]. Dostupné z: <http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000543&local_base=KTD>.
- NOVÁKOVÁ, Tamara, et al. *Obyvatelstvo, obce a správní systém Krkonoš ve 20. století* [online]. 2022 [cit. 20. 10. 2022]. Dostupné z: <<http://quest.ms.mff.cuni.cz/prak/modules/ArcGis/>>.
- POPEL, Martin, VARIŠ, Dušan a KOŠARKO, Ondřej. *LINDAT Translation service* [online]. Institute of Formal and Applied Linguistics (ÚFAL), Faculty of Mathematics and Physics, Charles University, [cit. 4. 10. 2022]. Dostupné z: <<http://hdl.handle.net/11234/1-2922>>.
- SLAVÍČEK, Jan, et al. *Významné ekonomické subjekty a dopravní infrastruktura Krkonoš ve 20. století* [online]. 2022 [cit. 9. 12. 2022]. Dostupné z: <<http://quest.ms.mff.cuni.cz/prak/modules/ArcGis/NMAP2/>>.
- STRAKOVÁ, Jana. *NameTag 2* [online]. Institute of Formal and Applied Linguistics (ÚFAL), Faculty of Mathematics and Physics, Charles University, [cit. 4. 10. 2022]. Dostupné z: <<http://hdl.handle.net/11234/1-3633>>.
- ZIEGLER, Walter. *Flüchtlinge und Vertriebene* [online]. [cit. 16. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Fl%C3%BChtlinge_und_Vertriebene>.

Geografický rejstřík

- Adršpach 43
Alba 144
Albeřice 42, 45, 243, 245
Alfeld 138
Allgäu 141–3, 152
Alpy 94, 107, 121, 130–1, 136
Altenburg u Bambergu 144
Anenské údolí 103
Arnultovice 42, 45, 48, 50, 52, 124
Babí 42, 45, 48, 50, 52
Bádensko-Würtenbersko
(Baden-Württemberg) 132, 143–4
Balkán 133
Bamberg 144
Batňovice 45, 50, 52
Bavorsko 121, 126, 130–2, 134, 141, 143–4,
148–9, 153, 198, 254
Bečkov 42, 45, 48, 50, 52
Bedřichov 38, 48, 50, 52
Benecko (Benečko) 43, 48, 56, 60–1
Bensheim 122, 124, 131, 148
Berggraben 50
Berlín 90, 107, 109, 117, 135, 143, 247
Bernartice 42, 45, 48, 50, 52
Bertoldshofen 121, 126–7
Bezděkov 42, 45, 48, 50, 52
Bílá louka 237
Bílá Třemešná 52
Bílé Poličany 52
Bobr 42, 45, 48, 50, 52
Bohuslavice (nad Úpou) 42, 44, 48, 50, 52
Bojiště 45, 52
Bolkov 42, 45, 48, 50, 52
Borek 52
Borovnice 48, 124
Borovnička 40, 42, 45, 48, 50, 52
Bouda Pod Studničnou (Rauschenbach,
Skimitlöhner) 237–8
Bratrouchov 48, 58, 60–1
Brno 58
Brod 48
Broumovsko 36, 49, 52, 85, 134, 153
Brusnice 52
Bukovina 52
Bukovina u Čisté 59
Buršany 48
Buřany 58, 60–1
Bystřice 39, 42, 45
Čechy, Království české 17, 18, 19, 33–4,
37, 43–4, 46–7, 56, 67–70, 75, 78–80, 94,
97, 107, 115, 130, 138, 162, 173, 176, 178,
180, 183, 187–93, 200, 243–4
České země 8, 11, 13, 18, 20, 30, 41, 46,
66–7, 69, 72, 75, 89, 94, 98, 138, 147, 151,
181, 188, 248, 251
Čenice 52
Čermná 42, 45, 48, 50, 52, 124
Černá Hora 34, 42, 45, 48, 50, 52, 115, 236
Černá Studnice 96
Černá Voda 42, 45, 48, 50, 52
Černý Důl 39, 43, 45, 48, 50, 52, 124
Česká čtvrť (Widmut) 93
Česká Lípa 102
Česká republika 33, 41, 53, 196, 199
Československo, ČSR (republika) 7, 8,
12–15, 18–26, 28–9, 41, 46–7, 49–50,
57–8, 65–7, 69, 71–2, 74–5, 79, 83–7,
90–1, 98, 101–3, 108, 112–4, 122, 127,
130–1, 133–4, 138–9, 141, 145, 148, 152,
154, 156–8, 162–3, 172–3, 176–7, 184,
188–90, 200, 215, 249–52
Český Ráj 101
Číhaná 48
Čistá 43, 48, 50, 52, 124
Čistá u Horek 59
Debrné 42, 45, 48, 50, 52
Deutschböhmen 19, 58, 138–9
Dobrá Mysl 42, 124
Dolná Malá Úpa 42, 45, 48, 50, 52, 236
Dolní Albeřice 45, 48, 50, 52, 236, 242, 245
Dolní Branná (Hennersdorf) 38, 43, 45, 48,
50, 52, 56–7
Dolní Brusnice 40, 42, 48, 50, 52
Dolní Dehtov 52
Dolní Dušnice 58
Dolní Dvůr 43, 45, 48, 50, 52
Dolní Kalná 52, 59
Dolní Lánov 43, 45, 48, 50, 52, 123
Dolní Lysečiny 42, 45, 48, 50, 52, 236,
243, 245
Dolní Malá Úpa 42, 45, 48, 50, 52, 236
Dolní Maršov 45, 52
Dolní Nemojov 48, 52
Dolní Olešnice 42, 45, 48, 50, 52, 124
Dolní Rokytnice (Nieder-Rochlitz) 43, 56
Dolní Sasko (Niedersachsen) 131, 136, 144
Dolní Sejfy 42, 45, 50
Dolní Staré Buky 50, 52
Dolní Staré Město (Niederaltstadt) 42, 45,
50, 52, 93
Dolní Štěpanice (Nieder-Stěpanitz) 43, 48,
56, 60–1
Dolní Vernéřovice 52
Dolní Vlčkovice 48, 52

Dolní Žďár 45, 48, 50, 52
 Doubravice 52
 Dráždany 143, 145, 240
 Dubenec 48, 52-3, 84
 Dubový Dvůr 52
 Dvoračky 102
 Dvořáčky 43, 52
 Dvůr Králové 36, 38, 40-1, 46-8, 50,
 52-3, 81
 Eberle-Kögl-Straße (Marktoberdorf) 122
 Ferdinandov 52
 Filířovice 52
 Fořt 43, 45, 48, 50, 52, 124
 Frankfurt nad Mohanem 143
 Františkov (Franzenthal) 43, 56
 Friedrichsthal viz Bedřichov
 Garmisch-Partenkirchen 113
 Geisenried 121
 Gmünd 97, 144
 Greulich Berg 34
 Haindorf 50
 Hájemství 52
 Hajnice 42, 45, 52
 Hájovna 59
 Hannover 130-1, 137
 Harrachov (Harrachsdorf) 34, 43, 56, 60,
 99-103, 115, 132, 249-250, 253
 Harta 43, 45, 48, 50, 132
 Harzburg 144
 Havlovice 45, 50, 52
 Hejlov 58
 Helkovice 57, 59, 61
 Herlíkovice 38, 43, 45, 48, 50
 Hertvíkovice 42, 45, 48, 50, 52
 Heřmanice 48
 Heřmanovy Sejfy 42-3, 45, 48, 50, 124
 Hesensko (Hessen) 131-2, 148
 Hodkovice 52
 Hohenberg 144
 Horka u Staré Paky 43, 59
 Horní Albeřice 45, 48, 50, 52, 236-7, 245
 Horní Branná (Branna) 43, 56-7, 59, 61
 Horní Brusnice 40, 42, 45, 48, 50, 52-3
 Horní Debrné 52
 Horní Dehtov 52
 Horní Dušnice (Ober-Duschnitz) 43, 48,
 56-7, 60-1
 Horní Kalná 52, 59
 Horní Karpacz 111
 Horní Lánov 43, 45, 48, 50, 52
 Horní Lysečiny 42, 45, 48, 50, 52
 Horní Malá Úpa 42, 45, 48, 50, 52, 236
 Horní Maršov 39, 45, 52, 235, 242-3
 Horní Nemojov 52
 Horní Olešnice 42, 45, 48, 50, 52
 Horní Pojizeří 36-7
 Horní Polabí 36
 Horní Rokytnice (Ober-Rochlitz) 43, 56
 Horní Staré Buky 50, 52
 Horní (Hořejší) Staré Město 42, 45, 48,
 50, 52
 Horní Sytová (Ober-Sitowa) 56, 59, 61
 Horní Štěpanice (Ober-Stěpanitz) 43, 48,
 56, 60
 Horní Verněřovice 52
 Horní Vlčkovice 48, 52
 Horní Žďár 45, 48, 50, 52
 Horská 61
 Hořejší Vrchlabí 39, 43, 45, 48, 50, 52,
 110, 152
 Hostinné (Arnau), Hostinsko 36-8, 40,
 42-5, 48, 50, 52-3, 122-4, 127, 148, 156,
 162, 165, 169, 172, 174, 178, 192, 220, 248
 Hrabačov (Hrabačow) 43, 56, 58, 60-1
 Hradec Králové 9, 43, 46, 54, 102, 162,
 196-7, 200-1
 Hrádeček 42, 45
 Hradsko 61
 Hruboskalsko 99
 Hřibojedy 48, 52
 Humburky 42, 45, 50
 Huntířov 48, 52
 Hvězda 48, 52
 Chebsko 131, 144, 153
 Chotěvice 42, 45, 48, 50, 52, 124
 Choustníkovo Hradiště 48, 52-3
 Chvaleč 42, 45, 48, 50, 52
 Jablonec nad Jizerou 35, 43, 48, 56-8, 60-1
 Jablonec nad Nisou 60-1, 89, 91, 94-8, 132
 Jamrtál 158
 Janovice 42, 52
 Janská Studánka 52
 Janské Lázně 39, 42, 45, 48, 50, 52-3, 97,
 239
 Javorník 43, 45, 48, 50, 52, 95, 124
 Jedličkova vila 103
 Jelení Hora (Hirschberg) 108-9, 111,
 136-7, 143-4
 Jeseníky (Altwatergebirge) 144
 Jestřabí (Jestřaby) 39, 43, 48, 56, 58, 60, 61
 Ještěd 95-6, 115
 Jičínský kraj, Jičín 56, 59, 121, 138
 Jilemnice, Jilemnicko 12, 17, 23, 36,
 38-40, 43-6, 48, 54-62, 70, 80-2, 108,
 162, 165, 170-2, 175, 177-8, 180, 184,
 186-7, 220, 248
 Jirský Důl 42, 45, 50, 52
 Jívka 52-3
 Jizera 34-6
 Jizerské hory 36, 89, 97, 114

Josefská Výšina 40, 43, 52
 Kalná Voda 42, 45, 50, 52
 Karlov 59
 Karlovarsko 153
 Karlovka 43, 52
 Karpacz 111, 114–5, 117
 Kašov 48, 52
 Kašparova Hora 52
 Kempten 134–5, 152
 Kiel 84
 Kladruby 48, 52
 Klášterská Lhota 43, 45, 50, 52
 Klinge 50
 Kněžice 52
 Kočbeř 48, 52
 Kocléřov 48, 52, 153
 Kohoutov 48, 52
 Komárov 42, 45, 48, 52
 Končiny 58
 Königshan viz Královec
 Košťálov 61
 Kousky 52
 Kovársko 52
 Kowary 35
 Krabčice 48
 Krakonošova zahrádka 102
 Krakov 198
 Královec 42, 45, 48, 50, 52
 Království 45, 48
 Krausovy Boudy 43, 45, 48, 50
 Krinsdorf viz Křenov
 Kristiánov 98
 Krkonoše Střední 37–9, 41, 44, 54, 169, 247
 Krkonoše Východní 37–9, 41, 54, 121, 127,
 166, 235–7, 240, 242, 247
 Krkonoše Západní 35–9, 54–5, 57, 102,
 170, 172, 247
 Kruh 43, 56, 59
 Kryblice (Kriebnitz) 93
 Křenov 42, 45, 48, 50, 52
 Křižlice 43, 48, 56, 60–1
 Kuks 48, 52–3
 Kumburk-Úlibice 56
 Kunčice 43, 45, 48, 50, 52–3
 Kundratice (Kundratitz) 43, 56, 59, 61
 Kyje 42, 45, 48, 50, 52
 Labe 33, 36–8, 102
 Labská 52
 Lampertice 42, 45, 48, 50, 52
 Landeshut viz Walbrzych
 Lánov (Langenau) 123–4
 Lanžov 52
 Lázně Fořt
 Lázně Libverda 95
 Leopoldov 42, 52
 Leuterschach 121
 Lhota 42, 45, 48, 50
 Lhota u Trutnova 52
 Lhotka 52, 57, 59
 Libavské sedlo 34–5
 Libeč 42, 45, 48, 50, 52
 Liberec (Reichenberg), Liberecko 19, 54,
 61, 80, 89, 91, 93–8, 112, 196, 200–2
 Libňatov 45, 50, 52–3
 Libotov 48, 52
 Lidové sady (Volksgarten) 95
 Lipnice 52
 Lipsko 109, 143, 145
 Liščí Kopec 52
 Litíč 48, 53
 Luční bouda 136, 240
 Lysá hora 102
 Malá Bukovina 48
 Malá Úpa 34, 52, 242–5
 Malé Svatoňovice 45, 50, 52
 Malý Vřešťov 52
 Margurg 198
 Markoušovice 42, 45, 48, 50, 52
 Markt Obersdorf 121
 Marktoberdorf 121–3, 126, 129, 131–2,
 135, 137, 146–8, 254
 Maršov u Úpice 50, 52–3
 Maršov, Maršovsko, Maršov I–IV 17, 36,
 38, 42, 44–5, 48, 50, 162, 165–7, 172, 174,
 220, 236, 242–5, 248
 Martinice (Merzdorf) 43, 56, 59, 61
 Martinsheim 122
 Masarykova horská silnice 102
 Meklenbursko–Přední Pomořansko 131
 Milków 34
 Milmice 103
 Miřejov 52
 Mladé Buky 34, 40, 42, 45, 48, 50, 52,
 141, 242
 Mnichov 109, 114, 247
 Modré sedlo 237
 Mostecké Lázně 43, 52
 Mostek 40, 43, 48, 50, 52, 124
 Mrklov (Markelsdorf) 43, 48, 56, 60–1
 Mříčná (Wemřitsch) 43, 56, 59
 Mumlava 103
 Na Peci 237
 Na Svobodě (Freiung) 93
 Náchod, Náchodsko 39–40, 43–4, 124
 Návarov 34, 36, 58, 100
 Nedař 48
 Německá Brusnice 42, 45, 48, 50
 Německá demokratická republika
 (NDR) 125, 131–2, 135–6, 141–2,
 145–6, 153

Německá říše, Německo, Německý spolek,
 Výmarská republika 20, 22–3, 26, 41,
 47, 58, 68, 80, 83–4, 86, 106, 108–9, 111,
 114–5, 124, 130, 138–9, 143, 145–6, 156,
 242, 249
 Nemojov 52
 Nesytá 42, 45, 48, 50, 52
 Nístějka 36
 Nová Paka, Novopacko 40, 48, 52, 59,
 61, 243
 Nová Slezská bouda 102
 Nová Ves 43, 45, 52
 Nové Domy 52
 Nové Kocbeře 52
 Nové Lesy 52
 Nová Luční bouda (Neue Wiesenbaude)
 136, 145
 Nové Záboří 52
 Nové Zámky 42, 45, 52, 124
 Novosvětské sedlo 34, 35
 Nový Jablonec 149
 Nový Kohoutov 52
 Nový Nemojov 52
 Nový Rokytník 42, 45, 50, 52
 Nový Sedloňov 42
 Nový Svět 99, 100–2
 Oblanov 42, 45, 50, 52
 Odolov 42, 44–5, 50, 52
 Ohře (Eger) 144
 Olešnice, Olešnicko 37, 57
 Olomouc 124
 Ostallgäu 121
 Paseka 45, 50, 52
 Paseky nad Jizerou 42–3, 56–7, 60–1
 Pec pod Sněžkou 48, 50, 52–3, 114, 236–9,
 241–3, 245
 Peřimov (Peřimow) 43, 56, 58
 Petrovice 42, 44–5, 50, 52
 Petříkovice 42, 45, 48, 50, 52
 Pilníkov 42, 45, 48, 50, 52, 141
 Pilníkovský potok 36
 Pilsdorf 42, 45
 Podgórzyn 34
 Podhůří 52
 Podkrkonoší (podhůří) 33–4, 40, 67–8, 70,
 78, 81–2, 86–7, 91, 122–3, 195–8, 202, 235
 Polsko 15, 25, 29, 84–5, 130, 139, 142, 163,
 198–200, 236
 Pommerndorf 45, 48, 50
 Pomořansko 151
 Poniklá (Ponikla) 43, 48, 56, 60–1
 Poříčí 42, 45, 48, 50, 52–3
 Praha 56, 87, 93, 100, 102, 108, 124,
 242–3, 245
 Prinz Heinrich Baude 142
 Prkenný Důl 42, 45, 48, 50, 52
 Proruby 48
 Prosečné 43, 45, 48, 50, 52, 124
 Prostřední Lánov 43, 45, 48, 50, 52
 Prostřední Olešnice 42, 45
 Prostřední Staré Buky 50, 52
 Protektorát Čechy a Morava 59
 Pruská bouda 102
 Prusko 108, 138
 Přední Labská 52
 Přední Mostek 52
 Přední Ždírnice 40, 52
 Přívlaka 48, 57, 59–61
 Rabiš 52
 Radeč 42, 45, 48, 50, 52
 Radvanice 42, 45, 48, 50, 52–3
 Rakousko, Rakousko–Uhersko, Habsburská
 monarchie 19, 41–2, 44, 46, 65, 67, 91,
 107–8, 125, 127, 131–2, 138, 156, 163,
 242–3, 246
 Reifträgerbaude 142
 Rejdice 40
 Rieder 121
 Riesenbaude 142
 Rokytnice nad Jizerou, Rokytnicko 34, 36,
 38–9, 43–4, 46, 48, 55–8, 60–2, 162, 165,
 170–3, 175, 178, 186, 220, 248
 Rokytno (Sahlenbach) 43, 56
 Roprachtice 57, 59
 Roudnice (Raudnitz) 43, 48, 56, 60–1
 Rovinky 52
 Roztoky (Roztok) 43, 56, 59
 Rtyně v Podkrkonoší 45, 50, 52–3
 Rubínovice 42, 45, 50
 Rudník 52
 Růžový Důl (Stumpengrund) 237–8
 Rybníček 42, 45, 50, 52
 Rýchory 34, 42, 45, 48, 50, 52, 245
 Rýžoviště 101–2
 Řečice 52
 Říšská župa Sudety (Reichsgau
 Sudetenland) 23, 41, 47, 54, 143
 Sasko 130
 Sedlec 52
 Sedlo 52
 Sedmihorky 99
 Semily, Semilsko 36, 39, 55–62
 Severní Poryní–Vestfálsko 131–2
 Schlesischer Haus 142
 Silberštejn 50
 Sklenařice (Glaserdsdorf) 43, 48, 56–7, 60–1
 Sklenařovice 45, 48, 50, 236, 242, 244
 Slavětín 42, 45, 48, 50, 52
 Slemeno 40, 52, 59

- Slezska 33, 35–7, 68, 70, 79, 107–8, 110–5,
 117, 129–32, 135–6, 138, 143–6, 151,
 188, 240
 Slotov 48
 Sněžka 138–142, 155, 237, 250
 Sněžné jámy 102
 Sonthofen 136
 Souvrať 40, 43, 48, 50, 52, 124
 Sovětský svaz, SSSR 14, 24–5, 27–8, 131–2,
 134–6, 143, 146–7
 Spolková republika Německo (SRN),
 Západní Německo 15, 29, 82, 87, 122–3,
 125, 129, 131–2, 134–5, 138, 141, 144,
 146–8, 150–6, 158, 198–200, 250, 253
 Stanovice 48, 52
 Stanový 57, 59
 Stará Ves 57, 59, 61
 Staré Buky 42, 45, 48, 50, 52
 Starobucké Debrné 52
 Starý Rokytník 42, 45, 48, 50, 52
 Starý Sedloňov 42, 45, 48, 50, 52
 Steinerovy domky 237
 Strážkovice 42, 44–5, 50, 52
 Strážné 52–3
 Stromkovice 48, 58, 60–1
 Střední (Středovýchodní) Evropa 19, 21,
 69, 80, 106, 111, 149–151, 198–9
 Střeziměřice 48
 Střítež 42, 45, 48, 50, 52
 Studenec (Studentz) 42–3, 45, 48, 50, 52,
 56, 59, 61
 Studénka 42, 45, 50, 52
 Studnice 52
 Studniční domky 237
 Stupná 48
 Stuttgart 144, 247
 Suchovršice 45, 50, 52
 Suchý Důl 42, 45, 48, 50, 52, 236–7, 245
 Sulzschneid 121
 Svatá říše římská 138
 Svoboda nad Úpou 35, 42, 45, 48, 50, 52–3,
 236, 242
 Sylvárov 48
 Sytová 43
 Szklarska Poręba (Schreiberhau) 34–5,
 108, 110, 113–5, 143
 Šestidomí (Sechshäuser) 93
 Šilhavého kříž 237
 Špindlerův Mlýn 43, 45, 48, 50, 52–3, 100,
 114–5, 239
 Štěpanice 36
 Štikov 243
 Šumava 131, 238
 Švábsko 97, 144
 Tanvald 55, 60, 62
 Temný Důl 42, 45, 48, 50, 52, 236, 242,
 244–5
 Terezín 42, 52, 124
 Thalhofen 121
 Trotina 52
 Trutnov, Trutnovsko 9, 24, 34, 34–50, 52–4,
 60, 68, 70, 77, 82, 85–7, 89, 91–3, 95–8,
 123–4, 131–2, 134–5, 137, 147–8, 153,
 162, 165–7, 172, 178, 180, 184, 186–7,
 196–7, 220, 239, 240–2, 245–6, 248–9
 Třebihošť 52
 Třeboň 243–4
 Tříč (Tritsch) 43, 56–7, 60–1
 Turnov, Turnovsko 36, 55
 Tvarožník 102
 Úpa (řeka) 34
 Úpice, Úpicko 36, 39–40, 42, 44–5, 50,
 52–3, 180
 Ústí nad Labem 41
 Valteřice (Waltersdorf) 43, 48, 56, 60–1
 Vavřincův Důl 243
 Velehrádek 52
 Velká Bukovina 48
 Velká Úpa (Velká Úpa I–III) 42, 45, 48, 50,
 52, 236–7, 242–5
 Velké Svatoňovice 45, 50, 52
 Velký Vřeštov 52
 Verdek 52
 Vernířovice 42, 45, 50, 52
 Ves Svaté Kateřiny 43, 52
 Vestec 48
 Vestřev 42, 52, 124
 Vidochov 48, 124
 Vichová (Vichau) 43, 48, 56, 59–61
 Víchovská Lhota (Wichauer-Lhota) 43, 48,
 56, 60–1
 Vilantice 53
 Violík 102
 Vítězná 52, 153
 Vítkovice (Witkowitz) 43, 48, 56, 58, 60
 Vizov 42, 45, 52
 Vlčice 42, 45, 48, 50, 52, 124, 244
 Vlčkovice v Podkrkonoší 52
 Vodopád Kamieńczyka 35
 Vojtěšice 58
 Volanov 42, 45, 48, 50, 52
 Voletiny 42, 45, 48, 50, 52
 Volský Důl 43, 45, 48, 50
 Vosecká bouda 102
 Vrchlábí (Hohenelbe), Vrchlabsko, Vrchláb,
 Giesdorf 8, 34–48, 50, 52–4, 56–7,
 59–60, 67–8, 70, 72, 76–81, 83–7, 107,
 110–1, 121–7, 130–2, 134–5, 137, 141–4,
 147–8, 152, 162, 164, 168, 174, 177–8,
 180, 184, 186–7, 200, 220, 239, 248, 251

Vrchová 42, 45, 52
Vyhnánov 48, 52
Východní Čechy 37, 67–9, 75, 78–9
Východní Prusko 151
Vysoké nad Jizerou (Hochstadt),
 Vysocko 12–3, 17, 23, 36, 38–9, 43,
 55–62, 162, 164, 170–2, 175, 177–8, 220,
 248, 260–1
Výšinka 52
Walbrzych 136–7, 240
Wolfenbüttel 130–1, 137
Würzburg 131, 137, 147–8
Záborov 52
Záboří 48, 52
Zábřezí 52
Zadní Mostek 43, 45
Zadní Ždírnice 40, 52
Zahradní město (Gartenstadt) 93
Zálesí 45, 50, 52
Zálesní Lhota (Huttendorf) 43, 48, 56, 60
Záloňov 48
Zámorsk 424–5
Zárov 42
Zboží 48, 52
Zdobín 52
Zelený důl 237
Zelený Potok 528
Zlatá Olešnice 42, 45, 48, 50, 52, 60–1
Zlaté návrší 102
Zvičina 40, 43, 45–6, 48, 52
Žacléř, Žacléřsko 9, 34–6, 38, 40, 42,
 44–5, 48, 50, 52–3, 162, 164, 166, 174,
 177–8, 248
Žďár 45
Ždírnice 52, 59
Železný Brod, Železnobrodsko 36, 55,
 57, 62
Žirecká Podstráň 48, 52
Žireč 48, 52

Jmenný rejstřík

- Ackermann, Jörg 240
Aubin, Hermann 80
Auen, Rudolf Lodgmann von 19, 90
Bayer, Franz 95
Berauer, Gustav 114, 155
Blaschka, Anton 68
Boháček, Miroslav 101
Bönsch, Johann 240
Bretholz, Bertold 66–7, 69, 75
Bušek, Vratislav 101
Cvetler, Jiří 101
Čapek, Karel 100
Čelakovský, Jaromír 100
Deymové ze Strážce 124
Dix, Franz, Ignaz, rodina 243
Doulíkovi (rodina) 238
Dyk, Viktor 100–1
Ehinger, Max 155
Erlebachovi, Erich a manželka 103
Etrich, Igo 98
Fahrbach, Georg 144
Faltis, Johann 93
Fischer, Gottlieb 127
Fischer, Karl R. 95, 97
Fischer, Karl Wilhelm 80
Flégl, Emil 72, 74, 76–7, 83–4, 86
Flögel, Josef 96
Flögel, Richard 122, 127
Friedrich II. Veiký 138
Frühauf, Josef 238
Fuchs (rodina) 136
Fuchs, Erich 127
Fuss, Franz 34–5
Gaida, Erich 125
Gendorf, Kryštof 38, 76–7
Gierach, Erich 80
Hácha, Emil 101, 250
Hanke, A. 123
Heinze, Wilhelm 143
Heinzel, Erwin 70, 76
Helbok, Adolf 80
Helwig, Martin 33
Henlein, Konrad 22, 103, 176, 253
Hertl, Jan 101, 102
Hobzek, Josef 101–2
Hofmann, G. 123
Höhne, Alfred 137, 143
Höhne, Klara 137
Holinka, Rudolf 101
Horn, Uffo 96
Hosák, Ladislav 76
Hoser, Josef 35, 89
Jaksch, Wenzel 137
Jelínek, Hanuš 100–1, 103
Jelínková, Božena 100
Jeřábek, František Věnceslav 99
Jeschke, Josef 240
Jirásek, Alios 100
Joffé, Emil 239
Kalfus, Emil, Jiří, Josef 102
Kalhous, Rudolf 74, 85–6
Kapras, Jan 101
Kerl, Karl 93, 95
Klíma, Josef 101
Klimeš, Pavel 238–41
Kneifel (rodina) 243
Kneifel, Helmut 245
Kohm, Franz 96
Kolbe, Alfons 91, 97
Krčmář, Jan 101
Krejčí, Jaroslav 101–3
Krejčová–Šircová, Anna 102–3
Kříček, Václav 202
Lamppe, Friedrich 143
Lehmann, Adolf 239
Leutelt, Gustav 97
Lichtenburk (rod) 37
Lokvenc, Theodor 35, 39–40, 202
Mánes (rodina) 77
Marie Terezie 236
Markvartic (rod) 36–7
Mastný, Vojtěch 101
Matějček, Antonín 101
Medek, Rudolf 100
Meergans, Günther 114
Missberger (rodina) 243
Mitlöhner, Bruno, Franz, Frieda, Christian,
Jeremias, Maria, Marta, Stefan 238
Mohorn (rodina) 243
Müller (Harrachov) 103
Müller, Erhard 70–2, 80–1
Musäus, Johann Karl August 124
Neumann, Wenzel 57
Oberdorffer, Kurt 78
Patzelt, E. 123
Pelc, Martin 94
Penck, Albrecht 69–70
Pfitzner, Josef 80
Pfohl, Wenzel 239
Pietschmann, Franz 240
Pichler, Hans 123, 125, 127
Pilous, Vlastimil 35–6, 40
Praetorius, Johann 124
Preußler, Helmut J. 153

Procházka, Jaroslav 70, 76-7
Rais, Karel Václav 77, 99
Redlich, Ernst 97
Renner, Josef 135-6, 152-3
Rindt, Emil 123
Rotter (rodina) 123
Rotter, Guido 107, 110, 125, 143-4
Ruse (rodina) 243
Rutte, Miroslav 100
Sagasser (rodina) 243
Seemann, Otto 136, 153
Schaffgotsch, Gotthart 144
Schneider, Karl 67-9, 75-6, 78-80, 83-4,
86, 143
Scholz, Hugo 152
Schwantner, Emil 123, 127
Schwarz, Ernst 80-1
Sommer, Otakar 100-3
Stelzhammer, Hans 92-3, 97-8
Streit, Julius 96
Šabacký, Josef 77, 85
Šimák, Josef Vítězslav 37, 71-2, 76, 79,
82-3
Šmilauer, Vladimír 36
Štorch-Marien, Otakar 100
Šusta, Josef 101
Švábenic (rod) 36
Tasler (rodina) 243
Thon, Jan 100
Trýb, Antonín 100
Turgov (rod) 37
Valdštejnové 36
Vaňásek, Josef 101
Vartenberk (rod) 36
Vojtíšek, Václav 72
Vorwerg, Oskar 109
Walter, Paul L. 132
Wimmer, Hans 245
Wolf, Vladimír 70
Wundrak, Heinrich 132
Zinnecker, Anna 238

Věcný rejstřík

- antifašismus 24, 126
antikomunismus 156
archiv 15, 41–2, 60, 62, 79–80, 84–5, 107,
121–7, 129–30, 143, 158, 178, 185, 193,
205–6, 208, 210, 212–3, 238–44, 248–9,
251–4
árijský paragraf 113
asimilace 121, 151
automobilismus 96, 102
autonomie 66, 86, 90
beletrie, pohádky, próza, legendy 11, 97,
124, 154
benediktini 37
betlém 123
bibliografie 195–203, 206, 208, 210–11,
220, 222, 229, 248, 251, 254
bitva u Trutnova (1866) 96
bižuterie 91
bruslařství 107
centralizace 55, 109
cestovní ruch, turismus 7, 13, 18, 27, 92,
97, 105, 108, 112, 121, 125–7, 154, 249
církev 37–8, 92, 123–4, 242–4
cyklistika 239
čechizace 73, 112, 115
Češi, Čechoslováci 7, 12, 14, 17, 20, 26, 63,
70–3, 77, 84, 99, 112, 115, 123, 138, 142,
172, 184–5, 191, 248, 252
čttnictvo 241
databáze 8–9, 15, 195–203, 205–213,
215–220, 223, 225–6, 228, 231–3,
235–240, 242–3, 246–8, 251, 254–5
dekret 24, 60–1
dělnické hnutí 24, 93, 109, 125, 142, 152,
163, 176, 183
demografie 7, 13, 23, 25, 125, 172–3, 176,
178, 214, 220–1, 233, 236, 246
digitalizace 195–202, 205–207, 210,
213–15, 217, 235, 239–40, 246
diskontinuita 13–4, 249–50
diskurz 7, 24, 26, 90–1, 94, 129, 149, 151,
156
dominium, panství 7, 33–4, 36–9, 43, 56,
62, 73, 76–7, 124, 236, 243–4, 267
domovina 116, 129–30, 134, 137, 145,
149–50, 152, 154–5, 157, 252, 263
domovská (krajanská) jizba
(Heimatstube) 122, 137, 148
domovská (krajanská) literatura
(Heimatsliteratur) 13, 149
domovská (krajanská) politika
(Heimatpolitik) 158
domovské (krajanské) muzeum
(Heimatismuseum) 122, 137, 148
domovské (krajanské) noviny
(Heimatzeitung) 149
domovské právo (Heimatsrecht) 67, 69,
71, 75
domovský (krajanský) časopis
(Heimatzeitschrift) 126, 147, 149–56,
158, 253
domovský (krajanský) tisk
(Heimatpresse) 129, 147, 253
doprava 19, 93, 95, 98, 115, 215, 248
družstva 9, 19, 26, 51, 179–193, 215,
248–9, 254
dřevařství 37–8, 93
Eichmann & Co. (firma) 124
ekologie 115, 238
Elbemühl (firma) 124
etnografie, etnologie 9, 123, 149, 158
export 21, 91, 232–3
expozitura 42, 60
farnost 39, 242–5
finanční správa 46, 57, 62, 241
fotografie 34, 102, 110, 112, 123–5, 137,
155, 157, 235–6, 238–41, 243, 248
geografie 13, 33, 35, 57, 68–9, 78, 149,
157, 177, 180, 208, 212, 217, 220, 222,
226, 228, 230–2, 247, 249, 253
hasiči 124, 238–9, 241,
historiografie, dějepisectví 7–8, 11–3, 22,
30, 65, 68–9, 71–6, 78–9, 81–4, 87, 90,
185, 247–8, 250–3
hornictví 37–8, 53, 71
horský spolek (Gebirgsverein) 95–6, 107
hospodářská krize 18, 21–4, 91, 156
hospodářský nacionalismus 185
hospodářství, ekonomika 7, 13–4, 17–8,
20–1, 23–9, 33, 36–8, 40, 49, 51, 73, 75–7,
86, 89–92, 96, 98, 117, 122, 125, 133–4,
146, 179–81, 191, 193, 200, 215, 245,
248–50, 253
hostinec, hospoda, restaurace 96, 136,
145, 237
hranice, pohraničí 7, 11, 13, 21, 23, 25–6,
29, 34–6, 38–40, 47, 49, 51, 55–6, 58,
61–2, 66, 69, 72, 74, 79, 81, 84, 86, 90–1,
106–8, 110–2, 114–5, 117, 130, 132, 138,
142, 147, 183, 192, 247–8, 250
hřbitov 141, 157
hřeбенová cesta (Kammweg) 95
husité 37, 68, 92, 138

- identita, sebeidentifikace,
autostereotyp 7–9, 25–6, 66, 71, 78,
89–90, 96, 98, 116, 119, 129, 136, 143,
145–6, 149, 156, 248, 250–3
- ideologie, ideová činnost 20, 27, 65, 69–70,
73–6, 79, 84, 86–7, 98, 248–9, 253
- infrastruktura 19, 112–3, 115–7, 210, 215,
217–8
- integrace, začlenění 23, 38, 44, 47, 53,
61, 105, 121, 148, 157, 177, 196, 200–1,
209, 250
- interdisciplinarita 67, 76, 80, 198–9
- katastr 41, 56–8, 62, 214, 220–3, 226, 231,
236, 238, 241, 246
- katastr josefínský 237
- katastr stabilní 214, 237, 241, 246
- každodennost, všednodennost 16, 116,
124, 150, 154, 158, 251–2
- klima 89, 91
- Kluge (firma) 124
- knihovna 9, 46, 79–80, 84, 96, 99–100, 109,
124, 126, 195–201, 205–212, 217, 219
- kolonizace 36–38, 68–70, 72, 89, 92
- Komunistická strana Československa (KSČ),
komunismus 14, 24, 26–8, 49–50, 82,
126, 163, 166, 168, 170, 172–3, 178
- komunistická strana Německa (KPD) 134
- komunita, pospolitost, sounáležitost 8, 24,
75, 79, 90, 94, 114, 136, 145, 150, 163,
176, 192, 210–1, 215, 251, 253
- kontinuální (antikolonizační) teorie 66–7,
69, 75, 86
- kontinuita 14, 69, 75, 92, 96, 195
- konzum, konzument (spotřeba,
spotřebitel) 27, 116–7, 141, 181–4, 186,
188–191
- koupání, koupaliště 96, 101, 103
- krajanské vlastivědy (Heimatbücher) 137
- krajanský spolek (Heimatkreis) 122, 124,
127, 130, 134–5, 137, 143, 147–8
- krajina 13, 35–6, 89–92, 94–7, 100–1, 122,
141–2, 144, 155, 238, 240–1, 246
- krajinská myšlenka
(Landschaftsgedanke) 78
- Krakonoš (Rübezahl) 33, 123–4, 127,
144–5
- krev a půda (Blut und Boden) 98
- Krkonošská píseň (Riesengebirgslied) 141,
145
- kroj 123
- kronika (kronikář) 34, 89, 124, 126–7, 198
- křesťanští socialisté (demokraté) 20, 22,
121–2, 134, 163, 178
- Kříž německého východu (památník) 144
- Křížovníci s červeným křížem 92
- kultura 9, 13, 17, 25–7, 33, 39–40, 51,
69–70, 72–5, 77–9, 81–3, 85–6, 90, 95–7,
105–6, 116, 122, 124, 129–30, 137, 143,
145, 148–9, 153–5, 158, 172, 177, 179,
200, 202, 205, 251–2
- kulturní dědictví 122, 143
- kurz 27, 85
- lanovka 115, 237
- legitimizace 65, 73–4, 86–7, 138
- lesnictví 46–7, 93, 96, 202, 239
- letovisko 95, 99–100, 102
- levice 24, 121, 134, 178
- liberalismus, liberalizace 24, 27–9, 89–91,
94, 98
- Lorenz (firma) 124
- lyžování 29, 96, 101, 103, 105–17, 123,
125, 155, 238, 241, 249, 253
- manský kraj, statek 36–8
- mapy, kartografie 9, 23, 33–6, 38, 105, 123,
137, 205–6, 208, 211, 213–15, 217, 219,
221, 223, 230–3, 236–41, 246, 252
- matrika 83, 126, 242–5
- menšina, minorita 12, 14, 17, 20, 22, 39,
66, 71, 99, 113, 177, 187, 191
- městský okres (Stadtkreis) 47
- metadata 206–7, 209, 211–3, 217
- místopis, toponomastika 69–70, 81, 123–4,
217, 219, 230
- Mnichovská dohoda 7, 12–3, 23, 47, 74,
103, 124, 143
- modernita, modernizace 7–8, 11, 21–3,
28, 71, 89–91, 93–4, 96, 98, 105–6,
115–6, 124, 127, 179–81, 195, 198–9,
203, 250
- muzeum krajinské
(Landschaftsmuseum) 78–9
- nacionalismus 13, 17, 20, 22, 30, 90, 93,
98, 99, 124, 144, 162, 176–8, 189, 248–
50, 253
- nacismus, nacionální socialismus 22, 90,
138, 149, 154, 156, 163, 176, 178, 249,
253
- nacistická strana (NSDAP) 114, 144
- Národní fronta 49
- národní výbor místní, městský 46, 49,
národní výbor okresní 41, 46, 49, 53
- národní výbor zemský 49
- národní výbory 41, 48–9
- Němci (němectví), Němci čeští 7, 12–4,
17–26, 37, 49, 57, 59, 61, 63, 65–75,
78–81, 83–4, 86–7, 89–91, 94, 96, 98,
103, 105–8, 112–7, 123–7, 129, 133,
138–9, 142–3, 145, 153, 156, 162–73,
176–8, 181, 185–6, 188–93, 196, 198–9,
216, 240, 247–51, 253, 261–2

Němci Krkonošští 14, 19, 21, 23–5, 37, 39, 57, 59–60, 66–9, 71–83, 86–7, 131, 141, 142, 154, 157, 163–73, 177–8, 180, 184, 187, 188–93, 237, 241, 243, 248, 252–3

Němci sudetští (po r. 1945), vysídlení, vyhnanci, odsunutí, krajané 7–9, 13–5, 25–6, 29–30, 75, 119, 121–7, 129–38, 141–158, 245, 249–53, 263

německá armáda 47, 58, 114, 124

Německý den pěší turistiky (Deutscher Wandertag) 143

němečtí rytíři 37

normalizace 14, 28, 61

nucené vysídlení, „odsun“, „vyhnání“ 8, 14, 25, 61, 72–4, 87, 121, 123–6, 129–35, 138, 145, 147, 151–2, 155–6, 158, 238, 249–52

obec s pověřeným úřadem 55, 62

obec s rozšířenou působností 39, 53–5, 62

odněmčování 73

odtržení (zábor) pohraničí 1938 7, 13, 39, 47, 58, 66, 69, 79, 86, 103, 108, 114–5, 250

okres politický 38–47, 54, 57–9, 85, 121, 180, 184, 247

okres soudní 12–3, 17, 23, 38–46, 48, 50, 55–60, 62, 122, 124, 162, 164–75, 177–8, 180, 183–4, 191, 214, 220, 222–3, 226–8, 230, 235, 242, 245, 248, 254

okresní hejtmanství, hejtmán 42, 44, 46, 48, 56

okresní hospodářské záložny, OHZ 181–3, 186, 188–192

okresní úřad 41–4, 46–8, 53–4, 59, 62, 242, 244

okupační zóna 130–2, 134–6, 143, 147, 150

opevnění 7, 13, 21, 23, 124

osídlení, osídlování 13–4, 19, 21, 23, 25, 36, 38, 49, 67, 69–70, 72–7, 80, 82–3, 86–7, 90, 98, 108, 129, 155, 191, 237, 241, 246–7

památník 97, 144, 149, 237

paměť, vzpomínky (kolektivní, historické, kulturní) 14–5, 26, 96, 125–7, 129–130, 136–8, 144–5, 148–150, 154, 155–6, 158, 198, 243, 246, 250–2

park 9, 33, 35, 95–7, 200

partyzáni 138

patronát (Patenschaft) 122, 131, 144, 148, 154

pohlednice 102, 105, 123–4, 137, 154, 236, 239–40

politická strana 20, 22, 24, 72, 114, 133–4, 145, 163, 166–73, 176–8

politický systém 13, 161

politika 20, 22–3, 90, 109, 121, 134, 137, 144, 149, 156, 158, 176, 178–9

pošta 100–3, 123–4, 135, 151, 215

pověřenec 47

pozemkové knihy 60, 237, 242–3, 245

požár 92

právo 20, 38, 47, 67, 69, 71, 74–5, 92, 100, 122, 133–4, 137, 181, 209, 239

prázdninová ubytovna dětí (Ferienheim) 142

privilegium 92

propagace 85, 95, 101, 105, 11–2, 114, 125, 154

propaganda 8, 26, 72, 74, 114

průmysl 17–8, 21, 24, 26, 52, 71, 91–5, 97, 115, 121, 123–4, 141, 149, 152, 183, 215, 246

průvodce 35, 89, 99, 105, 116, 126–7

První republika 40, 57, 78, 80, 82–3, 59, 115, 126, 161, 173, 176, 178, 180, 189, 192, 241, 249–52

předměstí 93

přídělový systém 141

příroda, přírodní zdroje 7, 68, 89–92, 94, 97–9, 103, 116, 123, 143, 239

reforma 24, 26–8, 44, 46, 56, 59, 61–2, 236

rekreace, rekreační zařízení, volný čas 8, 11, 18, 27, 29, 91–2, 94–8, 101, 142

Ringbücher 123

ročenka (Jahrbuch) 40, 81–2, 87, 125, 127, 200–1,

Romové (Zigeuner) 142

Rübezahl viz Krakonoš

ruralismus 97–8

řemesla 70, 92–3, 123, 249

saně 106

sčítání, census 12, 25, 61, 162–5, 172, 184, 187, 189, 212–4, 220–3, 225–6, 228, 230, 232–3, 245

sebeviktimizace 156

secese (obsazení) pohraničí 1918–1919 14, 19, 124

silnice, ulice, cesta 95–6, 102, 117, 124, 137, 143, 149, 215, 237, 239

Slováci 172

Slované 37, 49, 69–70, 72–3, 75, 84–7

slučování obcí 41, 53, 61, 121, 242

sňatek 126, 154, 238, 243

socialismus 27, 50, 90, 163, 252

sociální demokracie 20, 22, 121, 126, 132, 134, 163, 250

software 9, 198, 201, 205–7, 209, 215–6, 218, 255

soud 41–2, 44, 47, 53, 58–60, 62, 101, 193, 242, 245

sport, tělocvik, tělovýchova 29, 92, 94–6, 98, 106, 109–13, 115–7, 249
 správce turistických cest (Wegewart) 143
 správní komise 48–50, 57
 starosta 90–1, 95–7, 121, 143, 239
 statistika 9, 35, 40, 89, 132, 162–3, 172, 178–81, 185, 188, 192–3, 222, 254
 státní správa, samospráva 38, 41, 44, 46–7, 49, 51, 53–5, 57, 62, 90, 244–5, 255
 státní povinnost 46, 71
 středověk 36–8, 67–9, 72, 76, 90, 92, 246
 Sudetoněmecká strana, Sudetoněmecká vlastenecká fronta 22–3, 72, 163, 167, 169, 171, 173, 176–8, 249
 svaz 90, 107–113, 117, 125, 134, 139, 144, 152–3, 163, 184, 240
 svépomoc 147, 181
 škola, školství 81, 93, 101, 109, 122, 124, 142–3, 157, 239
 tábor karanténní, internační, koncentrační 125, 132, 152, 250
 topografie 34–5, 89, 149
 továrna, továrník 132, 141, 143
 tradice 13, 25–6, 34, 51, 89, 91, 93, 103, 121–3, 141, 143, 154, 238, 242, 247
 transport 123, 125, 131
 trauma 145, 149, 155–6, 252
 třída, vrstva 8, 18, 26, 117, 133, 143, 181, 183, 192
 turistická trasa, lyžařská trasa 99, 102, 110–1, 115
 turistika 13, 18, 27, 29, 35, 89, 91, 94–9, 101, 105–7, 111–2, 114–7, 126–7, 143–5, 157, 215, 240–1, 253
 univerzita 9, 70, 80–1, 85, 87, 100–1, 210
 urbanismus, urbanizace 92–4, 97–8
 ústava 46, 49–51, 53
 válka druhá světová 7, 13, 22–5, 34, 54, 60–1, 70, 72, 76, 97, 103, 105, 111, 121, 123, 125–6, 129, 131–2, 136, 139, 141–3, 147, 150–3, 156–7, 238, 240–1, 250–1
 válka první světová 17–9, 22, 66–7, 98, 108, 163
 válka, vojsko, armáda, boje 14, 18–9, 23, 26, 28–9, 37, 44, 47, 58, 68, 92, 96, 126, 138, 142, 156, 196,
 Velkoněmecko (Grossdeutschland), velkoněmečtví 84, 139
 venkovský okres (Landkreis) 41, 47, 54
 ves, vesnice, venkov 24, 26, 38, 40, 53, 68, 71, 81, 83, 92–3, 97–8, 106, 121–2, 130, 163, 181, 183, 185, 192, 244
 Veselý výlet (firma) 239–41
 většina národnostní, společenská, majorita 12, 17, 14, 37, 39, 57, 73, 77, 83, 86–7, 148, 172, 185
 vikariát 39
 vlak, železnice, dráha 84, 96–7, 99, 122, 215
 vlastivěda 7, 15, 35, 67, 71, 73–4, 76–7, 79–87, 89–91, 93–5, 98, 136–7, 145, 197, 199, 201–2, 249, 251–3
 vojenské mapování 246
 volby 13, 22–4, 49, 51, 72, 90, 133–4, 161–3, 166, 172–8, 248–9, 254
 vražda 124, 132, 138
 vyhlídka, rozhledna 94–6
 východní politika 134
 vzdělávání 106
 zájezd 111–2, 154
 zákon o odškodnění (Lastenausgleichsgesetz) 133, 157
 zakořenění 66, 86, 106
 zemědělství 9, 21, 24, 27, 92, 122–3, 141, 163, 181–4, 186, 188, 190–2, 215, 241, 249
 zemský okres (Landrat) 39, 41, 47–8, 54, 60
 znárodnění, nacionalizace 14, 24, 26, 83–4, 87
 zpravodaj, zpravodajství 116, 150, 152, 202
 zušlechťení, zkulturnění, zcivilizování, kultivace 66, 69–70, 75, 86–7, 89, 92
 železná opona 158
 živnostníci 21, 26, 29, 163, 181–3, 186, 190–2
 župa (kromě Říšská župa Sudety) 46, 162

Rejstřík spolků/periodik/institucí

- Anstalt für sudetendeutsche Heimatforschung (Sudetoněmecký vlastivědný ústav v Liberci) 80
- Archa Krkonoš 235–46, 248, 251
- Aus Rübezahls Heimat (Z Krakonošovy domoviny) 127, 136, 138, 150, 153, 156
- Bergwacht, Schlesische Bergwacht 136, 144
- Bohemia 153, 199
- Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten (Svaz vyhnaných z vlasti a zbavených práv), Bund der Vertriebenen (Svaz vyhnanců) 134
- Collegium Carolinum 199, 247
- Česká krkonošská lyžařská společnost 108
- Český lyžařský klub 108
- Databáze dějin všedního dne 198
- Der Wanderer im Riesengebirge 108–11, 113, 117, 127, 144–5
- Deutsche Turnerschaft (Německý tělocvičný svaz) 109
- Deutscher Riesengebirgsverein (Německý krkonošský spolek), RGV 78–81, 107–113, 122, 125, 137, 142–6
- Deutscher Skiverband (Německý lyžařský svaz) 107, 109, 111, 113
- DSpace 209–10
- Fontes Nissae 201
- Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen (Společnost pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách) 80–1
- Hauptverband der deutschen Wintersportverbände in der Tschechoslowakischen Republik (Federace německých svazů zimních sportů) 112–3
- Heimat und Fremde (Domov a dálava) 153
- Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge e.V. (Krajanský spolek Vrchlabí) 122, 124, 127, 130–1, 147–8
- Heimatlandschaft Riesengebirge (Krajina domoviny Krkonoše) 134
- Horské prameny 81–2, 87
- Instytut zachodni (Západní institut v Poznani) 85
- Klub českých turistů 108
- KOHA 210–7, 219–20
- Kramerius 199
- Krkonoše – Podkrkonoší 82, 201
- Krkonoše (časopis) 81
- Kruh českých spisovatelů 100
- Landsmannschaft Schlesien 134
- LINDAT/CLARIAH-CZ 210–1, 216, 218
- Lumír 100
- Národní listy 200
- Oesterreichischer Skiverband (Rakouský lyžařský svaz) 107–8, 125
- Opera Corcontica 197
- OstDok 199
- Paměť Krkonoš 235–6, 239–42, 245
- Riesengebirgsheimat 122, 126–7, 130, 136, 143, 147, 150–5, 157, 252
- Riesengebirgs-Heimatdienst (Krkonošská domovská služba) 152
- Riesengebirgsmuseum (Krkonošské muzeum) 121, 122, 129, 137, 146, 148, 251, 254
- Riesengebirgsverlag 135, 152
- Schlesische Gebirgsbote 136
- Schlesische Sportwoche 109
- Schlesische Turnzeitung 109
- Schlesischer Skibund (Slezský lyžařský svaz), SSB 108–9, 111–3
- Schlesischer Skiverband (Slezský lyžařský klub) 108

Schlesischer Wintersport 108-9, 112-4, 117
 Schwäbischer Albverein (Spolek Švábské Alby) 144
 Ski-Chronik Jahrbuch Mitteleuropäischen Skiverbandes 109
 Ski-Sport 109
 Sportnachrichten 7. (Preuss). Inf. Rqt. 109
 SS-Sportgemeinschaft Riesengebirge (Krkonošská sportovní jednota SS) 114
 Sudetendeutsche Landsmannschaft (Sudetoněmecký landsmanšaft) 130, 134-6, 144
 Sudetendeutsche Selbstverwaltungskörper (Sudetoněmecké samosprávné sbory) 90-1, 94
 Sudetendeutsche Zeitung (Sudetoněmecké noviny) 151, 153
 Südstdeutscher Skibund (Jihovýchodní německý lyžařský svaz) 108
 Svaz českých lyžařů 108
 Trutnovsko (časopis) 82
 Umělecká beseda 100
 Ústav pro studium Krkonoš 82, 85-7
 Verband der Selbstverwaltungskörper (Svaz samosprávných sborů v Teplicích) 90
 Verband Deutscher Gebirgs- und Wandervereine (Svaz horských a turistických
 spolků) 144
 Verein deutscher Skiläufer (Svaz německých lyžařů) 107, 110-1
 Verein für Kommunalwirtschaft und Kommunalpolitik (Spolek pro komunální hospodářství
 a politiku v Berlíně) 90
 Windsbraut (Schneeschuh-Club) 108, 110
 Zeitschrift für Ostforschung (Ostmitteleuropaforschung) 199
 Zprávy Okresního vlastivědného musea 82

Seznam zkratek*

ANL = Výběr článků v českých novinách, časopisech a sbornících
CSU = Christlich-Soziale Union (Křesťansko-sociální unie)
ČSR = Československá republika
ČSÚ = Český statistický úřad
ČÚZK = Český úřad zeměměřický a katastrální
GPS = Global Positioning System
INTERPI = Interoperabilita v paměťových institucích
KDP = Kommunistische Partei Deutschlands (Komunistická strana Německa)
KSČ = Komunistická strana Československa
MNV = místní národní výbor
NA = Národní archiv
NDR = Německá demokratická republika
NSDAP = Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Národně-socialistická německá dělnická strana)
OHZ = okresní hospodářská záložna
ONV = okresní národní výbor
ORP = obec s rozšířenou působností
OSK = okresní správní komise
RGV = Riesengebirgsverein (Krkonošský spolek)
SA = Sturmabteilungen (Útočné oddíly)
SOA = státní oblastní archiv
SOkA = státní okresní archiv
SdP = Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)
SPD = Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Sociálně-demokratická strana Německa)
SS = Schutzstaffel (Ochranný oddíl)
SSB = Schlesischer Skibund (Slezský lyžařský svaz)

* Bez zkratek politických stran použitých pouze v tabulkách v kapitole Jiřího Kohoutka o volebním chování.

Krkonoše a jejich lidé v běhu času: prameny, paměť, interpretace ve 20. století

Autorský kolektiv: Jan Slaviček, Jiří Kohoutek, Kamila Brožová,
Kateřina Brožová, Daniela Coganová, Petra Hoffmannová, Jan Ivanov,
Stanislav Holubec, Václava Horčáková, Jiří Kocián, Tomáš Korbel,
Sandra Kreisslová, Marek Krejčí, Jiří Louda, Jana Mezerová, Tomáš Pánek,
Tomasz Przerwa, Pavel Zahradník

Editace a redakce: Jan Slaviček, Jiří Kohoutek
Překlad do německého jazyka: Marcela Paulů
Jazykové korektury: Andrea Wendlíková
Rejstříky: Jan Slaviček, Jiří Kohoutek
Grafický design a sazba: David Babka
Tisk: Powerprint, s. r. o., Horoměřice

Náklad: 200 kusů

Vydal: je Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.,
Prosecká 809/76, 190 00 Praha 9. 1. vydání, Praha 2022.

ISBN: 978-80-7286-410-2